

UNIVERZITET U NOVOM SADU

Univerzitetski centar za interdisciplinarne i multidisciplinarne
studije i istraživanja - UCIMSI

Rodne studije

**DISKURS IZVEŠTAVANJA U
INFORMATIVNIM EMISIJAMA
JAVNOG SERVISA VOJVODINE O
PREDIZBORNOJ KAMPANJI 2016.
GODINE IZ RODNE PERSPEKTIVE**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentorka:

Doc. dr Karolina Lendak - Kabok

Kandidatkinja:

Zorana Joksimović Shabazz

Novi Sad, 2023. godine

Veliko HVALA mentorki doc. dr Karolini Lendak-Kabok koja me je prihvatila za svoju kandidatkinju i pružila svu podršku da stignem do kraja ovog dugotrajnog procesa i veliko HVALA mojoj prvoj mentorki prof. dr Dubravki Valić Nedeljković koja me je pratila i pomagala od početka rada na disertaciji.

Još jedno HVALA mom suprugu Abdulu za beskrajno strpljenje i razumevanje.

Zorana

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA¹

Vrsta rada:	Doktorska disertacija
Ime i prezime autorke:	Zorana Joksimović Shabazz
MentorKA (titula, ime, prezime, zvanje, institucija)	Doc. dr. Karolina Lendak-Kabok, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Naslov rada:	Diskurs izveštavanja u informativnim emisijama javnog servisa Vojvodine o predizbornoj kampanji 2016. godine iz rodne perspektive
Jezik publikacije (pismo):	Srpski (latinica)
Fizički opis rada:	Stranica 234 Poglavlja 13 Referenci 312 Tabela 61 Slika 1 Grafikona 4
Naučna oblast:	Rodne studije
Uža naučna oblast (naučna disciplina):	Rodne studije
Ključne reči / predmetna odrednica:	rod, mediji, žene, predizborna kampanja, političarke, političke kandidatkinje
Rezime na jeziku rada:	Rad upućuje na zloupotrebu moći, dominacije i nejednakosti koja se reprodukuje u medijskom sadržaju. Takva postavka se ogleda u društvenom i političkom kontekstu prema ženi. Doprinos ovog istraživanja studijama roda ogledao bi se i u ukazivanju na uticaj patrijarhata na androcentrizam medijskog - televizijskog sadržaja koji pruža permanentni podsticaj ukorenjavanju stereotipnih rodnih uloga. Istraživanje ukazuje na činjenice da mediji ne pružaju otpor društvenim normama ni uprkost nizu pravnih instrumenata i institucionalnih mehanizama, nastalih u te svrhe.

¹ Autorka doktorske disertacije potpisala je i priložila sledeće Obrasce:

56 – Izjava o autorstvu;

5B – Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije i o ličnim podacima;

5r – Izjava o korišćenju.

Ove Izjave se čuvaju na fakultetu u štampanom i elektronskom obliku i ne koriče se sa tezom.

Medijska reprezentacija kandidatkinja tokom predizborne političke kampanje je polazište rodne ravnopravnosti u političkoj sferi ka ravnopravnosti i na mestima odlučivanja. Vidljivost žena u predizbornim kampanjama doprinosi njihovoj većoj medijskoj reprezentacija, a sledstveno tome i njihovom aktivnom učešću u javnom životu.

Istražujem način na koji se žena pojavljuje kao politički subjekat u televizijskom proizvodu, obrazac putem kojeg je predstavljena auditorijumu, te kako se imenuju i predstavljaju političke kandidatkinje, a prema čemu auditorijum kreira predstavu o ženskom političkom kredibilitetu.

Opšti cilj istraživanja je dekonstrukcija uređivačke politike informativnog programa televizije javnog servisa Vojvodine u toku predizborne političke kampanje 2016. sa fokusom na prezentovanje kandidatkinja i stvaranje rodno stereotipnog identiteta političarki u Srbiji.

Intencija rada nije bila kritički osvrt na kvalitet televizijskog proizvoda osim sa aspekta roda, a sa posebnim osvrtom na zakonske mere rodne ravnopravnosti i poštovanje istih kroz procenat i način zastupljenosti političkih kandidatkinja tokom predizbornog perioda u odabranim specijalizovanim televizijskim emisijama.

H0: Žene političarke su podzastupljene u predizbornoj kampanji u odnosu na muške kolege;

H1: Žene su u niskom procentu glavni subjekti političkog medijskog sadržaja;

H2: Žene političarke bez obzira na visoku poziciju u raspodeli društvene moći na kojoj se nalaze, uvek su dominantno zastupljene samo u stereotipno "ženskim" oblastima (teme o kulturi, zdravlju, socijalnim pitanjima);

H3: Rodno osetljiv jezik nije dosledno primenjen;

H4: Zainteresovanost za mišljenje ženskog subjekta je mala posmatrano kroz broj intervjuova i citata. Žene političarke u odnosu na muške kolege znatno su manje citirane i intervjuisane od strane medija;

H5: Žene političarke su zastupljenije u prvoj polovini predizborne kampanje u odnosu na drugu polovinu kampanje pred same izbore.

Osnovni metod istraživanja bila je kvantitativno-kvalitativna analiza sadržaja, zasnovana na teoretskom okviru koji je uporište kritičke analize diskursa odabranog medija. Kritika medijskog diskursa veoma je produktivna u rodnom kontekstu medijske reprodukcije moći i ne-ravnopravnosti prema ženama kao marginalizovanoj društvenoj grupi.

Sadržaj je analiziran na osnovu kodnog protokola kvantitativno, a na osnovu kvantitativnih podataka obrađivan je sadržaj i kvalitativno, monitoringom tri različite televizijske emisije, što je dodatni istraživački izazov koji predstavlja sistematsko praćenje medijskog sadržaja, posmatranje delovanja medija koji za cilj ima njihov opis, kritički pregled i ocenu. U monitoringu je zastupljena kvantitativno - kvalitativna analiza sadržaja, koja omogućava egzaktnost, proverljivost i pouzdanost podataka.

Za potrebe istraživanja kodirano je dve magazinske emisije i jedna centralna emisija Radio televizije Vojvodine - nacionalne televizije koja podleže zvaničnoj medijskoj legislativi. Magazinska emisija "Sučeljavanje" - tokom predizbornog perioda 4 emisije: 06. 04. 2016., 13.04. 2016., 20. 04. 2016. i 30. 04. 2016. ,ukupno 11000 sekundi. Magazinska emisija "Radar" - tokom predizbornog perioda 4 emisije: 29. 03. 2016., 5.04. 2016., 12. 04. 2016. i 30. 04. 2016. ukupno 12 167 sekundi. Centralna informativna emisija "Vojvodanski dnevnik", kodirana je u istom predizbornom periodu, po

	principu svake sedmice različita dva dana - 01. 04. , 03. 04., 05. 04., 07. 04., 11. 04., 13. 04., i 23. 04., 2016., ukupno 8286 sekundi koje su ušle u kodni list. Ukupno 31 453 sekundi kodnog materijala. Mediji prepoznaju žene u patrijarhalno nametnutim ulogama privatne sfere i kao relevantne subjekte u temama “ženskog” stereotipa – zdravlje, socijalna pitanja, žrtva, majka, lepotica i domaćica. Pitanja političkog odlučivanja ili profesionalnog delovanja na polju ekonomije, privrede i odbrane prepoznata su kao teren muškog znanja i delovanja. Rezultati prikazanog istraživanja predizbornog perioda pokazuju trostruko i četverostruko manju participaciju žena u informativnom medijskom sadržaju, a u samoj predizbornoj političkoj promociji deset puta manju. Kvantitativna analiza ženske političke participacije i medijske promocije broji nizak rezultat, a tek dublja analiza ukazuje da je i tako nizak, taj broj dekorativan i oslikava androcentrizam našeg društva.
Datum prihvatanja teme od strane nadležnog veća:	17. jul 2020.
Datum odbrane: (Popunjava odgovarajuća služba)	
Članovi komisije: (titula, ime, prezime, zvanje, institucija)	Predsednik: Član: Član: Član:
Napomena:	

KEY WORD DOCUMENTATION²

Document type:	Doctoral dissertation
Author:	Zorana Joksimovic Shabazz
Supervisor (title, first name, last name, position, institution)	Doc. dr. Karolina Lendak-Kabok, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad
Thesis title:	The discourse of reporting in the news broadcasts of the public service of Vojvodina on the pre-election campaign of 2016 from a gender perspective
Language of text (script):	Serbian language (latin script)
Physical description:	Pages 234 Chapters 13 References 312 Tables 61 Illustrations 1 Graphs 4
Scientific field:	Gender studies
Scientific subfield (scientific discipline):	Gender studies
Subject, Key words:	gender, media, women, election campaign, politicians, political candidates
Abstract in English language:	The work points to the abuse of power, dominance and inequality that is reproduced in media content. This attitude is reflected in the social and political context towards women. The contribution of this research to gender studies would also be reflected in pointing out the influence of patriarchy on the androcentrism of media - television content, which provides a permanent incentive for the entrenchment of stereotypical gender roles. The research points to the facts that the media do not resist social norms, even in spite of a series of legal instruments and institutional mechanisms created for that purpose. The media representation of female candidates during the pre-election political campaign is the starting point of gender equality in the

² The author of doctoral dissertation has signed the following Statements:

56 – Statement on the authority,

5b – Statement that the printed and e-version of doctoral dissertation are identical and about personal data,

5r – Statement on copyright licenses.

The paper and e-versions of Statements are held at the faculty and are not included into the printed thesis.

political sphere towards equality and in decision-making places. The visibility of women in pre-election campaigns contributes to their greater media representation, and consequently to their active participation in public life.

I am investigating the way in which a woman appears as a political subject in a television product, the form through which she is presented to the audience, and how political candidates are named and presented, and according to which the audience creates an idea of women's political credibility.

The general goal of the research is the deconstruction of the editorial policy of the news program of the public service television of Vojvodina during the pre-election political campaign in 2016 with a focus on the presentation of female candidates and the creation of a gender stereotyped identity of female politicians in Serbia.

The intention of the work was not a critical review of the quality of the television product except from the aspect of gender, with special reference to the legal measures of gender equality and respect for them through the percentage and manner of representation of female political candidates during the pre-election period in selected specialized television shows.

H0: Female politicians are underrepresented in the election campaign compared to their male counterparts;

H1: Women are the main subjects of political media content in a low percentage;

H2: Female politicians, regardless of their high position in the distribution of social power, are always dominantly represented only in stereotypically "female" areas (culture, healthcare, social issues);

H3: Gender-sensitive language is not consistently applied;

H4: Interest in the opinion of the female subject is low, viewed through the number of interviews and quotes. Compared to their male colleagues, female politicians are significantly less quoted and interviewed by the media;

H5: Female politicians are more represented in the first half of the pre-election campaign compared to the second half of the campaign before the election itself.

The basic research method was a quantitative-qualitative content analysis, based on a theoretical framework that is the basis of a critical analysis of the discourse of the selected media. Criticism of media discourse is very productive in the gender context of media reproduction of power and non-equality towards women as a marginalized social group.

The content was analyzed based on the code protocol quantitatively, and based on the quantitative data, the content was also processed qualitatively, by monitoring three different television shows, which is an additional research challenge that represents the systematic monitoring of media content, observation of media activities aimed at their description, critical review and grade. Quantitative and qualitative content analysis is represented in the monitoring, which enables the exactness, verifiability and reliability of the data.

For the purposes of the research, two magazine shows and one central show of Radio Television of Vojvodina - national television that is subject to official media legislation - were coded. Magazine show "Encounter" - during the pre-election period 4 shows: 04.06.2016, 04.13. 2106, 20 April 2016 and 30 April 2016, a total of 11,000 seconds. Magazine show "Radar" -

	during the pre-election period 4 shows: 29 March 2016, 5 April 2016. 2016, 12 April 2016 and 30 April 2016, a total of 12,167 seconds. The central informative show "Vojvođanski dnevnik" was coded in the same pre-election period, on two different days each week - April 1, April 3, April 5, April 7, April 11, April 13. 04., and 04. 23., 2016, a total of 8286 seconds that entered the code sheet. A total of 31,453 seconds of code material. The media recognizes women in the patriarchally imposed roles of the private sphere and as relevant subjects in the topics of the "female" stereotype - health, social issues, victim, mother, beauty and housewife. Issues of political decision-making or professional action in the field of economy, business and defense are recognized as the field of male knowledge and action. The results of the presented research of the pre-election period show a three- and four-fold lower participation of women in informative media content, and ten times less in the pre-election political promotion itself. Quantitative analysis of women's political participation and media promotion shows a low result, and only a deeper analysis indicates that even so low, that number is decorative and reflects the androcentrism of our society.
Accepted on Scientific Board on:	July 17, 2020
Defended: (Filled by the faculty service)	
Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)	President: Member: Member: Member:
Note:	

SADRŽAJ

UVOD		1
I Moć medija i uticaj na auditorijum		10
1.1.	Da li mediji mogu biti politički neutralni, čijim interesima služe i da li ih kontrolišu elite?	11
II Žene u medijima		21
2.1.	Feministička kritika medija	21
2.2.	Žene u medijima Republike Srbije	27
2.3.	Da li medijski jezik razlikuje žene i muškarce?	34
2.4.	Medijski tretman političarki	36
2.4.1.	Medijski tretman političarki Srbije	38
III Uticaj tradicionalnih obrazaca na savremeno delovanje sistema		44
3.1.	Instruisanje prema društvenim normama sa aspekta roda	46
3.2.	Strategija retradicionalizma	50
3.2.1.	Detektovanje mizoginije sa savremenog demografskog aspekta	50
IV Pravni instrumenti i institucionalni mehanizmi rodneravnopravnosti u Srbiji		56
4. 1.	Uvođenje rodne ravnopravnosti u javne politike	57
4. 2.	Zakonski okvir rodne ravnopravnosti u Srbiji	60
4. 3.	Zakonski okvir rodne ravnopravnosti na političkom polju javnog delovanja	67
4. 4.	Medijski zakoni i primena u praksi	70
4. 5.	Primena zakonske regulative tokom parlamentarnih izbora 2016. godine	77
V Žene nekad i žene u tranziciji – tradicionalno delovanje sistema na oblikovanje ženske društvene pozicije		80
5. 1.	Rodni režim kao aparat za dodelu društvenih uloga	81
5. 2.	Instrumentalizacija sistema i drugosti	82
5. 3.	Žene između tradicije i modernizacije?	85
VI Žene u politici - feministička kritika		93
6. 1.	Rodni aspekt političkog diskursa	96
6. 1. 1.	Politika jednakih mogućnosti	98
6. 1. 2.	Političke partije kao determinanta političke (ne)jednakosti	101
6. 2.	Opšti obrazac isključenosti žena iz političkog polja tranzicije	104
6. 2. 1.	Žene u politici Republike Srbije	108
6. 3.	Političke kandidatkinje u javnom diskursu	117
VII Obrazloženje o potrebama istraživanja		119
VIII Predmet i zadatak istraživanja		121
IX Opšti cilj istraživanja		122
9. 1.	Posebni ciljevi istraživanja	122
X Hipoteze		123
XI Metode i korpus istraživanja		124
11. 1.	Metod	124
11. 2.	Korpus istraživanja - način izbora, veličina i konstrukcija uzorka	127

11. 3.	Jedinica analize	127
11. 4.	Instrument istraživanja	127
XII Konteksti		129
12. 1.	Društveno-politički kontekst	129
12. 2.	Kontekst medija RTV	131
12. 3.	Kontekst analiziranih emisija	133
12. 3. 1.	Vojvođanski dnevnik	133
12. 3. 2.	Radar	134
12. 3. 3.	Sučeljavanje	134
XIII Rezultati istraživanja		136
Analiza diskursa uređivačke politike medija iz perspektive roda		136
13. 1.	Centralna informativna emisija RTV Vojvodine - Vojvođanski dnevnik	136
13. 1. 1.	Pol subjekata van predizbornog bloka vesti i u predizbornom bloku vesti	136
13. 1. 2.	Prisutnost subjekata po polu i datumima u odnosu na dan izbora	138
13. 1. 3.	Dužine tonskih inserata muških i ženskih subjekata van predizbornog bloka i u predizbornom bloku	140
13. 1. 4.	Tema priloga van predizbornog bloka vesti / ukupna dužina tonskog inserta muškaraca i žena u sekundama	149
13. 1. 5.	Tema priloga u okviru predizbornog bloka vesti / ukupna dužina tonskog inserta muškaraca i žena u sekundama	158
13. 1. 6.	Političke kandidatkinje u diskursu medijskog izveštavanja	166
13. 1. 6. 1.	Oblasti iz kojih se biraju ženski subjekti	166
13. 1. 6. 2.	Brojčani odnos domaćih i stranih ženskih subjekata	168
13. 1. 6. 3.	Zastupljenost ženskih subjekata po temama van predizbornog bloka	169
13. 1. 6. 4.	Zastupljenost ženskih subjekata po temama u predizbornom bloku	170
13. 1. 7.	Upotreba rodno osetljivog jezika	172
13. 1. 8.	Žanr priloga, povod izveštavanja i objekat priloga	172
13. 2.	Emisija RTV Vojvodine - Radar	175
13. 2. 1.	Podela subjekata po polu	175
13. 2. 2.	Broj političkih subjekata u odnosu na ukupan broj subjekata - podela po polu	176
13. 2. 3.	Odabir subjekta - podela po polu i oblastima	180
13. 2. 4.	Upotreba rodno osetljivog jezika	187
13. 2. 5.	Žanr priloga i povod izveštavanja - pregled po polu	187
13. 3.	Emisija RTV Vojvodine - Sučeljavanje	189
13. 3. 1.	Podela subjekata po polu	189
13. 3. 2.	Broj političkih subjekata u odnosu na ukupan broj subjekata - podela po polu	190
13. 3. 3.	Odabir subjekta - podela po polu i oblastima	196
13. 3. 4.	Upotreba rodno osetljivog jezika	201
13. 3. 5.	Povod izveštavanja	201
ZAKLJUČAK		202
Literatura		208
Elektronski izvori		225

UVOD

Disertacija “Diskurs izveštavanja u informativnim emisijama javnog servisa Vojvodine o predizbornoj kampanji 2016. godine iz rodne perspektive” obrazlaže postojanje sistema neravnopravne medijske promocije žena na polju politike u odnosu na muškarce, a tokom predizborne kampanje 2016. godine u informativnim emisijama Radio-televizije Vojvodine.

Parlamentarni izbori 2016. godine su prvi izbori koje je Republika Srbija dočekala kao zemlja kandidat za pristupanje Evropskoj Uniji (sa prva dva otvorena poglavlja u tom procesu: poglavlje 32 o finansijskoj kontroli i 35 o normalizaciji odnosa sa Prištinom). To su i prvi izbori održani nakon isteka prvog perioda primene Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija - Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015) koji je ocenjen kao uspešan, a čiji je prvi cilj poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, te povećanje stepena učešća žena u procesu odlučivanja i ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti uslov je za evropsku integraciju i punopravna je međunarodna obaveza. Strategija za primenu Nacionalnog plana zapaža i izuzetnu važnost medijskog uticaja pa je šesti po redu cilj uklanjanje rodni stereotipa iz sredstva javnog informisanja uz promociju rodne ravnopravnosti. Tako su parlamentarni izbori 2016. godine i prvi izbori Republike Srbije nakon regulatorne reforme iz 2014. godine, koja je podrazumevala usvajanje tri velika medijska zakona u skladu sa standardima Evropske unije (usvojeni su zakon o javnom informisanju i medijima, o elektronskim medijima i o javnim medijskim servisima).

Rodno neizbalansirano medijsko delovanje širokog je spektra, ali za potrebe istraživanja ove disertacije posmatran je predizborni period parlamentarnih izbora u Republici Srbiji 2016. godine. Rezultati istraživanja ukazuju na postojanje mizoginije uređivačke politike navedenog medijskog servisa.

Analize medijskog sadržaja sa aspekta roda na našim prostorima dokazuju procentualnu marginalizaciju žena, izuzev primera gde je žena getoizovana, pa je statistički vidljiva, ali samo u ulozi koja joj je tradicionalno dodeljena. Mediji oslikavaju stvarnost koja je patrijahalnija u prikazima nego što to ona zapravo jeste, kao da ne smeju da prevaziđu jasna ograničenja ženskog

“staklenog plafona”¹. Ako je žena subjekt medijskog sadržaja tada postaje javno sve što treba da bude intimno (žena je naga, žena je diskriminisana upotrebom neadekvatne jezičke forme, žena se identifikuje prema muškarcu kao supruga, majka, ljubavnica, itd.) i izvrgnuta je nemilosti žute štampe, dok imperatve koji treba da budu javni i odnose se na profesionalna dostignuća i delovanja žena mediji getoizacijom sklanjaju u privatnu sferu, odabirom stereotipnih tema i smanjenjem medijskog prostora. Sliku i status žene u sadržaju domaćih medija oslikavaju rezultati istraživanja Snježane Milivojević, Dubravke Valić Nedeljković, Smiljane Milinkov, Jelene Višnjic, Bojane Begović, Sanje Sarvanke, Vladimira Počuča, Višnje Baćanović, itd.

U medijskom sadržaju političkog opusa skoro je nevidljiva što je odraz kulturološkog stanja društva i internog uređenja stranke kojoj pripada. U velikoj meri nevidljivost političarki direktno je uslovljena medijskom nebrigom da se i jedan tradicionalistički obrazac promeni i da se ispoštuju postojeće zakonske odredbe², predlozi ili strategije dobre prakse razvijenih zemalja.

Mediji su izuzetan faktor rodne podele društvenih uloga. Analizom medijskog diskursa moguće je dekonstruisati vladajuću predstavu o ženi u društvenoj kulturi i plasiranu medijsku konstrukciju stvarnosti koju auditorijum a priori prihvata i po njoj se vlada.

Svaka medijska objava slika je društvene realnosti. Iz generacije u generaciju prenosi se društveni model da je javni govor pravo i privilegija muškaraca. U savremenoj kulturi, postoji niz rodnih stereotipa, predrasuda i naslednih društvenih obrazaca koji se potvrđuju u svim sferama života. Mediji su jedna od najuticajnijih jer ne prenose samo sliku pozicije žena kao druge, već je i ukorenjuju u svest auditorijuma svojom uređivačkom politikom. “Različito

¹ Izraz stakleni plafon prvi put je korišćen 1984. u „Adweek profil“-u Gay Briant -a, koji je u to vreme bio urednik časopisa “Working Woman”. U tom profilu citirano je: „Žene su dosegle određenu tačku - ja to zovem stakleni plafon ... u vrhu srednjeg menadžmenta i tu se zaglavljaju.“ 1985. godine, predsedavajuća Nacionalne organizacije za žene (NOW) upotrebila je tu frazu u intervjuu za “UnitedPress International”, navodeći da bez ženskog pokreta žene ne bi imale šanse da se pomaknu iza staklenog plafona. Već sledeće godine, u izdanju “Wall Street Journala”, 24. marta 1986., izraz su koristile i Carol Himovitz i Timothi Schellhardt (kojima se često pripisuje prva upotreba termina u medijima) u svom članku o izazovima sa kojima se suočavaju žene tokom profesionalnog razvoja.

² Zakon o zabrani diskriminacije (Sl. glasnik RS, br. 22/2009), Zakon o ravnopravnosti polova (Sl. glasnik RS, br. 104/2009), Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti (Sl. glasnik RS, br. 4/2016) . Formirane su institucije koje imaju zadatak da pomognu u implementiranju zakona o ravnopravnosti na svim nivoima i u svim sferama života - Zavod za ravnopravnost polova, Uprava za rodnu ravnopravnost, Pokrajinski ombusman Vojvodine i tako dalje.

percipiramo ženski identitet u realnosti ukoliko je u medijima vidimo i čujemo samo kao poznavateljku privatne sfere ili sfere zabave, a drugačije ukoliko nam se ženski identitet učestalo ponavlja kao kompetentan u oblasti privrede, ekonomije i politike” (Joksimović Shabazz i Cvetković, 2022 : 32) jer je „proces predstavljanja i konstruisanja identiteta u osnovi samih medija i medijske kulture” (Kelner, 2004 : 434).

Disertacija se ne bavi kvalitetom medijskog sadržaja odabranog medija osim isključivo iz perspektive roda, odnosno pitanjem da li su u analiziranom medijskom sadržaju potvrđeni ili prevaziđeni rodni stereotopi kojima naše društvo ograničava sliku žene i da li se dominantni diskurs diktira po muškom modelu što ukazuje na njegovu poziciju moći, te drugosti žene u našem društvu.

Disertacija nudi razumevanje načina kako se medijsko predstavljanje obnavlja i proizvodi norme društvenog života kroz prizmu politike kao izabrane profesije i ukazuje na princip kategorisanja žene kao drugosti u vladajućim ideologijama i njima svojstvenim medijskim praksama.

Teorijski okvir rada oslanja se na šest poglavlja. Svako od njih potrebno je radi razumevanja rezultata kao unije skupova društveno-kulturološko-ekonomskih prepreka ženske političke situacije. Kada vidimo da ženskih subjekata u medijskom informativnom sadržaju predizbornog perioda participira jedva 20%, a u političkom bloku manje od 9%, da je zakonska politička kvota jedna trećina, ali da je samo dekorativna i isključena iz stvarnog političkog delanja, potrebno je razmotriti uzrok na više nivoa i sa više aspekata.

Prvo poglavlje objašnjava moć medija i uticaj na auditorijum koji teži da veruje medijima i očekuje da bude istinito informisan. Teorije na koje se pozivam u poglavlju bitne su za razumevanje uticaja/posledica koji mediji izvrše na auditorijum plasiranjem odabranog sadržaja.

Način na koji se prezentuje sadržaj, izbor teme i izabranih aktera kao relevantnih sagovornika/ca i ukoliko uvek istog obrasca, formira sliku društva o tom sadržaju. Posmatrano iz drugog konteksta možemo reći da ukoliko postoji određen stav društva, čija se korektnost ne dovodi u pitanje, tada se u medijima on i odražava. Usvojeni obrasci društvenog i pojedinačnog mišljenja i delovanja, rezultat su zajedničkog uticaja kulture, porodice, obrazovanja i medija. Većina populacije nema vremena ni interesovanja da se upušta u dublju analizu sadržaja koji

mediji plasiraju. Medijski nedovoljno edukovana javnost, gotovo po pravilu, bez pogovora prihvata takve medijske poruke, bez traženja prave suštine koja se vešto krije u medijskoj poruci. Savremeni čovek je postao medijski zavisnik i verovatno je da ne postoji osoba koja na neki način nije izložena dejstvu medija. Prvo poglavlje objašnjava procese u kreiranju slike stvarnosti i navođenju auditorijuma pri prihvatanju obrazaca patrijahalne tradicije.

Drugo poglavlje razmatra položaj žene u medijima vodeći se feminističkom kritikom, položajem žena u srpskim medijima, upotrebom rodno osetljivog jezika, medijskim tretmanom političarki i praksom domaćih medija pri kreiranju slike žene u politici. Žensko ćutanje u medijima ima dublje uzroke od neravnopravne zastupljenosti u profesijama moći i ugleda. Na taj način mediji potkopavaju ravnopravnost polova i doprinose opstanku stereotipa i seksističkog tretmana žena u pojedinim vrstama programa i rubrika. Političarke i političari su počeli sa donošenjem zakona i politika kako bi uspostavili ravnopravnost žena i muškaraca u medijima, ali se to pokazalo nedovoljnim za ispravljanje nejednakosti i medijske nevidljivosti žena.

Tradicionalnim obrascima kao determinantama delovanja savremenog sistema bavi se **treće** poglavlje, objašnjavajući čoveka kao socijalno biće ukorenjeno u tradiciji. Tradicija pomaže očuvanju identiteta jednog naroda i istovremeno doprinosi formiranju jasne slike življenja tog naroda u budućnosti. Pravo znanje o značaju tradicije i njenoj društvenoj relevanciji može se formirati u odgovoru na pitanje da li ona (ne) ugrožava svest o potrebi društvenih promena, odnosno da li su kulturne vrednosti tradicije podsticajne za savremeno stvaralaštvo i koliko je ženama iz različitih društvenih grupa teško da izađu iz stereotipne rodne sfere u kojoj su vekovima odgajane i formirane. Slobodan Naumović tvrdi da je instrumentalni odnos prema tradiciji svojevrсна istorijska konstanta na području Srbije i da se praksa upotrebe tradicije proširila iz domena politike na skoro sve oblike života u Srbiji (Naumović, 1994).

Četvrto poglavlje tiče se legislative, odnosno pravnim instrumentima i institucionalnim mehanizmima rodne ravnopravnosti u Srbiji. Sadrži podatke o zakonskoj regulative medijskih zakona i zakona za ravnopravnost polova - Evropsku povelju o jednakosti muškaraca i žena u lokalnom životu, Zakonu o ravnopravnosti polova, Nacionalni akcioni plan NAP 1325, Međunarodna politička dokumenta Četvrte svetske konferencije UN 1995, Zakon o rodnoj ravnopravnosti, itd...

Izbornim zakonima uvedena je mera za obavezno prisustvo 30% kandidata manje zastupljenog pola na svim izbornim listama. Uvođenje kvota, kao legitimna mera u sprovođenju

principa jednakih mogućnosti, ostvarena je ali upravo samo kao kvota. Na izvršnim pozicijama vlasti ovaj procenat žena nije ispoštovan. Nakon izbora 2016. godine statistika iznosi 37, 2% poslanica u Narodnoj Skupštini RS, što je 4% više nego u prethodnom sazivu, a u Vladi 26, 3% ministarke u odnosu na prethodnu sa 22, 2%. Istraživanje Pokrajinskog ombudsmana iz jula 2016. godine utvrđuje nejednakost i neravnopravnost polova u svim sferama javne lokalne politike i pripadnost pozicija moći i odlučivanja muškarcima.

Učešće žena u zakonodavnoj vlasti i šire, u politici, snažno je determinisano institucionalnim okvirom, karakteristikama rodnog režima, odnosno ukupnim položajem žena u društvu, i kulturnim obrascima. Poglavlje se dotiče uvođenja rodne ravnopravnosti u javne politike, zakonskog okvira rodne ravnopravnosti u Srbiji, zakonskog okvira rodne ravnopravnosti na političkom polju javnog delovanja, medijskih zakona i primena u praksi i primene zakonske regulative tokom predizborne kampanje za parlamentarne izbore 2016. godine.

Regulatorno telo za elektronske medije (REM) u pravilniku o obavezama izveštavanja tokom predizborne kampanje obavezuje Radio-televiziju Srbije i Radio-televiziju Vojvodine da u svom programu ravnomerno i bez diskriminacije predstave sve izborne liste i kandidate. Iako obaveza objavljivanja izveštaja nije eksplicitno propisana zakonima i pravilnicima, prema zakonu REM je dužan da kontroliše rad pružalaca medijskih usluga u vreme predizborne kampanje, a prema statutu rad REM-a mora biti javan. Neobjavlivanjem izveštaja o nadzoru emitera u toku kampanje za parlamentarne izbore 2016. godine, REM je ili prekršio zakon i nije uopšte kontrolisao rad medija u predizbornoj kampanji ili je prekršio statut odbijanjem da rezultate te kontrole kroz izveštaj učini javnim. Regulatorno telo za elektronske medije je po nalogu Poverenika, saopštilo da nije u mogućnosti da Nezavisnom udruženju novinara Srbije (NUNS) dostavi izveštaj o nadzoru nad radom emitera tokom predizborne kampanje za parlamentarne izbore 2016. godine, jer traženi izveštaj ne postoji³.

Peto poglavlje pomaže da se razume tradicionalno delovanje sistema na oblikovanje ženske društvene pozicije. Iznosi činjenice kako su žene živele, kako su odgajane, šta je u njihovim obrascima ponašanja ukorenjeno i na koji način se bore za ravnopravne pozicije. Rodne razlike reflektuju različite odgovore institucija prema muškarcima i ženama, a učešće žena u političkoj areni je jedan od glavnih pokazatelja otvorenosti, demokratičnosti i razvijenosti tih

³ Insajder. Posećeno 30. 09. 2019. URL: <https://insajder.net/sr/sajt/vazno/15434/>

institucija. Objašnjenje zašto je to tako sadrži strukturalnu (starost, rod, klasa, nacija), kulturalnu (stavovi i sistem vrednosti zajednice, odnosno nasleđe) i aktivističku dimenziju (partije, organizacije, sindikati, udruženja). Kako bi se objasnio položaj žene u današnjem društvu potrebno je vratiti se u prošlost. Kapitalistički način proizvodnje je isključio žene iz procesa stvaranja. Muški krugovi su držali značajnim jedino mišljenja pripadnika vlastitog pola. Žene nisu imale ekonomsku samostalnost niti pristup obrazovanju potrebnom za razvoj, održavanje ili učestvovanje u stvaranju tadašnje kulture. Ako su rad ili iskustvo žena, eventualno, ušli u sistem razmišljanja, bilo je to zato što su muškarci tako uslovili ili odobrili. Na taj način se postepeno stvaralo ono što nazivamo tradicijom isključenja žene.

Sistem je tradicijom kao instrumentom ženu načinio “drugom”. Nedostatkom obrazovanja isključena je kao politička opcija, a zbog rodne ekonomske nejednakosti ostala je zarobljena u “tesnom odelu” između tradicije i modernizacije. Centri moći izgrađeni su na prednostima koje im pružaju navedene stege tradicije.

Šesto poglavlje je pregled feminističke kritike ženskog položaja na političkom polu javnog delovanja. Društveni i politički kontekst određuje model participacije i reprezentacije žena u politici. On definiše i funkcionalna i strukturalna ograničenja žena i u njihovom individualnom i u kolektivnom delovanju. Isključenost žena iz politike ima korene u njenoj globalnoj društvenoj isključenosti i ne menja se samo dekorativnim povećanjem broja žena u političkim krugovima. U ovom poglavlju sagledani su globalni kontekst, kulturne barijere, strukture političkih sistema, izbornih sistema, razlike u ideologijama širom sveta, procentualni odnosi muškaraca i žena na političkim pozicijama i mladi efekti afirmativnih mera, odnosno političkih rodni kvota i realnost njihove primene. Ispraćen je rodni aspekt političkog diskursa, politika jednakih mogućnosti, političke partije kao determinanta političke (ne)jednakosti, opšti obrazac isključenosti žena sa političkog polja tranzicije, žene u politici Republike Srbije i političke kandidatkinje u javnom diskursu. Akcenat je na borbi za političko učešće žena u zemljama tranzicije, posebno na položaj žena u Republici Srbiji. Diskriminacija političarki u medijskom sadržaju ugleda se na rodne uloge iz privatne sfere. Otvoreno pitanje poglavlja je da li je pravna rodna ravnopravnost i stvarna, životna jednakost? Neravnopravan položaj žena u političkoj areni pretstavlja i ozbiljnu institucionalnu diskriminaciju.

Sedmo poglavlje je obrazloženje o potrebama istraživanja. Naredna poglavlja navode predmet i zadatak istraživanja, opšti i posebne ciljeve istraživanja, hipoteze, metode i korpus

istraživanja.

Zadatak istraživanja je najpre mapiranje, potom sistematizacija i na posletku analiza sadržaja medijskih proizvoda navedenog medija. Istražuje se na koji se način modelira sadržaj plasiran auditorijumu u kontekstu reprezentovanja i konstruisanja ženskog identiteta.

Opšti cilj istraživanja je dekonstrukcija uređivačke politike informativnog programa televizije javnog servisa Vojvodine u toku predizborne političke kampanje 2016. sa fokusom na prezentovanje kandidatkinja i stvaranje rodno stereotipnog identiteta političarki u Srbiji.

Početna hipoteza **H0** je da su žene političarke podzastupljene u predizbornoj kampanji u odnosu na muške kolege.

Prateće hipoteze

H1: Žene su u niskom procentu glavni subjekti političkog medijskog sadržaja;

H2: Žene političarke bez obzira na visoku poziciju u raspodeli društvene moći na kojoj se nalaze, uvek su dominantno zastupljene samo u stereotipno "ženskim" oblastima (teme o kulturi, zdravlju, socijalnim pitanjima);

H3: Rodno osetljiv jezik nije dosledno primenjen;

H4: Zainteresovanost za mišljenje ženskog subjekta je mala posmatrano kroz broj intervju a i citata. Žene političarke u odnosu na muške kolege znatno su manje citirane i intervjuisane od strane medija;

H5: Žene političarke su zastupljenije u prvoj polovini predizborne kampanje u odnosu na drugu polovinu kampanje pred same izbore.

Metode primenjene tokom istraživanja su kvantitativna i kvalitativna analiza i kritička analiza diskursa.

Istraživačko uporište rada zasnovano je na pretpostavci da su žene podzastupljene u medijskim sadržajima televizijskog emitovanja političkog predizbornog programa. U radu se obrađuje problematika reprezentacije političkih kandidatkinja i modelovanje identiteta žene u politici kroz kontekst medijskog vremena obezbeđenog političarkama, (ne) zainteresovanošću medija za mišljenje žena političarki (kroz direktne iskaze i intervju e, a ne kroz citate i spominjanja) i pozicioniranje žene u društvu dominacijom političarki u stereotipno ženskim oblastima. Analizirani su televizijski prilozi centralne-informativne i dve kolažno-magazinske

emisije Radio televizije Vojvodine - nacionalne televizije koja podleže zvaničnoj medijskoj legislativi. Kodiranje je vršeno u periodu predizborne kampanje 2016. godine: emisija "Sučeljavanje" - 4 emisije 06. 04. 2016., 13. 04. 2016., 20. 04. 2016. i 30. 04. 2016., ukupno 11000 sekundi. Emisija "Radar" - 29. 03. 2016., 05. 04. 2016., 12. 04. 2016. i 30. 04. 2016. ukupno 12 167 sekundi. Centralna informativna emisija "Vojvođanski dnevnik", kodiran je u istom predizbornom period, po principu svake sedmice različita dva dana - 01. 04., 03. 04., 05. 04., 07. 04., 11. 04., 13. 04., i 23. 04., 2016., ukupno 8286 sekundi koje su ušle u kodni list.

Društveno-politički kontekst u periodu monitoringa za potrebe istraživanja opisan je u poglavlju **dvanaest**, zatim kontekst medija čiji se sadržaji analiziraju, te konteksti pojedinačnih medijskih proizvoda, odnosno emisija "Vojvođanski dnevnik", "Radar" i "Sučeljavanje".

Trinaesto poglavlje predstavlja rezultate istraživanja, analizu diskursa medijske uređivačke politike sa aspekta roda, te potvrde početne i pratećih hipoteza.

Poslednje poglavlje izlaže zaključna razmatranja, koja upućuju na postojanje rodne diskriminacije i daju predlog borbe protiv rodnih stereotipa i okretanje ka potpunoj slobodi profesionalnog izbora, postignuća i priznanja bez obzira na rodnu pripadnost.

U poslednjih nekoliko godina posvetila sam se istraživanjima reprezentacije žena u medijima, a pre toga interesovala se za uticaj stereotipa pri karijernom razvoju žena⁴. Korpus prvog istraživanja⁵ sadržao je raznoliku dnevnu štampu. Rezultati su potvrdili hipoteze o getoizaciji žena u rodno stereotipne oblasti, o upotrebi negativnih i erotskih konotacija uz ženska imena, potpuno isključenje žena marginalizovanih društvenih grupa i diskriminaciju žena u oblastima politike, ekonomije i privrede. Prvo istraživanje rezultiralo je sledećim koje je bilo bazirano na traženju bilo kakve reprezentacije žena Romkinja u dnevnoj štampi⁶ (rezultat je bio

⁴ Joksimoć, Zorana. (2012). Usvajanje rodnih stereotipa i njihov uticaj na profesionalni razvoj žena. U Gajić, Olivera (ur.), Kvalitet obrazovnog sistema Srbije u evropskoj perspektivi, knjiga 2, 189-202. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu

⁵ Joksimoć, Zorana. (2013). Žena kao subjekt novinskog teksta. U Valić Nedeljković, Dubravka & Pralica, D. (ur.), Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene III, 315-328. Mostovi medijskog obrazovanja. Novi Sad: Filozofski fakultet. URL: <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2013/978-86-6065-203-6>

⁶ Joksimoć, Zorana. (2014). Prikaz Romkinja u dnevnoj štampi. U Valić Nedeljković, Dubravka & Pralica, D. (ur.), Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene IV, 93-101. Mostovi medijskog obrazovanja. Novi Sad: Filozofski fakultet.

manji od 1%). Zatim je usledilo istraživanje⁷ medijske reprezentacije žena u vojsci u časopisu Ministarstva odbrane Vojske Srbije, odabran na osnovu tematskog polja kojim se bavi i aktuelnih zakona kojima podleže kao medij samostalno i kao medij institucije, potpisnice upravo tih zakona.

Doprinos ovog istraživanja studijama roda ogledao bi se u ukazivanju na uticaj patrijarhata na androcentrizam medijsko-televizijskog sadržaja koji pruža permanentni podsticaj ukorenjavanju stereotipnih rodnih uloga, te time sprečava ženski politički razvoj i umanjuje značaj postojeće participacije. Istraživanje ukazuje na činjenice da mediji ne pružaju otpor društvenim normama ni uprkost nizu pravnih instrumenata i institucionalnih mehanizama, nastalih u te svrhe.

⁷ Šabaz Joksimović, Z. & Cvetkovic, S. (2022). Predstavljanje žena u magazinu „Obrana“ Ministarstva odbrane Vojske Srbije-analiza diskursa iz perspektive roda. *CM: Communication and Media*, 17(1).

I Moć medija i uticaj na auditorijum

Masovni⁸ mediji kao društvena pojava prisutni su nekoliko vekova. Predstavljaju sistema javnog informisanja za prenošenje vesti i audio-vizuelnih sadržaja, a u svrhu obaveštavanja, obrazovanja i zabave velikog broja ljudi, odnosno najširih slojeva stanovništva. Prisutni su svuda i dotiču svaki segment života. Definicije medija uglavnom kao njihov krajnji cilj ističu komunikaciju. Fransis Bal ih opisuje kao tehniku koja omogućava komunikaciju i prenos misli, bez obzira na formu i njihov krajnji cilj (Bal, 1997). Mediji, odnosno medijski sadržaji doprinose da pojedinac odredi sebi i svoje ponašanje u odnosu na druge - onako kako su oni medijski predstavljeni. Tako mediji pomažu da pojedinac pozicionira i odredi sebe u odnosu na druge i bolje se orijentiše u stvarnim društvenim situacijama. Definicije javnog mnjenja većinski predstavljaju stavove o situacijama i disfunkcijama. „Javnim mnjenjem se kao procesom i pojavom obuhvata i proces uticaja, formiranja i ispoljavanja pojedinačne volje i volje društva i njeno legitimisanje kao volje javnosti“ (Pešić, 2013 : 228). „Novine su se iz ustanova za objavljivanje vesti pretvorile i u nosioce i vođe javnog mnjenja, u borbena sredstva partijske politike“ (Habermas, 1969 : 38).

Način na koji ćemo igrati svoju društvenu ulogu i na koji realizujemo sebe, delom je zavisan od građe dobijene iz medija. Sredstva masovnog komuniciranja imaju svoj uticaj i na mišljenja, stavove, sistem vrednosti, stil života i ponašanje publike. Pitanje koje se postavlja nije da li mediji deluju ili ne deluju; pitanje je koliko i kako deluju na svest i ponašanje (Džinić i Bačević, 1977 : 211 - 212).

Izuzetno uticajan medijum televizija, uznapredovao od svojih početaka pre više od jednog veka kada je auditorijumu pružao zabavu kroz impresiju slika i pokreta. Danas je to sinkretizam tehnike, umetnosti i nauke. Bazični fenomen televizije - televizičnost⁹ - samo je

⁸ Reč medij (medius, media, medium) je latinskog porekla i tumači se kao sredstvo (posrednik) u prikazu i prenosu poruka. Reč medij označava i različita sredstva komunikacija i podrazumeva materijalizaciju znaka i podlogu prenosnika materijalizacije. Masovni mediji su pojam koji je ušao u upotrebu 1920-ih godina sa pojavom radija, štampe, kasnije i televizije. Mas-mediji su mediji dizajnirani za široku publiku, za koju se smatra da ima zajednički interes. Masovni mediji su ujedno i podskup jednog šireg pojma, masovne komunikacije. Karakteriše ih snažan uticaj na formiranje „masovnog konzumentskog društva“ koje je uglavnom u kontrastu sa samostalnim odlučivanjem.

⁹ Televizičnost - uporedivo sa fotogeničnost skup jasni i uočljivih karakteristika koje poseduje prizor (osoba,

delimično oslonjen na arhetip filmskog medijuma. Savremena, ona prodire u stvarnost i kreira je pedagogijom neprimetne direktive davanjem uputstava kroz nagovarajući komentar navodeći na prihvatanje određenog načina mišljenja (Aćimović, 2008).

1. 1. Da li mediji mogu biti politički neutralni, čijim interesima služe i da li ih kontrolišu elite?

Auditorijum teži da veruje medijima i očekuje da bude istinito informisan. Većina populacije nema vremena ni interesovanja da se upušta u dublju analizu sadržaja koji mediji plasiraju. Medijska istraživanja bila su usmeravana ka različitim aspektima njihove konzumacije kroz aktivnosti u vidu izbora medija i medijskih sadržaja i postizanje određenih ciljeva.

Publika se češće izlaže onim porukama koje želi da čuje ili vidi, one sa kojima se slaže pažljivije prati i pamti. Uticaj medija "posredovan" je, a time i amortizovan, delovanjem primarnih grupa, koje se proglašavaju posebno značajnim za proces socijalizacije (Milojević 2001 : 152).

Medijski nedovoljno edukovana javnost, gotovo po pravilu, bez pogovora prihvata takve medijske poruke, bez traženja prave suštine koja se vešto krije u medijskoj poruci. Savremeni čovek je postao medijski zavisnik i gotovo da ne postoji čovek koji na neki način nije izložen dejstvu medija. Tako se stvara prostor za medijsku manipulaciju. „Pasivna publika i moćni mediji snažno su podstakli interes za istraživanje manipulacije sasvim u skladu sa normativnim i vidno ideologizovanim pretpostavkama dominirajućeg teorijskog okvira“ (Milojević, 2001). Masovna komunikacija predstavlja poseban vid socijalne komunikacije. Na društveni karakter ove vrste saobraćanja ukazivao je Mek Kvejl rečima da „masovne komunikacije trpe uticaj društva isto toliko koliko na njega utiču“ i da „razlike u upotrebi masovnih medija, u komunikacionom sadržaju i u organizaciji medija i kontrole, zavise od vladajuće društvene strukture“ (Mek Kvejl, 1976 : 97) - elite.

U svakom društvu postoji više elita. Najčešće se kao posebne elite navode: vladajuća elita (koju čine industrijalci, političari i vojno-birokratske strukture), naučna elita (koju čine pojedinci

atmosfera ili događaj) na televizijskom ekranu. Podrazumevaju se prihvatljive odlike sa estetskog, semantičkog i komunikacijskog aspekta. Te su osobine podobne (zahvalne, prijemčive) za pojavljivanje na malom ekranu, jer svojom prirodom pogoduju televizijskoj slici (izgled, stas i glas, ponašanje, pokreti), zadovoljenje potreba (informisanje, zabava) kao i ka potvrđivanju identiteta.

koji zauzimaju najviši nivo u informativno-saznajnoj sferi), politička elita (čini je izabrani deo društva koji opredeljuje državnu politiku) i ekonomska elita (koju čine pojedinci koji kontrolišu osnovne finansijsko-ekonomske strukture države (Marković, 2010).

Medijski javni servisi u Evropi zvanično su profilisani kao programi koji služeći javnosti, čuvaju pozitivne vrednosti građanskog društva (slobodu mišljenja i govora, moral i etičnost). Trebalo bi da navode auditorijum na određene jezičke, govorne i kulturne standarde. Javni servisi imaju najveću mrežnu pokrivenost i diktiraju impakt vizuel¹⁰ izborom primera iz okruženja i odabirom medijske osobe koja zaslužuje poverenje. Oni postavljaju nivo medijske kulture. Iz okruženja često možemo čuti da praćenje medijskih sadržaja ljude opušta i distancira od trenutnih životnih problema. Međutim, sociologija i psihologija ponašanja medijskih konzumenata u zavisnosti od društveno-političke i ekonomske situacije kreatorima medijskog sadržaja obezbeđuje implementiranje široke palete ideja i stavova i kreiranje poželjne stvarnosti.

Masovne komunikacije se služe tehničkim sredstvima saopštavanja usmerenog na veliku masu ljudi sa izraženom namerom da se oblikuje javno mnjenje. Često se u teoriji raspravlja o slobodi medija i pritiscima kojima su izloženi. Vlasnici medija, ali i politička i finansijska elita ostvaruju svoj uticaj na medije i na oblikovanje informacija koje oni plasiraju.

Srbija je zemlja siromašnog društva i nezavršenog procesa tranzicije što rezultira siromašnim medijima i njihovom nezavidnom izvršnom položaju. Centar za medije i medijska istraživanja Fakulteta političkih nauka u Beogradu istraživanjem pod nazivom „Profesija na raskršću - novinarstvo na pragu informacionog društva“ obuhvatilo je 51 vlasnika medija i 260 novinara u Srbiji, sprovedenim u period od jula 2010. - jun 2011. godine, dokazao je da su mediji u Srbiji pod velikim pritiskom više interesnih grupa i da su zastupljene metode pritisaka različite (Milivojević i dr., 2010).

Nakon više od 10 godina dokazima nekoliko istraživanje, situacija je procenjena još nepovoljnijom. Novinarska udruženja iz zemalja Zapadnog Balkana, uz podršku Evropske komisije, uspostavila su zajedničku platformu “Safejournalists.net” za praćenje promena u zakonodavstvu i praksi svojih zemalja i za angažovanje u različitim aktivnostima javnog zastupanja u cilju unapređenja političkog, zakonodavnog i institucionalnog okruženja u kojem rade novinari i mediji. Istraživanje je obuhvatilo tri grupe indikatora: pravnu zaštitu, položaj

¹⁰ Impakt vizuel (fr. impact visuel) - utisak koji određen TV program ili konkretna emisija proizvodi na gledaoce

novinara u redakcijama i bezbednost novinara. U rezultatima NUNS-a za Srbiju 2021. godine se između ostalog navodi:

- Regulator ne izvršava svoje funkcije nezavisno i pod velikim je uticajem vlasti, a svoje nadležnosti primenjuje često tako da određene subjekte stavlja u povoljniji položaj u odnosu na druge;
- REM sprovodi monitoring medija, ali bez objektivnosti medijske scene i realne zastupljenosti političkih aktera koji nemaju fer i jednak pristup tokom predizbornih kampanja;
- Novinarski izvori zaštićeni su, međutim, na delu su pokušaji da se stečena prava umanje. Pristup informacijama od javnog značaja je u padu u odnosu na prethodne godine;
- Posebno su pod velikim pritiscima istraživački neprofitni mediji, kako od strane predstavnika vlasti, tako i provladinih tabloida;
- Položaj novinarki u radnom okruženju je pogoršan u odnosu na položaj novinara. Novinarke su mnogo više izložene rodno zasnovanim pritiscima, a takvi pritisci ostavljaju veće posledice;
- Institucije prepoznaju napade na novinare, međutim i dalje nema jednakih stavova i pune efikasnosti prema svim slučajevima napada. Predstavnici vlasti se često ne oglašavaju u pojedinim slučajevima, a neretko i sami iniciraju oštre napade ili kroz targetiranje daju osnove za druge teže napade. Istrage se pokreću brzo i efektivno, međutim u narednim fazama postupka, u zavisnosti od slučaja do slučaja, značajno se usporavaju i nema efikasnosti u rešavanju (Đurić, 2022 : 38).

Platforma Sloboda medija brz odgovor (MFRR) sprovela je onlajn međunarodnu misiju početkom 2021. godine za procenu stanja slobode medija i bezbednosti novinara u Srbiji¹¹. U rezultatima se navodi sledeće:

- Bezbednost novinara u Srbiji izaziva sve veću zabrinutost. Naročito su zabrinjavajući slučajevi u kojima političari i državni zvaničnici otvoreno prete novinarima, ciljajući ih i definišući ih kao „državne neprijatelje“ ili „izdajnike“;

¹¹ Misiju predvodi organizacija Član 19 u saradnji sa Nezavisnim udruženjem novinara Srbije (NUNS), a pridružili su im se i brojni partneri platforme Sloboda medija brz odgovor: Međunarodni institut za štampu (IPI), Evropski centar za medije i medijske slobode (ECPMF), Evropska federacija novinara (EFJ), Neograničena sloboda štampe (FPU) i organizacija OBC Transeuropa(OBCT). Misiji se pridružio i Centar za ljudska prava – Američke advokatske komore (ABA) i Medijska organizacija jugoistočne Evrope (SEEMO).

- Novinarke se ciljaju kroz specifične oblike onlajn uznemiravanja koje je seksualne prirode ili se preti članovima njihove porodice;
- Pristup informisanju u Srbiji je otežan zbog tendencije da se informacije od javnog značaja centralizuju u rukama države;
- Usled ozbiljnog nedostatka transparentnosti i uređenja u sistemu za dodelu javnih sredstava došlo je do neravnomerne finansijske podrške provladinim medijima, dok su nezavisnim i kritičkim medijima ukinuti preko potrebni resursi;
- Regulatorno telo za elektronske medije je visoko političko i ne koristi ovlašćenja koja su mu data zakonom;
- Teško polarizovana medijska sredina, gde su sa jedne strane provladini tabloidi, a sa druge strane nezavisni mediji, oslikava i podeljeno političko okruženje. S obzirom na to da trenutno vladajuća stranka nema opoziciju u parlamentu, nakon bojkota tokom poslednjih izbora, nezavisni mediji se često posmatraju kao politički protivnici, a nekima čak nije ni dozvoljeno da prisustvuju važnim javnim događajima;
- Pravosuđe često odbacuje slučajeve nasilja ili zastrašivanja novinara, navodno jer ne postoje dokazi ili nije utvrđena namera činjenja štete;
- Novinari koji rade u malim gradovima i udaljenim područjima još su ugroženiji od njihovih kolega u Beogradu i Novom Sadu, jer oni nisu u stanju da adekvatno procene pritisak koji trpi njihov rad i manje su ohrabreni da slučajeve prijave policije (Medijske slobode i bezbednost novinara u Srbiji, 2021 : 5 - 8).

Sindikata novinara Srbije SINOS, objavio je rezultate istraživanja 2021. godine Centra za istraživačko novinarstvo Kruševac – CINK koji potvrđuju da novinari pribegavaju autocenzuri iz straha za egzistenciju, straha od gubitka posla, a da su dodatno ugroženi lokalni mediji i novinari iz manjih sredina. Raspodela sredstava je pod uticajem politike i samim tim je uređivačka politika zavisna od centara moći. Specifičnost monitoringa CINK – a je predizborna kampanja tokom koje je ispraćena medijska promocija predstavnika državnih organa u priložima, zastupljenost predstavnika lokalnih organa vlasti, direktora i predstavnika javnih preduzeća i ustanova, zastupljenost stranaka opozicije i njihovih funkcionera, organizacija civilnog društva, marginalizovanih grupa i neformalnih grupa građana.

BIRN objavljuje izveštaje projektnog finansiranja medija u gradovima širom Srbije počev od izveštaja “Meka cenzura, Promene u medijskom sektoru - sa goreg na lošije” iz 2016. godine,

pa do 2020. kada je analizirao 199 ugovora realizovanih sa 95 medija u 20 najvećih gradova zemlje, uključujući lokalne samouprave i javna / javno-komunalna preduzeća kao i 10 ministarstava / kancelarija.

Mediji današnjice su moćna industrija koja proizvodi i emituje informacije. U isto vreme mediji su i industrija moći - što je auditorijum podložniji uticaju to kreatori medija snažnije utvrđuju nadmoć. Moć medija je i u nemoći recipijenta da uvek uspostavlja kritičku distancu prema informacijama koje prima. Kada su mediji dovoljno uticajni da izgrade društvo u obliku koje je poželjno vladajućim elitama, tada je odgovor društva uvećanje moći medija. Kao sportista ili glumac koji dobija podršku publike da igra bolje i jače.

Manipulacija kao oblik socijalne komunikacije bio je neizbežan pratilac razvoja ljudskog društva tokom razvoja do današnjeg stadijuma kada mediji postaju moćno sredstvo komunikacije ali i manipulacije (Breton, 2000). Taj neosetni manipulativni manir postaje nov izvor „opasnosti i nekontrolisane medijske moći“ (Aćimović, 2008 : 164), koji ima značajnu ulogu u formiranju javnog mnjenja ali i uticaj na formiranje stavova i kod dece (Korać & Vranješević, 2002), što alarmira da nijedna generacija nema imunitet na medijski uticaj. Breton ukazuje da medijska manipulacija teži kreiranju slike stvarnosti „koja samo izgleda kao da jeste stvarnost“ (Breton, 2000). Suptilnim delovanjem publiku je moguće navesti da neprimetno usvoji navike, verovanja, stavove, mišljenja i zaključke.

Daglas Kelner smatra da bi suprotstavljanje publike raznim vidovima medijske manipulacije moglo biti postignuto razvijanjem kritičke medijske pismenosti što je okarakterisano izgradnjom realnog odnosa prema medijskim predstavama i diskursima i prepoznavanjem stereotipima eksplicitno i implicitno prisutnim u medijima. Tako npr. vladajuća predstava o rodu (kao istorijski promenljivoj i društveno konstruisanoj kategoriji) u javnom diskursu nastaje u direktnoj sprezi sa medijima, jer je „proces predstavljanja i konstruisanja identiteta u osnovi samih medija i medijske kulture“ (Kelner, 2004 : 434).

Naom Čomski (Noam Chomsky) u analizama političke stvarnosti i kapitalističke demokracije, polazi od glasovitog paradoksa kojeg je definisao škotski filozof David Hume¹² -

¹² Prema Humeu, jedan od najzanimljivijih problema svake političke konstrukcije je lakoća kojom se većina, nad kojom se vlada, uvek prepušta manjini koja ima moć. “Potčinjavanje je implicitno.” Kako je, zaista, moguće da manjina, koja ima samo monopol nad mišlju, vlada većinom koja raspolaže silom? Humeov zaključak glasi da svaka vlast mora počivati na “kontroli misli”.

od “paradoksa vlasti”. On je upozoravao na manipulativnu moć medija sa aspekta kulturnih sadržaja, najuočljiviju kroz selekciju kulturnih sadržaja (odbacivanje alternative), formiranje kulturnih vrednosti, izgradnja kulturnih identiteta, nametanje vrednosnog sistema, ksenofobično čuvanje sopstvenog kulturnog identiteta, odbacivanje kulturnog pluralizma, očuvanje tradicionalističkih kulturnih obrazaca i određivanje važećih kulturnih standarda (Čomski, 2002). Medijski sadržaj je kao školsko obrazovanje, kao knjiga i iz koje se uči. Takav sistem uređuje sve institucije, od centara moći, hijerarhijom ka dole instrukcije se samo prosleđuju i delovanja nastavljaju i nadovezuju jedna na druge. Mediji kao alat političkih institucija uvek će emitovati ono što je u interesu centara moći. Auditorijum će iz takve knjige učiti i na osnovu toga stvarati sliku sveta.

U novinarstvu i u većini onog što nazivamo “meko školstvo”, dakle ono što ne spada u tvrde znanosti (prirodne znanosti), takve je stvari lako učiniti. Kontrole su vrlo slabe i jako je jednostavno ignorirati ili odbaciti kritičku analizu...no što odražava interese moćnih se jednostavno smatra objektivnim (Čomski, 2002 : 83 - 84).

Đuro Šušnjić je definisao manipulaciju analizom elementa strukture tog pojma i detektovao činioce koji doprinose uspešnosti manipulacije i njenim nevidljivim uticajima:

Manipulacija se može odrediti kao smišljen, sistemski i kontrolisan postupak ili skup postupaka pomoću kojih manipulator, koristeći simbolička sredstva, u za njega pogodnim psihosocijalnim uslovima, odašilje u masu, preko sredstva komunikacije, određene poruke, s namerom da utiče na uverenja, stavove i ponašanje velikog broja ljudi, tako da bi se oni, u stvarima o kojima ne postoji opšta saglasnost, a za koje su životno zainteresovani, usmerili prema ubeđenju, stavovima i vrednostima manipulatora, a da toga nisu ni svesni (Šušnjić, 2011: 42).

Osnovni cilj svake manipulacije je kontrola ljudskog ponašanja na način da oni nisu svesni niti namere, niti postupaka i uticaja.

Nove pojave manipulacija traže i nova rešenja za njihovo otkrivanje, regulisanje i kontrolisanje. I najveći manipulatori uvek ističu da sve što rade rade za slobodu i u ime slobode. Posebno su opasne pojave u društvu u kojima se povezuju oni koji štite javni interes i oni koji privatni interes hoće da nametnu kao opšti da bi pribavili korist. Tako se u ime slobode izražavanja često preko medija izriču neistine, poluistine...širi mržnja, pakost, predrasude, stereotipi... (Čupić, 2010:217).

Živimo u savremenom potrošačkom društvu i postali smo kupci ne samo materijalnih dobara, već i onih nematerijalnih. Tako, konzumirajući medijske sadržaje, a pogotovo one koji se ponavljaju, “kupujemo” svesno ili ne, stavove, norme ponašanja i delovanja. Posredstvom medija utiče se na stavove, mišljenja, verovanja, ubeđenja i vrednosti jednog društva.

Mediji kao moćno sredstvo komunikacije, ali i manipulacije svojim tananim mehanizmom utiče na dispozicije ponašanja pojedinaca i masa. Naročito je moguće suptilnom persuazijom publiku neosetno navesti da prihvati određene stavove, navike, verovanja, sudove i mišljenja. Najčešće se to čini uz pomoć nagovarajućih komentara....Smatra se da najveći broj informacija savremeni pojedinac dobija posredstvom medija. Mediji nisu puki prenosioci poruka ili činjenica koje su postojale izvan i mimo medija, već oni porukama koje prenose kreiraju novi smisao. Ali, ako se prema događajima koji afirmišu nasilje, mržnju, diskriminaciju, zločin, kriminal i sl. nastoji biti vrednosno neutralan (ne osuditi ih u ime objektivnosti), onda se mediji pretvaraju u promotere takvih aktivnosti i deluju razorno na društvo (Kolev 2012 : 435).

Mediji ne reflektuju, već reprezentuju stvarnost koju u tom procesu i kreiraju. Pojačavanje i konverzija mogu, naravno, da se pojave samo kada postoji mnjenje koje se pojačava ili osporava.

Uzmimo primer lepote. Ukoliko bi se osvrnuli samo dve decenije unazad i razmislili o tadašnjem pojmu lepote, a onda i o onom pre njega iz prethodnih generacija, lako možemo zaključiti da se on menjao prvo kroz svež medijski sadržaj, pa zatim i na ulicama. Devedesetih godina žene su se trudile (a od njih se i očekivalo) da budu što vitkije, dvehiljaditih da imaju što bujnije grudi, a poslednja moda postavila je standard lepote kroz široke obrve, uveličane zadnjice i bokove ali uz obavezno vidljivu mišićnu muskulaturu stomaka. Zašto je u medijskom sadržaju najčešće prisutna žena **nestvarnih proporcija**, a marginalizovana žena **stvarnih profesionalnih dostignuća**? Tako je na ulice izašlo očekivanje stvarnosti preslikano iz plasiranih poruka gde svako od nas lako može primetiti u okruženju promenu izgleda ljudi (posebno mladih) i njihovih stavova i delovanja. Kroz instruisane poruke društvo uči, ponavlja i utvrđuje. Stalno prisustvo profesionalnih modela i medijsko forsiranje mršavih, mišićavih i hirurijom dopravljenih tela medijskih ličnosti iz sveta zabave stvara često osećaj nelagode i manjka samopouzdanje kod prosečne publike. Tako Džajls smatra da je „sve veći broj određenih privilegovanih oblika tela bolno vitkih žena i bolno mišićavih muškaraca glavni faktor zbog kojih devojčice drže ekstremne dijetu, a dečaci se upuštaju u preteran, pa čak i opasan stepen vežbanja i upotrebu

steroida“ (Džajls, 2011 : 89).

Ukoliko se pripadnici mase uopšte pozabave analizom svojih ponašanja koja su usmerena na opstanak u grupi, vrlo retko shvate da su masovni mediji značajno doprineli baš takvom njihovom ponašanju. Mediji su odavno nadgradili svoju osnovnu informativnu ulogu, u smislu da su se upustili u kreiranje stvarnosti i usmeravanje mase da prihvati onu stvarnost za koju su procenili da je potrebna vlasnicima informacija. Ovakvo delovanje medija nas upućuje na opsežnu psihološku manipulaciju, jer se uticaji sve više ostvaruju ne samo na svesnom već i na nesvesnom delu čovekove ličnosti.

To je mnogo informacija koje ljudima ulaze u glavu – čak i ako to ne vide kao „informaciju“, pa čak i ako kažu da ne obraćaju mnogo pažnje. Mediji nam prikazuju situacije i odnose da možemo da vidimo kako svet funkcioniše. Čini se očiglednim i neizbežnim, dakle, da će na nas ova iskustva nekako uticati. To teško može da ne utiče na naš sopstveni način ponašanja i naša očekivanja od ponašanja drugih ljudi (Gauntlett, 2008 : 2-3).

Shvatanje o nemoći auditorijuma kao osnove za medijsku manipulaciju se zasniva na teorijskom stanovištu lineranog modela komunikacije koji podrazumeva neposredni uticaj medija na ponašanje pojedinaca i auditorijuma, pri čemu se recipijenti posmatraju samo kao pasivni primaoci medijskih poruka koji “pristaju” na obmanu samim tim što se ne upuštaju u dublju analizu onog što vide, čuju ili pročitaju, ali i zbog toga što se slažu s tim da mediji govore istinu. Stjuart Hol (Stuart Hall, 1980) je dao važnu dimenziju i značenje pojmu (medijske) reprezentacije pokazujući da medijsko polje predstavlja poprište ideološke moći. Mediji teže da održe i podrže vladajuću vrednosnu matricu i zato je Hol usmerio pažnju ka medijskom tekstu kao proizvođaču značenja i ulozi publike koja poruke tog teksta treba da dekodira. U jednoj od svojih najpoznatijih studija “Kodiranje/dekodiranje” (eng. Encoding/decoding, 1980), on iznosi tezu po kojoj se u procesu kontruisanja značenja medijske poruke pojavljuju dve stavke: kodiranje, odnosno institucionalno kreiranje poruke koje zavisi od produkcije, znanja, iskustva, unapred postavljenih odrednica očekivanja i ponašanja recipijenata (primaoca), dok je drugi dekodiranje koje je opet oblikovano kontekstualnim i istorijskim znanjima, iskustvenim faktorima.

Iako je Holov model uspostavljen pre pola veka (1973), primenljiv je pri istraživanjima na polju novih medija i digiralnih platformi što je Henriku Bodkeru (Henrik Bodker, 2016)

pomoglo da osvetli važne karakteristike načina kojim novinarstvo ističe određena značenja u digitalnom pejzažu.

Fisk Džon (Fiske John) u knjizi "Popularna kultura" za korisnika medijskog sadržaja kaže da je "aktivan proizvođač značenja iz teksta, a ne pasivni primalac već konstruisanog značenja" (Fiske, 2001: 260).

Formiranje javnog može se formirati spontano ili institucionalizovano. Pri tome „samo slobodni građani sa svojim voljama, stavovima i mišljenjima mogu razvijati mnjenje koje će biti efikasno i jako koliko su mediji slobodni i snažni" (Jevtović, 2003 : 133). U tom smislu moguće je osnažiti moć javnog mnjenja samo kroz edukaciju njenih aktera ukoliko su u posedstvu informacija i orjentisani svojom sopstvenom voljom i životnim vrednostima od opšteg dobra. Ako kažemo da je jedan sistem demokratski onda bi njegovo javno mnjenje značilo volju većine, međutim uvek postoji sprega između medijskog instruisanja javnog mnjenja i istinskog njegovog uticaja na medije, jer mediji su itekako podložni uticajima elitnih društvenih grupa i rade u njihovom interesu. „Građani u oblikovanju sopstvene volje i volje društva mogu taj uticaj anulirati ili iskoristiti jedino širinom znanja i političke kulture i razumevanjem funkcionisanja, upotrebe i zloupotrebe medija“ (Pešić, 2013 : 229). „Nekad je pobuna masa bila ono što se smatralo opasnošću po društveni red i civilizacijske tradicije zapadne kulture. U naše vreme, međutim, glavna opasnost, izgleda, pretil od onih na vrhu društvene hijerarhije, ne od masa “ (Laš, 1996 : 29). Odupiranje nametnutom medijskom šablonu ostvaruje se kroz edukaciju aktera javnog mnjenja, kroz njihovu sposobnost da kritički sagledaju plasiranu sliku i odrede njenu vrednost, značenje i krajnji cilj.

„Poverenje između novinara i čitalaca jeste temelj dobrog novinarstva. Moraju se uložiti svi napori da bi se osiguralo da sadržaj vesti bude tačan, slobodan od predrasuda i da su sve strane pravično predstavljene" (Žaket, 2007 : 149). Neretko mediji deluju suprotno ljudskim i demokratskim pravima i u interesu elitnih društvenih grupa obmanjaju javno mnjenje ne bi li ga instruisali na poslušnost u mišljenju i delovanju. Baltazarević i dr. smatraju medijske manipulacije obmanama slobode i posmatraju je iz ugla nemoći medija da se odbrane od potčinjenosti politike i kapitalu, a u cilju distribuiranja istine.

U slučaju medija moćni autoriteti su široko postavljeni tako da ostvare uticaj na medijsku uređivačku politiku sa namerom da je prisvoje, redefinišu i usmere prema ostvarivanju sopstvenih interesa ne mareći za javnost, ali ne mareći ni za medije koje

posmatraju kao još jedno sredstvo koje koriste na putu stvaranja kapitala (Baltazarević i dr., 2014 : 102).

II Žene u medijima

U medijskom praćenju tema od javnog interesa, prvenstveno onih koji se tiču politike, žene su podzastupljene i gotovo nevidljive. Žensko ćutanje u medijima ima dublje uzroke od neravnopravne zastupljenosti u profesijama moći i ugleda. Na taj način mediji potkopavaju rodnu ravnopravnost i doprinose opstanku stereotipa i seksističkog tretmana žena u pojedinim vrstama programa i rubrika. Političarke i političari su počeli sa donošenjem zakona i politika kako bi uspostavili ravnopravnost žena i muškaraca u medijima, ali to se pokazalo nedovoljnim za ispravljanje nejednakosti i medijske nevidljivosti žena.

Studije roda i medijske studije intenzivirale su svoje naučno-istraživačko preplitanje, pa je sve veći broj publikacija i izlaganja fokusiranih na odnos medijske prezentacije pola kroz rodne uloge. Jedna od najproduktivnijih autorki u ovoj oblasti je Lizbet van Zunen (Lisabet Van Zoonen, 2002) koja ukazuje da žene politikom medija moraju biti lepe, mlade, definisane u odnosu na muškarca, pokorne, zavisne, neodlučne i pasivne. Za publiku smatra da je uglavnom pasivna masa koja i samo nekritički konzumet medijskog sadržaja. Norman Ferklaaf (Norman Fairclough, 2005) smatra da mediji i predstavljaju i postavljaju indentitete i njihove međusobne odnose.

Istaknute autorke ove i srodnih tema su Beti Fridan (Betty Friedan), Gej Takman (Gaye Tuchman), Margaret Galager (Margaret Gallagher), Karen Torn (Karen Thorne, 1996), Kerolin Bajerli (Carolyn Byerly), Karen Ros (Karen Ross, 2010), itd. Na našim prostorima Snježana Milivojević, Svenka Savić, Dubravka Valić Nedeljković, Marina Hughson Blagojević, Jelena Višnjić, Višnja Baćanović, Sofija Mandić i dr. Ovo poglavlje posvećeno je teorijama, kritikama i rezultatima istraživanja autora/ki iz oblasti studija roda i medija.

2. 1. Feministička kritika medija

Feministička kritika medija pojavila se kao jedan od najbogatijih i najizazovnijih intelektualnih projekata na polju medija i kulturoloških studija tokom poslednjih nekoliko decenija. Raspon, složenost i transdisciplinarnost feminističkih medijskih studija počeli su da se razvijaju sedamdesetih godina. Zajednička nit koja podržava feminističku teoriju medija i kritiku od početaka do danas je pitanje na koji način se o ženama govori. Ovo pitanje je centar feminističke kritike medijskog sadržaja i njegove implikacije na konstrukciju roda. U okviru feminističke nauke, primetan je put od kvantitativnih analiza sadržaja „seksualnih uloga i

stereotipa“ svojstvenim za severnoamerička istraživanja 1970-ih. pa do savremenih studija koje dokazuju osnovne elemente diskriminacije u novim složenim vremenima.

Beti Fridan (Betty Friedan), začetnica feminističke medijske kritike progovorila je o slici po kojoj žive moderne američke žene sredinom XX veka, koju su “kreirali ženski časopisi, reklame, televizija, filmovi, romani, kolumne i knjige, stručnjaci za brak i porodicu, dečija psihologija, seksualno prilagođavanje i popularizatori sociologije i psihoanalize - oblikuju živote žena danas i odražavaju njihove snove” (Fridan, 2010 : 61). Fridan smatra da neki mediji, oglasi i filmovi pokušavaju da definišu žene samo ili uglavnom kao seksualne objekte i da je odgovor na žensko osnaživanje “odvratna reakcija muškaraca, koju izazivaju mediji i politički raspirivači mržnje” (Fridan, 2010 : 17). Ona takođe vidi pomake i efekte ženske borbe:

Žene više nisu pasivne žrtve kakve su se nekada osećale. Ne mogu se lako vratiti nazad u ženstvenu mistiku, iako neke veoma oštroumne žene poput Marte Stjuart prave mega - milione jednog složenog uradi sam dekora i kuhinje, prodajući lažne ženske mističnosti kao nove šik izbore (Fridan, 2010 : 18).

Feminizam je otvorio puteve i novi kontekst promišljanja o medijima. Lusi Lipard (Lucy Lippard, 1977) je među prvim kritičarkama uočila značaj postavljanja novih kriterijuma, novog sistema vrednosti u medijima koji bi bili osnova za feminističku kritiku. Ona je to pokušala u svojoj zbirci eseja o ženskoj umetnosti, gde je iznela brojne probleme žene i njenog neravnopravnog položaja u svetu umetnosti, koji proizilaze iz sveprožimajućeg seksističkog odnosa u kulturi. U esencijalističkoj potrazi za specifičnim svojstvima ženske umetnosti, za ženskom slikom, ženskim stilom, služeći se logikom da ako se žena biološki razlikuje od muškarca i njena je socijalna uloga drugačija, Lipard je zaključila da bi i ženska umetnost trebala da prikazuje tu različitost.

Globalni projekat praćenja medija¹³ (The Global Media Monitoring Project - GMMP) mapirao je zastupljenost žena i muškaraca u novinskim medijima širom sveta. Istraživanje je sprovedeno u petogodišnjim ciklusima od 1995. godine i oslanja se na dobrovoljne napore stotina pojedinaca i organizacija, uključujući komunikacijske grupe, medijske profesionalce i univerzitetske istraživače. Studije iz 1995, 2000. i 2005. otkrile su da su žene uveliko nedovoljno

¹³ Global media monitoring project. Posećeno 15. 6. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/https://www.osservatorio.it/download/highlights_en.pdf

zastupljene u vestima za razliku od muškaraca. Ishod nedovoljne zastupljenosti je neuravnotežena slika sveta, u kojoj su žene uglavnom odsutne. Studije su podjednako pokazale nedostatak ženskih glasova u medijskim sadržajima za razliku od muških perspektiva, što je rezultiralo vestima koje predstavljaju pogled na svet usredsređen na muškarce. Dana 10. novembra 2009, 1.281 novina, televizijska i radio stanica je praćena u 108 zemalja za četvrti Globalni projekat praćenja medija. Istraživanje je obuhvatilo 16.734 vesti, 20.769 vesti (spikera, voditelja i reportera) i ukupno 35.543 vesti. Po prvi put je sprovedeno i praćenje internet vesti na pilot bazi. Proučeno je 76 nacionalnih novinskih veb-sajtova u 16 zemalja i 8 međunarodnih veb-sajtova sa vestima koji sadrže preko 5000 vesti. Dobijeni rezultati prikazuju da su samo 24% osoba koje su se čule ili su spomenute u štampanim, radio i televizijskim vestima žene. Nasuprot tome, 76% (više od 3 od 4) osoba u vestima su muškarci. Vesti nastavljaju da oslikavaju svet u kome je broj muškaraca veći od žena u skoro svim kategorijama zanimanja, a najveći disparitet je u profesijama. Kao osobe koje su intervjuisane ili su se čule u vestima, žene ostaju u kategoriji „običnih“ ljudi, za razliku od muškaraca koji i dalje preovlađuju kategorijama „eksperata“. Priče koje jačaju rodne stereotipe zauzimaju 46% medijskog prostora, skoro osam puta više od priča koje osporavaju takve stereotipe (6%).

Podaci koje generišu istraživanja pružili su feministkinjama direktne argumente kojima se osporavaju mediji čiji mandati uključuju zahtev za unapređenje pluralizma i ravnoteže. Roni Steinberg (Ronnie Steinberg, 1996) feministička sociološinja, nudi pregled problema sa kojima se feminističke naučnice suočavaju prilikom istraživanja u političkom kontekstu i sa namerom da realizuje konkretne promene, poput uvođenja određenih politika ili zakonskih rešenja. Steinberg navodi niz razlika između akcije i akademskog istraživanja, a sa posebnim osvrtom na žene u tradicionalno ženskim manje plaćenim profesijama. Akciono istraživanje ima za cilj konkretne društvene promene. Univerzitetski istraživači/ce imaju više slobode i kontrole tokom rada dok akciono istraživanje zavisi od donatora, zadatog dizajna, vremenskih rokova i namere pri upotrebi rezultata. Često se ishod istraživanja brani u neprijateljskom okruženju pred protivnicima promena kojima feminizam teži. Potrebno je razmotriti smisao različitih interpretacija i razumevanja medijskih sadržaja koje svaki od njih želi da proizvede. Budući da je široki opseg medijskog praćenja prvenstveno usmeren ka davanju ženama “glasa” u svetu medija, intenzivan fokus feminističke tekstualne analize razvio se barem delimično sa namerom da ženama “glas” da u okviru same medijske stipendije (Anđelković, 2002).

Kritičari feministkinja odbacili su dominantnu, usku definiciju političkog u smislu

„tržišta“ ili „javne politike“, tvrdeći da ono mora uključivati razmatranje svakodnevnog života, domaćinstva i potrošnje. Feminističke medijske naučnice tada su počele dekonstrukciju diskursa popularnih medija i masovne zabave. Kao rezultat toga, žanrovi kao što su romansa, sapunica, sitkomi, popularna drama i rok muzika postali su legitimni predmeti za kritičku analizu.

Karen Torne sa saradnicima (Thorne Karen, Pillay, M., & Newman, N., 1996) razmatra potrebe i izazove koje postavlja Pekinška platforma za akciju i napore žena da se organizuju u medijskom sektoru. Ukazuje na benefite razvoja strateškog plana i organizovanje akcija na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou u cilju ostvarenja napretka.

Karen Ros u savremenom scenariju, karakteriše dramatičnu promenu medijskog pejzaža i redefiniciju granica, kao i pluralizacija rodnih identiteta. Stvaraju se uslovi za prošireno medijsko okruženje u kojem moć medija, definiše i konstruiše stvarnost, nametanjem vizije legitimnih podela. Ros smatra da se pojava ženskog feminističkog autoriteta od strane muškaraca doživljava kao destabilizacija muškog smisla i krizom maskuliniteta (Ross, 2010). Ros (Ross & Padovani, 2016) takođe, pruža dokaze o razvijanju medijskih obaveza ili njihovom narušavanju u nizu velikih evropskih medijskih organizacija i pruža informacije o empirijski zasnovanim i uporedivim podacima o situaciji medijske sprege sa rodom u regionu Evropske unije, razradu metodologije budućih medijskih monitoringa, postojanje evropske mreže za istraživačku saradnju, ukazuje na potrebe za dijalogom potencijalno zainteresovanih strana i političkom intervencijom.

Margaret Galager (Margaret Gallagher, 2001) u svojoj knjizi “Rodna postavka: novi programi za praćenje medija i zagovaranje” (eng. Gender Setting: New Agendas for Media Monitoring and Advocacy) potvrđuje na osnovu retrospektive istraživanja da je predstavljenje žena u medijima duboko ukorenjeno u politički i ekonomski kontekst u kome se muškarci smatraju centralnim i dominantnim. Vrednosti vesti prepliću se sa političkim prioritetima. Navodi da su mnoge azijske zemlje doživele “spektakularnu” transformaciju sa dolaskom novih komercijalnih kablovskih i satelitskih kanala i da je privatizacija starih državnih medija dovela je do novih tržišno orijentisanih sadržaja što je uzrok raznolikosti u ulogama žena i udaljavanje od podređenog imidža domaćice i majke. Galager smatra da rezultati brojnih drugih studija, jasno ilustruju da uprkos malim pomacima u analizama, medijski sadržaj odražava mušku viziju sveta i onoga što je važno, te da se osnova zastupljenosti žena u medijima neće unaprediti kvalitetom samo zbog njene brojnosti.

Sadašnje društvene i zakonodavne strukture zapravo ne odražavaju feminističke perspektive, kada žene govore o kontroverznim i dosadnim pitanjima kao što je pornografija, mejnstrim medijske prakse i tumačenja. Teško prihvataju da žene ne govore iz tradicionalnog „konzervativnog“ okvira. Dakle, feministkinje imaju tendenciju da budu gurnute u postojeće kategorije sa kojima su medijski ljudi bolje upoznati (Gallagher, 2001 : 19).

Kerolin Bajerli (Carolyn Byerly, 2013) istražuje širi domet neoliberalizma, nadovezujući se na kritike naučnika/ca na medijsko učešće makro nivoa. Aspekti makro nivoa su političke, finansijske i vlasničke strukture i pretpostavljeni su kao faktori okruženja ključnih medijskih kompanija čiji su proizvodi namenjeni javnoj potrošnji. Bajerli istražuje položaj žena i njihove interese u tri navedena aspekta i razmatra neke od trenutnih dinamika, uključujući stvaranje konglomerata u industrijama te uticaj takvih dešavanja na položaj žena širom sveta. U odnosu sa političkom, finansijskom i vlasničkom strukturom ukazuje na dijalektičku prirodu odnosa žena prema medijima i neke od načina na koje su žene unapredile svoje planove za promene na makro nivou medija. Bajerli ističe da je njena sveobuhvatna misija demistifikacija makro nivoa medijskog učešća i ohrabrenje istraživanja problema i pitanja koja su deo prava žena da komuniciraju u svetu.

Suzan Faludi tvrdi da mediji vode neobjavljen rat protiv žena, da brane postojeći status i da ignorišu dostignuća rodne ravnopravnosti (Faludi 1991). “Mediji učestvuju u stvaranju našeg pogleda na svet javnog mnjenja, sistema vrednosti i oblika ponašanja i zbog toga predstavljaju važno središte političke moći i borbe (Kelner, 2004 : 64).

Gej Takman (Gaye Tuchman, 1978a), američka sociološkinja, kaže da je još kao dete rezonovala da mediji postavljaju okvir u kojem građani razgovaraju o javnim događajima i da kvalitet građanske debate nužno zavisi od dostupnih informacija. U svojoj knjizi “Pravljenje vesti: studija o izgradnji stvarnosti” (eng. Making news: A study in the construction of reality) piše o konstrukciji stvarnosti oslonjenoj na novinarske odluke o tome šta je vest, a šta ne i šta auditorijum želi ili ne želi da zna. To je studija metoda istraživanja kako novinari određuju činjenice i uokviruju događaje i debate relevantne za zajednički građanski život. Takman navodi da je medijski sadržaj razmena između političara i kreatora politike, novinara i njihovih nadređenih u organizaciji. Takođe, izvodi tezu o simboličkom uništavanju žena njihovim odstranjivanjem iz medijima, osim ako to nije uklapanje u stereotipne uloge, što ima negativan uticaj na razvoj svesti devojčica koje nemaju u životnom opusu drugi uzor sem čistog stereotipa

(Tuchman, 1978b). Takman (2000) istražuje suštinski sadržaj masovnih medija (televizije, novina, časopisa i reklama) kako bi dokazala da, uglavnom ignorisanjem žena ili njihovim prikazivanjem u stereotipnim ulogama žrtve i/ili potrošača, masovni mediji simbolično uništavaju žene. Potvrđuje da je medijski fokus u odnosu na žene na „domaćim“ aktivnostima: brak i podizanje dece, dok su prikazane kako ne ohrabruju obrazovanje, obuku i druge izbore koji imaju tendenciju da dovedu pojedince na položaje moći, autoriteta i nezavisnosti.

“Slike iz časopisa ponovo sugerišu da su glavni ciljevi žena da izgledaju dobro i da udovolje muškarcima, a da su glavni ciljevi muškaraca da uspeju, pridobiju žene i žive život u brzjoj traci” (Laff & Ruiz, 2019 : 57).

Dejvid Gontlet (David Gauntlett, 2008) u knjizi “Mediji, rod i identitet” (eng. Media, gender and identity) otkriva poruke koje predlažu savremeni mediji u interakciji sa publikom i kakav je uticaj istih. Pored tradicionalnih, koristi i nove kreativne i nekonvencionalne metode istraživanja identiteta, pružajući kvalitativne informacije o tome kako se ljudi odnose prema medijskim tekstovima. Smatra da promene u statusu ovog polja izazivaju manjinski medijski umetnici i producenti, te je stoga nameran fokus istraživanja na mejnstrimovima jer je njihov uticaj najmasovniji. Uticaj medijskih ideja i slika na savremene rodne identitete proučava razmatra kroz široki niz istraživanja materijala od filmova preko časopisa, televizijskih emisija. knjiga o samopomoći, video snimaka sa YouTuba-a i popularnih serijskih programa. “Savremeni zapadni svet je čudna mešavina jednakog i nejednakog. Žene i muškarci se mogu osećati ravnopravnim, ali su u isto vreme svesni da je to nekako netačno” (Gauntlett, 2008 : 4). Gontlet ukazuje na postojanje potsticaj nekih popularnih ličnosti i savremenog medijskog sadržaja na samopouzdanje i nezavisnost žena, ali da su u svetu rada potrebne i druge i veće promene da bi se stvaran život izmenio, jer se “na majke i dalje gleda kao na prirodne negovateljice dece” (Gauntlett, 2008 : 7).

Grem Burton (Graeme Burton, 2010) autor je knjige koja prikazuje i razvija debate i koncepte o proizvodnji značenja i vršenju moći, kroz studije slučaja ali i pregledom institucija, tekstova i medijske publike. Burtonov pristup problematici koju obrađuje je dinamičan i holistički i smatra da mediji egzistiraju u teškom ali evolutivnom odnosu sa publikom i da je moguće da ove dve različite pozicije koegzistiraju. Skeptičan je u nekoj meri prema motivima i delovanju ekonomski moćnih medija, ali optimističan u pogledu efekata regulatorne kontrole medija i društvenog kapaciteta kao auditorijuma. Kada publika generiše stvarnost iz medijskog

proizvoda podložnija je ukoliko je moć značenja jača, a to su pretežno stereotipi. Protežu se kroz ton, tekst i vizualizaciju i određuju poziciju različitih društvenih grupa, često neprimereno želji i realnosti aktera. Mediji permanentno getoizuju ženu obrascima rodno dodeljenih uloga što se ne mora nužno doživeti kao “iskrivljena stvarnost već odražavanje značaja našeg sistema vrednosti davanja moći nad drugima, naročito kada je imaju beli muškarci na vrhuncu fizičke snage” (Fiske & Hartly, 1978 : 24).

Jedna nadrealistička televizijska reklama uključivala je motiv lava koji šeta raznim urbanim lokacijama, lava kao muškosti i prirode. Uključen je završni snimak medijskih tekstova u kojem žena bira donji veš u robnoj kući: jukstapozicija životinjskog pogleda, ženskog pogleda i gaćica u središnjem okviru stvara čitav niz značenja koja su veća od delova slike (Burton, 2010 : 12 - 13).

2. 2. Žene u medijima Republike Srbije

Povezivanje političkih nauka, sociologije i feminističke teorije postaje proveren ključ za svako proučavanje političke socijalizacije i participacije žena. Rodne razlike reflektuju različite odgovore institucija prema muškarcima i ženama, a učešće žena u političkoj sferi je jedan od glavnih pokazatelja otvorenosti, demokratičnosti i razvijenosti tih institucija. Međutim, žene još uvek manje participiraju jer ne mogu, ne žele i niko ih ne poziva (Inglehart, Norris & Roland, 2003).

Feminizam nije fenomen koji je izdvojen iz svakodnevnog života, nije, dakle, nešto što zanima jednu odabranu manjinu – bilo da je reč o aktivistkinjama ili o teoretičarkama. U poslednjih sto godina, a naročito u poslednjih četrdeset, feminizam kao globalni pokret i kao umetnost i globalna svest ostavlja traga na svaku kulturu, umetnost, politiku, te svakodnevni život, kao i na život ljudi koji čine jednu celinu u različitim režimima, u različitim sredinama koje odlikuju različite (manje ili više patrijarhalne) tradicije. Ono što je sasvim izvesno jeste činjenica da su žene zaista živele drugačije pre sto, pre pedeset i pre dvadeset godina. Ostvarile su ono što je im je nekad bilo nedostupno - pravo na obrazovanje, na rad, pravo glasa, pravo na abortus (pravo koje ponovo gube u Sjedinjenim Američkim Državama, juna 2022. godine) i razvod (Zaharijević, 2012). Žene i danas žive drugačije u odnosu na prethodnu deceniju. Svoju borbu za pravo na postojanje nose u korak sa vremenom koje iznova postavlja neke nove izazove.

Neophodno je stvaranje uslova za efikasnu promociju žena u procesima upravljanja i

odlučivanja. Zakoni koji su donešeni u korist žena na našim prostorima samo su inicijalni deo delovanja na problem. Postojanje kvota i preporuka za participaciju žena u političkoj promociji i delovanju veoma je teško ostvariti sagledavajući istorijski, tradicionalni i ekonomski kontekst. Izuzetnu moć na brzinu promena imaju mediji. "Savremeni mediji su sve moćnija industrija koja proizvodi i emituje informacije. Njihova skrivena moć leži u metodama koje im omogućavaju 'poigravanje' sa istinom koju plasiraju svojoj publici" (Baltazarević i Baltazarević, 2014 : 1).

Kako je feministički cilj promena nejednakosti između polova, sve je češća kritika medijskih proizvoda i medijskih slika. Minić Danica (2007) ističe da je to retka izjava oko koje postoji konsenzus ne samo među feminističkim teoretičarima i aktivistkinjama, već i među mnogim raznim školama feminističke teorije, ali da pokušaj implementacije akademskog feminizma u aktivizam pokazuje određene kontradikcije. Spajanja teorije i aktivizma je takozvano akciono istraživanje koje podrazumeva istraživanje u službi društvenih promena radi koristi određenim diskriminisanim grupama. "Pridržavanje normi i smernica novinarskog kodeksa nije obavezno i ne postoje sankcije za njihovo kršenje, zbog čega srpski mediji i dalje obiluju mizoginim (i drugim diskriminatornim) sadržajima" (Jarić i Radović, 2011 : 83).

Globalni medijski istraživački projekat¹⁴ GMMP „Ko pravi vesti“ (eng. Who makes news) sprovodi se širom sveta u petogodišnjim intervalima od 1995. godine. Najveći je i najduži istraživački projekat koji se bavi položajem žena u medijima na svetskom nivou. Cilj projekta je odrediti kvantitativno-kvalitativnom analizom medijskog sadržaja prema sledećim indikatorima: prisustvo žena i stereotipnost u izveštavanju, rodnu pristrasnost, smanjiti rodnu nejednakost u medijskoj reprezentaciji" povećati medijsku odgovornost i pismenost. Istraživanje se u svim zemljama radi prema jedinstvenoj metodologiji kojom su obuhvaćeni svi mediji i njihovi informativni sadržaji. Rezultati u Republici Srbiji u ovom milenijumu pokazuju da su žene dalje subjekti u manje od četvrtine vesti 22 % (21% u 2005. godini, 28% u 2010. godini i 22% u 2015. godini) u svim tradicionalnim medijima, a u digitalnim medijima su subjekti u 20% vesti.

Struktura vesti i izbor glavnih tema otkrivaju istu rodnu neosetljivost. Dominantne vesti odnose se na političke teme, teme koje se tiču vlasti, kriminala i nasilja. U njima se pojavljuje znatno manje žena koje su bliže jednakosti u predstavljanju

¹⁴ Global Media Monitoring Project 2015. Posećeno 6. 07. 2022. URL: <http://centarzamedije.fpn.bg.ac.rs/contentfiles/GMMP%202015%20Glavni%20nalazi.pdf>

u "laganijim temama" kao što su vesti poznatim ličnostima, iz umetnosti, sveta medija i sporta (44%). Broj vesti posvećenih ženama je veoma mali (8%) dok priče u kojima se osporavaju ili kritikuju narodne stereotipe i one koje referiraju na pitanja rodne ravnopravnosti skoro i ne postoje (GMMP, 2015 : 4).

Uprkos turbulentnoj tranzicionoj deceniji i suštinskim političkim, društvenim i medijskim promenama, glavni zaključci su ostali gotovo nepromenjeni. Prema GMMP agendu vesti u Srbiji tri četvrtine čine politika i vlada (34%), socijalna i pravna pitanja (22%) i ekonomija (20%) u tradicionalnim medijima (novine, radio i televizija). Priče o ženama u svim tematskim oblastima izveštavanja čine svega 8% vesti, a pitanje rodne ravnopravnost direktno se postavlja u samo 3% priča. Izveštavanje nije rodno osetljivo i manje od 1% vesti direktno osporava rodne stereotipe. Vidljivost žena obrnuto je proporcionalna važnosti teme (u politici svega 14%). Ženska medijska reprezentacija dominira samo profesijama nižeg društvenog statusa (seksualna radnica, domaćica, zatim socijalna ili zdravstvena radnica, pevačica ili mlada glumica) dok su stručnjakinje akademskih kategorija gotovo nevidljive sa 4-8%. Žene su takođe definisane porodičnim statusom (GMMP, 2015 : 6). U 2015. godini praćenje je po prvi put uključivalo internet stranice sa vestima i Tviter vesti, ali isti trend se nalazi i u digitalnom svetu, žene samo 20%. Žene čine većinsku populaciju u novinarstvu, čak izraženo iznad svetskog proseka, međutim, i mediji kao rodno stereotipan sektor ne obezbeđuje im rukovodeće pozicije (GMMP, 2015 : 26).

Ono što je dodatno zabrinjavajuće, a svime ukazuje na način produkcije rodnih stereotipa je da pitanje roda nije prioritet među medijskim kadrom, iako ga većinski čine žene.

Najnoviji izveštaj¹⁵ istog projekta iz 2020. godine zabeležio je isticanje žena prilikom izveštavanja o opasnim i delikatnim događajima i temama, posebno tokom pandemije. Međutim i dalje su menadžeri i glavni urednici u mejnstrim medijima pretežno muškarci. Drugi nivo marginalizacije istaknut je u izveštaju kao „segregacija sektora“ i isključenje žena iz važnih profesionalnih zadataka ili oblasti koje treba medijski pokrivati - ekonomija, politika i međunarodni odnosi (GMMP, 2020 : 6). Socijalnu i porodičnu brigu koja je inače dodeljena

¹⁵ Global Media Monitoring Project 2020. Posećeno 6. 07. 2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/https://centarzamedije.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2021/07/Serbia-Report-GMMP.pdf>

ženama, sa političkom važnosti epidemije i njenih posledica, standardno patrijahalnim obrascima, medijsko isticanje pripalo je političkim moćnicima. Uloga stručnjaka, doktora i naučnika značajno je porasla za preko 25% svih stručnjaka, što je daleko iznad procenta ekspertkinja u ukupnim vestima - 14%. Na polju politike žene su zastupljene samo 17%. “Digitalni mediji takođe neguju rodno slepu kulturu, a ne rodno osetljivu kulturu...uglavnom zbog ekspanzije komercijalnog, senzacionalnog sadržaja i mekih vesti u fokusu tih medija” (GMMP, 2020 : 34). Bez obzira na snažnu feminizaciju medijske profesije, vidljivost ženske stručnosti je u dalje na niskom nivou, što se objašnjava ženskom isključenosti sa pozicija odlučivanja.

Iz ugla analize Danice Minić, postoji aktivističko - teoretski jaz. “Aktivistkinje ne čitaju pa nemaju znanje koje je neophodno i za aktivizam, a teoretičarke nisu posvećene ‘stvarnom’ pomaganju ženama i učestvovanju u protestima” (Minić, 2007 : 244). Kriticarka iznosi pretpostavku da su zahtevi aktivistinja potreba za ženskim pravom da u javnom medijskom sadržaju prepoznaju i sopstvena iskustva, a ne patrijahalne konstrukcije. Da bi se ženska raznolikost i vrednost bila prepoznata u javnom prostoru potrebno je uskladiti mehanizme i normativne perspektive.

Društveno i politički nije nebitna razlika između lošeg i goreg predstavljanja žena. Između problematičnog koncepta poboljšanja predstavljanja žena gde se, na primer, favorizuju profesionalno uspešne žene na štetu mnogih drugih podgrupa žena, i drugog koncepta gde dva-tri popa tumače bogom danu dužnost žene da rađa, čini mi se da onaj prvi, problematični, otvara više prostora za vrednost (Minić, 2007 : 265)

Uprava za rodnu ravnopravnost, uz podršku Švedskih agencija za međunarodni razvoj i saradnju, objavila je rezultate istraživanja o stavovima rodne ravnopravnosti koje je radio tim Instituta društvenih nauka (Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje) 2010. godine na 1204 ispitanika/ca u 71 slučajno odabranih punktova. Na pitanja o informisanju na teme rodne ravnopravnosti, ispitanici/ce su se pozvali na medije kao glavni izvor kroz sadržaj o nasilju u porodici (62%), trgovini ljudima (46%), diskriminaciji osoba sa invaliditetom (32%). Među ispitanicima/cama je manje poznanica ove teme bilo na polju politike, ekonomije ili same medijske delatnosti na polju jednakih prava. Polovina ispitanika/ca ne prepoznaje ni jedan medijski sadržaj koji ženu predstavlja stereotipno ili ponižavajuće (Ignjatović, Pantić, Bošković i Pavlović, 2011 : 12).

Rezultat istraživanja stavlja izraženi akcent na medijsku (ne)pismenost i rodnu (ne)osvešćenost našeg javnog mnjenja. Iz tog istog okruženja potekli su medijski profesionalci/ke, osobe sa polja politike i ekonomije. Oni nastavljaju da je oblikuju za budućnost prema naučenom obrascu. Ovo je mesto, povratna sprega medijski sadržaj - auditorijum, gde možemo markirati problem otežanog progressa u pravcu jednakosti.

To što mediji učvršćuju više nego što menjaju postojeće stavove ne treba smatrati dokazom njihovih minimalnih efekata već naprotiv: glavni medijski efekat je očuvanje statusa quo, a to se, pre svega, postiže učvršćivanjem uverenja i stavova koji su već dominantni (Milojević, 2001 : 152).

Tvrđnju da mediji isključuju žene ili ih prezentuju na način koje ne doprinosi promeni stereotipa o ženama dokazala je i Ivana Kronja (2006) istraživanjem sadržaja tabloida u našoj zemlji. Tabloidno novinarstvo i pornografsko predstavljanje žena uz poruke ekstremizma i promociju antidemokratskih vrednosti vidi kao zajedništvo mizoginije i patrijahalnog tona politike.

Rosalinda Kauard (Rosalind Coward, 1982) navodi da pornografski model izražava želju gledajući muškog konzumenta direktno kroz kameru što potpuno podržava ideologiju patrijarhata da je žena objekat depersonalizovanih delova tela u službi muškog zadovoljstva. Kamera i model postavljeni pod određenim uglovima stvaraju snimke na kojima žena deluje bespomoćno i pokorno u želji da nad njom bude izvršena seksualna dominacija. Medijske feminističke kritičarke su upravo zbog ovoga insistirale i izborile se za zakone u cilju sprečavanja pornografije vodeći se parolom da je pornografija teorija, a silovanje praksa.

Kritičari/ke i istraživači/ce ove oblasti su Lizbet van Zunen (Lisbet Van Zoonen), Telma Makormak (Thelma McCormack), RosaMaria Tong (Rosemarie Tong), Ronald Dworkin (Ronald Dworkin), itd.

Smiljana Milinkov (2014) piše o retradicionizaciji žena sredinom prošlog veka i njihovog vraćanja u privatnu sferu medijskom promocijom, nakon što su svojim aktivnim učestvovanjem doprinele kreiranju društveno-ekonomske stabilnosti zemlje. Uticaj potrošačke kulture množi savete za domaćice, a moda zamenjuje ženski aktivizam novinskih stranica. Repatrijarhalizacija društva kulminira talasom nacionalizma devedesetih godina. Milinkov 2016. godine istražuje medijsku reprezentaciju žena sadašnjice sakupljajući ispovesti aktuelnih novinarki. "Novinarke obuhvaćene istraživanjem saglasne su u stavu da je reprezentacija žene u

medijima problematična, te da je ona slika opšte tabloidizacije društva kao i neprofesionalnosti pojedinih urednika...te da medijsku sliku žena karakteriše objektivizacija, tabloidizacija i senzacionalistički pristup” (Milinkov, 2016 : 144 - 145).

Problematiku feminizacije medijske profesije, a nikad lakšu stereotipizaciju žena opisala je i Sanja Sarvanka (2010) u svojoj knjizi “Put do vlastitog pogleda”. Sagledala je dve strane trenutne situacije - uredničku, jer ih biraju vlasnici medija, dok redakcija ne učestvuje u izboru, i žensku, jer je od krucijalnog značaja da žene prepoznaju seksizam i razumeju medijske poruke, da bi mogle inicirati promenu. Uočava da se “ženski glas retko doživljava kao dovoljno uverljiv, zanimljiv ili autoritativan, a žanrovi u kojima se očitava ženska rečitost redovno su nižeg reda” (Sarvanka, 2010 : 7).

Petrušić Antonija (2013) takođe, poziva žene na veću odgovornost za medijsku vidljivost insistiranjem na javnoj prezentaciji svojih radnih rezultata i saznanja, kako i težnjom ka čelnim medijskim pozicijama. Apeluje da je za takav odziv neophodna i zakonska podrška kojom bi se oštro sankcionisao seksizam i stereotipni prikaz žena u medijima. “Potrebna je promena dominantnih vrednosti, a to pak nadilazi reformu medijske industrije, mandat jedne vlade ili pak vremenski opseg nacionalne strategije za promicanje ravnopravnosti polova (Petrušić, 2013 : p 13).”

Prava medijskih zaposlenih/ca još uvek nisu rešeni, uprkos donošenju nekoliko ključnih zakona. njihove česte izmene i dopune pokazuju kako je privatizacija medija dočekana potpuno nespremno, bez svesti i imalo brige o učincima pojedinih odluka. Moć korporacijskih lobija nadjačala je svest o političkoj odgovornosti onih koji donose odluke (Sarvanka, 2010 : 79).

Krajem 2012. godine sprovela sam istraživanje sadržaja dnevne štampe koje na korpusu od 3170 novinskih tekstova u štampanim izdanjima dnevnih novina “Blic”, “Kurir” i “Politika”, potvrđuje postojanje rodne diskriminacije. Dnevne štampa pokazala se pretežno androcentrična kroz nedovoljnu zastupljenost žena u novinskim tekstovima, insistiranje na rodnim stereotipima i nedoslednost u upotrebi rodno osetljivog jezika.

Iako je uočavanje distinktivnih obeležja pola i roda, donelo novinu u posmatranju pojedinca, kojeg pored određenih bioloških, nepromenjivih činilaca, karakterišu i drugi klasni, društveni i kulturni elementi, to nije uspelo da poljulja održivost onoga što podrazumevamo pod rodnim stereotipima. Žena, koliko god učvrstila profesionalni i lični

integritet, u medijima dospeva uglavnom iz komercijalnih razloga ili nužde uslovljene trenutnim promenama ili događajima (Joksimović, 2013 : 326).

Jelena Višnjić i Mirjana Mirosavljević (2001) pisale su o problemu reprezentacije roda u medijima. Smatraju da ne postojite ako vas nema u medijima, a žena kako tvrde oslanjajući se na istraživanja iz 76 zemalja i 13 000 različitih vesti, ima svega 21%, a od toga najvećim delom u stereotipnom odelu zabavljačica i ponekad mučenica. Daleko manje od navedenog procenta su prisutne u glavnim vestima i oblastima ekonomije i politike. Višnjić i Mirosavljević i feminizaciju profesije vide kroz patrijahalnu postavku jer je novinarstvo današnjice nisko plaćeno, pa je tako broj žena koji je nadmašio muškarce zapravo na televiziji, a “one imaju ispod 35 godina i krasi ih izuzetno prijatna spoljašnost - godine i izgled što je glavni kriterijum za žene u novinarstvu” (Višnjić i Mirosavljević, 2001 : 257). Žena na upravljačkim pozicijama je manje od petine, a svega 1 - 2% su direktorke, zavisno od vrste medija. Autorke primećuju ustaljenu pojavu da se žene prekidaju tokom govora i ne slušaju sa dovoljno pažnje, a oslovljavaju samo imenom dok je u slučaju muškaraca funkcija uvek ispred prezimena.

Žena je „putujući cirkus“ koji se u medijskom prostoru veoma kratko zadržava, krećući se uglavnom na putu od 7. do 26. strane (najčešće na levim stranicama koje su po pravilu rezervisane za manje važne događaje) i ne ostavlja nikakvog značajnijeg traga. Sem kada počinu neki zločin. Tada se predstavlja kao monstrum ili kao nekakvo „čudo neviđeno“, a u najboljem slučaju kao mučenica kojoj je prekipelo. Prisetimo se da čak i ako se prikaže kao profesionalno uspešna, žena uz to mora biti i supruga i majka koja gotovo uvek ponosno otkriva svoj recept za pomirenje „karijere i porodice“ (Višnjić i Mirosavljević, 2001 : 251).

Vladimir Počuč (2015) se slaže sa Snježanom Milojević da je “lice ozbiljne štampe muško, dok je telo revijalne štampe žensko i ta granica je teško promenljiva” (Počuč, 2015 : 284). Pored toga što su pretežno prikazane kao inferiorne u odnosu na drugi pol i potpuno zanemarene kao ekspertkinje i sagovornice iz struke, “žene se ne oslovljavaju rodno korektno, a koristi se jezik koji karakteriše njihovo maskulizirno oslovljavanje” (Počuč, 2015 : 286) što dodatno reprodukuje rodnu nejednakost.

2. 3. Da li medijski jezik razlikuje žene i muškarce?

Upotreba rodno osetljivog jezika

Feminističke lingvistkinje nastoje da postojeću seksističku upotrebu u službenoj

i javnoj upotrebi (pre svega u masovnim medijima) naučno objasne i da predlože kodeks jezičkog ponašanje kojim ce se menjati svest zajednice o upotrebi jezika kao zamajcu promene položaja žena u društvu (Savić, 2008 : 65 - 66).

U oblasti analize medijskog diskursa postoje istraživačice razlike u načinu govora žena i muškaraca. One se bave modelima jezičke upotrebe i međurodnoj interakciji. Zanima ih da li žene i muškarci govore istim načinom. Najistaknutije u ovoj oblasti su Mardžori Gudvin (Marjorie Harness Goodwin), Robin Lakof (Robin Lakoff), Koni Ebl (Connie Eble), Sali Makonel (Sally McConnell), dok je na našim prostorima najveći doprinos uvođenju upotrebe rodnoosetljivog jezika dala Svenka Savić.

“Rodno osetljiv jezik je termin kojim se pokazuje težnja da jezik pomaže u stvaranju ljudskih prava kad su u pitanju ženske ili muške osobe” (Savić, Čanak, Mitro i Štrasni, 2009 : 7).

Svenka Savić, Marijana Čanak, Veronika Mitro i Gordana Štrasni (2009), priredile su knjigu “Rod i jezik”, a nedugo zatim i predložile uputstva i preporuke primene rodno osetljivog jezika u svhu oblikovanja tekstova za javnu i službenu upotrebu na srpskom jeziku. Autorke kreću od pretpostavke da upotreba rodno osetljivog jezika utiče na svest u pravcu rodne ravnopravnosti, onih koji se jezikom služe. Odredile su jezik kao delatnost sa svrhom otkrivanja šta se postiže njegovom upotrebom, govornom i pisanom. Osoba koja jezik koristi, njime ubeđuje, podržava, ruga se ili sa “implicitnom i eksplicitnom namerom za (ne)vidljivost” nekog drugog to čini (Savić, Čanak, Mitro i Štrasni, 2009 : 9).

U predlogu¹⁶ osnovnih uputstava za upotrebu rodno osetljivog jezika, Svenka Savić i njene saradnice navode da:

- Jezik nije neutralan, on odražava različite forme rodne diskriminacije u društvu i može izazvati i pojačati rodnu diskriminaciju;
- Trebalo bi ženu učiniti vidljivom upotrebom odgovarajućih jezičkih oblika srpskog jezika;
- Rodno osetljiv jezik je termin kojim se pokazuje težnja da jezik pomogne u ostvarivanju ljudskih prava kad su u pitanju ženske ili muške osobe;

¹⁶ Predlog osnovnih uputstava za upotrebu rodno osetljivog jezika Posećeno 8. 7. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/https://www.zenskstudije.org.rs/pdf/knjige/rod_i_jezik.pdf

- Svaka standardizacija jezika je i politički čin. Ko ima moć nad procesima standardizacije jezika ima moć i nad društvom i pojedincima;
- Jezik zaostaje za promenama u društvu. Da bi stvarnost i jezik bili u harmoniji, potrebno je svesno upotrebljavati jezik i doprinositi promenama.

IZ PREDLOGA UPUTSTAVA ZA UPOTREBU RODNO OSETLJIVOG JEZIKA

SLEDITI osnovno pravilo za građenje rečenice u srpskom jeziku: subjekat i predikat se moraju slagati u rodu, broju i licu. Poslanica Gordana Čomić je predsedavala sastankom.

UPOTREBLJAVATI dosledno formu ženskog roda za zanimanja i naslov žena svuda gde je to moguće. Predsednicaje priredila prijem za nagrađene sportiste i sportiste.

ODABRATI iz postojećeg inventara etiketa za zanimanja i naslov žena onu jezičku formu koja najbolje odgovara vašoj intuiciji za jezik: doktorka/doktorica, šefica/šefovica, profesorka/profesoricica...

ODVIKAVATI se od nekih ustaljenih izraza kojima se vređaju neke grupe građana i građanki

KORISTITI paralelne forme u rečenici, ako se preporuka odnosi i na muškarce i na žene.

PISATI titule i zanimanja žena u punom obliku, a izbegavati pisanje skraćenica uz lično ime i prezime.

NAVODITI punu identifikaciju za svaku osobu, posebno ukoliko saopštavate o (bračnom) paru. Došli su Pera Petrović i Dara Marković. NE! Došao je Petrović sa suprugom.

PRIMENITI pravila rodno osetljivog jezika pri prevođenju s nekog stranog jezika na srpski jezik.

IZBEGAVATI upotrebu etikete za oslovljavanje ili identifikovanje ženske osobe prema bračnom statusu. Koristiti naziv profesije ženske osobe, ili drugu etiketu u oslovljavanju i obraćanju.

IZBEGAVATI primere (naročito u udžbeničkoj literaturi) u kojima su muškarac i žena u stereotipnim ulogama.

Primenjivati predložena uputstva u RAZNIM tekstovima (upitnici, ankete, formulari, konkursi , oglasi...).Molimo građane i građanke da popune sledeće upitnike.

Jezik se razvijao, društvena stvarnost se menjala. Svedoci smo koliko je govor postao drugačiji samo tokom našeg života. Ako bi se prisetili govora starijih generacija, uvideli bi znatne razlike u odnosu na sopstveni govor, a posebno na onaj mlađih generacija, koje svaku stariju, neretko začude govornim novinama. Međutim, upotreba rodno osetljivog jezika i ženske jezičke forme prisutne u neformalnom govornom jeziku, nisu dosledno ispraćene jezikom medija, što indicira prezentaciji drugačije stvarnosti od one koja zaista postoji oko nas. Ukoliko postoji iskaz poštovanja prema ženskom subjektu medijskog izveštaja, najčešće je izraženo

upotrebom muške jezičke forme. Jezik ne možemo posmatrati kao neutrelan alat sporazumevanja, jer njime tačno određujemo značenje pojma ili stava. Izborom reči i rečeničnom konstrukcijom određujemo željeni objekat koji postoji izvan jezika, sa tačnom preciznošću.

Jezik daje značenje materijalnim predmetima i društvenim praksama koje su postavljene u vidno polje zahvaljujući jeziku, i koje nam postaju razumljive u svetlu jezika. Procesi proizvodnje značenja su prakse označavanja, zbog čega razumevanje kulture znači istraživanje načina simboličke proizvodnje značenja u jeziku kao sistemu „označavanja“ (Barker, 2004 : 45).

Oblici verbalnog seksizma zavise od strukture jezika koji se koristi između ostalog i u medijima, ali i od stepena svesti govorne zajednice koja koristi da takva pojava postoji u jeziku. Gramatičari ...tvrde da je priroda jezika zapravo ta koja odražava diskriminaciju prema polu, a ne jezikoznanci koji pravila upotrebe jezika propisuju i koji uopšte ne predviđaju „zauzdavanje“ takve prirode jezika u pravcu veće tolerancije i demokratičnosti, u smislu da bi se nekom dugoročnom jezičkom politikom smanjio stepen diskriminatorne upotrebe pripisane prirodi srpskog jezika. Ovim pozivanjem na prirodu jezika se u stvari želi sakriti delovanje ideologije i jezičke politike - žene su manje važan deo stvarnosti. Jezička elita čuva jezik kako se vidljivost žena na vlasti ili u hijerarhiji moći ne bi potvrdila jezikom koji je sam po sebi moć (Savić, 2004 : 5).

Natalija Mićunović, direktorka uprave za rodnu ravnopravnost, smatra da upotreba rodno osetljivog jezika nije samo egzistencija oba pola u pisanom i govornom jeziku, već treba da bude šira vizura medijskog života kroz obrazovanje u medijskoj oblasti, kroz način izveštavanja i sam odabir tema. “Popularizacija i primena rodno osetljivog jezika u medijima, pozitivno utiče na sveopštu medijsku pismenost koja je neophodna u savremenom društvu...Tendencija primene rodno osetljivog jezika pomogla bi da se iskoreni jeftina „ženska perspektiva“ obojena stereotipima koja promoviše neodržive obrasce ponašanja” (Mićunović, 2012 : 7).

2. 4. Medijski tretman političarki

Erika Falk (2010) u svojoj knjizi “Žena za predsednicu: medijska pristrasnost u devet kampanja” (eng. Women for president: Media bias in nine campaigns) ispituje “zastrašujuću” predsedničku kampanju Hilari Klinton 2008. godine i analizira rodnu pristrasnost koju su mediji pokazali u izveštavanju o ženama kandidatkinjama od kada se prva žena kandidovala za najvišu američku funkciju 1872. Autorka navodi brojne ohrabrujuće primere koje je dala istorija. Opisuje

mnoge žene sposobne da zauzmu vodeće mesto muškarca na visokim funkcijama, u industriji, obrazovanju, nauci, politici, itd. Erika Falk se poziva na D.J.R. Bruknera (1972) koji je u Sijetl tajmsu tvrdio da “muškarci nisu bili tako sjajni predsednici i da je tokom istorije bilo mnogo uspešnih žena na čelu država iz drugih zemalja” (Falk, 2010 :45). Kada nema fizičkog rada za obavljanje funkcije žena zaista može da se nosi sa poslom kao i muškarac, s tim što Falk navodi u knjizi i niz primera gde žena koristi svoje fizičke sposobnosti kao i muškarac, posebno za vreme ratnih dešavanja gde su održale tešku industriju i ostale privredne grane ili bile vojno aktivne na terenu, na tradicionalno muškim pozicijama. Pravdanja koja podstiču ženu za izbornu funkciju su brojna, međutim analizom medijske predsedničke kampanje ona dolazi do podataka da muškarci i žene nisu toliko suštinski različiti koliko se društvo pretvara pod uticajem medijskih portreta kandidata/nja, jer većinu informacija o njima birači saznaju upravo posredstvom medija.

Rani podaci medijskih izveštaja imaju integralnu ulogu u kampanji oblikovanjem, uokviravanjem, isticanjem ili ignorisanjem, te tretman kandidata/nje i doslednost obrazaca, takođe, utiču na odluku da li će se neko odlučiti za političko nadmetanje. Erika Falk ne vidi napredak u medijskom tretmanu muškaraca i žena u političkim kampanjama i iznosi rezultate da je:

- fizički opisi svih vrsta su češći u novinskim izveštajima žena kandidata nego u izveštajima ekvivalentnih muškaraca kandidata;
- najverovatnije je da će žene biti označene odećom i rodom, a muškarcima je najverovatnije da će biti zabeleženi svojem godinama i izgledom (osim odeće);
- čestim fizičkim opisom štampa ojačava koncepciju da su žene objekti lepoteza razliku od političkih aktera;
- banalizuju se ženske kampanje uključivanjem irelevantnih informacija kao što su komentari o odeći i izgledu;
- žene će se možda manje kandidovati ako smatraju da će njihov izgled postati predmet javnog dijaloga;
- birači mogu zaključiti da kandidate/nje sa više fizičkih opisa ne treba shvatati ozbiljno (Falk, 2010 : 96).

Karlson Tom i Đupsund Goran (Carlson Tom & Djupsund Goran, 2001) u istraživanju o internetu kao alatu u predizbornoj kampanji izvan konteksta Sjedinjenih Američkih država

ističu medijsku sklonost ka davanju značajno više medijskog prostora političkim kandidatima u odnosu na kandidatkinje i da su one drugačije tretirane, obojene rodnim stereotipima sve do toga da su birači skloni da posmatraju kandidatkinje kroz rodne stereotipe kada se radi o ličnim sposobnostima i kompetencijama. Simbolično pitaju da li to staro vino u novim flašama.

2. 4. 1. Medijski tretman političarki Srbije

Van i tokom predizborne kampanje medijska je obaveza nediskriminatorno izveštavanje. Svi mediji podležu zakonskoj regulativi, te preporukama i deklaracijama (Zakon o javnom informisanju Republike Srbije, pekinška deklaracija, Cewad konvencija, itd.). Međutim, tokom izbornog perioda oni dodatno doprinose ustoličenju stereotipa, a u najblažem slučaju održavaju loše postojeće stanje u društvu.

“Ostvarivanje rodne ravnopravnosti u politici odnosno povećanje broja žena na mestima odlučivanja podrazumeva ne samo zakonska rešenja i preporuke već i smanje stereotipa i predrasuda i promociju žena kao liderki” smatra Višnja Baćanović (2008 : 13). Ona takođe ističe suštinu ženske političke promocije u pojačanoj vidljivosti tokom predizborne kampanje uz adekvatan način predstavljanja biračkom auditorijumu. Političko žensko prisustvo ne treba biti dekoracija već dekonstrukcija stereotipa patrijarhata i prikazivanja kandidatkinja kao sposobnih za rad na političkom polju. Pridavanjem važnosti osobi u medijskom prostoru postiže se već objašnjeno “uokviravanje” političkog favorita/nje, aktivnosti i događaja, ali na stalnu štetu ženskog roda, osobe istaknute važnosti većinski su muškarci. “Žene su u medijima nevidljive i to dvojako - ili ih u medijskim sadržajima nema, one ćute ili su prikazane kroz stereotipe, čime takođe ostaju nevidljive” (Baćanović, 2008 : 16).

Snježana Milivojević, profesorka javnog mnjenja i medijskih studija, jedna je i od najistaknutijih rodno orjentisanih medijskih kritičarki. Kao podlogu svake ljudske nejednakosti vidi patrijahalnu isključivost društveno priznatu za normu, a kao zajednički proizvod medijskih antiženskih strategija vidi simboličku rodnu nejednakost. Milivojević analizira medijski sadržaj nakon feminizacije same profesije, te prati i dekodira poruke medijskog sadržaja u kojima su tema žene i kako mediji oblikuju ženski auditorijum. Sa svakog aspekta smatra da je “odnos žene i mediji uznemiravajući” jer “moderni mediji pažljivo kultivišu poželjne predstave o rodnim identitetima i ulogama...dugim pripremama i vsegodišnjim radom, koja u popularnoj svesti fiksira stereotip o ženskoj inferiornosti” što kasnije koriste za “instant diskreditaciju” (Milivojević, 2004 : 11 - 12), u bilo kojoj situaciji gde umesto razmatranja kvaliteta žene

istaknute u svojoj profesiji ili političko - javnoj poziciji pribegnu seksizmu. “Trezor metafora otvoren je za javnu upotrebu i koriste ga svi novinari, ministri, književnici, ambasadori, predsednici svega i svačega. Oni prepoznaju ‘butkice’ Medlin Olbrajt, ‘kurvu’ Karlu del Ponte i domaće NVO ‘guzate babe’ “(Milivojević, 2004 : 23).

Žene imaju „ekskluzivno“ pravo na funkciju „prizora“, čak i kada ostvaruju visok društveni status, značajne društvene uloge (političarke, poslovne žene, čak i kandidatkinje za predsednicu države). Kandidatkinja za predsednicu Francuske, Segolen Rojal (Segolene Roial), dospela je na „naslovne strane“ tek kada su njene muške stranačke kolege počele u medijima da raspravljaju o tome da li je prilikom posete Čileu trebalo da obuje cipele sa visokim potpeticama, ili o tome ko će voditi brigu o njeno četvoro dece ukoliko se kandiduje za predsednicu. Zvuči poznato? Da li je neko rekao... Nataša Mičić? (Višnjic i Mirosavljević, 2001 : 260).

Snježana Milivojević za primer srpskih političarki u nemilosti medija navodi, upravo, Natašu Mičić, pravnicu, koja je u periodu 2002. - 2004. bila v. d. predsednica Republike Srbije i tako postala prva žena koja se našla na čelu Srbije u njenoj istoriji i predsednica Narodne skupštine Republike Srbije od 2001. - 2004. godine. U medijima se naširoko raspravljalo da li su lepe noge predsednice politički hendikep, iako su njena dva prethodnika još tokom mandata, optuženi za najteže zločine protiv čovečnosti.

Nataša Mičić je, svakako, imala mnogo načina da bude loša predsednica i njen izbor mogao je da se osporava iz mnogo razloga Ali, takvo razmatranje bi zahtevalo razgovor o njenim kvalitetima. Tu raspravu ona nije zaslužila Sama pojava žene na najznačajnijim političkim poslovima izazvala je reakciju iz patrijarhalnih redova. To što je predsednica postala sticajem okolnosti samo je pojačalo utisak da žene to jedino slučajno mogu da postanu . I dalje je najefikasniji način da se ženama pokaže gde im je stvarno mesto , tako što im se pogleda pod suknju (Milivojević, 2004 : 11 - 12).

Ženska solidarnost glasačica i kandidatkinja tokom političkih izbora ne postoji usled jakog uticaja tradicije i predrasuda. To što neke žene budu izabrane na političke funkcije uglavnom je rezultat kontrole biračkog stranačkog korpusa, koji postupa po instrukcijama određenih stranačkih centara moći, tako da kompetencije i sposobnosti za političko delovanje uglavnom nemaju nikakvu ulogu (Lukač 2014:111).

Kritičarka u svojim analizama daje veliki broj primera nipodaštavanja žena sa potpuno različitih medijskih pozicija. Fotografije, članci, prilozima, tekstovi, selekcija sagovornika/ca,

getoizacija po temama, žanr - sve je pod istim kulturološkom patrijahalnim obrascem nepoštovanja. Žena nije pošteđena ni ako je glavni subjekt medijskog teksta muškarac:

Žene danas vode raznorazne belosvetske politike, bave se boksom, sude na fudbalskim utakmicama, igraju fudbal odlučujući o tome koju reprezentaciju, a koji klub će njihovi muževi voditi. Brdoviti Balkan dugo se opirao pogubnom zapadnjačkom trendu ali vreme je da se uključi alarm muškarci! Pazite se! Uskoro biste mogli da počnete da ribate podove, perete pelene, porađate se. Dovođenje jednog Evropejca na čelo Partizana moglobi se pokazati pogubnim i na duže staze. Svetski trend girl power, koji su započele Spice Girls, a uspešno nastavila da praktikuje gospođa Bekam počinje da se prima i na našem konzervativnom tlu. Ako je slavni Nemač poklekao pred hirom jedne lepotice, šta će se tek desiti vama. Sprečite na vreme! Kurir, br. 192, 16. decembar 2003. (Milivojević, 2004 : 23).

Dubravka Valić Nedeljković, novinarka i profesorka medijskih studija, dugi niz godina bavi se, analizom medijskog sadržaja i analizom medijskog sadržaja i delanja sa aspekta roda. Tokom prve polovine 2008. godine odigrali su se vanredni parlamentarni, pokrajinski i lokalni izbori. Služeći se analizom diskursa, istraživačica dolazi do odgovora na pitanja koja su ključna za razumevanje medijskih poruka na "eksplicitnom (površinskom, iskazanom) i na implicitnom (dubinskom, podrazumevajućem) nivou: ko, kojim kanalom, šta kaže, kome i s kojim učinkom (Valić Nedeljković, 2008 : 147)." Analiza medijskog sadržaja tokom političke kampanje pokazala je prisutnost žena u spotovima čije su uloge bile u skladu sa tradicionalnim doživljajem žene i njenih društveno poželjnih zadataka.

Samo su spotovi Grupe građana Maje Gojković bili izrazito „ženski” što se opet uklapa u važeći stereotip jer je liderka ove novoosnovane stranke žena. Spotovi su bili kreativno i profesionalno na visokom nivou, ali su sledili uvrežene tradicionalističke stereotipe, barem kada je reč o rodnoj perspektivi (Valić Nedeljković, 2008 : 162).

Dubravka Valić Nedeljković definiše osnovne uloge žene u medijima: autorka medijskih sadržaja, akterka društveno - političke prakse koja je dobila prostor za prezentaciju svojih ideja i stavova u medijima, žena u medijima prikazana isključivo kao objekat i žena akterka koja u određenim medijskim sadržajima menja ulogu u autorku i obratno - novinarka koje su u određenim situacijama predstavljene kao akterke društveno - političke i kulturne sfere (Valić Nedeljković, 2011a : 455).

Istraživanjem rodne perspektive u vodećoj srpskoj štampi iz 2011. godine, Valić

Nedeljković potvrđuje rezultate različitih istraživanja na Balkanu i širom sveta da “bez obzira da li je urednica ili urednik u redakcijama za kulturu analiziranih dnevnih novina, obrazac selekcije vesti je isti, kao i osobe koje će biti intervjuisane, odnosno akteri dnevne prakse koji će biti citirani” (Valić Nedeljković, 2011b : 274). Istraživačica još navodi da bez obzira na feminizaciju profesije i napretku u upotrebi rodno osetljivog jezika “medijska slika srpske kulture je u potpunosti maskulizovana” što ujedno potvrđuje mušku poziciju moći u našem društvu.

Neprekidno analizirajući medijsku rodnu orijentaciju, dolazi do ponovne potvrde rezultata ženske političke nevidljivosti 2014. godine i ukazuje na maskulinizaciju političkog plaćenog oglašavanja, te podređivanje političkih kandidatkinja kandidatima. Valić Nedeljković prateći promotivni kratki format tokom predizborne kampanje, koji se emituje više puta dnevno u najgledanijem periodu, pa doseže do više od 90% auditorijuma, predočava čitavu strategiju ženske isključenosti iz ovog procesa što rezultira dominacijom muškaraca nad ženama političkom polju javnog delovanja. Oglašavajući se na zakonske odredbe, političke partije postavile su žene u podzastupljen položaj u plaćenju političkoj promociji, te njihov procenat učešća ostaje samo zakonska dekoracija i nisu mogle biti deo intenzivne političke kampanje.

Mediji su dužni da u javnosti podižu senzibilitet prema položaju i problemima marginalizovanih grupa među kojima su i žene, iako čine oko 52 odsto stanovništva u Srbiji. Međutim, u predizbornoj kampanji 2014. u analiziranim promotivnim TV spotovima nije bilo nikakvih informacija o ženama na kandidatskim listama. Kandidatkinje u TV spotu nisu imale priliku da govore u kameru čak ni o lideru stranke. Svedene su na slučajne prolaznice na ulici kada je snimana panorama Beograda, odnosno u fabričkim pogonima za mašine je i poneka radnica ušla u kadar odnosno meštanka u selima koje su obilazili kandidati (Valić Nedeljković, 2014 : 200).

Uoči parlamentarnih i predsedničkih izbora Republike Srbije 2012. godine, vršeno je i istraživanje Violete Momčilović (2012) čiji predmet su bili uticajni politički nedeljnici “Novi Magazin”, “Vreme” i “NIN”. Rezultati su ukazali na marginalizaciju žena političarki, kojih je u sadržaju korpusa istraživanja bilo vrlo malo, a pojedine su poslužile rubrikama zabave i zanimljivosti, dok su muškarci dominirali kao sagovornici u svojoj profesionalnoj oblasti. Istraživačica uprkost činjenici postojanja zakona u korist rodne ravnopravnosti, nije utvrdila povećanje zastupljenosti žena političarki u nedeljnicima ni uoči predizborne kampanje.

Mizoginija se, iako ne direktno, provlači kroz tekstove pojedinih autora (pre svega muškaraca) .. Fotografije prate sagovornike i teme, a s obzirom na činjenicu da su

to u većini slučajevi muškarci, žene su „nevidljive“. Jedini pozitivan pomak u analiziranim nedeljnicima je upotreba rodno osetljivog jezika, što je svakako doprinos dugogodišnjeg rada aktivistkinja za rodnu ravnopravnost na našim prostorima...Žene su u politici Srbije, čak i kada je reč o renomiranim nedeljnicima - „Novi Magazin“, „Vreme“ i „NIN“ - u marginalizovane, i od strane autora, ali i od strane autorki (Momčilović, 2012 : 34).

Istraživači/ce na našim prostorima sastavili su izveštaj iz nekoliko celina u kojima su prikazani i analizirani podaci za pet elektronskih i jedan pisani medij na srpskom jeziku (Radio - televizija Vojvodine, TV Santos, Sremska TV, TV Super, TV Panonija i list Dnevnik) tokom izborne kampanje 2008. godine. Prikazani su kvantitativni podaci o zastupljenosti žena, kvalitetu prezentacije i sadržaju. Rezultati pokazuju da je nedovoljna vidljivost žena u medijima i da uzroke ne treba tražiti samo u društvenom okruženju već i u samim medijima, selekciji vesti i nedostatku senzibiliteta.

Sve žene se pojavljuju u javnom kontekstu, kao predstavnice stranaka i koalicija i nijedna ne govori u svoje lično ime niti iznosi svoj lični stav, sa izuzetkom jedne koja je i nositeljka liste. Političarke nisu bile zastupljene u CIPE (centralne informativne emisije) pokrajinskog Javnog servisa , ni u odnosu na muškarce, ali ni u odnosu na sve partije (samo dve partije su istakle žene). Posebno slabo su prikazane žene sa lokalnih lista Novog Sada, predstavnice manjina, predstavnice nevladinog sektora i žene ekspertkinje. Nije bilo afirmativne akcije, odnosno ciljanih priloga o rodnoj ravnopravnosti i ženama u politici. RTV Vojvodine nije iskoristila prilike koje su postojale, ni izborom vesti ni obradom događaja koji su prikazani. Žene nisu predstavljene stereotipno one nisu predstavljene uopšte. Ovim je nevidljivost žena političarki u medijima potvrđena kao medijska praksa i čini se da mediji nisu izrazili značaj i potrebu za promenom ovog modela (Baćanović, Pralica, Sprailosu, Kolarš i Radovanović, 2008 : 35).

Begović Bojana (2015) analizira upotrebu rodno osetljivog jezika smatrajući da je to posebno važna oblast politike, jer je politički i latentno - manifestovano na društvo i celini i faktor je njegovog oblikovanja i usmerenja. Istraživačica ostavlja otvoreno pitanje “da li je bolje da žene budu prisutne u medijima na bilo koji način ili je presudan kvalitet te prisutnosti“ (Begović, 2015 : 75) jer rezultati njene analize jasno pokazuju mušku medijsku dominaciju, a skoro apsolutnu u domenu politike, dok su malobrojne spomenute žene uglavno samo sporedni subjekti medijskog sadržaja. Takođe zapaža, tendenciju novinara/ki ka upotrebi rodno osetljivog

jezika, ali i nedoslednost i nedovoljno razumevanje same primene njegovog oblika - prisutan je u izveštajima samo ako stoji uz konkretno ime i prezime, ali ne van toga, niti u upotrebi gramatičke množine. Begović zaključuje da je novinarska duboko ukorenjena svest o ženi “kao nekome ko je ukras u politici, o nekome ko se bavi ‘manje važnim’ društvenim pitanjima” (Begović, 2015 : 76). Kroz obrazac ženske medijske reprezentacije i nepostojanju rodno osetljivih tema, a postojanju predrasuda i stereotipa, žene mapira kao marginalizovnu grupu društva.

III Uticaj tradicionalnih obrazaca na savremeno delovanje sistema

Prema Pojmovniku rodne ravnopravnosti, pol podrazumeva „biološke, unapred zadate razlike između žena i muškaraca“, dok rod podrazumeva „razlike u društvenim ulogama žena i muškaraca koje se uče usvajanjem kulturnih obrazaca društva i podložne su promenama“ (Savić 2009 : 31). Ovakva definicija pola kao biološke i roda kao društveno-kulturološke karakteristike je konstrukcija koja se formirala pod uticajem rodnih stereotipa. Prema psihoanalitičkoj teoriji Sigmunda Frojda¹⁷ se smatra da je psihološki "zdrava i normalna" ženska osoba ona koja je usvojila pripisane rodne uloge, a ne ona koja ih mišljenjem, govorom i ponašanjem dovodi u pitanje. To znači da opis "šta je žena" usvojen u nauci i prožima se kroz svaki kontekst društva i društvenih aktivnosti, dok se feminizam ukazuje na "kako žena nastaje" i kako se njen identitet konstruiše. Ova teorija zastupa tezu koja glasi: „(...) žene su nužno 'Drugi'(...)“ (Snitow prema Zaharijević 2008 : 406). Psihoanalitički feminizam uočava održavanje stereotipa rodnih uloga u porodici i društvu, i pored političkih, ekonomskih i društvenih promena, o čemu će biti reči u radu kroz analizu medijskog sadržaja i njegovog uticaja na publiku. U ovom delu rada pružila bih smernice za razumevanje feminističkih istraživanje sa demografskog stanovišta, odnosno kako stereotipi usađeni u kulturi utiču na ponašanje stanovništva u datom sistemu.

Početno uporište svake analize položaja žena u društvu je patrijarhat kao njegova prisila nad polovima koja se prožima kroz generacije. Patrijarhat je zasnovan na principu prinude, kojom je preuzeo dominaciju nad matrijarhatom. Kroz istoriju patrijarhat je pravdan stabilnošću koja obezbeđuje reprodukciju i prosperitet društva. Različiti tretman polova kroz dugi niz generacija razvio je jaz među njima konstruisan društvenim prinudama, a ne biološkim različitostima, jer podređen položaj žene u materijalnom sistemu nije bio zbog različite anatomije već zbog isključivanja iz posedovanja i odlučivanja. Savremene porodice su u mnogo manjoj meri pod pritiskom reprodukcije u cilju obezbeđivanja radne snage društvenoj zajednici u kojoj se nalaze, i ne postoji toliki zahtev da deca brinu o starim roditeljima, jer je u mnogim zapadnim sistemima to drugačije rešeno. Takvim slabljenjem tradicionalne patrijahalne porodice, u poslednjem veku se razvijao individualizam jedinke i postalo je primetno da stereotipne razlike

¹⁷ Sigmund Freud polazi od toga da je biološko u službi društva, odnosno kako društvo interpretira biološko: "Samo bih voleo da naglasim da moramo držati psihoanalizu odvojenu od biologije" Sigmund Freud, iz pisma Carl Muller Braunschweisu, 1935, prema Gallop Jane, *Moving Backwards or Forwards*. in Brennan, T. (ed). (2002). *Between Feminism and Psychoanalysis*. London and New York: Routledge, 27-39, 35.

između polova nisu onakve kakve su nametane kroz dug istorijski period. Međutim, ostale su ukorenjene u mišljenju i delovanju društva i izlaskom žena na polje tržišta rada, u javnost i društvena delovanja, predstavljala su “značku” pripadnosti antagonističkoj strani ekonomsko-političkog sveta skrojenog prema muškarcu. “Društvene karakteristike polova koje su izlazile iz njihove dugotrajne funkcije u patrijarhalnom sistemu društvene reprodukcije postaju sada prepreka društvenom razvoju” (Zaharijević, 2012 : 36).

Olimp de Guž napisala je Dekleraciju o pravima žena i građanki jer smatra da ako žena ima pravo da se popne na gubilište, ima i pravo da se popne na govornicu. Ukoliko može biti radnica ili spremačica, onda može biti političarka ili bankarka.

Reč rod (engl.: gender) u lingvistici označava gramatički rod i može biti ženski, muški ili srednji ako je u srpskom jeziku. Svenka Savić ukazuje na moguće pravce normiranja rodno osetljivog srpskog jezika u javnoj i službenoj sferi kad je fokus na većoj jedinici od rečenice - na tekstu. Rodno osetljiv jezik upućuje na činjenicu da se zahtevi za obeležje sociološke kategorije - roda, u ovom slučaju žena, vidi i u jezičkoj formi (Savić, 2009). Tokom drugog talasa feminizma pojam roda se razvija sve više kroz teoriju, a vrlo uspošno ga definiše Simon de Bovoar (Simone de Beauvoir) u knjizi "Drugi pol" gde objašnjava da se ženom ne rađa već postaje (de Bovoar, 1983). Rodne uloge, odnosno ponašanja koja se u pojedinom društvu očekuju od osoba određene su njihovim polom. Rod nije slika pola u ogledalu. Judith Butler (2000) piše: “rod nije konceptualni ili kulturni nastavak biološkog pola, nego diskurzivna praksa strukturirana oko koncepta heteroseksualnosti kao norme ljudskih odnosa”.

“Na osnovu fizičke superiornosti, muškarcu su u prvobitnoj društvenoj podeli rada pripale uloga lovca i uloga ratnika, koje su po svom značenju i značaju odgovarale ulozi hranioca i zaštitnika slabijih” (Šaranović i Kilibarda, 2011 : 21). Određene fizički dominantne osobine muškog tela u odnosu na žensko generalizovale su inferiornost žene prema muškarcu. Prosečna veličina i snaga tela i aktivnosti za koje su upotrebljavane kao što je lov na divljač, u savremenom svetu ne postoje, ali su kao obrazac ponašanja ostavile ženu sadašnjice u privatnoj sferi, a muškarca u spoljnoj, iako današnji muškarac ne lovi divljač već odlazi u npr. kancelariju, što je potpuno ista aktivnost koju obavlja i zaposlena žena. Generalizovanje ženske inferiornosti svelo je mišljenje o ženi na intelektualno ograničenu jedinku gde ekstremne argumente protiv prava glasa žena iznosi na našim prostorima Jovanović Slobodan, ne tako davne 1936. godine (ako posmatramo kroz kontekst tradicije naših prostora) u delu “Država”:

Navikavana vekovima da se kreće u uskom porodičnom krugu žena nema onih sposobnosti koje se zahtevaju za upravljanje državom; kod žene su osećaji jači od razuma, zato ona ne bi bila na svom mestu u državnoj upravi, koja se vodi na strogo intelektualan način; budući da je država u suštini jedna vojna ustanova ona ne leži na ženi nego na čoveku, žena koja nije vojnik ne može biti birač; žensko pravo glasa ne bi odgovaralo nikakvoj praktičnoj potrebi; ako bi se omogućilo ženama pravo glasa, moglo bi se desiti da vlada ostane bez potrebnog autoriteta (Jovanović, 2011: 368).

Ono što uočavam kao zabrinjavajuće je da se ni jedan autor današnjice koji se bavi kritikom dela Slobodana Jovanovića, ne zadržava kod ovakvih mizoginih stavova jednog od najuglednijih jugoslovenskih pravnika i istoričara, već ih samo konstatuje bez daljeg komentara ili jednostavno preskoči.

Ujedinjenim apelima i deklaracijama, žene su se izborile za pravo glasa i pravo na obrazovanje. Vekovima jedino u službi reprodukcije i brige o porodici, morale su se boriti protiv patrijarhata za pravo nad svojim sopstvenim telom i tek u XX veku stekle su pravo na kontrolu rađanja, koja im se danas u XXI veku, u nekim zemljama navodne demokratije, ponovo surovo oduzima. "Prvo su morale da se izbere za obrazovanje, zatim da se obrazuju da bi stekle pravo glasa, kako bi mogle da biraju vlast i budu i same birane" (Karapetrović, 2007 : 57).

3. 1. Instruisanje prema društvenim normama sa aspekta roda

U kategoriju "normalnog" ubrajamo sve oblike ponašanja, delovanja i vizuelnog performansa koji su prihvatljivi u vremenu i prostoru posmatranog društva. Na našim prostorima ekspresija emocija pripisuje se "normalnoj" ženi, ali ne i muškarcu. U nekim društvenim zajednicama normalno je imati višečlanu porodicu i veliki broj dece, dok je na drugim mestima normalno imati jedno do dva deteta, a sve preko toga je abnormalno. Normalno je da žena radi i razvija karijeru, ali je normalno i da ne napušta dvorište bez pratnje muža ili starijih žena iz muževljeve familije. Normalno je obrazovati se, ali je normalno i venčati se u adolescentnom dobu, stvarati porodicu i raditi. Normalitet, norma i normalizacija su dakle diktirane sredinom, vaspitanjem i obrazovanjem.

Cilj ovih postupaka predstavlja uobličavanje jedinke koja uspešno funkcioniše u kontekstu date kulture - drugim rečima, formiranje normalne jedinke. Ova veza toliko je fundamentalna da se dugo nije smatralo da je uopšte treba dovoditi u pitanje. Uopšte uzevši, obrazovanje i vaspitanje - kao osnovna područja proučavanja

pedagogije i andragogije - predstavljali su vid procesa društvene optimalizacije. S obzirom da su nakon tehnološke revolucije društva naglo postajala složenija, racionalizacija i standardizacija proizvodnje propraćene su adekvatnim promenama u društvenim odnosima. To je nužno zahtevalo i modifikaciju ljudskog ponašanja i razmišljanja (Stojnov, 2005: 256).

Obrazovni materijal kao instrument modifikacije ljudskog ponašanja na našim prostorima istraživale su Đorić Gorana, Žunić Nataša i Obradović-Tošić Tatjana. Navedene autorke su teoretsko uporište oslonile na teorijska objašnjenja utemeljivačica sistema rodnih odnosa Džudit Batler, Gejl Rubin, Linda Nikolson i dr¹⁸. Rod su posmatrale kao društvenu organizaciju reprodukcije vrste, društveno nametnutu podelu rada, kulturno - normativnu definiciju „pravog muškarca” i „prave žene” i kao set osobina koje predstavljaju rezultat internalizovanih kulturnih normi u ličnosti muškaraca i žena putem raznovrsnih psiholoških mehanizama (Đorić, Žunić i Obradović - Tošić, 2010). Autorke (Đorić, Žunić i Obradović - Tošić, 2010) nalaze kao transparentno u nastavnom materijalu da se žena definiše telesno kroz rađanje i dojenje. Prikazivanje ženskog tela u drugačijem obliku se smatra neumesno, veliča se institucija braka i samo jedan porodični model. Sa aspekt podele rada i društvenih uloga, žena je u privatnoj sferi i brine o deci i porodici dok se muškarac profesionalno razvija, zarađuje i odlučuje. Sa kulturnonormativnog aspekta sadržaj udžbenika ženu prikazuje u stereotipnim ulogama i aktivnostima „prave žene” u odnosu na „pravog muškarca” gde se njen uspeh ogleda u “normalnoj” porodici. Poslednji aspekt analize nastavnog materijala odnosi se na psihološku normalizaciju predstavljanja oba pola, gde je muškarac zaštitnik, karakteran, preduzumljiv, agresivan i ambiciozan, dok je žena suprotno njemu pasivna, tiha, nezaštićena, prepredana, stidljiva i emotivna. Instruisane poruke prema društvenim normama uočila je ranije Susan Brownmiller u bajkama i pričama za decu: “mesto događaja, govori se o prenošenju stereotipne ženske uloge žrtve kroz dečje bajke i priče te muške mitove. Poruke o ženskoj

¹⁸ Fraser, Nancy (1997), „Structuralism or Pragmatics? On Discourse Theory and Feminist Politics”, in Linda Nicholson (ed), *The Second Wave: A Reader in Feminist Theory*, New York and London: Routledge Gayle, Rubin (1997), „The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex”, in Linda Nicholson (ed), *The Second Wave: A Reader in Feminist Theory*, New York and London: Routledge Gilligan, Carol (1982), *In a Different Voice*, Harvard University Press Mitchell, Juliet (2000), *Psychoanalysis and Feminism: A Radical Reassessment of Freudian Psychoanalysis*, Basic Books Butler, Judith (1997), „Imitation and Gender Insubordination”, in Linda Nicholson (ed), *The Second Wave: A Reader in Feminist Theory*, New York and London: Routledge

seksualnosti u bajkama, uočava Bjelac Branka (1995). Preduslov za funkcionisanje društvene jedinice kao legitimne jeste da stalno potvrđuje rodne pozicije koje su joj predodređene društvenim normama kako „izvan simboličkog zakona leži psihoza“ (Brennan, 2002 : 3).

Beri Torn (Barrie Thorne, 1993) tvrdi da na organizaciju i značenje roda utiču godine, etnička pripadnost, rasa, seksualnost i društvena klasa i da se menjaju sa društvenim kontekstom. Ona ne vidi rodni identitet kroz sočivo individualne socijalizacije ili razlike, već više kao društveni proces koji uključuje grupe dece. Torn tokom svoje posvećene prakse pruža nove uvide o deci, uticajima na njihovo shvatanje roda i nudi nastavnicima praktične predloge za povećanje kooperativne interakcije među polovima.

O rodnoj performativnosti piše Judith Butler (2001). Smatra je dokazom konstruisanosti roda i rodnosti i kroz nju otkriva i mogućnost dekonstrukcije roda i rodnih uloga.

Ketrin Pine Anderson (Kathyrin Pyne Parsons Addelson, 1991) bavi se celovitije pitanjem društvene proizvodnje kroz analizu proizvodnog i navodno neproizvodnog rada kao što su kućni poslovi. Vodi se tezom kao i industrijska sociologija da se ne može degradirati ženski rad u porodici kao ekonomski neprofitan jer u sistemu reprodukcije radne snage kućni poslovi i briga o porodici jesu proizvodni rad.

Može se argumentovano konstatovati da je kultura moćna i da se kao takva koristi za ostvarivanje socijalne dominacije, ali i psihološke manipulacije, pa i kao sredstvo kulturne okupacije. Kultura je moćna jer raspolaže mogućnošću (zlo)upotrebe u cilju usmeravanja ponašanja ljudi. Nauka je dokazala da svaka poruka (pa i u formi kulture) ostavlja određene posledice na ljudski um, odnosno da ona nije bez uticaja na dispozicije ponašanja, jer konzumirani kulturni sadržaj ostavlja manje ili više (ne)vidljive tragove na psihi pojedinih. Stoga je značajno praviti razliku između kulture kao sredstva socijalizacije i humanizacije i kulture kao sredstva (i prostora) psihološke manipulacije (Kolev 2012 : 59 - 60).

Moć nad reprezentacijom društvene stvarnosti je snažan diskurzivni instrument političkog poretka. Oblikuje društveno pamćenje kroz marginalizaciju ili kroz društvenu prisutnost, negaciju ili naraciju, vizualizaciju u javnoj i medijskoj sferi i kroz formiranje „kolektivne svesti“. Legitimirajuća moć dominantnog diskursa leži u konstrukciji kolektivnog konsenzusa kao kulturnog/političkog koda jezika (Papić, 2001).

Kultura i manipulacija su u višeznačnom i višeslojnom odnosu. Jedna od čestih

relacija jeste da kultura postaje polje ali i svojevrsno sredstvo za manipulativne aktivnosti. Dakle, kultura u savremenom društvu može da poprimi obrise psihološkog manipulisanja, kako pojedinaca tako i grupa i masa. Kao i drugi fenomeni, ni kultura sama po sebi nije društveno (ili psihološki) ni konstruktivna ni destruktivna već, u zavisnosti od konteksta u kome se ostvaruje, ciljeva koji se njome nastoje postići, metoda koje koristi i posledica koje ostavlja, može biti okarakterisana na različite načine, pa i kao komunikacija ili manipulacija (Kolev, 2012 : 49).

Mišel Fuko (Michel Foucault) definiše koncept disperzivne raspodele moći (mrežno širenje moći) za čije determinante navodi telo, seksualnost, porodične i partnerske odnose, kao i reproduktivnost. Ovakva moć se ne ogleda u zakonima već u tehnikama potčinjavanja što je manifestovano ponašanjem pojedinca ili delovanjem cele grupe. Oni ne moraju biti u hijerarhijskom stablu direktno, ali deluju u interesu vlasti. Ovakav sistem moći koristi tradicionalne norme i patrijalne obrasce ponašanja implementirajući ih u društvene institucije – škole, bolnice i poslovne organizacije. Edvard Said (Edward W. Said) obrazlaže tezu o moći institucija da pokoravaju pojedince činjenice da je individualno ponašanje u društvu često stvar pratećih pravila i konvencija. Ali bez tog razlikovanja svako ograničavanje postaje isključenje, a svako isključenje izjednačava se sa primenom moći" (Said, 2005 : 142 prema Dews). Fuko naglašava način kojim se formira život i iskustvo pojedinca. Da bi se objasnio položaj žene u društvu bitno je prepoznati tradicionalne obrasce ponašanja i kada nisu transparentni u zakonskim i političkim opredeljenjima i normama. Pojmom biopolitike povezuje modernu državu kao makropolitčku celinu i načina proizvodnje individualnosti u okvirima mikropolitčkih praksi. Fuko prepoznaje "politiku telesnosti" koja deluje na makronivou populacionom politikom i na mikronivou kroz ličnu samosvest, a u odnosu na porodičnu poziciju kao društvene spone kolektivnog i individualnog. Seksualnost i reproduktivnost se pod "politikom telesnosti" integrišu kao teren lične, porodične i šire društvene socijalizacije, omogućujući kolektivnu kontrolu i nadzor nad jedinkom (Foucault, 2009).

Kultura se sastoji od značenja koja proizvode i reprodukuju njeni subjekti. Čak i kad je analiziramo, mi prosto stajemo na drugo stanovište u toj kulturi, naseljavajući prostor koji sama kultura pruža ili može biti navedena da pruži. Budući da je sve kulturološki determinisano, ono u šta verujemo nije lično i subjektivno, nego uverenje koje kultura dozvoljava. Čak i kada ista ta kultura takvo šta izričito zabranjuje i svodi na zgražavanje (Belsey, 2005 : 26 - 75).

3. 2. Strategija retradicionalizma

Zemlje u tranziciji posebno održavaju nezavidan položaj žena. Iako su u vreme komunizma stekle pravo na rad i zaradu, razvod i kontrolu rađanja i dalje nose breme patrijarhata koje ih sprečava da budu aktivni politički subjekti. Zemlje u tranziciji ne daju mogućnost dovoljne zarade, pa je ženama posebno teško da se osamostale ili odaberu između zavisnog položaja majke ili finansijski nezavisnog položaja zaposlene. Obično se svede na oba, što stvara opterećenost žena jer sa jedne ispunjavaju zahteve tradicije, a sa druge finansijski odgovorne osobe.

Anđelka Milić objašnjava položaj žene na našim prostorima danas, upućuje na njenu opterećenost usled mnogostruke uslovljenosti. Jedan izbor uvek uslovljava drugi i izbor je između porodice ili karijere. Kod zaposlenih žena opada stopa rađanja, ali postoji i suprotna tendencija: da žene napuštaju posao da bi se posvetile deci (Milić, 2001). Izlazak iz strogo tradicionalnih okvira je sve učestaliji na šta ukazuje činjenica da su žene sve prisutnije na tržištu rada, a time se poboljšava njen podređen položaj. Odnosi moći menjavaju i pokazuju izvesnu promenu u korist žene. Međutim, još nije ispitano koje su to vrednosti značajne kod žena, niti postoji uvid u strukturu njene svesti. Mogućnost razrešavanja i radikalnijeg poboljšanja položaja žene nastaje, prema mišljenju Anđelke Milić, sadašnjim procesima društvenih promena - organizovanjem udruženog rada, koje nosi veću realnu mogućnost da ljudi konkretno rešavaju svoje probleme unutar svojih radnih zajednica, ili u mestu stanovanja. Socijalizacija porodičnih funkcija, mogućnost prevazilaženja porodičnih okvira i novi izgledi za izlazak žene iz svoje „ukotvljenosti“ postaju sada realnijim projektom.

Iščezavanje komunističke „paradigme jednakosti“, baš kao i stara/nova konzervativna ideologija trojstva Države, Nacije i Religije, u svakoj je postkomunističkoj zemlji bila pretežno utemeljena na strategiji retradicionalizma, to jest instrumentalizacije i naturalizacije ženskog identiteta - kako ženskih društvenih uloga, tako i njihovog simboličkog predstavljanja (Zaharijević i dr., 2012 : 345 prema Papić, 2001).

3. 2. 1. Detektovanje mizoginije sa savremenog demografskog aspekta

Da bi se postojeći društveni odnosi menjali u svom temelju, žene moraju znati svoja prava, prepoznati svaki aspekt marginalizacije i razumeti iz koje ineresne sfere je on konstruisan i održavan. Odnosi žena i muškaraca i pozicije koju dosežu u društvenom sistemu kao i nivo

diskriminacije žena, determinisani su ukorenjenim vrednostima i stavovima o dva pola i široko su kulturološki prihvaćeni.

Termin diskriminacije nad ženama definiše se kao „nepovoljan tretman žene u javnoj sferi što rezultira njihovim nepovoljnim položajem u raspodeli važnih društvenih resursa (materijalno bogatstvo, moć i status)“ (Blagojević, 2000 : 478), a konstruisan je u patrijarhalno / tradicionalnom sistemu društvene moći. Istraživanjem ovog socijalnog fenomena, Marina Blagojević vodi se tezom da su diskriminacija i mizoginija kao i eksploatacija žena i nasilje nad ženama, deo patrijarhalnog / tradicionalnog društvenog okvira (Blagojević, 2002: 23-24) .

Mizoginija je mržnja prema ženama. U širem smislu, odnosi se na nerazumnu mržnju i /ili strah, koji su obično praćeni osećajem neprijateljstva i odbojnosti. Mizoginija je prisutna u institucionalnim i svakodnevnim aktivnostima, u javnim diskursima i u privatnim intimnim aktivnostima veze. Njegove karakteristike su da je gotovo sveprisutan, institucionalizovan, najčešće ritualizovani i istovremeno ideologizirani, služeći kao izgovor za isključenje, hijerarhizacija i eksploatacija žena. U tom smislu, mizoginija je, istovremeno, ideologija, praksa, diskurs i kulturna institucija (Žunić, 2014 : 46).

Mizoginija je potpuno neosnovan, ali institucionalno podržan strah koji muškarci imaju od žena. „Matrica mržnje prema ženama istrajava kao stabilan društveni obrazac unutar jedne kulture“ (Blagojević, 2000: 33). I sami smo svedoci da su se u našem regionu poslednjih par decenija, a kroz istoriju sveta, vekovima ponavljali zločini muškaraca nad ženama, ali ne i obrnuto. Mizandrija je vrlo retka i nikada nije antropološki dokazana, a u savremenom svetu za razliku od mizoginije, nije institucionalizovana. Žene su od prošlosti do danas patile pod čizmom mizoginije. Borba za slobodu ili prepuštanje trajno - trpnom stanju, uglavnom nije mogao biti lični izbor već eventualna mogućnost u datom društvenom kontekstu. Mizoginija postavlja ceo sistem dominantan nad ženom, kontroliše njenu seksualnosti eksploatiše njene resurse.

Ženski rad predstavlja 2/3 svih radnih sati na svetu, za koje žene primaju 1/10 svih svetskih prihoda. Žene imaju u vlasništvu 1/100 svetskog bogatstva. U razvijenim zemljama procena je da besplatan ženski rad predstavlja od 40 do 50% BNP. Žene i njihovi resursi su eksploatisani, a to je sve moguće uz pomoć simboličnih, diskursivnih institucionalnih praksi i kroz konkretnu praksu različitih aktera koji proizvode mizoginiju. Mizoginija proizvodi sistem dominacije nad ženama, uz čiju pomoć se kontroliše

seksualnost žena, eksploatišu njihovi resursi, a i one same (Balon, 2006 : 383).

Rodna neravnopravnost detektovana je i iz demografskog ugla. Nauka o stanovništvu ne može marginalizovati ovu sociološku pojavu. To nije samo naučno-istraživačka potreba za definisanjem nejednakosti polova već težnja da se ta nejednakost razume i dekonstruiše na različitim nivoima ponašanja stanovništva i njegovih promena u kontekstu interakcije različitih situacionih faktora (Hobcraft, 2007)... načini odlučivanja, iskustveni događaji i uticaji okruženja (Caselli, 2007). Za uočavanje uzroka i razumevanje posledica posmatraju se antropološke i kulturološke specifičnosti. Rodna neravnopravnost je globalna sociološka pojava i kroz istoriju se menjala, a u savremenom društvu daleko je od iščezavanja. Neravnopravnost se menja samo u meri i obliku koji dozvoljavaju elitne društvene grupe, diktirajući sisteme vrednosti i norme ponašanja unutar društvenog sistema. Mogućnost ženske finansijske nezavisnosti i izmene u porodičnoj strukturi pomerile su ženski položaj u društvu, ali su se žene tokom modernih izbora „pokoravale logici tradicionalnog modela podele između muškog i ženskog“ (Burdje, 2001 : 129). Na taj način neravnopravnost se samo potvrđuje i stvaraju se novi primeri novim generacijama. Model stereotipa po polu proteže se iz privatne u javnu sferu, odakle sa legalizovan vraća kao bumerang ponovo u privatno. Svaki izbor donet po modelu iz prošlosti, kreira budućnost po istom, te se sistematskom inhibicijom ženski status otežano kreće ka boljitku. Mera u kojoj je izražena ženska marginalizacija određena je karakteristikama i stepenom društvene razvijenosti. Istraživanja ukazuju na različite oblike diskriminacije kroz nevidljivost žena u javnoj sferi, ograničenost zapošljavanja, nemogućnost profesionalnog napredovanja, izopštenost sa rukvođećih mesta, politiku reproduktivnih prava, porodičnog nasilja i nepovoljnog statusa unutar porodice (Blagojević, 1992 a; Blagojević, 1992 b; Milić, 1994; Gal & Kligman, 2000a; Gal & Kligman, 2000b).

U evropskim zemljama rodna neravnopravnost se manifestuje manjkom žena na rukovodećim pozicijama i funkcijama odlučivanja, prisutna je ženska socijalna nesigurnost i ekonomska neravnopravnost ali je njihovo prisustvo u javnoj sferi učestalije, pa se time prikrivaju činjenice koje govore o nepovoljnijem društvenom položaju žena (Burdje, 2001:127).

Tatjana Đurić Kuzmanović i Piarela Paci (Pierelle Paci) pišu o demografskim promenama iz rodne perspektive u zemljama tranzicije. U zemljama gde je socijalizam pružio mogućnost promene statusa kroz obrazovanje, reproduktivnim pravima i izlazak na tržište rada,

ali se patrijarhalni obrazac konstantno ponavlja sa razlikama u samom kulturnom nasleđu. Negativni učinak tranzicije nije rodno neutralan. Reprodukcijska društvena nejednakost polova i nepovoljnog društvenog položaja žena predstavlja jednu od odlika društvene tranzicije bivših socijalističkih država. Žene su više pogođene siromaštvom u socijalno ugroženije (Paci, 2002; Đurić Kuzmanović, 2002). Srbija je u rascepu savremenog i tradicionalnog shvatanja života. Prisutni su elementi modernizacije, ali u okvirima svog izraženog tradicionalnog (konzervativnog) nasleđa. Procesi retradicionalizacije predstavljaju glavnu prepreku oslobađanju modela prošlosti i njegovoj orijentaciji ka evropskim vrednostima. Glavni tvorci retrogradnih tokova mogu se naći u političkom establišmentu savremene Srbije, koji kontrolišu medije radi ličnih i partiskih interesa, a pod demagoškim izgovorom u svojstvu “čuvara tradicije” (Božilović, 2012).

Žarana Papić u Srbiji kategoriše fašizam koji ima svoje vlastite koncentracijske logore, svoje vlastite sistavne reprezentacije nasilja nad Drugima, svoj vlastiti kult porodice i kult vođe, eksplicitnu patrijarhalnu strukturu, kulturu ravnodušnosti prema isključenju Drugosti, strukturu društva zatvorenu u sebe i vlastitu prošlost; srpski fašizam ima tabu na empatiju i tabu na multikulturalnost; ima moć medija kao zagovornika genocida; nacionalističku ideologiju; epski mentalitete, slušanja reči i obožavanje autoriteta (Zaharijević i dr, 2012 : 381).

Kada političko - ekonomska elita učvrsti sistem vredosti, putem istog pojačava moć kroz ceo niz podređenih društvenih grupa, koje takve i ostaju.

Statistički podaci “Žene i muškarci u Republici Srbiji, 2017”¹⁹ pokazuju da se ženski položaj poboljšao na polju obrazovanja i zdravlja, međutim politički i javni plasman žena uopšte je na niskom nivou. Za Srbiju to znači degradaciju s obzirom da je do početka tranzicije, a od uspostavljanja socijalističkog sistema državna ideologija podržavala plasman žena na polju rada i politike (Blagojević, 1991; Božinović, 1996; Milić, 2011), iako su i Neda Blagojević i Žarana Papić isticale da se u realnosti ne odstupaju od patrijarhalnih obrazaca delovanja. Razlog zašto su žene marginalizovane u javnoj sferi jeste njen tradiciionalno inferioran položaj nastao iz uverenja da je manje sposobna, nejaka i uopšte u odnosu na muškarca manje vredna pripadnica ljudske zajednice. Biološke razlike u telima muškaraca i žena (prosečna veličina i snaga)

¹⁹ Žene i muškarci u Republici Srbiji 2017. Republički zavod za statistiku. Posećeno 12. 11. 2022. URL: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/stanovnistvo/statistika-polova/>

uslovljavaju različite učinke u profesijama koje zahtevaju upravo te karakteristike. Opšte fizičke karakteristike prenete su kao standard sposobnosti i učinka na polje intelektualnog rada, pa je tako prosečna zarada zaposlenih žene u Republici Srbiji za svaki nivo stručne spreme niža od zarada muškaraca. Ženske osobe sa visokom stručnom spremom, u odnosu na muške, ostvaruju 17,8% niže prihode (Žene i muškarci u Republici Srbiji, 2017). Prema izveštaju²⁰ iz Zavoda za statistiku is 2020. godine platni jaz između žena i muškaraca za 2018. godinu iznosio je 8,8%, na štetu žena. Posmatrajući statistiku na ovaj način, Republika Srbija spada među zemlje sa najnižim platnim jazom u Evropi, ali ako bi posmatrali stepen obrazovanja ili zanimanja, razlike u zaradama između žena i muškaraca su znatno veće od prosečnog platnog jaza, u korist muškaraca. Učešće žena sa niskim zaradama u ukupnom broju žena (18,0%) veće je od učešća muškaraca sa niskim zaradama u ukupnom broju muškaraca (17,8%).

Herodot ocenjuje da je prva revolucija koja se dogodila u ljudskom društvu bila smena matrijarhata patrijarhatom, te je proizvela poremećenu socijalnu ravnotežu prezentujući obrazac muške superiornosti i koncepciju prema kojoj se patrijahalna moć reflektuje na ukupnu društvenu i političku moć (Jovanović, 2011 : 42).

Verovatno da oni svoje uporište imaju u stereotipnom shvatanju, formiranom po diktatu halo-efekta fizičke inferiornosti žene, da je njen ukupni radni kapacitet skromniji, te da nije realno očekivati da ona u pogledu individualnog radnog učinka i doprinosa grupnoj efikasnosti bude ravna muškarcu (Kilibarda i dr., 2015 : 74).

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (RZS), žene čine 51,3% ukupne populacije. Izveštaj²¹ „Žene i muškarci u Republici Srbiji, 2014” pokazuje da: kada su u pitanju prihodi, žene uglavnom spadaju u kategoriju „zavisnih” (57,6%), a zatim slede žene čiji je osnovni izvor prihoda penzija (57 %), grantovi (56,5%) i socijalnapodrška (55,5%). Muškarcima je glavni izvor prihoda njihova zarada (58%), zatim novčana naknada za nezaposlene (60%), prihod od imovine (63,8%), kao i kredit ili štednja (64%) (Žene i muškarci u Republici Srbiji, 2014 : 10).

²⁰ Žene i muškarci u Republici Srbiji 2020. Republički zavod za statistiku. Posećeno 12. 11. 2022. URL: https://www.stat.gov.rs/media/5806/zim-u-rs-2020_webopt.pdf

²¹ Izveštaj „Žene i muškarci u Republici Srbiji“. Republički zavod za statistiku. Posećeno 16. 08. 2022. URL: <http://arhiva.mc.rs/upload/documents/istrazivanje/2014/RZS/RZS-2014-Zene-i-muskarci-Srbija.pdf>

Napisano ukazuje na mušku vladavinu nad ženskim, na potvrđivanje moći u svim dimenzijama, na institucionalizaciju rodne neravnopravnosti i njeno vršenje kroz vlast. Prožimanje neravnopravnosti kroz sve društvene aspekte obezbeđuje proizvodnju moći političke elite u širem spektru delovanja nego što je jedna država. Prožima se prostorno kroz kulture sveta i vremenski kroz istoriju, do današnjice. Ženska edukacija senzibilnosti na marginalizaciju u mnogostrukim aspektima je od velike važnosti, jer iako se formalno odnosi menjaju, u praksi se patrijahalni obrazac ponavlja menjajući oblik i prilagođavajući se vremenu, samo da bi opstao.

IV Pravni instrumenti i institucionalni mehanizmi rodne ravnopravnosti u Srbiji

Pravo na ravnopravno učešće žena i muškaraca u procesima odlučivanja o javnim poslovima garantovano je Ustavom Republike Srbije (Sl. glasnik RS, br. 39/2009) i drugom republičkom i međunarodnom legislativom zaštite ljudskih prava. Izbornim zakonima uvedena je mera za obavezno prisustvo 30% kandidata manje zastupljenog pola na svim izbornim listama. Uvođenje kvota, kao legitimna mera u sprovođenju principa jednakih mogućnosti, ostvarena je ali upravo samo kao kvota do perioda istraživanja za potrebe ovog rada. Na izvršnim pozicijama vlasti zakonski procenat žena nije ispoštovan. Tek nakon izbora 2016. godine dolazi do promena u statistici. Danas je Vlada Republike Srbije sačinjena od skoro 50% žena, premijerke i dve potpredsednice Vlade i 40% žena u Narodnoj skupštini. Učešće žena u zakonodavnoj vlasti i šire, u politici, snažno je determinisano institucionalnim okvirom, karakteristikama rodnog režima, odnosno ukupnim položajem žena u društvu i kulturnim obrascima.

Ustav Republike Srbije utvrđuje načela vladavine prava, socijalne pravde, ravnopravnosti polova, građanske demokratije, ljudskih i manjinskih prava i sloboda, kao i prava koja proističu iz potvrđenih međunarodnih ugovora i opšteprihvaćenih pravila međunarodnog prava, na čijim načelima se razvija politika jednakih mogućnosti i time omogućava stvaranje uslova za potpuni razvoj i unapređenje položaja žena u svim oblastima društvenog života, uključujući i bezbednost, radi ostvarivanja ljudskih prava žena i sloboda, ravnopravno sa muškarcima. „Društveno ustanovljene norme i vrednosti imaju značaj samo ukoliko su prihvaćene i poštovane od pripadnika/ca društva, što je slučaj i sa profesionalnim medijskim standardima i etičkim principima. Pridržavanje smernica definisanih kodeksom novinarske profesije zahteva se od novinara i urednika i celokupnih medijskih organizacija koje stoje iza javno izgovorene reči” (Malešević, 2018 : 31). Ono što se uočava kao problem je da se zakonske odredbe ne primenjuju.

U Ustavu Republike Srbije²² (član 15.) utvrđeno je da država jemči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti. Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti²³ sadrži osnovne principe koji doprinose razvijanju

²² Ustav Republike Srbije. Posećeno 25. 05. 2022. URL:https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html

²³ Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i rodne ravnopravnosti. Posećeno 25. 05. 2022. URL :chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/https://www.rodnaravnopravnost.rs/attachments/013_NACIONAL

politike jednakih mogućnosti i poboljšanju ljudskih prava u sistemu rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji.

4. 1. Uvođenje rodne ravnopravnosti u javne politike

Ujedinjene nacije su organizovale četiri svetske konferencije o ženama. One su održane u Meksiko Sitiju 1975. godine, Kopenhagenu 1980. godine, Najrobiju 1985. Pre skoro tri decenije, 1995. godine, u Pekingu je održana Četvrta svetska konferencija Ujedinjenih nacija o ženama. Četvrta²⁴ svetska konferencija o ženama u Pekingu 1995. označila je značajnu prekretnicu za globalnu agendu za rodnu ravnopravnost. Pekinška deklaracija i Platforma za akciju, koje je jednoglasno usvojilo 189 zemalja, predstavljaju plan za osnaživanje žena i smatraju se ključnim dokumentom globalne politike o rodnoj ravnopravnosti. Planom su postavljeni strateški ciljevi i akcije za unapređenje položaja žena i postizanje rodne ravnopravnosti sa fokusom na smanjenje siromaštva žena, obrazovanje i obuka žena, žensko zdravlje i njegovo unapređenje, nasilje nad ženama, zaštita žena pri oružanim sukobima, ravnopravnost na polju privrede, podrška povećanju broja žena na mestima odlučivanja i u vlasti, institucionalni mehanizam za unapređenje položaja žena, ljudska prava žena, afirmacija žena u medijima, uvažavanje uloge žena u zaštiti okoline, uspostavljanje prava ženske dece. Na konferenciji bilo je prisutno preko 17000 učesnika. “Države članice su na ovoj Svetskoj konferenciji potvrdile da razumeju da ciljevi rodne ravnopravnosti utiču na sve osnovne tokove ekonomske i socijalne politike, koja proizvodi glavne resurse, te da treba preispitati i agendu globalnog ekonomskog i društvenog razvoja” (Dokmanović, 2013 : 8). Srbija u sastavu Savezne Republike Jugoslavije, bila je pod sankcijama i bez prava učešća na konferenciji, te su učestvovala samo članice nevladinih organizacija²⁵ na Forumu NVO koji je pratio tok konferencije i čije su članice lobirale za prihvatanje čitavog seta ženskih ljudskih prava promovisanih Pekinškom deklaracijom i Platformom za akciju. Obaveza sprovođenja strateških

NA%20STRATEGIJA%20ZA%20POBOLJ%20C5%A0ANJE%20POLO%20C5%BDAJA%20C5%BDENA%20I%20UNAPRE%20C3%90IVANJE%20RODNE%20RAVNOPRAVNOSTI.pdf

²⁴ UN Women. World Conferences on Women. Posećeno 06. 08. 2022. URL: <https://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmental-support/world-conferences-on-women>

²⁵ Dnevni list Danas. Pekinška deklaracija i Platforma za akciju. posećeno 06. 08. 2022. URL: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/pekinska-deklaracija-i-platforma-za-akciju/>

ciljeva platforme preuzele su vlade i javne institucije, kao i nevladin sektor.

Završni dokument Svetske konferencije o ženama, navodi da „vlade i drugi akteri treba da promovišu aktivnu i vidljivu politiku uključivanja rodne perspektive u glavne političke tokove, tako da se pre odlučivanja sačini analiza njihovih efekata, posebno na žene, a posebno na muškarce”²⁶.

U našoj zemlji, kao i zemljama regiona najveći broj institucija rodne ravnopravnosti je obrazovan u okviru izvršne vlasti, kao što su vladina tela, ministarstvo za ljudska prava ili ministarstva nadležna za više oblasti ili uprave pri ministarstvima, različitih nadležnosti i spektra delovanja. “Ključno pitanje je da li institucije rodne ravnopravnosti u okviru egzekutive raspolažu punim kapacitetom prava vezanih za kreiranje politike, propisa i mera i njihovo predlaganje ili su ova ovlašćenja podvrgnuta ograničenjima” (Pajvančić, 2013 : 18).

U Republici Srbiji nema velikog odstupanja od zemalja regiona po pitanju pravnih propisa koji uključuje ratifikovanje međunarodne izvore i one unutrašnjeg prava, sa razlikama u odnosu na status međunarodnih izvora u domaćem ustavnom sistemu. Pravni propisi su deo instrumenata institucionalnih mehanizama za implementaciju rodne ravnopravnosti u društveni sistem, pa se generalno priznaje primat međunarodnog prava nad unutrašnjim, sa garancijom obraćanja međunarodnim telima za zaštitu prava. Zemlje regiona su u svoje ustave unele odredbe koje se odnose na rodnu ravnopravnost jer je to najviši ustavni pravni akt.

“Nije dovoljno ni doneti zakon o rodnoj ravnopravnosti i/ili antidiskriminaciji već su za to bile potrebne posebne institucije” (Mršević, 2011 : 8). Institucionalni mehanizmi rodne ravnopravnosti treba da omoguće organizovano delovanje institucija državne vlasti na polju rodne ravnopravnosti. Institucije mogu biti od strateškog značaja, uspostavljene u cilju praćenje stanja rodne ravnopravnosti, kreiranje politike i primenu pravnih akata i za pružanje zaštite od diskriminacije.

U Republici Srbiji institucije koje deluju po zakonskim okvirima rodne ravnopravnosti počele su se formirati tek nakon 2001. godine. Prvo stalno radno telo za rodnu ravnopravnost

²⁶ Integrisanje rodnih pitanja: konceptualni okvir, metodologija i prezentacija dobrih praksi, završni izveštaj ekspertske grupe, (EG-S-MS), Savet Evrope, EG (99) 3, Strazbur, februar 1999. Posećeno 20. 7. 2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/https://www.unhcr.org/3c160b06a.pdf>

Narodne skupštine bio je Odbor za ravnopravnost polova, ustanovljeno 2003. godine. Oblast rodne ravnopravnosti postaje deo nadležnosti Odbora za ljudska i manjinska prava i ravnopravnosti polova 2012. godine, a od 2013. godine u Narodnoj skupštini deluje i Ženska parlamentarna grupa. Institucije koje su delovale u okviru egzekutive su Savet za rodnu ravnopravnost (2004 - 2014), koje je do 2009. godine bilo stručno savetodavno (radno) telo Vlade Republike Srbije pod nazivom Savet za ravnopravnost polova i Uprava za rodnu ravnopravnost pri Ministarstvu rada i socijalne politike od 2008. godine. Uprava je formirana 2007. godine kao organ uprave u okviru Ministarstva rada i socijalne politike Republike Srbije, prvo kao Sektor za rodnu ravnopravnost, pa 2008. godine prerasta u Upravu. Delovanje Uprave bilo je od strateškog značaja za uspostavljanje i unapređivanje pravnog institucionalnog okvira rodne ravnopravnosti. Sprovođenje prve Nacionalne strategije na polju ravnopravnosti bilo je u njenoj nadležnosti uz praćenje novopostavljenog pravnog okvira (Ćopić, 2016 : 121). Zadaci Saveta²⁷ podrazumevali su razmatranje i predlaganje mera za unapređenje politike ostvarivanja rodne ravnopravnosti sa stanovišta međuresorske saradnje u toj oblasti, davanje inicijative za preduzimanje kratkoročnih mera koje doprinose ostvarivanju rodne ravnopravnosti, davanje inicijative za donošenje programa prikupljanja, obrade i objavljivanja statističkih podataka u ekonomskoj, političkoj, socijalnoj i drugoj sferi, kojima se obezbeđuje ravnopravno tretiranje polova, razmatranje i iniciranje programa i predlaganje mera za podsticanje i osposobljavanje žena za učešće u javnom i političkom životu, predlaganje unapređenja politike postizanja rodne ravnopravnosti i sprečavanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici i razmatranje drugih pitanja od interesa za postizanje rodne ravnopravnosti. Po ukidanju Saveta za rodnu ravnopravnost 2014. godine, osnovana je organizaciona jedinica u okviru Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike, sa značajno nižim nivom ovlašćenja. Vlada Republike Srbije osnovala je 2014. Kordinaciono telo za ravnopravnost polova. Vesna Jarić uspostavljanje rodnog mehanizma pri kabinetu zamenice predsednika Vlade vidi kao „postignut dupli efekat visokog političkog pozicioniranja i mogućnosti razvoja multisektorskog pristupa sa telom zaduženim za koordinaciju“ (Jarić, 2015 : 70).

Institucije rodne ravnopravnosti izvršne vlasti na pokrajinskom nivou su Odbor za

²⁷ Pravno informacioni sistem Republike Srbije. Odluka o obrazovanju Saveta za rodnu ravnopravnost. Posećeno 06. 08. 2022. URL: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SIGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/odluka/2013/35/2>

ravnopravnost polova Skupštine Autonomne Pokrajine Vojvodine, Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova i Savet za ravnopravnost polova. Odbor za ravnopravnost polova Skupštine Autonomne Pokrajine Vojvodine²⁸ razmatra predloge programa, odluka i opštih akata iz oblasti ravnopravnosti žena i muškaraca, razmatra analitičke i druge materijale iz oblasti ravnopravnosti žena i muškaraca, razmatra akta sa stanovišta unapređenja ravnopravnosti žena i muškaraca, sagledava vođenje politike, izvršavanje odluka i opštih akata od strane Pokrajinske vlade sa stanovišta ravnopravnosti i druga pitanja iz oblasti ravnopravnosti polova. Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova²⁹ je osnovan kao stručno telo u cilju promovisanja koncepta rodne ravnopravnosti i izrade preporuka za integraciju rodne perspektive u sve politike, mere, akcije i programe koje Pokrajinska vlada donosi i sprovodi.

Zaštitnik građana (na republičkom i pokrajinskom nivou) i Poverenik za zaštitu ravnopravnosti su mehanizmi zaštite i nezavisna državna tela, koja pružaju sudsku zaštitu od diskriminacije.

4. 2. Zakonski okvir rodne ravnopravnosti u Srbiji

Zakonski okvir rodne ravnopravnosti predstavljaju Zakon o ravnopravnosti polova i Zakon o zabrani diskriminacije usvojeni su (tek) 2009. godine.

Marijana Pajvančić i Nevena Petrušić ukazuju na teškoće tokom procesa sprovođenja strategije rodne ravnopravnosti i zaštite od diskriminacije kroz otpor pri uspostavljanju zakona u Republici Srbiji. Usvajanja zakona o ravnopravnosti polova trajalo je pune četiri godine od njegovog prvog nacрта.

Tokom 2006. godine o njemu je vođena široka javna debata, kao i kampanja u prilog njegovom usvajanju. U parlamentarnoj proceduri pokrenut je 2006. godine, ali je u nekoliko navrata povučen, pa ponovo vraćen u proceduru, iako je označavan kao zakon od prioritetne važnosti. Obično je to bilo u okviru neke od izbornih kampanja, uz čvrsto obećanje da je to jedan od prioritetnih zakona na parlamentarnoj agendi, kao i da se veoma brzo nakon izbora očekuje njegovo usvajanje. Poslednji put učinjeno je to maja

²⁸ Skupština Autonomne pokrajine Vojvodine. Odbor za ravnopravnost polova. Posećeno 06. 08. 2022. URL: <https://skupstinavojvodine.gov.rs/RadnaTela.aspx?id=60&s=organizacija&j=SRL>

²⁹ Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova. Posećeno 06. 08. 2022. URL: <https://ravnopravnost.org.rs/o-nama/>

2008. godine, samo nekoliko dana pre održavanja izbora. Na regionalnoj konferenciji (decembar 2008. godine u Beogradu) obnovljena su obećanja o prioritetu i značaju usvajanja Zakona o ravnopravnosti pola iz maja 2008. godine. Zakon je usvojen decembra 2009. godine (Pajvančić, 2012 prema Pajvančić i Petrušić, 2014 : 27 - 28)

U izveštaju³⁰ o ljudskim pravima, koji je izdao Beogradski centar za ljudska prava, 2009. godine, kada je usvojen i Zakon o zabrani diskriminacije stoji:

Prilikom donošenja Zakona o zabrani diskriminacije ispostavilo se da i izvršna i zakonodavna vlast zaziru od toga da se suprotstave snažnim konzervativnim tendencijama u društvu i moćnim faktorima koji ih zastupaju. Nacrt ovoga liberalnog zakona bio je privremeno povučen iz procedure zbog protivljenja Srpske pravoslavne crkve (SPC), kojoj su se u toj stvari pridružile i druge „tradicionalne“ crkve. Po proširenom mišljenju, otpor prema ovom nacrtu bio je u prvom redu izazvanim odredbama koje su osobe drugačije seksualne orijentacije štatile više nego sada (Ljudska prava u Srbiji 2009, 2010 : 24).

Zakon o ravnopravnosti polova ("Službeni glasnik RS", broj 104 od 16. decembra 2009.)³¹ kao predmet utvrđivanja osnovnih odredbi navodi:

Član 1.

- Ovim zakonom uređuje se stvaranje jednakih mogućnosti ostvarivanja prava i obaveza, preduzimanje posebnih mera zasprečavanje i otklanjanje diskriminacije zasnovane na polu i rodu i postupak pravne zaštite lica izloženih diskriminaciji.
- Poštovanje međunarodnih standarda i ustavno jemstvo

Član 2.

- Ravnopravnost polova podrazumeva ravnopravno učešće žena i

³⁰ Dobrković, D. (ured.) (2010). Ljudska prava u Srbiji 2009. Pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava. Izveštaj. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava. Posećeno 06. 08. 2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiiahp/http://bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/ljudska-prava-u-srbiji-2009.pdf>

³¹ Pravno informacioni sistem Republike Srbije. Zakon o ravnopravnosti polova. Posećeno 11. 08. 2022. URL: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2009/104/23/reg>

muškaraca u svim oblastima javnog i privatnog sektora, u skladu sa opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima, Ustavom Republike Srbije (u daljem tekstu: Ustav) i zakonima, i svi su dužni da je poštuju.

- Jemči se ravnopravnost polova, u skladu sa opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima, Ustavom i zakonima.
- Odredbe ovog zakona ne mogu se tumačiti na način koji bi doveo do ukidanja ili ograničenja nekog postojećeg prava utvrđenog drugim propisom.
- Državni organi, organi autonomnih pokrajina, organi jedinica lokalne samouprave, organizacije kojima je povereno vršenje javnih ovlašćenja, kao i pravna lica koja osniva ili finansira u celini, odnosno u pretežnom delu Republika Srbija, autonomna pokrajina i jedinica lokalne samouprave (u daljem tekstu: organi javne vlasti) dužni su da prate ostvarivanje ravnopravnosti zasnovane na polu u svim oblastima društvenog života, primenu međunarodnih standarda i Ustavom zajemčenih prava u ovoj oblasti.

U Ustavu Republike Srbije³² (član 15.) utvrđeno je da država jemči ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti. Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti³³ sadrži osnovne principe koji doprinose razvijanju politike jednakih mogućnosti i poboljšanju ljudskih prava u sistemu rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji. Nacionalni akcioni plan za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija - Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji³⁴ (u daljem tekstu: Rezolucija

³² Ustav Republike Srbije. Posećeno 25. 05. 2022. URL: https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html

³³ Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i rodne ravnopravnosti. Posećeno 25. 05. 2022. URL : chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiihahp/https://www.rodnaravnopravnost.rs/attachments/013_NACIONALNA%20STRATEGIJA%20ZA%20POBOLJ%20C5%A0ANJE%20POLO%20C5%BDAJA%20C5%BDENA%20I%20UNAPRE%20C3%90IVANJE%20RODNE%20RAVNOPRAVNOSTI.pdf

³⁴ Rezolucija 1325 SB UN. Posećeno 07. 06. 2021. URL: chrome-

1325 SB UN) je usvojena 31. oktobra 2000. godine. To je jedna od najvažnijih rezolucija UN u oblasti mira i bezbednosne politike i u saglasnosti je sa prethodno donetim konvencijama koje se odnose na žene, mir i bezbednost. Vlada Republike Srbije je 23. decembra 2010. godine usvojila Nacionalni akcioni plan NAP za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija - Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015). Kako je primena akcionog plana za ovaj period ocenjena kao uspešna, Vlada je usvojila novi plan za primenu Rezolucije 1325 19. maja 2017. godine za period 2017-2020.

Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti uslov je za evropsku integraciju i punopravna je međunarodna obaveza. Nacionalnom strategijom za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti targetirani su ciljevi povećanja stepena učešća žena u procesima odlučivanja, učešća žena u kreiranju politika i u donošenju odluka u oblasti ekonomije, obrazovanja, zdravlja, nasilja nad ženama, kao i pitanja sredstava javnog informisanja i javnog mnjenja. Planiranje aktivnosti odnose se na period od 2009. do 2015. godine. “Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti donet je tek 2010. godine, s tim što su finansijska sredstva za njegovo sprovođenje utvrđena samo za 2010. godinu” (Pajvančić i Petrušić, 2014 : 29).

Za nadležne organe za sprovođenje plana Nacionalne strategije uz Upravu za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike, određeni su i Ministarstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu, zatim ministarstva unutrašnjih poslova, zdravlja, pravde, prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, omladine i sporta, telekomunikacija, Kancelarija za ljudska i manjinska prava, Kancelarija za evropske integracije, Odbor za ljudska i manjinska prava i rodnu ravnopravnost Narodne skupštine, organi jedinica lokalne samouprave, Privredna komora Srbije, regionalne privredne komore, univerziteti u Republici Srbiji, Nacionalni prosvetni savet, prosvetni savet nacionalnih manjina, strukovna udruženja, itd. (Murić, 2013).

Prvi cilj akcionog plana Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti je povećanje stepena učešća žena u procesu odlučivanja i ostvarivanje rodne ravnopravnosti, što je uticalo na promenu izbornog zakona i rezultiralo

extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiihp/http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokument
a/akcioni_planovi/2017/Zakljucak%20Vlade%20o%20usvajanju%20NAP%20za%20primenu%20R_1325%20SB%
20UN%20u%20R_Srbiji.pdf

procentom žena u Narodnoj skupštini od 32% nakon republičkih izbora 2012. godine. Priorite koji je postavljen odnosio se na osnaživanje žena na odlučujućim pozicijama i njihov ekonomski status i afirmaciju žena u medijima.

Podrškom donacije Vlade Kraljevine Švedske ostvaren je projekat kojim su izrađene smernice i kontrolne liste za donosioce/teljke odluka u vezi sa sprovođenjem i poštovanjem rodne ravnopravnosti, sprovedeno istraživanje „Žene i odlučivanje na lokalnom nivou”, organizovan je niz konsultativnih sastanaka sa predstavnicima političkih partija ženama u partijama, sprovedena je obuka za političarke i razvijena je metodologija za praćenje ravnopravnog učešća manje zastupljenog pola u jedinicama lokalne samouprave (Murić, 2013).

Jedan od ciljeva Strategije (šesti), a od izuzetne važnosti jeste uklanjanje rodni stereotipa iz sredstva javnog informisanja uz promociju rodne ravnopravnosti. Pored zvaničnih institucija i resora, na ovoj stavci akcionog plana Nacionalne strategije participirala su i udruženja novinara, Regionalna Razvojna Agencija, sredstva javnog informisanja, novinari, škole novinarstva i fakulteti. Uprava za rodnu ravnopravnost izradila je „Vodič za rodno osetljiv pristup u medijima u Srbiji”³⁵. “Potpisan je Kodeks o rodno osetljivom medijskom izveštavanju sa Asocijacijom medija. Više od sedamdeset novinara je prošlo obuke koje su organizovane na temu rodno osetljivog pristupa u medijima” (Murić, 2013 : 29).

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena³⁶ (CEDAW – eng. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) je međunarodno pravni instrument čijim priznavanjem i prihvatanjem države članice preuzimaju obavezu sprečavanja svakog oblika neposredne i posredne diskriminacije žena, te razvoja i napredka kojim se ženama garantuje ravnopravnost sa muškarcima, ljudska prava i osnovne slobode. Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena usvojena Rezolucijom GS UN 34/180 od 18. decembra 1979. godine, stupila je na snagu 3. septembra 1981. godine nakon čega je iste godine SFRJ, u čijem sastavu je bila i Srbija, ratifikovala 1981. godine (Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori 11/81). Za SFRJ Konvencija je na snagu stupila 1982. godine. Nakon

³⁵ Rodna ravnopravnost. Vodič za rodno osetljiv pristup u medijima u Srbiji .Posećeno 07. 08. 2022. URL: <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/en/node/191>

³⁶ Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog. Posećeno 5. 7. 2022. URL: <https://www.minljudska.gov.rs/medjunarodni-ugovori-konvencija-CEDAW.php>

promena oktobra 2000. godine, SRJ je potpisnica od 12. 03. 2001. godine.

Države članice Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, imajući u vidu sve instrumente međunarodnih konvencija, rezolucija, deklaracija i preporuka koje su usvojile Ujedinjene nacije i specijalizovane agencije na polju ravnopravnosti žena sa muškarcima, zabrinute su jer i dalje postoji široka diskriminacija žena. Države članice svesne su da je potrebno izmeniti tradicionalnu ulogu i žena i muškarca u društvu kako bi se ostvarila potpuna rodna ravnopravnost i da uloga žene u rađanju nije osnov za diskriminaciju, već je podizanje dece zajednička odgovornost muškaraca i žena i društva u celini. Stoga su saglasne da primene principe sadržane u Deklaraciji³⁷ o eliminisanju diskriminacije žena, da usvoje i primene potrebne mere. U prvom delu pod članom 2., obavezuju se:

- (a) da unesu princip ravnopravnosti muškaraca i žena u svoje nacionalne ustave ili odgovarajuće zakone, ako to već nisu učinile, kao i da obezbede, zakonskim ili drugim odgovarajućim merama, praktičnu primenu tog principa,
- (b) da usvoje odgovarajuće zakonske i druge mere, uključujući i sankcije kada je potrebno, kojima se zabranjuju svi vidovi diskriminacije žena,

Članom 5. obavezuju se da preduzmu sve potrebne mere:

- (a) radi izmene društvenih i kulturnih običaja u pogledu ponašanja muškaraca i žena da bi se otklonile predrasude, kao i uobičajena i svaka druga praksa zasnovana na shvatanju o inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog pola ili tradicionalnoj ulozi muškaraca, odnosno žena...

U drugom delu Deklaraciji o eliminisanju diskriminacije žena članom 7. obavezuju se na otklanjanje diskriminacije žena u političkom i javnom životu zemlje, a posebno su dužne da obezbede, pod jednakim uslovima kao i muškarcima, pravo žena da:

- (a) glasaju na svim izborima i javnim referendumima i da budu birane usva tela koja se biraju putem javnih izbora,
- (b) učestvuju u kreiranju i sprovođenju vladine politike i da zauzimaju rukovodeće položaje i obavljaju sve javne funkcije na svim nivoima vlasti,
- (c) učestvuju u radu nevladinih organizacija i udruženja koja se bave javnim i

³⁷ Isto.

političkim životom u zemlji.

Četvrti periodični izveštaj o primeni Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena Vlada je usvojila na sednici održanoj 27. jula 2017. godine. U izradi ovog Izveštaja učestvovali su skupštinski odbor za ljudska i manjinska prava, svi relevantni republički i pokrajinski resori izvršne vlasti, Republički zavod za statistiku, Nacionalna služba za zapošljavanje, Privredna komora Srbije kao i gradska uprava Grada Beograda i organizacije civilnog društva. Prema četvrtom periodičnom izveštaju o primeni Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena komitet je u članu 7. pod stavkom 132. koja se odnosi na učešće žena u političkom i javnom životu izneo uočene promene u Vladi, a nakon predsedničkih izbora održanih u maju 2017. godine. Prvi put u istoriji, Narodna skupština Republike Srbije je 30. juna 2017. godine, izglasala ženu za premijerku. Od 21 resora, Vlada ima četiri ministarke, od kojih je jedna i podpredsednica Vlade i predsednica Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost.

U zaključnim zapažanjima, iskazana je zabrinutost u vezi sa nacionalnim mehanizmima za unapređenje ravnopravnosti žena, pod stavkom 15:

- a) Koordinacionom telu za rodnu ravnopravnost nedostaje adekvatan budžet, osoblje, politička nezavisnost i održivost;
- b) postoji dupliranje uloga i nedostatak sinergije između Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost i Sektora za borbu protiv diskriminacije i rodne ravnopravnosti formiranog 2017. godine u okviru Ministarstva za rad, zapošljavanje, socijalna i boračka pitanja;
- v) Nacionalnoj strategiji i akcionom planu za rodnu ravnopravnost nedostaju sredstva i da zavise od spoljnih resursa;
- g) lokalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost nisu uspostavljeni u svim opštinama;
- d) ne postoji saradnja sa organizacijama civilnog društva;
- đ) rodno odgovorno budžetiranje se sprovodi neujednačeno;

i iskazana je posebna zabrinutost pod stavkom 21., a u vezi sa diskriminatornim rodnim stereotipima zbog:

- a) povećanog broja primera antirodnog diskursa u javnosti i reakcije javnosti u

percepciji rodne ravnopravnosti; mizoginističkih izjava koje se izražavaju u medijima, kao i od strane političara na visokom nivou, verskih vođa i akademika, koji su nesakcionisani.

Nakon toga ponovljene su sve prethodne preporuke i Republika Srbija, kao ugovornica je pozvana da razvije i sprovede posebnu strategiju kroz široke kampanje, da mediji regulišu svoje mehanizme kako bi se autori smatrali odgovornim, da se u obrazovnom sistemu uspostave nestereotipni prikazi žena jer su žene u velikoj meri nedovoljno zastupljene u organima lokalne samouprave i na pozicijama odlučivanja u svim sektorima i negativne medijske kampanje i izveštavanje protiv predstavnika civilnog društva ometaju njihov rad na unapređenju ženskih prava.

4. 3. Zakonski okvir rodne ravnopravnosti na političkom polju javnog delovanja

Trend povlačenja žena u privatnu sferu tokom tranzicije državnog uređenja, doveo je do njihovog skoro potpunog napuštanja političke arene.

Nakon prvih višestranačkih izbora udeo žena u parlamentu je iznosio samo 1, 6 % i ukazivao je na izrazito pogoršanje uključenosti žena u političke strukture. Tokom devedesetih godina taj udeo se samo neznatno povećao (na 4, 4 % u 1992, pa na 6, 4 % u 1997. godini). Participacija žena u zakonodavnoj vlasti povećavala se i u narednoj deceniji, pa je nakon izbora 2000. godine iznosila 10, 8 %, 2003. godine 12, 4 %, da bi njihov udeo značajno porastao nakon izbora 2008. godine na 21, 6 % (Žene u parlamentu, 2014 : 5).

Udeo žena u parlamentu nakon prvih višestranačkih izbora do danas						
1990 PRVI VIŠESTRANAČKI IZBORI	1992	1997	2000	2003	2008 ZAKONOM SPROVEDENA KVOTA ŽENSKE TREĆINE	2022
1, 6 %	4, 4 %	6, 4 %	10, 8%	12, 4%	21, 6%	39, 6 %

Tabela 1: Izvor: Žene u parlamentu, 2014 : 5

Kvota kojom trećinu sastava u parlamentu čine žene sprovedena je Zakonom o ravnopravnosti polova 2008. te se broj žena u sazivu zaista i povećao za skoro 9%. Trenutni brojevi odnos u Narodnoj skupštini Republike Srbije³⁸, u 2022. godini je 97 (39, 59%) - 148

³⁸ Narodna skupština Republike Srbije. Polna struktura. Posećeno 25. 07. 2022. URL:

(60, 41%). Međutim, od prvih višestranačkih izbora pa do sprovođenja zakonskih kvota prošlo je 18 godina za 20% povećanja ženskog političkog učešća u parlamentu, a nakon naglog povećanja spori trend se nastavlja, pa je tokom vremenskog perioda od 14 godina povećanje svega 18%. Stalni su pokazatelji da je ženska politička participacija uslovljena zakonima, ali ne i kulturološki usvojena kao konstanta.

Politički izbori u Republici Srbiji³⁹ uređeni Ustavom iz 2006., Zakonom o izboru narodnih poslanika (ZINP) iz 2000. godine, Zakonom o jedinstvenom biračkom spisku (ZJBS) iz 2009. godine, Zakonom o političkim strankama (ZPS) iz 2009. godine, Zakonom o finansiranju političkih aktivnosti (ZFPA) iz 2011. godine. Pravni okvir je dopunjen Poslovnikom Republičke izborne komisije (RIK) iz 2012. godine, kao i RIK-ovim uputstvima i odlukama (Prevremeni parlamentarni izbori, 2016 : 5).

Zakon o ravnopravnosti polova iznedrio je zakonski okvir političkog i javnog života, odnosno zakonski okvir jednakih mogućnosti političkog i drugog delovanja. Član 35 Zakona o ravnopravnosti polova nalaže:

- Pravo na učlanjenje u političku stranku, aktivno učešće u radu i učešće u organima političke stranke ostvaruje se bez diskriminacije po osnovu pola, u skladu sa aktima političke stranke.
- Političke stranke usvajaju svake četiri godine plan delovanja sa posebnim merama za podsticanje i unapređenje ravnomerne zastupljenosti žena i muškaraca u organima stranke, i prilikom predlaganja kandidata za izbore poslanika i odbornika.
- Sindikati i strukovna udruženja usvajaju svake četiri godine plan delovanja sa posebnim merama za podsticanje i unapređenje ravnomerne zastupljenosti žena i muškaraca u svojim organima.
- Političke stranke, sindikati i strukovna udruženja plan delovanja sa posebnim merama objavljuju na svojoj zvaničnoj internet prezentaciji, a političke stranke čiji su kandidati

<http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-.871.html>

³⁹ PREVREMENI PARLAMENTARNI IZBORI 24. april 2016. Ograničena misija za posmatranje izbora OEBS/KDILJP-a . (2016). Varšava: OSCE, Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava. Posećeno 5. 4. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdppfmccakmbngmbnjiihp/https://www.osce.org/files/f/documents/0/e/259021.pdf

izabrani za poslanike, odnosno odbornike dostavljaju i Odboru za ravnopravnost polova u Narodnoj skupštini Republike Srbije.

- Političke stranke, sindikati i strukovna udruženja dužni su da obaveze iz st. 2, 3. i 4. ovog člana prvi put ispune do 1. decembra 2010. godine od kada teče rok iz st. 2. i 3. ovog člana.⁴⁰

Zakonski okvir političkog i javnog života Zakona o ravnopravnosti polova uređuje u daljim članovima biračko pravo, ravnomernu zastupljenost i jednake mogućnosti pristupa u organima izvršne vlasti, javnim, finansijskim i drugim institucijama, učešće u međunarodnoj saradnji, obaveze organa jedinica lokalne samouprave, statističku evidenciju, javno informisanje i udruženja čiji su ciljevi vezani za unapređenje ravnopravnosti polova.

Marijana Pajvančić, Nevena Petrušić i Senad Jašarević, publikuju “Komentar zakona o ravnopravnosti polova” gde navode međunarodne izvore i subsidijerno zakonodavstvo (po oblastima: rad i zapošljavanje, obrazovanje, izborno zakonodavstvo, itd.) koje treba konsultovati uz odredbe Zakona o ravnopravnosti polova koji regulišu samo deo pitanja ravnopravnosti polova u političkom i javnom životu. Ističu dužnost države u obezbeđivanju rodne jednakosti i njenu obavezu uspostavljanja mera u cilju postizanja rezultata. Međunarodni izvori na koje sugerišu su:

dokumenti EU (Saveta, Komisije ili Evropskog parlamenta): Rezolucija Saveta o uravnoteženom učešću muškaraca i žena u odlučivanju, Rezolucija Evropskog parlamenta o ženama u odlučivanju, Rezolucija Evropskog parlamenta o ženama u međunarodnoj politici, Rezolucija o rodnoj kvoti za kandidate za sudije Evropskog suda za ljudska prava i dr.; dokumenti SE: Deklaracija i program akcije - demokratizacija, sprečavanje konflikata i izgradnja mira: perspektive i uloga žena, Rezolucija o uvođenju načela rodne ravnopravnosti na lokalni i regionalni nivo, Preporuka o integrisanju rodnog aspekta u javnu politiku, Preporuka o učešću žena u političkom životu evropskih regija, Preporuka o uravnoteženom učešću žena i muškaraca u političkom i javnom odlučivanju, Preporuka o predstavljanju žena u medijima, Preporuka o standardima i mehanizmima za postizanje rodne ravnopravnosti, Preporuka o reprezentovanju žena u izbornom sistemu i dr.; dokumenti drugih evropskih institucija i asocijacija: Evropska povelja o rodnoj

⁴⁰ "Sl. glasnik RS", br. 104/2009 Posećeno 09. 08. 2022. URL: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_ravnopravnosti_polova.html

ravnopravnosti na lokalnom nivou, Saveta evropskih opština i regiona i dr. Izvori u unutrašnjem pravu: Zakon o izboru narodnih poslanika, Zakon o lokalnim izborima, Zakon o referendumu i narodnoj inicijativi, Zakon o Narodnoj skupštini, Zakon o Vladi, Zakon o ministarstvima, Zakon o državnoj upravi, Zakon o udruženjima, Zakon o političkim strankama, Zakon o finansiranju političkih stranaka, Zakon o lokalnoj samoupravi, Zakon o javnom informisanju, Zakon o zaštiti podataka o ličnosti; Pokrajinska skupštinska odluka o izboru poslanika u Skupštinu AP Vojvodine i dr. (Pajvančić, Petrušić i Jašarević, 2010 : 83).

Zakon o ravnopravnosti polova polje političkog i javnog života određuje načelno, ograničen je samo na deo mera, te je stvaran uticaj žena nakon promena upitan. Kvalitet pravnog okvira treba biti definisan subsidijarnim zakonodavstvom, naročito regulativa političkih izbora.

Politika za unapređenje rodne ravnopravnosti u domenu moći Unapređivanje političke participacije žena bila je jedna od strateških prioritetnih oblasti u okviru prethodne Strategije za rodnu ravnopravnost 2016 - 2020. Najveći doprinos pozitivnim procesima koje je registrovan i Indeks rodne ravnopravnosti u domenu moći, ipak je podstaknut zakonskim izmenama, koje uključuju i povećanje kvota na 40% od 2020. godine (Babović i Petrović, 2021 : 44).

Nedostaci Zakona o ravnopravnosti polova su nepostojanje sankcija ukoliko politička partija, sindikat ili strukovno udruženje ne ispuni obavezu stava 4, člana 35, koja se odnosi na objavljivanje posebnih mera za podsticanje i unapređenje ravnopravnosti žena i muškaraca na zvaničnoj internet stranici. Planovi koje usvajaju stranke, udruženja i sindikati odnose se na unapređenje broja manje zastupljenog pola unutar samo organizacije, ali i na zakonske odredbe kojima se omogućava uvid, ne samo članovima organizacija, već i najšire javnosti o politici koju vode u pravcu unapređenja ravnopravnosti pola.

4. 4. Medijski zakoni i primena u praksi

„Mediji imaju veliki potencijal da promovišu unapređenje žena i ravnopravnost žena i muškaraca prikazivanjem žena i muškaraca na nestereotipnan, raznolik i uravnotežen način, i poštovanjem dostojanstva i vrednosti ljudske osobe“ i „stereotipizacijom žena i nejednakošću u pristupu i učešće u svim sistemima komunikacije, posebno u medijima“ navodi Frolih (Frohlich, 2016 : 22).

Erik Barent (Eric Barendt) je prema Tobiju Mendelu (Toby Mendel), analitičaru medija i

tokom svog profesionalnog rada, direktoru BBC - ja, 1995. godine, postavio karakteristike javnog servisa: “opšta geografska dostupnost, briga za nacionalni identitet i kulturu, nezavisnost u odnosu i na državu i komercijalne interese, nepristrasnost programa, širina i raznovrsnost programa i značajan udeo u finansiranju sredstvima dobijenim naplatom od korisnika” (Mendel, 2001 : 7).

Javni medijski servis treba da služi svim građankama i građanima, bez obzira na njihovu pripadnost određenoj društvenoj grupi. Obaveza⁴¹ javnog medijskog servisa je jednaka pristupačnost i urbanih i ruralnih podneblja i njihovom življu svih obrazovnih, nacionalnih, verskih, političkih i polnih struktura. Obaveza je i istinito informisanje, kao i jednakost i nepristrasnost prilikom prezentacije svih navedenih društvenih grupa.

Dva međunarodna politička dokumenta, iz 1995. godine, potpisalo je približno 40 evropskih radio - televizijske kompanija i obavezalo evropske javne radio - televizijske emitere na jednake mogućnosti u medijima i za žene i za muškarce: Platforma za akciju (Sekcija J: mediji) Četvrte svetske konferencije Ujedinjenih nacija o ženama i Povelja Unije RTV emitera o jednakim mogućnostima za žene u RTV emitovanju, Evropska unija. U razvijenim demokratijama ustaljeni su obavezni treninzi u cilju poštovanja etičkog novinarskog kodeksa.

⁴¹ Rade Veljanovski navodi dokumente kojima je devedesetih godina prošlog veka u Evropi artikulisan stav evropske medijske politike prema javnom servisu: Model zakona o radiodifuziji kao servisu javnosti, ITU/BDT i UNESCO, 1998 Praška rezolucija, usvojena na Ministarskoj konferenciji Saveta Evrope, Prag 1994., Rezolucija Evropskog parlamenta, usvojena 1996. godine Amsterdamski ugovor/Protokol o sistemu javne radiofuzije, Amsterdam 1997., Preporuka br. R(96)10 o garantovanju nezavisnosti javnog servisa radiodifuzije, usvojio Komitet ministara Saveta Evrope 1996. godine, Preporuka Br.(99)1 o merama za unapređenje medijskog pluralizma, usvojio Komitet ministara Saveta Evrope, 1999. godine, Preporuka CM/REC(2007)2 o medijskom pluralizmu i raznovrsnosti sadržaja medijskog sadržaja, usvojio Komitet ministara Savet Evrope, 2007. godine, Preporuka CM/REC(2012)1 o upravljanju javnim medijskim servisima, usvojio Komitet ministara Saveta Evrope 2012. godine, Politička deklaracija Prve konfrencije ministara nadležnih za medije članica Sveta Evrope, usvojena u Rejkjaviku 2009. godine, Rezolucija: Ka novim poimanju medija, Rejkjavik, 2009. godine, Preporuka CM/REC(2011)7 o novom poimanju medija, usvojio Komitet ministara Saveta Evrope, 2011. godine, Politička deklaracija: Sloboda izražavanja i demokratija u digitalnoj eri, usvojena na Konferenciji ministara nadležnih za medije i informaciono društvo, Beograd, 2013. godine, **Preporuka CM/REC(2007)15 o merama u vezi sa medijskim praćenjem izbornih kampanja, usvojio Komitet ministara Saveta Evrope 2007. godine**, Deklaracija Komiteta ministara o upravljanju javnim medijskim servisima, usvojena 2012. godine i Revidirana Direktiva o audio-vizuelnim medijskim servisima, usvojio Evropski parlament 2007. godine (Veljanovski, 2016 : 11 - 20).

Obučavaju se i osvešćuju novinari i drugi akteri društvene prakse, o diskursnim strategijama koje na implicitnom nivou šire diskriminaciju (Valić Nedeljković, 2011b).

U Republici Srbiji Nacionalna strategija istakla je trend nepoželjnog predstavljanja žena, a naročito u komercijalnim medijima, te je postavila medije među prioritetne oblasti za postizanje rodno ravnopravnog društva, navodeći ciljeve i mere ka njihovom postizanju. Da bi se iz medijskog sadržaja uklonilo senzacionalističko prikazivanje žena objekata i duboko ukorenjena tendencija da se žena predstavlja na način koji jača tradicionalne uloge i širenje stereotipa i nevidljivost žena iz višestruko marginalizovanih društvenih grupa, Nacionalna strategija nalaže akcije otklanjanja “mizoginije, povećanje učešća žena u donošenju odluka u medijima, kao i sistematizacija relevantnih istraživanja, dokumentacije i statističkih podataka” (Global Media Monitoring Project, 2015 : 4).

Zakonom o ravnopravnosti polova (Sl. glasnik RS, br. 104/2009), član 35, “sindikati i strukovna udruženja usvajaju svake četiri godine plan delovanja sa posebnim merama za podsticanje i unapređenje ravnomerne zastupljenosti žena i muškaraca u svojim organima”. Prema Zakonu o ravnopravnosti polova, član 41 o javnom informisanju i medijima (Sl. glasnik RS, br. 104/2009) kome podleže javni medijski servis nalaže sledeće:

- Informisanje putem sredstava javnog informisanja ne smeju sadržavati niti podsticati diskriminaciju zasnovanu na polu.

Odredbe stava 1. ovog člana odnose se i na sve vidove reklama i propagandnog materijala.

- Sredstva javnog informisanja dužna su da kroz svoje programe razvijaju svest o ravnopravnosti zasnovanoj na polu kao i da preuzimaju odgovarajuće mere radi izmene društvenih i kulturnih obrazaca, običaja i svake druge prakse, koji uslovljavaju stereotipe, predrasude i diskriminaciju utemeljenu na ideji o podređenosti, odnosno nadređenosti određenog pola.⁴²

Zakon o rodnoj ravnopravnosti ("Službeni glasnik RS", broj 52 od 24. maja 2021), deo

⁴² Zakon o ravnopravnosti polova, 2009. Posećeno 07. 06. 2021. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2017-01/Zakon-o-ravnopravnosti-polova-Narodna-Skupstina-Republike-Srbije.pdf>

rodne ravnopravnosti u oblasti javnog informisanja, član 44, navodi:

- Sadržaji u sredstvima javnog informisanja, uključujući i oglašavanje, ne smeju da sadrže podatke kojima se stvara ili podstiče diskriminacija na osnovu pola, odnosno roda.
- Zabranjeno je izražavanje mržnje i omalovažavanje žena i muškaraca, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje zasnovano na predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji podređenosti ili nadređenosti žena i muškaraca, odnosno na rodnim stereotipima.
- Sredstva javnog informisanja dužna su da prilikom izveštavanja koriste rodno osetljiv jezik i da razvijanjem svesti o značaju rodne ravnopravnosti doprinose suzbijanju rodnih stereotipa, društvenih i kulturnih obrazaca, običaja i prakse zasnovane na rodnim stereotipima, diskriminacije na osnovu pola, odnosno roda i drugih ličnih svojstava, kao i rodno zasnovanog nasilja, nasilja u porodici i nasilja prema ženama.⁴³

Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti i poboljšanja položaja žena kao poseban cilj navodi uspostavljanje rodne jednakosti u medijima, uklanjanje rodnih stereotipa i eliminisanje govora mržnje iz medija (mizoginije):

Obzirom da mediji imaju odlučujući uticaj na formiranje javnog mnjenja, i da se preko njih reflektuje slika o ženama, odnosno slika koju o rodnim ulogama imaju i žene i muškarci, veoma je važno da se žene i njihove aktivnosti i potrebe prikazuju na ozbiljan i adekvatan način. Potrebno je stoga ohrabriti pozitivne tendencije kod onih medija koji se razvijaju u pravcu rodne senzitivnosti, kao i pozitivne promene u zakonodavstvu i prihvatanje etičkih kodeksa u svim novinarskim udruženjima.

Pojedinačni cilj 1:

Afirmacija rodno senzitivnog medijskog jeste način da se pristupi promenama javne svesti i da se javno zastupa ravnopravnost polova kao faktor

⁴³ Zakon o rodnoj ravnopravnosti. Pravno informacioni sistem Republike Srbije. Posećeno 12. 08. 2022. URL: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2021/52/3/reg?fbclid=IwAR1tvje9ljSS7Y3zupNXGEX0yat4Zs7vBHQICDDR60HDiWQ557iSO9rhfXA>

bitan za demokratske odnose u društvu i za korišćenje ženskih potencijala u razvojnoj politici. Ovo treba da utiče na napuštanje tradicionalističkih obrazaca, po kojima je ženi mesto u kući, ili se tretira kao muški objekat.⁴⁴

Zakon o javnim medijskim servisima⁴⁵ ("Službeni glasnik RS", br. 83 od 5. avgusta 2014, 103 od 14. decembra 2015, 108 od 29. decembra 2016, 161 od 31. decembra 2020, 129 od 28. decembra 2021.) u delu delatnosti javnog medijskog servisa, član 3., Zakon o javnom informisanju u medijima⁴⁶ ("Službeni glasnik RS", br. 83 od 5. avgusta 2014, 58 od 30. juna 2015, 12 od 12. februara 2016.) u delu u javnom interesu u članu 15, Zakon o oglašavanju⁴⁷ ("Službeni glasnik RS", br. 6 od 28. januara 2016, 52 od 22. jula 2019.) u članu 8 i pod kaznenim odredbama u članu 78 i Zakon o radio difuziji⁴⁸ ("Sl. glasnik RS", br. 42/2002, 97/2004, 76/2005, 79/2005 - dr. zakon, 62/2006, 85/2006 i 86/2006 i 41/2009) u članu 2, tačka 9., članu 8 tačka 3 i članu 21, nalažu zabranu polne diskriminacije i svojim delovanjem ostvarivanje rodne jednakosti.

“Novinari/urednici/vlasnici medija imaju jasno postavljen okvir za primenu principa jednake mogućnosti žena u medijskoj sferi kako na nivou autorki, tako i kao subjekata, odnosno objekata medijske prakse. Međutim, istraživanja ukazuju da u dnevnom informisanju i dalje to nije slučaj” (Valić Nedeljković, 2011b : 259).

Repoteri bez granica⁴⁹ svrstavaju Srbiju 2021. godine na 93. mesto od 180 zemalja, u poređenju sa 67. mestom u 2015. godini:

⁴⁴ Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti i poboljšanja položaja žena. Odeljak 4.6.2. Posećeno 12. 08. 2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2018->

⁴⁵ Zakon o javnim medijskim servisima. Pravno informacioni sistem Republike Srbije. Posećeno 11. 08. 2022. URL: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2014/83/6/reg>

⁴⁶ Zakon o javnom informisanju i medijima. Pravno informacioni sistem Republike Srbije. Posećeno 11. 08. 2022. URL: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2014/83/4/reg>

⁴⁷ Zakon o oglašavanju. Pravno informacioni sistem Republike Srbije. Posećeno 11. 08. 2022. URL: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2016/6/4/reg>

⁴⁸ Zakon o radio difuziji. Paragraf.rs. Posećeno 14. 08. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/http://rem.rs/uploads/files/Zakoni/1803-zakon_o_radiodifuziji.pdf

⁴⁹ RSF Serbia - Reporters without borders. Posećeno 6. 7. 2022. URL: <https://rsf.org/en/country/serbia>

U visoko polarizovanoj političkoj klimi, novinari su redovno izloženi političkim napadima koje podstiču pripadnici vladajuće elite, koje pojačavaju određene nacionalne TV mreže. Ni političari ni institucije, uključujući Regulatorno telo za elektronske medije (REM), koje se sastoji uglavnom od pojedinaca koje je imenovala vlada, nisu bili voljni da poprave situaciju. Osim toga, novinari koji su kritični prema vladajućoj stranci ograničili su pristup intervjuima sa predstavnicima vlade i javnim informacijama (Reporters without borders, 2021).

Prema Globalnom medijskom monitoringu⁵⁰, nakon regulatorne reforme iz 2014. godine, koja je podrazumevala usvajanje tri velika medijska zakona u skladu sa standardima Evropske unije, nastavlja se ekonomski, politički i profesionalni pad u medijskom sektoru u Srbiji. Svi relevantni međunarodni i domaći nadzornici medija ukazuju da već skoro deceniju sloboda medija u Srbiji nastavlja da se pogoršava, uz opšti pad demokratije. Prema izveštaju⁵¹ Freedom House iz 2017. godine (Nations in Transit 2017 Report), uprkos napretku u pregovorima o pristupanju Evropskoj uniji, ocena demokratije u Srbiji dostigla je najnižu tačku od 2003. do 2017. godine, a prema izveštaju⁵² iz 2021. godine (Nations in Transit 2021 Report) imala je treći najveći pad demokratije od 2017. do 2021. (-,29), što “čak prelazi iz polukonsolidovane demokratije u tranzicioni/hibridni režim”.

Sistem Republike Srbije i njeno stanovništvo, tokom tranzicionog perioda, bili su modelovani pod promena, sporih ili brzih, i još uvek nedovršenih. Mediji kao deo sistema sve više su predstavljali alat centara moći, a sve manje kvalitetan i sveobuhvatan informativni servis u službi građana. Iako su zakoni usvojeni, oni nisu dosledno primenjeni jer država ne prihvata suštinsku nezavisnost medija i neprijatnost koju bi medijska sloboda i profesionalnost priredila ustaljenoj moći. Vlast usporava proces demokratskih medijskih promena jer štiti interes centara moći, a ne građana i građanki kojima niko nema prava da uskrati sadržaj za koji su

⁵⁰ Global Media Monitoring Project 2020. Posećeno 6. 07. 2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiihp/https://centarzamedije.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2021/07/Serbia-Report-GMMP.pdf>

⁵¹ Freedom House Report. Nations in Transit 2017: The False Promise of Populism. Posećeno 14. 08. 2022. URL: <https://freedomhouse.org/article/nations-transit-2017-false-promise-populism>

⁵² Freedom House Report. Nations in Transit 2021. The Antidemocratic Turn. Posećeno 6. 7. 2022. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2021/antidemocratic-turn>

zainteresovani. Rade Veljanovski (2009) obrađuje tematiku medijskog sistema u tranziciji i ističe potrebu promena na dva nivoa - kroz “demokratsku transformaciju” i kroz “profesionalnu transformaciju medijskog sistema” (Veljanovski, 2009 : 10). Kako Veljanovski navodi, pred smenu nedemokratskog režima demokratskim, na samom početku milenijuma, postojala je inicijativa civilnog sektora u pravcu promene medijskog zakonskog okvira. Međutim, sam proces je bio usporavan, te je bila potrebna skoro cela decenija da zakoni koji odvajaju medijsku praksu od uticaja vlasti, političkih grupa i centara moći stupe na primenu. O (ne)doslednosti primene prethodno su navedeni rezultati izveštaja nekoliko stručnih monitoringa (Freedom House, Reporteri bez granica, Globalni medijski monitoring 2015 i 2020).

Krajem 2008. i početkom naredne godine, kada je u nekoliko navrata televizije Republičkog javnog servisa programsku šemu pokušala da prilagodi nekim drugim događajima i sadržajima, uskrativši delimično direktne prenose sednica parlamenta, neprincipijelna rasprava u najvišem organu vlasti je obnovljena s pojačanim zahtevima za oba. Zahtevi, ovoga puta nejednoglasni, kada je u pitanju saglasnost svih poslaničkih grupa, ponovo su se pretvorili u politički pritisak. U Parlamentu je pozvano rukovodstvo RTS-a, a zatim je formirana i Radna grupa koja treba da donese odluku o direktnim prenosima. Bez obzira na epilog ovih razgovora i zaključka Radne grupe, jasno je da se radi o grubom ugrožavanju programa, odnosno uređivačke samostalnosti i nezavisnosti javnog RTV servisa (Veljanovski, 2009 : 20).

Izveštaji Evropske komisije za 2018. godinu⁵³ i Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS) za periode od 2014. - 2018. godine⁵⁴ i od 2018. - 2019. godine⁵⁵, potvrđuju sputavanje medijske slobode i uopšte demokratije društva kojem javni servis i pripada. „Politički i ekonomski uticaji na medije dovode do široko rasprostranjene autocenzure. Izjave visokih državnih zvaničnika o istraživačkom radu novinara nisu doprinele stvaranju okruženja u kojem se sloboda izražavanja može ostvariti bez prepreka“ (Evropska komisija, Republika Srbija, Izveštaj, 2018 : 28). “...Mediji su neposredno podređeni volji i (ne)milosti vlasti, političkih i

⁵³ Republika Srbija, Izveštaj za 2018. godinu Evropska komisija, Brisel, 2018, str. 28. Posećeno 15. 08. 2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/https://www.pregovarackagrupa27.gov.rs/wp-content/uploads/2021/06/Izvestaj-EK-za-2018.pdf>

⁵⁴ Izveštaj o radu Nezavisnog udruženja novinara Srbije mart 2014. –maj 2018. godine, usvojen na Izornoj skupštini NUNS-a 26. maja 2018. godine, str. 1.

⁵⁵ Izveštaj o radu Nezavisnog udruženja novinara Srbije: maj 2018. - mart 2019. godine, str. 1.

ekonomskih centara moći. Bukvalno je reč o profesionalnom i ekonomskom sunovratu novinarstva čime je dovedena u pitanje njegova suštinska uloga kontrolora vlasti i čuvara demokratije“ (Izveštaj NUNS - a. 2014 - 2018). “Baza podataka NUNS-a pokazuje da se nastavlja trend rasta pritisaka i pretnji kojima su izloženi novinari i drugi medijski radnici i mediji koji objektivno i kritički informišu o funkcionisanju vlasti, posebno o korupciji i organizovanom kriminalu” (Izveštaj NUNS - a. 2018 - 2019).

Zakonskim okvirom predviđeno je da zaštitu slobodnih medija prema⁵⁶ Zakonu o radiodifuziji iz 2002. godine obezbedi Republička radiodifuzna agencija (RRA), a prema Zakonu o elektronskim medijima iz 2014. godine Regulator elektronskih medija (REM).

Predlog saradnika koji su pisali zakon, nagovestio je demokratizaciju odnosa u radiodifuziji pa je napravljen model izbora članova Saveta regulatornog tela koji zastupa najšire interese javnosti...Vlada je napravila odredbe po kojima, smanjuje broja članova Saveta i bira predlagače, te je vlast postigla mogućnost uticaja na većinu članova. Tako je, na samom početku medijskih reformi, srušena iluzija pretpostavljenog konsenzusa, o poželjnoj demokratskoj transformaciji medijskog sistema (Veljanovski, 2018 : 89).

4. 5. Primena zakonske regulative tokom parlamentarnih izbora 2016. godine

Regulatorno telo za elektronske medije (REM) u pravilniku o obavezama izveštavanja tokom predizborne kampanje obavezuje *Radio-televiziju Srbije* i *Radio-televiziju Vojvodine* da u svom programu ravnomerno i bez diskriminacije predstave sve izborne liste i kandidate/nje. Iako obaveza objavljivanja izveštaja nije eksplicitno propisana zakonima i pravilnicima, prema zakonu REM je dužan da kontroliše rad pružalaca medijskih usluga u vreme predizborne kampanje, a prema statutu rad REM-a mora biti javan. Neobjavlivanjem izveštaja o nadzoru

⁵⁶ Republička radiodifuzna agencija osnovana je 09. 07. 2003. godine u skladu sa Zakonom o radiodifuziji (2002) kao nezavisna organizacija koja je vršila javna ovlašćenja sa ciljem obezbeđivanja uslova za efikasno sprovođenje i unapređivanje utvrđene radiodifuzne politike u Republici Srbiji na način primeren demokratskom društvu i integrativnim potrebama. RRA je predstavljala samostalni pravni subjekt i funkcionalno nezavisnu organizaciju od državnih organa, organizacija i lica koja se bave delatnošću proizvodnje i emitovanja radio i televizijskih programa ili su sa njima povezani. U skladu sa Zakonom o elektronskim medijima (2014) promenila je naziv u Regulatorno telo za elektronske medije. Samostalna i nezavisna je regulatorna organizacija čiji cilj je sprovođenje utvrđene politike u oblasti pružanja medijskih usluga u RS, unapređivanja kvaliteta i raznovrsnosti usluga elektronskih medija, razvoju slobode mišljenja i izražavanja, zaštita interesa javnosti, itd.

emitera u toku kampanje za parlamentarne izbore 2016. godine, REM je ili prekršio zakon i nije uopšte kontrolisao rad medija u predizbornoj kampanji ili je prekršio statut odbijanjem da rezultate te kontrole kroz izveštaj učini javnim. Regulatorno telo za elektronske medije je po nalogu Poverenika, saopštilo da nije u mogućnosti da Nezavisnom udruženju novinara Srbije (NUNS) dostavi izveštaj o nadzoru nad radom emitera tokom predizborne kampanje za parlamentarne izbore 2016. godine, jer traženi izveštaj ne postoji⁵⁷. Iako je prema zakonu REM dužan da kontroliše rad medijskih usluga, a prema Statutu rad REM-a mora biti javan, donešena je odluka da od sledećih izbora praćenje medija neće ni postojati. Sve je obrazloženo tehničkim razlozima, iako je softver u upotrebi od 2012. godine, a korišćen za nadzor i 2017. godine.

Centar za istraživačko novinarstvo (CINS) objavio je izveštaj REM-a o medijskom izveštavanju tokom izborne kampanje 2016. godine. Iako statut REM-a predviđa javnost u radu, ovo regulatorno telo nikada nije objavilo taj dokument, a pojedini članovi REM-a su tvrdili da on i ne postoji. Izveštaj do koga je došao CINS pokazuje da su tokom kampanje za izbore 2016. godine televizije s nacionalnom frekvencijom favorizovale vladajuću Srpsku naprednu stranku. Pojedine televizije posvetile su aktivnostima SNS-a više od polovine ukupnog predizbornog programa.⁵⁸

Biro za društvena istraživanja (BIRODI), takođe je monitorovao kampanje medija sa nacionalnom frekvencijom i zbog zabeleženih nedoslednosti i korupcije pozvao REM da javno objavi nalaze o monitoringu izveštavanja medija u izbornoj kampanji, uključujući i tonalitet predstavljanja izbornih lista⁵⁹. Balkan investigative reporting network (BIRN) analizira predizbornu kampanju 2016. godine i kao i BIRODI poziva REM na odgovornost sprovođenja sopstvenih zakonskih regulativa.

Ovakav nedostatak uređivačke nezavisnosti i novinarske autonomije, kao i izostanak reakcije regulatora, je zapravo naličje medijske situacije u Srbiji, u kojoj su politički pritisci jaki, javna kritika vlasti se oštro suzbija, sadržaj se tabloidizuje, uz razna kršenja etičkih i profesionalnih normi, mediji osiromašuju i drže u zavisnosti od

⁵⁷ Insajder. Posećeno 30. 09. 2019. URL: <https://insajder.net/sr/sajt/tema/2323/>

⁵⁸ Insajder. Posećeno 30. 09. 2019. URL: <https://insajder.net/sr/sajt/vazno/15434/>

⁵⁹ Birodi poziva Rem da javno objavi nalaze o monitoringu izveštavanja medija u izbornoj kampanji. Biro za društvena istraživanja. Posećeno 01. 10. 2019. URL: <http://www.birodi.rs/birodi-poziva-rem-da-javno-objavi-nalaze-o-monitoringu-izvestavanja-medija-u-izornoj-kampanji/>

budžetskih izvora finansiranja, a raste cenzura i auto-cenzura među novinarima.⁶⁰

Novosadska novinarska škola (NNS)⁶¹ uradila je najsveobuhvatniji monitoring političkih izbora. Pratila je čak 107 medija u celoj Srbiji, uz učešće 50 istraživača/ca. Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA) i BIRN uradili su manja istraživanja⁶², dok je najmanje obimno istraživanje uradio BIRODI (nad 5 televizija sa nacionalnom frekvencom)⁶³.

⁶⁰ Izborna kampanja 2016. Kako su političari komunicirali sa biračima. (2016). str. 17. Posećeno 18. 07. 2022. URL: <http://www.meravlade.rs/wp-content/uploads/2016/04/Izborna-kampanja-2016-Kako-su-politi%C4%8Ddari-komunicirali-sa-bira%C4%8Dima.pdf>

⁶¹ Novosadska novinarska škola. Posećeno 30. 09. 2019. URL: <http://www.novinarska-skola.org.rs/sr/page/7/?lang=en>

⁶² Istinometar. Monitoring medija pokazuje da u Srbiji nema fer kampanje. Posećeno 01. 10. 2019. URL: <https://www.istinomer.rs/arhiva/monitoring-medija-pokazuje-da-u-srbiji-nema-fer-kampanje/>

⁶³ Birodi poziva Rem da javno objavi nalaze o monitoringu izveštavanja medija u izbornoj kampanja. Biro za društvena istraživanja. Posećeno 01. 10. 2019. URL: <http://www.birodi.rs/birodi-poziva-rem-da-javno-objavi-nalaze-o-monitoringu-izvestavanja-medija-u-izbornoj-kampanji>

V Žene nekad i žene u tranziciji - tradicionalno delovanje sistema na oblikovanje ženske društvene pozicije

„Žene nekad i žene u tranziciji“ ukazuje na činjenice kako su žene živele, kako su odgajane, šta je u njihovim obrascima ponašanja ukorenjeno i na koji način se bore za ravnopravne pozicije.

Rodne nejednakosti prepoznaju se u privatnoj sferi kroz porodične odnose, hijerarhiju odlučivanja i podelu radnih aktivnosti, finansija i vlasništva, a u javnoj sferi kroz tretman zvaničnih institucija prema muškarcima, ženama i drugim marginalizovanim društvenim grupama. Aktivna prisutnost žena u javnom odlučivanju (političkom i privrednom) obeležje je razvijenosti i demokratije tih institucija i nije isto što i procenat njihove samo formalne prisutnosti. Međutim, „žene još uvek manje participiraju jer ne mogu, ne žele i niko ih ne poziva“ (Inglehart, Norris & Ronald, 2003 : 102). Sa ekonomskim razvojem zemlje i porastom obrazovanja populacije, kulturološke tradiciionalne sprege popuštaju, ali najsporije u centrima političke i finansijske moći. Kroz ovo poglavlje predočiću i povezati aspekte ženskog obeshrabrenja tokom razvoja njenog socijalnog uspona, što će istovremeno uputiti i ka mestima moguće ženske uspešne participacije na odlučujućim pozicijama kroz tehnološku i kulturološku modernizaciju.

Ideologija kulturološke tranzicije (a sa aspekta roda) ukazuje da u prošlosti mnogo toga nije valjalo ali i da se promene dešavaju...međutim, svaka novina u modernom životu izvire iz stavova postojeće tradicije. Kada kažemo “prošlost“ ne treba nikako zanemariti činjenicu da to nisu davno prošli dani i da još uvek postoje živi svedoci tog vremena i kulture. Zato je njihov uticaj tako snažan. Društva su oduvek težila razvoju u vidu uvećanja svoje moći i evolutivnog kapaciteta. Ugledajući se na modernija društva (npr. zapadna razvijenija), tradicionalnija su neke naprednije karakteristike razvijala unutar sebe. Tokom takvih procesa modernizacije osnovne determinante su akteri i metode.

Na primeru našeg regiona tokom intergracije u evropsku perspektivu društva može se osetiti usiljenost viših instanci i njihovih čelnika da se oslobode bremena prošlosti u vidu tradicionalističkih predrasuda, parola i mentaliteta. Čovek je, posmatrano sa aspekta sociologije ukorenjen u tradiciji. Tradicija „pomaže očuvanju identiteta jednog naroda i istovremeno doprinosi formiranju jasne slike življenja tog naroda u budućnosti“...”Pravo znanje o značaju

tradicije i njenoj društvenoj relevanciji može se formirati u odgovoru na pitanje da li ona (ne) ugrožava svest o potrebi društvenih promena...” (Božilović, 2010:115).

Tradicionalizam u slučaju našeg regiona nema drugu svrhu već da odražava odnos vladajuće elite u odnosu na sve ostale “potčinjene”. Jednim vrlo plastičnim prikazom može se tražiti odgovor na primeru žena van rukovodećih pozicija i njihovu getoizaciju u sferu privatnog. Ko to održava kao standard i kome to odgovara? Da li je muškarac 21. veka zauzet fizičkim naporom lova na divljač trčanjem ili obradom zemlje samo rukama i primitivnim alatom, pa da žena mora ostati u drugom planu obavljajući zadatke koje joj fizička snaga dozvoljava, jer ne može doprineti muškarcu u njegovim obavezama (fizičkim naporima, iako ni to nije uvek bio slučaj isključenja žena)?... Ili smo civilizacijski napredovali tek toliko da snabdevanje hranom sada obavlja industrija, muškarac ne radi što je ženi fizički nedostupno, a ona je međutim, još uvek u odnosu na njega manje cenjena pri dodeli odgovornosti?

5. 1. Rodni režim kao aparat za dodelu društvenih uloga

Rodni režim je model društvenog uređenja rodni odnosa. Determinisan je istorijskim, kulturološkim i ekonomskim prilikama jednog društva. Rodni režim nije uspostava odnosa dva pola, već je uspostava moći dominantnim vrednovanjem samo jednog rodnog identiteta u odnosu na sve druge/marginalizovane. Hijerarhija se ostvaruje čitavim aparatom uloga, ponašanja, prikazivanja i diskursa. “Rodnost se proizvodi, uvežbava i potvrđuje na nivou svakidašnjeg života” (Hughson, 2015 : 86). Pod rodnim režimima se podrazumevaju „relativno strukturirani odnosi između muškaraca i žena, muškosti i ženskosti, u institucionalnom i vaninstitucionalnom okruženju, na nivou diskursa i na nivou praksi. Ova strukturacija je opredmećena u različitim rodnim ulogama, različitim rodnim identitetima i različitim rodnim reprezentacijama...” (Blagojević, 2002: 311). Svakodnevice je intenzivnije određena rodnim režimom ukoliko je to društvo patrijahalnije. Marina Hagson (Marina Hughson) ukazuje na njegov izrazitiji uticaj u privatnoj sferi koja je u odnosu na javnu osetljivija jer je direktno vezana za preživljavanje. Postoji sprega stalnog potvrđivanja rodne hijerarhije kroz delovanje i ponašanje jedinke. Ona se vodi već formiranim stavovima i kontinuiranom praksom koji su priznati su od strane javne sfere. Prava marginalizovanih društvenih grupa, prava žena, instrumentalizovana su u korist vladajuće politike. Sistem rodni vrednosti, ukoliko se ne menja na nivou individue i svakodnevica, samo će osnaživati tradicionalni rodni režim na višim hijerarhijskim nivoima.

Neki pojedinci su egzistencijalno obesmišljeni i postaju nesposobni da misle, osećaju i deluju van načela društvene sankcije koja se autoritarno nameće, jer je njihova lična egzistencija već zarobljena unutar logike ciljeva sistema i iz te logike proishode strukturalne i funkcionalne diferencijacije društvenog života (Đukić 2013 : 163).

5. 2. Instrumentalizacija sistema i drugosti

Sve što je sačuvano u tradiciji - predanja, verovanja, izreke, jezičke forme i umetnost su resursi koji usmeravaju čoveka u izboru životne pozicije. „Sadašnjost menja prošlost koliko prošlost upravlja sadašnjošću“ (Sapir 1984 : 115). Tradicionalizam na našim prostorima sprečava napredak društva, ali predstavlja izuzetan interes onima koji se njime služe. Tradicijom se manipuliše i vrši indoktrinacija ljudi, a uvek u interesu vladajuće elite. “Nosioći vlasti često koriste tradiciju kao sredstvo za zadržavanje moći, ukazujući na lažan kontinuitet s davnom prošlošću na koji se (kontinuitet) pozivaju” (Božilović, 2010 : 116). To ne znači da tradicija nije potrebna za opstanak jedne kulture već da se “zlo piše onoj kulturi koja bi da se okameni i zaustavi u istoriji i da sve „ovo“ danas vrednuje „onim“ iz prošlosti” (Gidens, 2005 : 70). Entoni Gidens (Anthony Giddens), takođe piše o zloupotrebi tradicije u krugovima nosioca vlasti: “tradicije uvek uključuju moć, svejedno da li su namerno konstruisane ili ne. Kraljevi, carevi, sveštenici i ostali oduvek su izmišljali tradicije koje im odgovaraju i kojima su opravdavali svoju vlast” (Gidens, 2005 : 66). Kroz istorijsku perspektivu “drugost” je uvek određena iz pozicije moći. O instrumentalizaciji sistema tradicijom u Srbiji pisao je i Slobodan Naumović (2009), koji smatra da je njen koren ostvarivanje političkih ciljeva. Praksa upotrebe tradicije iz domena politike atakuje na skoro sve sfere života u Srbiji. Instrumentalizacija društvenog sistema tradicijom dejstvuje kroz uniju skupova pravoslavne tradicije kao idejnog sistema (crkve, praznike, religijske rituale, freske), istorijske tradicije (mitske i istinite predstave o prošlosti) i narodne, odnosno seoske tradicije. Povratak tradiciji je manipulisanje navedenim elementima svesnom političkom namerom s ciljem legitimizacije vlasti ili pojedinca na vlasti.

Na našem području ukorenjavanje stereotipnog raslojavanja društva, a na štetu marginalizovanih grupa i utvrđivanja njihove “drugosti” u odnosu na elitu, sprovodi se bez obzira na zvanični diskurs⁶⁴.

⁶⁴ Od latinskog *discursus* - govor, razgovor, raščlanjavanje, analiza. Ovaj termin se upotrebljava za apstraktnu generalizaciju konverzacije unutar svakog oblika komunikacije. Društvena nauka diskursom podrazumeva način na

Mišel Fuko smatra da je moć uvek prisutna i da stvara i kontroliše istinu, odnose moći i znanja u društvu te istraživanja u fukoovskoj tradiciji koncipiraju analizu diskursa kao akciono istraživanje i emancipatorni projekat. Analiza diskursa omogućava razumevanje delovanja sistema, mapiranje verovanja i stavova koje emituje, a od kojih je izgrađen, kao i mehanizme delovanja i uticaja na pojedince, grupe i celokupno društvo (Foucault, 2007). Analiza diskursa:

Identifikuje institucije koje potkrepljuje upotrebu određenog diskursa, institucije koje diskurs napada ili podriiva, prepoznaje kategorije osoba koje dobijaju ili gube upotrebom diskursa, odgovara na pitanje ko bi želeo da promoviše diskurs, a ko bi želeo da on nestane, ukazuje povezanost sa drugim diskursima koji sankcionišu opresiju i pokazuje kako diskursi omogućuju dominantim grupama da ispričaju svoje verzije prošlosti kako bi opravdali sadašnjost te kako sprečavaju one koji koriste potčinjene diskurse da ispričaju svoju verziju istorije (Pavlović i dr., 2006 : 365 prema Parker, 1994).

Diskurs predstavlja „predstave aspekata sveta za koje se može pokazati da doprinose uspostavljanju, održavanju i promeni društvenih odnosa moći, dominacije i eksploatacije“ (Fairclough, 2003 : 9), “jedno od bojnih polja gde se odvijaju borbe za moć” (Prajs, 2011 : 120) i ono za šta se i čime se bori i moć koju treba zadobiti (Fuko, 2007 : 9).

Fuko ističe i značaj diskursa u procesu dobijanja legitimiteta i moći, konstrukciji postojećih istina, njihovo održavanje i odnos moći unutar njih. Prema Fukou, diskurs je povezan sa moći zato što funkcioniše na osnovu pravila isključivanja. Određeni diskurs može da postane dominantan u društvu i on se onda smatra istinitim i ispravnim. Sa druge strane, određeni diskursi su marginalizovani i stigmatizirani, te se smatraju ekstremnim, pogrešnim ili čak opasnim (Nikolić, 2018 : 31 prema Foucault 1969). Ukoliko se određeni diskurs nametne kao dominantan prema njemu se vlada pri donošenju odluka o društveno-političkim pitanjima.

Ukoliko tradicija i savremena kultura življenja nisu kompatibilne, onda se ne može smatrati da takvo nasleđe ima pozitivniji uticaj na budućnost. “U krilu novih opsena udomljuje se tradicionalizam i duh nesavremenosti, a sve skupa predstavlja način gubljenja

koji se misli i komunicira o drugim ljudima ili o nekim temama kao i o društvenoj strukturi uopšte. Diskurs se najčešće formira u institucijama (kao što su mediji, političari, zakonodavci, obrazovni sistem i sl.) pa se odatle širi, uobličava i daje strukturu mislima i jeziku, a na taj način utiče i na strukturu ljudskog života i socijalne interakcije među ljudima (Nikolić, 2018 : 30).

koraka s vremenom i jedan je od oblika osporavanja identiteta modernosti” (Božović 2006 : 292). “Patrijarhalno nasleđe sklono je da se učauri u, za našu sredinu karakterističan, duh palanke. Palanački duh odbija svako otvaranje i veran je načelu zatvorenosti...” (Božilović, 2010 : 116 prema Konstantinović, 1981). Nemi stereotipi opstaju kao rezon u određenom kontekstu i ne moraju nikada biti prepoznati (kao stereotip), međutim, oni su po društveno uređenje opasniji od onih o kojima se priča da bi se prevazišli. Oni diktiraju pravac u kojem gradimo sebe i sve što radimo. Usmeravaju naše mišljenje o drugima, kao i njihovo o nama. Oblikuju smisao delovanja u odnosu na okruženje i situaciju.

Ako postoje privilegovani akteri u proizvođenju i difuziji kvalifikativnih narativa i uopšte stereotipnih, pojednostavljenih predstava, onda su oni vezani za sferu javnog i političkog, odnosno za moć u najširem smislu...Problem je što i kada se stereotipi iscrpe u funkciji legitimizacijske priče ili opravdavanja političke volje u određenoj situaciji, oni i dalje pokazuju zavidnu nosivost poželjnog smisla koji se može bilo kada intenzivirati (Đerić 2006 : 7).

Tradicija ima ogroman uticaj u oblikovanju kvaliteta života u našem regionu. Oni koji su njome bili povlašćeni ne menjaju svoj status dok se marginalizovane grupe nalaze često pod opterećenjem i novih i starih postulata življenja, delovanja i opstajanja. I u razvijenijim, industrijalizovanim zemljama rodne razlike (seksualnost, porodica, podela dužnosti po polu, itd..) pod upravom su vlasti usvojenih običaja. Princip je ostao isti, samo je predstavljen u modernoj izvedbi - retradicionalizaciji.

Razviti moderno društvo, društvo savremenog (promenjenog) kulturnog okruženja podrazumeva čitav niz preciznih postupaka kroz državne institucije i horizontalnim i vertikalnim pravcima njihovog delovanja. Nastaviti u cilju promene i vlasti i javnosti. Vrednost poznavanja tradicije i njeno prepoznavanje u savremenom obliku omogućava “razumevanje postojanja, prepoznavanje identiteta i uspostavljanje odnosa među generacijama” (Božović 2002 : 212 - 213). Patrijarhalni mehanizmi delovanja i svi oblici autoritarnosti koji su obeležja kulture našeg podnevlja teško su promenljivi u institucionalnim postavkama i delovanjima jer su usvojeni na mentalnom nivou osoba kojima se te institucije poverene. Ako se svakodnevni život oslobodi stega roda, klasa, etniciteta, starosti i religije, tada se svakom pojedincu nudi mogućnost novog životnog standarda po meri slobodnog identiteta. To nije ni brz ni siguran proces i zato ga treba oblikovati smišljeno i pažljivo. “Potrebno je izgraditi neke uporišne tačke pripadanja, kao i okvir

orijentacije, kako se smisao ljudskog života u industrijskom (modernom, razvijenom) društvu ne bi izgubio u apstrakciji” (Golubović 2003 : 25). To nije promena koja je svuda dobrodošla. Centri moći izgrađeni su na prednostima koje im pružaju navedene stege tradicije. U javnosti i dalje dominiraju njene interpretacije, ponekad prikazane drugačije, ali uvek tako da odgovaraju vladajućem političkom interesu. Marginalizovana je ona grana tradicije koja je utemeljena na “na racionalizmu i prosvetiteljstvu, na liberalnim i univerzalnim vrednostima, na otvorenosti prema drugom i drugačijem kao i na elementima naše baštine koji su komplementarni sa onim najboljim u evropskoj tradiciji”, dok su “neopravdano vitalni konzervativizam i patrijarhalnost, klerikalizam i etnofiletizam, populizam i militantnost, ksenofobičnost i primitivizam, uz primese govora mržnje” (Božilović 2010 : 125 prema Malešević 2006).

Slobodan Naumović smatra da u Srbiji nije došlo do vraćanja pravim tradicionalnim vrednostima retradicionalizacijom, već je ona samo upotrebila tradicionalističke simbole da bi se nova elita legitimizovala, da bi se opravdalo opstajanje neke institucije ili oblika ponašanja, kao i da bi se opravdalo postojanje i novo delanje društvenih grupa koje su se na tradiciju i pozvale (Naumović, 2009).

5. 3. Žene između tradicije i modernizacije?

Rodni režim uslovljava rodne odnose. U Srbiji se prepliću kulturološko nasleđe i moderne tendencije. Neki autori je definišu kao društvo na poluperiferiji (Lazić, 1995; Blagojević, 2007; Hugson, 2015) gde prepoznaju i premodernost i modernost i postmodernost u specifičnim rodnim odnosima, ulogama i performansama razvijenih između društveno-istorijskog uticaja i onog koji dolazi iz centra, a koji formira poluperiferiju ne prema svojoj slici, već prema svojim potrebama. U tako podešenom društvenom sistemu na nivou svakodnevice ponavlja se obrazac “žrtvovanja žena”. To podrazumeva eksploataciju ženskih resursa u tri kategorije, pretežno sa iskorišćavanjem sve tri istovremeno: ženska produktivna uloga koja je proizvodnja dobara i zarada van kuće; reproduktivna uloga, kroz rađanje, negu dece, negu starih, brigu o kući i ženske javne odgovornosti i rad za dobrobit zajednice, gde se one uglavnom ne nalaze na pozicijama odlučivanja, već izvršenja zadataka. Preopterećenost ženskih resursa opravdava se demagogijom privremenosti pre postizanja cilja jednakosti i sveopšteg boljitka. “Dnevni ženski rad je rad u tri smene, kombinacija formalne, neformalne i porodične ekonomije... Neformalna ekonomija je dovela u pitanje odnos proizvodne i reproduktivne ekonomije” (Čičkarić, 2017 : 418). Izrabljivanje ženskih resursa prouzrokuje zavisnost

patrijarhata od njih i destabilizaciju maskuliniteta, a sve zajedno vodi ka mizoginiji u privatnoj i javnoj sferi (Blagojević, 2002).

Na našim prostorima procesi izmene rodnog režima kretali su se od agrarnog društva, jasno i tvrdo podeljenih polnih zadataka, preko socijalizma koji zadržava mentalitet ženske “kućne obaveze” i ali joj pruža obrazovanje, institucionalnu podršku i ekonomsku stabilnost (u odnosu na predhodno političko-pravno uređenje sistema), pa sve do tranzicije i privatizacije koja nemilice grabi sopstvenu ekonomsku dobit i unazađuje žensku socijalnu potporu. Žene gube sigurnost zaposlenja i primanja, posebno bivaju ugrožene samohrane majke. Ekonomska ugroženost široke populacije stvara nestabilnost društva i nove sisteme vrednosti. Takvo stanje rezultira povećanjem nasiljem i nasiljem nad ženama kako fizičkim tako i institucionalnim i medijskim. Propaganda ženske emancipacije obrazovanjem zamenjuje se propagandom mladosti i seksualne upotrebljivosti, instrumentalizujući identitete velikog generacijskog, materijalnog i upotrebnog jaza. Diferencijacija populacije je ovim principom sve prisutnija u sferi reprezentacije. Tradicija je samo prilagođena novom kontekstu sirovim veličanjem maskulinih vrednosti, te nas repatrijahalizam i retradicionalizacija degradiraju kao društvo. Politički i ekonomski uslovi u Srbiji inicirali su promene porodičnih formi koje su od započete modernizacije tokom socijalizma i zastoja tokom tranzicije, podlegle retradicionalizaciji. Porodični uticaji su dugoročni i tek se u budućnosti može videti kakav će biti njihov društveni uticaj. Podaci o povećanju svih oblika nasilja u porodicama u Srbiji u poteklih decenija, indikuju da se u borbi za opstanak ne biraju ni strategije ni opcije (Milić, 2006).

Društvenu krizu su najviše podnele žene pod teretom neizvesnosti i siromaštva, preuzimajući i radne i porodične odgovornosti. U tome su od socijalnog sektora državnih institucija prepuštene same sebi (Bolčić & Milić, 2002). Evropska unija je zemljama u tranziciji, a samim tim i Srbiji, postavila jasne zahteve o sprovođenju politike rodne jednakosti. Karakteristično za zemlje u tranziciji je da su zakonodavni sistemi usmereni ka rodnoj ravnopravnosti, ali u praksi je neravnopravnost mnogo izraženija usled niskog stepena implementacije zakona. Očigledan primer je mnogo niži procenat političkih kandidatkinja za Evropski parlament nego što to propisi nalažu, te zemlje u tranziciji svojim delovanjem “poluperiferije” narušavaju teško postignute rezultate zastupljenosti žena u politici u zemljama centra (Blagojević, 2007).

Međutim, otvaranje pitanja rodni nejednakosti, kao jednog posebnog oblika

društvenih nejednakosti, podiglo je strasti u nauci i politici na još viši nivo. Ova strast posledica je toga što se i u prvom i u drugom slučaju, pitanje nejednakosti suštinski odnosi na pitanja (pre)raspodele moći..... ‘U redu je to veće učešće žena u politici, ali čemu insistirati baš na 30%?’ izgovorila je žena na (lokalnoj) političkoj funkciji pre svega nekoliko godina (pri čemu nije mislila da to učešće treba da bude preko 30%) (Babović, 2010 : 15-16).

Tokom tranzicionih promena došlo je do negativnih promena po životni kvalitet i razvoj. Siromaštvo se povećava opadanjem broja radnih pozicija i mesečnih primanja. U zemljama tranzicije u Evropi i Centralnoj Aziji posledice na stanovništvo sa aspekta roda mogu se razlikovati, ali je ta oblast nedovoljno istražena, i stoga uglavnom izostavljena iz agendi kreiranja njihovih politika.

Postoji mnogo razloga zašto rodne nejednakosti koje nisu zasnovane na urođenim polnim razlikama ili slobodnom izboru su pitanja koja zabrinjavaju u svim društvima. Takve nejednakosti su ljudski korozivne, društveno retrogradne i ekonomski neefikasne.... Rod treba postaviti na mapu kreiranja politike u regionu, podizanjem svesti o rodnim implikacijama društveno-ekonomske transformacije. Zaista je malo verovatno da će rodno osetljiva agenda koja se ne sprovodi na svim frontovima od samog početka biti u potpunosti uspešna. A uspeh je od suštinskog značaja, ne samo zato što rešavanje rodnih nejednakosti poboljšava ekonomske izgled zemalja, već i zato što je jednakost mogućnosti u svim aspektima, i među devojkama i dečacima, i ženama i muškarcima, osnovni preduslov za krajnji cilj razvoja - ispunjeniji život za sve građane u regionu (Paci, 2002 : 86 - 87).

Žene se nisu upuštale u borbe političke arene jer bi ih nedostatak formalnog obrazovanja odmah isključio kao moguću opciju. Bez prava na obrazovanje bile su odgurnute sa pozicija donošenja odluka o sopstvenoj imovini, navode Ana Lakatoš i Andrea Boršoš (2011). One obrazlažu činjenicu da je obrazovanje oduvek predstavljalo prepreku statusne jednakosti u društvu i separatisalo muškarce od žene. Zato apeluju da obrazovni sistem i obavezu prenošenja vrednosti rodne jednakosti, kako bi se kvalitetnije izgradio status žena, a posebno zaposlenih žena u tretmanu poslodavaca.

Zemlje u tranziciji mogu mnogo da dobiju od punog učešća žena u kontinuiranoj evoluciji tržišnih ekonomija i demokratskih društava. Na sreću, značajna imovina žena u obrazovanju i radnom iskustvu predstavlja početak na ovom putu ka napretku. Štaviše,

principi koji pokreću tranziciju - izraz različitosti, istinsko političko predstavljanje, ekonomski razvoj i proširenje izbora - su iste vrednosti koje pokreću pokret za ravnopravnost žena. Međutim, postoji veliki broj dokaza koji sugerišu da zemlje ne uspevaju da iskoriste ovaj važan resurs ne uspevajući da integrišu rodnu ravnopravnost u nove temelje preporođenih društava. Da bi se ubrzao istinski razvoj, rodna pitanja moraju biti bolje integrisana u politički i javni dnevni red (Women in Transition, 1999 : 22)⁶⁵.

Uvođenje antidiskriminacione politike zapadnog tipa zemljama tranzicije predstavlja stalnu borbu teorije i primene. Istraživanje visine prihoda u velikim i srednjim preduzećima pokazalo je da se više od jedne trećine ukupne razlike u prihodima zasniva na polnoj diskriminaciji u javnom sektoru, dok je van njega taj rezultat skoro duplo viši (Jurajda, 2003).

Istraživanje iz 2009. godine na uzorku zemalja koje dele istorijsko nasleđe, odnosno zemlje tranzicije, govori u korist primene rodni kvota u politici. Dokazano je smanjenje nivoa korupcije sa povećanjem broja žena u parlamentu (Michailova & Melnykovska, 2009). Opšte je prepoznata negativna veza ekonomskog razvoja i korupcije, na šta su ukazivala različita istraživanja okolnosti zemalja u tranziciji, ali prvi put urađena je analiza iz perspektive roda.

Srodno istraživanje iz iste godine detektuje postojanje “neformalne ekonomije” koja se, s obzirom na trajanje od više decenija, ne može smatrati privremenom:

Veličina skrivene ekonomije 1990-ih u zemljama u tranziciji bila je više nego dvostruka od one u razvijenim tržišnim ekonomijama”... “glavni izvor zapošljavanja i stvaranja prihoda za siromašne, i stoga razumevanje neformalnog sektora pruža vredna sredstva u borbi protiv siromaštva. Žene u neformalnom sektoru suočavaju sa značajnim preprekama: niske plate; nedostatak pristupa takvim resursima kao što su kapital, obrazovanje i obuka; i isključenje iz procesa kreiranja politike. Makro i mikroekonomske

⁶⁵ Women in Transition. (1999). UNICEF. The MONEE Project Regional Monitoring Report World. New York: Cambridge University Press. Publikacija predstavlja rezime šestog regionalnog monitoring izveštaja koji je izradio projekat „Centralna i istočna Evropa u tranziciji: javna politika i društveni uslovi“, poznatog kao projekat MONEE. Projekat je bio deo Programa istraživanja ekonomske i socijalne politike pri UNICEF-u ICDC od 1992. Šesti regionalni izveštaj o monitoringu obuhvata 27 zemalja centralne i istočne Evrope i bivšeg Sovjetskog Saveza. Izveštaj o monitoringu pruža ažuriranje opštih ekonomskih i društvenih trendova koji utiču na porodice i decu u regionu, istraživanje uticaja tranzicije na prava i dobrobit žena i devojčica, sa pet tematskih poglavlja o poslu, porodičnom životu, zdravlju, sigurnost od nasilja i učešće u donošenju odluka i mnoštvo podataka, brojki i tabela, uključujući detaljan statistički aneks.

politike, uključujući i strukturno prilagođavanje, najčešće ne uzimaju u obzir date faktore i njihov negativan uticaj na žene, posebno na one koje pripadaju marginalnim grupama ili one koje su izložene većem riziku od siromaštva (Radović Marković, 2009 : 17).

Rodno vlasništvo u ekonomijama u tranziciji otkriva determinante razlika u sklonosti inovacijama između firmi u vlasništvu žena i muškaraca.

Razlika u inovacijama između firmi sa ženama među vlasnicima i onih koje imaju samo muške vlasnike uglavnom posledica razlika u efektima zadužbine. Materijalna i nematerijalna imovina utiču na inovacijski jaz između dve grupe preduzeća. Što se tiče materijalne imovine, pristup javnim subvencijama ima značajan i pozitivan efekat na inovacijski jaz. Nasuprot tome, čini se da je efekat kreditne linije značajan i negativan (Biscione et al., 2021:1).

Pregledom istraživanja u različitim kulturološkim zajednicama pokušavam razložiti socio-ekonomsku “petlju” (ne)razvijanosti i ženskog (ne)osnaženog statusa. Ovakve veze su “verovatno preslabe da bi bile samoodržive i potrebna je stalna posvećenost politike jednakosti da bi se postigla jednakost između muškarca i žena” (Duflo, 2012 : 1051). Ženski status i pravne regulative na mnogo su višem nivou u razvijenim zemljama nego u zemljama u tranziciji. Neki od istraživača/čica problem posmatraju sa dve strane: “Da li je razvoj uzrok širenja prava žena ili prava žena olakšavaju razvoj?” (Doepke et al., 2012), a neki uključuju i treću: “Da li društva koja su danas siromašna imaju određene kulturne stavove koji dovode do rodne nejednakosti?” (Fernandez, 2007; Voigtlander & Voth, 2011; Alesina et al., 2013; Jayachandran, 2015).

“Političko-ekonomska literatura o evoluciji ženskih prava nalazi da je tehnološka promena povećala troškove patrijarhata za muškarce i tako doprinela proširenju ženskih prava. Povećanje povrata na ljudski kapital podstiče muškarce da glasaju za ženska prava, što zauzvrat promovise rast ljudskog kapitala i prihoda po glavi stanovnika” (Doepke et al., 2012 : 339).

Raquel Fernandez (2007), sa njujorškog univerziteta, razmatra dostignuća na poljima ekonomije i kulture i međusobni uticaj kroz ponudu ženske radne snage.

Važnost kulturne istrajnosti je ispitivana kod dece emigranata u Evropi i Sjedinjenim Američkim Državama. Među pojedincima, rođenim i odraslim u istoj zemlji, oni sa nasleđem tradicionalne upotrebe pluga pokazuju manje jednaka verovanja o rodnim ulogama danas. Rezultati se odnose na gledanje po zemljama, po distriktima unutar zemalja i među etničkim grupama unutar okruga. Danas potomci društava koja su tradicionalno praktikovala

poljoprivredu pluga imaju manje jednake rodne norme, merene korišćenjem prijavljenih stavova o rodnim ulogama i učešća žena na radnom mestu, politici i preduzetničkim aktivnostima. Pojedincima koji se suočavaju sa istim tržištem rada, institucijama i politikama, nasleđe tradicionalne poljoprivrede pluga još uvek je povezano sa više nejednakih rodni stavova i manje učešće žena u radnoj snazi (Alesina et al., 2013).

Studije u Nemčkoj su dokumentovale kontinuitet kulturnih normi tokom dugog vremenskog perioda koje utiču na razmišljanje i delovanje ljudi, te se kao takvi mogu odraziti na polje ekonomskog razvoja (Voigtlander & Voth, 2011).

Na područjima Kine, Indije, Bliskog istoka i severne Afrike, uprkost sektorskom pomeranju od poljoprivrede ka uslugama, tehnološkom napretku koji smanjuje potrebno vreme za kućne poslove i opadanju učestalosti i rizika rađanja, rodne nejednakosti u obrazovanju i ličnoj autonomiji, kao i ekstremno izobličen odnos polova, objašnjavaju se ukorenjenim patrijahalnim normama i kulturološkim verovanjima u "čistoću" žene. Kulturne institucije koje favorizuju muškarce mogle bi i same prirodno da izblede sa ekonomskom modernizacijom, omogućavajući da se rodne razlike zatvore, ali postaju takođe i prostor za kreatore politike da ubrzaju proces (Jayachandran, 2015).

Teoretskim pregledom problematike nejednakosti iskristalisana je njena direktna sprega sa ekonomskom zavisnošću. Nejednakost se uglavnom posmatrala sa ekonomskog i sociološkog aspekta. Istraživanja sa potporom ekonomije ukazivala su na nju kroz brojke na tržištu rada, posmatrajući primanja i bogatstva. Sa sociološkog aspekta posmatrala se podela pozicija na tržištu rada zasnovana na nejednakostima obrazovnog nivoa i posedstva kapitala.

Glavni indikatori rodne neravnopravnosti pokazuju značajne razlike u statusu žena u odnosu na muškarce na tržištu rada. Analiza kretanja na tržištu rada u protekloj deceniji pokazala je da se položaj žena stalno pogoršava. Zbog rastućih polnih razlika, žene su pogođene u većoj meri u odnosu na muškarce" (Stanković, 2006 : 587).

Treća i sveobuhvatna dimenzija nejednakosti izložena je kroz feministički pristup ukrštajući sve nejednakosti detektovane ranije - rodna ekonomska nejednakost. Na našim prostorima poslednje decenije ključnim aspektima rodne nejednakosti se detaljnije bave Tatjana Đurić Kuzmanović i Marija Babović kroz pitanja "kakav značaj imaju ekonomske nejednakosti za ukupne rodne nejednakosti i od kakvog značaja su rodne ekonomske nejednakosti za ukupne društvene nejednakosti?" (Babović, 2010 : 22). Starija istraživanja na našim prostorima odnosila

su se na pojedine aspekte nejednakosti (Krstić, Reilly, 2000; Blagojević, 2002; Milić, 2004, 2006). Babović ima za cilj da usmerene na opšte društvene nejednakosti uputi kako da prepoznaju “dublje determinante rodni nejednakosti i da prepoznaju značaj ekonomskih determinanti koje se kriju iza nejednake moći u domaćinstvu, ili u sferi političkog odlučivanja” (Babović, 2010 : 71). Đurić Kuzmanović rodni model definiše kao rodni sistem koji prati podelu muške i ženske sfere i u hijerarhijskom smislu. “Rodni model doprinosi razumevanju kako se promene u ekonomskoj stvarnosti odražavaju na odnose rodnosti, kao i načina na koji preovlađujući odnosi između muškaraca i žena podstiču i kreiraju obrasce ekonomskih promena” (Kuzmanović, 2002 : 48-49).

Rodna ekonomska nejednakost u privatnoj i javnoj sferi, reflektuje se kao odraz u ogledalu. Model nejednakosti prenosi se iz porodičnog okruženja u radno, a zatim se ojačan vraća nazad. Ženskoj biološkoj reproduktivnoj funkciji pripisane su radne obaveze, prihvaćene kao prirodne sklonosti, a povezane sa brigom o deci: vaspitanje, ishrana, higijena, te već ogrezla u takvom radu često preuzima i brigu o starima. Usvajanje radnih obaveza po modelu rodne nejednakosti dovodi do, kako zaključuje Lourdes Beneira, kontrole ženske reproduktivne funkcije, redukuje njenu pokretljivost i domaćinstvo postavlja kao primarno područje ženskog radnog angažmana, te rodna podela rada izvan domaćinstva ima tendenciju reprodukcije odnosa moći i hijerarhije unutar privatne sfere (Beneira, 1979). Beneira uočava problem pola veka ranije u zapadnom sistemu, dok se naše podnevlje tek sada budi u dubljoj analizi nejednakosti. Marina Blagojević piše o patrijarhatu kao makro nivou kojem odgovora žrtveni mikromatrijarhat, realizovan kroz žensko održavanje porodičnih vrednosti po patrijahalnom modelu, samožrtvovanjem i bežanjem u privatnost ipostavljajući roditeljstvo kao životni smisao (Blagojević, 1995).

Feministička kritika ukazuje na uslove društva kao nosioce (ne)eksploratorskog razvoja. U svom istraživanju uslova tržišta rada za žene preduzetnice, Slobodanka Markov (2005) navodi problem usklađivanja poslovnih i porodičnih obaveza zbog preopterećenja obavezama, nemogućnost poslovnog putovanja i produženog radnog vremena; nepovoljan stav društvene sredine prema ženama u preduzetništvu, nepoverenje, negativno vrednovanje posebno izraženo u manjim sredinama, pa čak i od strane bračnog partnera; i konačno probleme u tretmanu muških kolega kroz omalovažavanje u poslovnom svetu, marginalizaciju i udvaranje.

Patrijahalni model unutar privatne sfere reflektuje njegovu dominaciju na ženski položaj

u ekonomiji i politici. Žene su vidno manje angažovane i promovisane u ekonomsko - političkoj sferi u zemljama tranzicije. U prethodnom društvenom sistemu iako je ženska jednakost bila zakonski garantovana, kultura je opteretila ženu normama kućnog neplaćenog rada, getoizacijom i marginalizacijom. “Politički sistem može se promeniti preko noći, a odmah za njim i društveni život. Međutim, karakter ljudi koji je oblikovan određenim režimom mnogo je teže promeniti. Određeni sistem vrednosti, način razmišljanja i poimanje sveta su tako duboko utelovljeni u ljudske karaktere da je teško i zamisliti koliko će vremena biti potrebno za ovakvog načina življenja” (Drakulić, 1992 prema Drezgić i Žarkov, 2005 : 243). Snažni rodni stereotipi determinišu profesionalne izbore mladih žena i muškaraca, te dolazi do rodne getoizacije u pojedinim profesionalnim sferama i podeli tržišta rada. U zemljama tranzicije “diskurs tržišne ekonomije i dalje jača, besplatno porodijsko bolovanje i dečju zaštitu doživljava kao netržišne i time suvišne kategorije...refeminizacija odgajanja budućih naraštaja ponovo gura ženu u privatnost i potencijalnu potčinjenost” (Kuzmanović, 2002 : 16). Sprega privatnog i javnog je vrlo snažna. Rodne porodične nejednakosti i rodne ekonomske nejednakosti stvaraju rodne opšte nejednakosti. Podela hijerarhije aktivnosti unutar porodične mikrosfere, zasnovana na polnim razlikama, jasno plasira stavove i delovanja u makrosferu oponašajući model diskriminacije i marginalizacije. “Sfera porodice i domaćinstva je zapravo sfera neprekidnog reprodukovanja i redefinisanja rodnih odnosa u kontekstu interakcije domaćinstva sa socio-ekonomskim okruženjem, ali i pod snagom inercije dugotrajnih kulturnih obrazaca koji definišu rodne uloge i odnose moći” (Babović 2010 : 193).

VI Žene u politici - feministička kritika

Poglavlje “Žene u politici - feministička kritika” pruža uvid u aktuelna mišljenja, mapirane probleme i obrazloženja istraživača/ca i teoretičara/ki čiji rad je smešten u oblast politike i participacije žena na političkom polju javnog delovanja. Sagledani su kako globalni kontekst, tako kulturne barijere, strukture političkih sistema, izbornih sistema, razlike u ideologijama širom sveta, procentualni odnosi muškaraca i žena na političkim pozicijama i mladi efekti afirmativnih mera, odnosno političkih rodnih kvota i realnost njihove primene. Razmatra se, takođe, borba za političko učešće žena u zemljama tranzicije, sa fokusom na položaj žena u Republici Srbiji, kao i marginalizaciju političarki kroz literaturu i medije po ugledu na uloge u privatnoj sferi. Pregledom literature, definisanjem problema, istraživanja i rezultata autora/ki ove oblasti, kao i implementacije promena u drštveni sistem, otvoreno pitanje poglavlja je da li je pravna rodna ravnopravnost i stvarna, životna jednakost?

Društveni i politički kontekst određuje model participacije i reprezentacije žena u politici. On definiše i funkcionalna i strukturalna ograničenja žena i u njihovom individualnom i u kolektivnom delovanju. Isključenost žena iz politike ima korene u njenoj globalnoj društvenoj isključenosti i ne menja se samo dekorativnim povećanjem broja žena u političkim krugovima. „Na mestima moći - žena gotovo i nema, pa je i njihov uticaj na kreiranje društvenih politika neznatan“ (Pajvančić, 2006 : 9).

Iako težnje i neretko delovanja u društvima dvadesetog i s početka XXI veka uklanjaju barijere podeljenog muškog i ženskog sveta i svih njihovih marginalizovanih podgrupacija, pozitivni napredak je spor u odnosu na dostignuća nekih drugih aspekata. „Politički angažman žena, koji, iako definisan Ustavom, brojnim poveljama i zakonima, nije realizovan u praksi, kako u Srbiji, tako i u većini zemalja sveta“ (Pavlović, 2009 : 195-196). Naša zemlja daleko je iza onih razvijenih, ali nije ni poslednja u redu ka demokratizaciji i jednakosti. Prethodni vek obeležen je ženskom borbom za pravo glasa, međutim, potpuna jednakost nije ostvarena ni u najnaprednijim demokratijama. Razvoj feminizma u stalnoj je sprezi sa političkim procesima jer ciljeve ostvaruje kroz politički koncenzus.

Politički ciljevi koje su postavili feministički pokreti doveli su do jedne od najznačajnijih društvenih promena - legitimizacije zahteva žena da budu ravnopravne akterke u odlučivanju o društvu u kome žive. Sve druge oblasti feminističkog aktivizma su suštinski zavisile, i još uvek zavise, od legitimizacije žena kao političkih subjekata i

stvaranja prostora za njihovo delovanje (Pajvančić i Pajvančić, 2011 : 282).

Ravnopravnost žena i muškaraca u političkim pravima utvrđena je velikim brojem ustava, kodeksa i zakona. Gotovo i da ne postoji moderna država koja nije nadogradila svoje zakonodavstvo rodno usmerenim kontekstom. Da li su žene zaista korisnice politički priznatih privilegija? Politički angažman žena ostvaruje ekonomsku, socijalnu i psihološku nezavisnost žena i muškaraca. U savremenom svetu ne bi trebalo očekivati od žene da i dalje prihvata izolovani društveni položaj privatne sfere u kojoj njena bezbedost i stabilnost zavise od muškarca.

Političko učešće žena i njegov doprinos popularizuje se širenjem feminističkog pisanja i delovanja poslednje dve decenije prošlog veka. Prvi put se nedostatak žena u politici konkretizuje terminom “rodni jaz” (eng. gender gap) 1980. godine koji uvodi Pamela Džonson Konover (Pamela Johnston Conover) zbog većinski muškog glasačkog tela koje je podržalo Rolanda Regana na tadašnjim izborima. Međutim rodni jaz uočen je mnogo ranije, još 1937. godine tokom studije o izbornoj statistici Herberta Tingstena, švedskog politikologa. Maria Oskarson rodni jaz objašnjava ne samo kroz glasanje i participaciju, već sagledava i aspekt partijske identifikacije i različitih rodni stavova (Oskarson, 1995 : 59).

Pre interdisciplinarnih feminističkih istraživanja umreženih kulturnih, socijalnih, ekonomskih i psiholoških aspekata rodne političke i profesionalne diskriminacije u zemljama širom sveta, od velikih zajednica do pojedinačnih slučajeva, Uneskoovo Odeljenje društvenih nauka je sprovelo pionirski projekat jos pre 70 godina, 1952. i 1953. godine, na poziv Komisije Ujedinjenih nacija za status žena. Istraživanje je zasnovano na četiri nacionalna izveštaja i sprovedeno u Nemačkoj, Francuskoj, Norveškoj i tadašnjoj Jugoslaviji⁶⁶. U izveštaju se navodi da “postojanje velike nejednakosti između oba pola u stvarnom ostvarivanju političkih prava. Zakonski, žene su ravnopravne sa muškarcima što nije tako u praksi. Na vladama je da izvuku zaključke iz ove činjenice” (Duverger, 1955 : 10). Ljudi koji su tada vodili stranke, smatrali su da postoji otpor biračkog tela i nedostatak kvalifikovanih žena. Još tada su politikolozi savetovali da se ženska politička aktivnost detaljnije istraži sa više aspekata i da joj se pruži propagandna podrška:

Da li postoji propaganda posebno usmerena na žene, koje su njene glavne teme?

⁶⁶ Istraživačica iz Jugoslavije bila je Neda Božinović (1917. – 2001.), pravica.

Učešće žena u političkoj i informativnoj štampi: uloga novinarki, stepen uticaja. Koju ulogu novine imaju za čitateljke u političkim pitanjima: da li se ulažu napori da se politički i društveni problemi iznesu ženama? Ženska štampa: postoji li ženska politička štampa? Tiraž, stepen uticaja, čitaoci. Da li zvanično nepolitička ženska štampa (porodične ili domaće novine, modni listovi, itd.) zapravo ima prikrivenu političku pristrasnost? Kakav je njen uticaj? Da li postoji trend ka stabilizaciji, ka porastu ili smanjenju? Efikasno učešće u parlamentarnom životu; komisije, rasprave, podnošenje predloga zakona (obim tog učešća). Učešće u lokalnim skupštinama (gradska veća, pokrajinska skupština, državno zakonodavstvo, itd.). Učešće u vlasti: žene-ministrke. Broj i priroda održanih ministarskih odeljenja; uticaj nosilaca. Učešće u organima lokalne uprave... (Duverger, 1955 : 134).

Pregledom⁶⁷ učešća žena u Evropskom Parlamentu od 1979. do 2006. godine primećuje se njihovo udvostručenje ali se najveći porast dogodio devedesetih godina prošlog veka, oko 10%. Posle 2000. godine broj žena stagnira, ali je dostignuta kritična masa od 30% neophodna za veći uticaj žena u kreiranju evropske politike. Najveći broj žena kandidatkinja Evropskog parlamenta dala je Švedska (57%), Luksemburg, Holandija, Francuska i Slovenija (42,3%). Petnaest zemalja EU kandidovalo je procenat žena iznad 30%. Postsocijalističke zemlje sa ovim procentom su Slovenija, Mađarska, Slovačka, Estonija i Litvanija.

6. 1. Rodni aspekt političkog diskursa

Napredak žena kroz politički sistem bio je jedan od najznačajnijih događaja u drugoj polovini dvadesetog veka. Prvi put smo videli žene premijerke i predsednice u Evropi. Simon Hening (2002) ispituje stepen napretka koji su žene postigle u deset zapadnoevropskih zemalja i razmatra faktore koji su pomogli ili ometali njihovo veće učešće u političkim procesima. Istraživačica se bavi kontrastima u zemljama severne i južne Evrope i otkriva snažne sličnosti u svim zemljama. Ističe kontinuirano odsustvo žena na rukovodećim pozicijama i koncentraciju žena u odborima koji se bave socijalnim i socijalnim pitanjima.

Fernanda Brolo i Ugo Troiano su 2016. godine svojim istraživanjem pružili nove dokaze

⁶⁷ Žene u politici: 60 godina u retrospektivi. Interparlamentarna unija (IPU). 2006. Posećeno 7.4.2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/http://archive.ipu.org/pdf/publications/wmninfokit06_en.pdf.

o ulozi žena u kreiranju politike. Analiza u nasumičnim državnim revizijama brazilskih opština, pokazala je manju verovatnoću da će žene gradonačelnice biti uključene u korupciju u poređenju sa muškim gradonačelnicima, da žene gradonačelnice zapošljavaju manje privremenih javnih službenika od muškaraca tokom izborne godine i imaju tendenciju da privlače manje doprinosa u kampanji kada se kandiduju za reizbor, ali i da žene gradonačelnice imaju manju verovatnoću ponovnog izbora od muškaraca (Brollo & Troiano, 2016 : 28).

U Velikoj Britaniji posmatran je diskurs formiran načinom rasprave i obraćanja koji je sadržao seksističke komentare i humor. Članice parlamenta razokrivanjem ovakve prakse ženama u medijima pokrenule su niz medijskih programa čiji je sadržaj negodovao ponašanje članova parlamenta, te je isto i korigovano. U zemljama Skandinavije do ulaska žena u parlament nedostajala je širina vokabulara potrebna za rasprave o rodnoj diskriminaciji, neravnopravnosti, seksualnom uznemiravanju i zlostavljanju. U saradnji sa ženskim pokretima pokrenute su zanemarene teme o porodičnom, nasilju, silovanju, samohranim majkama, lezbejkama, itd... (Mršević, 2007).

Deceniju ranije publikacija koja je rezime šestog regionalnog monitoring izveštaja projekta „Centralna i istočna Evropa u tranziciji: javna politika i društveni uslovi“ - MONEE, prikazuje istraživanja društveno-ekonomskih politika pri UNICEF-u, čak, od 1992. Monitoringom je obuhvaćeno 27 zemalja Centralne i Istočne Evrope i bivšeg Sovjetskog Saveza, a rezultati se ne razlikuju od onih dobijenih kasnije na drugom delu planete. „

Manje je verovatno da će žene biti zastupljene na rukovodećim pozicijama u političkim partijama od muškaraca, a žene koje se kandiduju za funkcije na novim višestranačkim izborima imaju manje šanse da budu izabrane nego njihove muške kolege (Women in Transition, 1999 : 20).

Najučestaliji odgovor literature o nedostatku žena u sferi politike svodi se na manju zainteresovanost za politiku od muškaraca i retku identifikaciju sa interesima vladajuće politike. Nadmoćni maskulinitet u svim društvenim strukturama konzervativno je odredio podelu rada, te se kroz kulturne stavove i medijsku reprezentaciju agituje zabluda o smanjenoj ženskoj sposobnosti za obavljanje vodećih političkih funkcija, ali i modeluje ženska percepcija o sopstvenom društvenom pozicioniranju izborom profesionalnog polja i vertikalnog angažovanja.

Ljiljana Čičkarić razdvaja makro model patrijarhata kao “uticaj države i društva na formiranje maskulinih normi koje ugrožavaju promociju i politički status žena“ od mezo i mikro

nivoa koji se koncentrišu na “nedostatak resursa i kompetencija žena za bavljenje politikom i njihovo isključivanje iz političkog života”, te da “nema empirijskih dokaza da je prisustvo žena u parlamentu igde smanjilo njegovu političku efikasnost ili da je dovelo do opadanja kompetentnosti izabраниh tela” (Čičkarić, 2009 : 425).

Krista Dženkins (Krista Jenkins) kao determinante od značaja, a na osnovu istraživanja u Sjedinjenim Američkim Državama na ženama rođenim nakon sedamdesetih godina prošlog veka, za žensko političko angažovanje navodi obrazovanje, socijalni status i porodičnu kulturu kao i socijalne konekcije, uticaj ženskih organizacija i medije (Jenkins, 2005).

Mona Lena Krook (2010) sumirajući ishode istraživanja ovog polja, ponovo procenjuje i objašnjava zašto se u političkoj areni bira manje žena nego muškaraca. Posmatrajući studije slučaja iz Severne i Latinske Amerike, zapadne Evrope i Afrike, otkriva granice tradicionalnog modela ponude i potražnje selekcije kandidata/nja i ideologiju roda koja ponudu i potražnju za kandidatkinjama veštački potiska. “Deskriptivna reprezentacija varira zavisno od zemlje i partijskog sistema. Dinamiku ponude i traženje diktira vladajući politički kontekst, tačnije strukturni uslovi, ali ponekad i nove i neočekivane prilike” (Krook, 2010 : 166).

Indeks društvene i institucijalne razvijenosti u sprezi su sa procentualnim rezultatom žena na političkim pozicijama. Ronald Inglehart i Pippa Norris (2003) uočavaju uticaj i drugih značajnih faktora u kulturnim obrascima koji uspostavljaju vrednosno-normativni društveni okvir. Njihova istraživanja pružaju čitav spektar internacionalnih podataka koji su trenutno dostupni o praćenju stavova o porodičnim rodnim ulogama, kao i kućnom radu, profesionanom radu, građanskom aktivizmu muškaraca i žena u dobrovoljnim organizacijama, političkim partijama i novim pokretima. Istraživači takođe sagledavaju etička pitanja i vrednosti o razvodu, neželjenim trudnoćama i prostituciji. Istraživački cilj je razumevanje odnosa društveno-ekonomskog razvoja i promene kulturnih stavova o rodnoj ravnopravnosti te njihov efekat na političku mobilizaciju žena. Ova obimna studija prikazuje rezultate originalne empirijske analize podataka prikupljenih širom sveta od 1945-2000. Izvori su bili Međunarodna organizacija rada i Interparlamentarna unija, UNESCO i Ujedinjene nacije koji su dokumentovali rodne transformacije u obrazovanju, plaćenju radnoj snazi i porodici. Većina istraživanja kulturnih stavova o rodnoj ravnopravnosti vršena je na populaciji SAD-a, pa je ogroman doprinos ove studije komparacija podataka 70 svetskih nacija koje obuhvataju i nerazvijene zemlje i zemlje gde rodna tematika i građanska ravnopravnost nikada nisu bili polje naučnog interesovanja

(Zimbabve, Kuba, Iran, Vijetnam, itd). Na skali prosperiteta niže lestvice zauzimaju Indija, Kina, Brazil, Pakistan, Nigerija i Egipat. Više lestvice zauzimaju Švedska, Japan i SAD. Raspon nacija pruža značajne varijacije u nivoima društveno-ekonomskog razvoja, stopama demokratizacije i tipovima kulturnih regiona, međutim komplikovanija je procena zemalja u razvoju (Latinska Amerika, podsaharska Afrika, Azija, Centralna i Istočna Evropa). Značajne razlike su registrovane između zemalja istog razvojnog statusa što je argumentovano prelaskom na industrijalizaciju iz agrarnog uređenja, te dovođenje žena u plaćenu radnu snagu i povećanje stope pismenosti i obrazovanja i smanjenje stope nataliteta. Društveni razvoj gradi promenu stavova, međutim, njena brzina determinisana je kulturnim nasleđem i institucionalnom strukturom.

Institucionalni kontekst političkog aktivizma, demokratske institucije i pravni okvir jesu neophodni za ekonomski razvoj, ali ne i dovoljni uslovi za unapređenje položaja žena u javnom životu. Politička kultura, partijska i medijska kultura, javno mnjenje i stanje društvene svesti, predstavljaju važne faktore koji utiču na pripremu i osposobljavanje žena za politički život (Inglehart, Norris, 2003 prema Čičkarić, 2009 : 424).

6. 1. 1. Politika jednakih mogućnosti

Politika jednakih mogućnosti ne treba da bude forma kojom dekorišemo grubu statistiku. Od izuzetnog značaja i jedinog značaja je njena konkretna implementacija i institucionalizacija. Žene su aktivne građanke i zavređuju biti i ravnopravne kroz vidljivost u politici i centrima političke i ekonomske moći. Orodnjavanje političke i partijske kulture, korektna, a ne diskriminatorna medijska reprezentacija, te pristup i partnerstvo u upravljanju kapitalom su najdominantnije determinante priznanja žene kao jednake i pravno uvažene. Jedino potpuno ravnopravno učešće žena u svim centrima ekonomske moći i političkog odlučivanja, može promeniti njihov trenutni status dekorativne kvote.

Najvažnije konferencije porekla političkih rodni kvota i obavezivanja država članica su Konvencija za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (CEDAV, usvojena 1979)⁶⁸ i

⁶⁸ Konvencija za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena. Posećeno 5. 6. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentarrs/Documents/CEDAW_308094062.pdf

Pekinška deklaracija i platforma za akciju (usvojena 1995)⁶⁹.

U knjizi “Žene, kvote i politika” (Dahlerup (ed.), 2013) autori ističu da nedovoljna zastupljenost žena i drugih društvenih grupa može uticati na samu konstrukciju različitih kategorije ljudi u našim umovima. Veliki broj zemalja, iako sa regionalnim razlikama, uveo je političke rodne kvote u poslednje tri decenije. “Žena” se konstruiše kao politički relevantna kategorija koja ima pravo na predstavljanje. Knjiga ukazuje na važnost intervencija koje osporavaju dominantne norme u konceptima koji se razmatraju od strane različitih autora. Sama tema je još uvek kontraverzna širom sveta, ima pristalice i protivnike, različito je tumačena i različito u praksi implementirana. Vrsta kontroverze utiče ne samo na verovatnoću usvajanja rodni kvota, već i na formu koju te kvote imaju i na efikasnost njihove primene.

Rodnim kvotama, odnosno polnim kvotama za zakonodavne kandidate bavi se i Fiona Bakli (Fiona Buckley, 2013) i obrazlaže primer produktivne prakse irskog parlamenta iz 2012. godine. Republika Irska uspostavila je značajan i izuzetno produktivan „podsticajni mehanizam za podsticanje političkih partija da primenjuju ravnopravnu rodnu ravnotežu u izboru kandidata/kinja“ (ministar Fil Hogan, 2012 prema Buckley, 2013 : 358). Specijalistkinja za rodnu politiku smatra da je usvajanje kvota način kojim se razmatraju spoljni uticaju stranaka i strategije egaliteta unutar njih. U predhodnim decenijama usvojene strategije bile su samo promotivne i retoričke bez značajnih dobitaka za žene u politici. Ono što je dalo konkretnan rezultat je spajanje pritisaka, podrška elite i mobilisanje građanskih grupa te je na taj način omogućena zakonska kvota polova 2012. godine. Političko finansiranje je obavezalo stranke na 30% žena u kandidaturi uslovljavanjem na gubitak polovine javnih sredstava za vreme trajanja parlamentarnog mandata. Istovremeno su angažovani konsultanti za strategiju ravnopravnosti i uspostavljena je finansijska i mentorska podrška i obuke za kandidatkinje. Bakli predviđa da će biti potreban najmanje jedan izborni rok i snažno političko vođstvo pre nego što se u potpunosti razume uticaj odredbi o rodni kvotama.

U celom svetu samo 15% političkih partija odvaja sredstva za povećanje ženske participacije i izvršenje mehanizama rodne ravnopravnosti. Brazil, Panama, Kostarika i Meksiko

⁶⁹ Pekinška deklaracija i platforma za akciju. Posećeno 5. 6. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/http://www.e-jednakost.org.rs/kurs/kurs/download/pekinska_deklaracija.pdf

podležu zakonskoj obavezi kojom partije moraju da ustupe deo sredstava dobijenih od javnih fondova za učenje i promociju žena. Rezultat je znatno veći procenat kandidatkinja na izbornim listama (IDEA, 2013)⁷⁰.

Istražuje subjektivnih efekata rodni kvota i njihov uticaj na percepciju partijskih elita o korisnicima kvota, sproveo je Marko Radojević (Marco Radojevic, 2022) u Austriji, Nemačkoj i Švajcarskoj na uzorku od više od 1000 partijskih elita. Posmatralo se razlikovanje subjektivnih i objektivnih efekata kvote. Subjektivni efekti su proučavani nasumičnim odabiranjem informacija o tome da li su političari/ke stupili na funkciju putem rodne kvote. Elite su zatim zamoljene da ocene političare na osnovu audio klipa i eksperimentalne vinjete. Dvema grupama rečeno je da su rodne kvote ili gornje kvote za muškarce bile upotrebljene tokom izbora političara, dok kontrolnoj grupi to nije bilo poznato. Suprotno očekivanjima, predstavljanje „žene kvote“ ima samo negativan uticaj među elitama radikalne desnice. Za razliku od desnog centra, radikalna desnica se suprotstavlja ne samo kvotama nego i korisnicima kvota.

Dženi Burnet (Jennie Burnet, 2011) na primeru Ruande istraživanjem ulazi mnogo dublje u efekte rodni političkih kvota na svakodnevni život i porodične odnose. Istražuje kulturna značenja kvota analizirajući promenu kulturnih rodni praksi i popularne percepcije žena. Parlament Ruande bio je prvi i jedini u svetu većinsko ženski. Rodne kvote usvojene devedesetih godina prošlog veka i zakonodavne kvote iz 2003. godine, ubrzale su već postojeće procese promena započete nastankom ženskih organizacija sa početka devedesetih godina, pa i pre toga (Nevburi & Baldwin, 2001) i promenile rodnu paradigmu žena u privatnoj sferi zavisnih od finansija muškaraca. Podaci su prikupljeni tokom dvadeset četiri meseca etnografskog istraživanja sprovedenog u periodu od 1997. do 2009. godine. Istraživanje ilustruje uticaj rodni kvota van političke arene. Poboľšan je profesionalni i ekonomski status žena i njihova društvena mobilnost, međutim i uočena je značajna razlika među ženama iz urbane i ruralne sredine. Žene u gradu imale su pristup plaćenim pozicijama i finansijsku dobit, dok su na selu na pozicijama u lokalnoj vladi suočavane sa povećanim opterećenjem bez naknade.

⁷⁰ IDEA. (2013). Banking on Parity: Democratizing the Political System in Latin America. Posećeno 8. 6. 2022.
URL: [chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiaahp/https://www.oas.org/en/cim/docs/ApuestaPorLaParidad-Final-Web.pdf](https://www.oas.org/en/cim/docs/ApuestaPorLaParidad-Final-Web.pdf)

Studija otkriva da iako su žene iz Ruande ostvarile malo zakonodavnih dobitaka, one su poželjnije i druge prednosti, uključujući veće poštovanje članova porodice i zajednice, poboljšanu sposobnost da govore i da se čuju na javnim forumima, veću autonomiju u donošenju odluka u porodici i povećan pristup obrazovanju. Ipak, bilo je i nekih neočekivanih negativnih posledica kao što su povećana trvenja sa muškom braćom i sestrama, povlačenje muškaraca iz politike, povećana nesloga u braku i percepcija da je brak kao institucija poremećen takozvanim „preokretom“ rodnih uloga. Što je najznačajnije, povećana formalna zastupljenost žena nije dovela do povećanog demokratskog legitimiteta vlade (Burnet, 2011 : 303).

Rodne kvote primenjuju na svim nivoima vlasti od parlamenta do najmanje seoske administrativne jedinice. Visok procenat ženske političke participacije stvorio je malo zakonodavnih razlika. Izvršna vlast ima strogu kontrolu nad organizacijama civilnog društva, medijima i izborima, a parlament nije doneo zakone koji bi pozitivno promenili ženski status.

Kvotni izborni sistem se ne smatra merom diskriminacije muškaraca već predstavlja kompenzaciju za istorijski nasleđene društvene prepreke koje sprečavaju žene da zauzmu mesta koja zaslužuju (Mršević, 2007 : 62). Zorica Mršević (2007) analizira nedovoljnu deskriptivnu zastupljenost žena u parlamentima i mogućnost doprinosa parlamentarki poboljšanju vođenja „ženske” politike, odnosno politike zastupanja specifičnih interesa žena. Ona izlaže osnovne karakteristike problema nedovoljne zastupljenosti žena na mestima donošenja političkih odluka i predlaže izborne kvote kao rešenje problema. Ističe da se politička pitanja trebaju sagledati i iz ženske perspektive, a postoje i pitanja kojima je pogođena ženska populacija, što ih čini manje prisutnim u muškom opusu mapiranja i rešavanja (snimanje raka dojke, reproduktivna prava, polna ravnopravnost, politika o brizi o deci, itd.).

6. 1. 2. Političke partije kao determinanta političke (ne)jednakosti

U našem svetu postoje iskustva iz različitih društvenih formacija i neka nisu ni malo prijatna, posebno ukoliko potiču iz podređenih načina življenja. Dominantna politika nikada nas neće motivisati da postavljamo nezgodna pitanja o tome kako moć funkcioniše, a tišina koja proizilazi je upravo ono što moć zahteva, međutim, uvek postoje tragovi koje motivisani mogu pronaći i oporaviti (Fiske & Hancock, 2016). Kako su političke partije shvatile suštinu afirmativne mere rodnih kvota i na koji način ih primenjuju u cilju promocije žena na polju političkog javnog delovanja?

Elin Bjarnegard iz Švedske i Meril Keni iz Škotske (Elin Bjarnegård & Meryl Kenny, 2015), definišu selekcija i regrutaciju političkih kandidata/nja kao nejasan proces, nazivajući ga „tajni vrt” politike. Smatraju da je proces regulisan odnosima moći, unutrašnjim pravilima partija i neformalnim praksama i predlažu istraživačima/cama rodne politike da ne prave striktno razdvajanje neformalnih i formalnih obrazaca regrutovanja već da identifikuju i empirijski istraže specifične kombinacije takvih pravila koje utiču na političko učešće žena i muškaraca u partijama.

Lilijana Čičkarić (2014) razmatra uticaj sindroma „staklenog plafona“ i partijske selekcije na učešće žena u parlamentu i institucijama političke arene. Kao ključne aktere ženske političke diskriminacije navodi političke partije. Kao najistaknutije faktore diskriminacije navodi kontekstualni i ideološki, koji se odnose na različito definisanje položaja žena unutar stranačke agende, poštovanja ljudskih prava, te nivo društvenog razvoja. Politička vidljivost žena najintenzivnija je u predizbornim kampanjama, ali u procesima nominacije i deljenja mandata ta vidljivost drastično jenjava. “Često samo kao članice privilegovanih grupa žene ulaze u političke sisteme nestabilnih konteksta i u zemljama kojima nedostaje politička institucionalizacija” (Jalalzai, 2008 : 205).

Sindrom “staklenog plafona”, podrazumeva nevidljivu, ali gotovo neprobojnu granicu koju žene u profesionalnom životu deli od uticajnih pozicija i stvarnog napretka u karijeri, glavni je razlog malog broja žena uključenih u politiku (Čičkarić, 2014 : 549).

Džudit Skvirs (Judith Squires) proširuje fokus istraživanja na zastupljenost u literaturi o ženama i politici dvojako: uvođenjem pojma „konstitutivne reprezentacije roda“ kako bi se dopunio pojam suštinske reprezentacije žena, kao posebnog aspekta reprezentativnog procesa i proširenjem sfera predstavničkih praksi koje obuhvataju i parlamentarne i vanparlamentarne arene ženskih političkih agencija i feminističkih nevladinih organizacija (Squires, 2008 : 187).

Magda Hinojosa (2012) istražuje pravila za izbor kandidata/nja i njihov uticaj na promociju žena u politici Latinske Amerike. Istraživačica tvrdi da demokratski predizbori nominuju manje kandidatkinja nego centralizovane, isključive procedure selekcije. Sledećim istraživanjem i primerom Čilea ukazuje na rodno određenu izbornu reformu, žensku zastupljenost determinisanu formalnim i neformalnim pravilima i različite efekte izbornih pravila na položaje gradonačelnika i članova saveta, te da je „stakleni plafon” za rukovodeća mesta teže probiti (Hinojosa & Franceschet, 2012). Hinojosa sa saradnicima pet godina kasnije

istražuje (Funk, Hinojosa & Piscopo, 2017) da li je postojala korist na strani ženske zastupljenosti od dominacije leve u Latinskoj Americi tokom „ružičaste plime“ i iznosi podatak da leve vlade nisu ojačale zakone o kvotama više od desnih vlada, niti da su leve stranke nominovale ili izabrale više žena. Stranke nominuju više žena kada im javnost ne veruje i nije zadovoljna, a više muškaraca kada je građanstvo procenilo loše ekonomiju i partije su se našle ispred izazova. Time je dokazano da su efekti ideologije potisnuti i da okruženje donošenja odluka oblikuje izbor stranaka o kandidatkinjama. Ne zanemarujući politički kontekst, isti istraživački tim pomno prati predrasude političkih partija u odnosu na glasače i koristeći podatke podataka iz preko 100 političkih partija u 18 zemalja Latinske Amerike, otkrivaju da stranke nominuju više žena kada veliki deo javnosti ne veruje nacionalnom zakonodavstvu, pružajući podršku toj teoriji (Funk, Hinojosa & Piscopo, 2021).

“Veliki broj autora saglasan je da su ključni akteri u procesu diskriminacije žena političke partije, nedozvoljavajući njihov izbor na političke funkcije u većem procentu” (Murray, 2008 : 554), a indicira se i da “u demokratskim društvima veći broj žena u parlamentima proizilazi iz promene njihovog položaja u partijskim organizacijama” (Lovenduski, 2005: 145).

Politička participacija žena je centralni element demokratije, a priroda i stepen njihove participacije je ključni pokazatelj kvaliteta demokratske kulture. Entitet Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena, Odeljenje za politička pitanja Ujedinjenih nacija, Program UN za razvoj i Međunarodna IDEA sazvali su 4. maja 2011. godine okrugli sto na visokom nivou u Njujorku sa ciljem istraživanja veze demokratije, rodne ravnopravnosti i uloge UN u promovisanju oba⁷¹. Da bi mapirali kritična mesta na sponi demokratije i promocije rodne ravnopravnosti saradivalo je 150 kreatora politike, praktičara i akademika čija polja istraživanja pokrivaju različite aspekte rodne ravnopravnosti i demokratije u svetu. Tokom Okruglog stola značaj je dat ulozi ženskih pokreta na razvoj demokratije, obezbeđivanju da se zakoni i politike o pravima žena prevedu u stvarne promene u životima žena, te pozivanju država na odgovornost za rodnu ravnopravnost. Izneto je i da je prostor za produblivanje demokratije ograničen u zemljama sa slabim ženskim pokretima. Žene često žele da ostanu nevidljive, da bi se oduprle manipulaciji nametnutih ideala u novoj idealizovanoj ženskoj politici, gde ima sve više sličnih žena političkih klonova (Blagojević, 2000 : 200).

⁷¹ IDEA. (2013). Demokratija i rodna ravnopravnost: Uloga Ujedinjenih Nacija. Posećeno 8.6. 2022. URL: <https://www.idea.int/publications/catalogue/democracy-and-gender-equality-role-united-nations>

Zbog izuzetno malog broja državnih liderki u svetu, njihova politička generalizacija nije moguća ali se neka ženska imena mogu navesti kao primeri dobre prakse slobode opredeljenja u odnosu na druge pozicije što ih je popelo na sam vrh vlasti (Tripp, 2008 : 473). Političarke čije karijere nisu vođene očekivanim liderskim stazama su: Tarje Karina Halonen (Tarja Kaarina Halonen) poziv predsednice Finske je obavljala 2000 - 2021. godine, Elen Džonson Sirlif (Ellen Johnson Sirleaf) poziv predsednice Liberije je obavljala od 2006 - 2018. godine, Veronika Mišel Bašele Herija (Veronika Mišel Bašele Herija) predsednice Čilea od 2006. - 2010. godine i od 2014. - 2018. godine, a Angela Dorotea Merkel (Angela Dorothea Merkel) bila je nemačka kancelarka od 2005. - 2021. godine.

6. 2. Opšti obrazac isključenosti žena iz političkog polja tranzicije

Padom Berlinskog zida i nastankom promena 1989. godine patrijarhalni sistem moći je ostao neoštećen, a tradicionalizam se reprodukovao, kroz muške demokratije dok su žene ponele ulogu gubitnica u tranziciji. O tome svedoče podaci iz 1987. godine o proseku od 13,2% žena zastupnica u zapadnim, kapitalističkim razvijenim zemljama, nasuprot čak 26,6% u socijalističkim zemljama (Žene u politici i donošenju odluka u kasnom dvadesetom veku - Studija Ujedinjenih nacija, 1992 : 9 - 15 prema Leinert Novosel 2007 : 99). Model učešća i reprezentacije žena u politici određen je političko-društvenim kontekstom izgrađenim na vrsti izbornog sistema, političkim partijama i ženskim organizacijama, obrazovanjem i zaposlenošću, kulturom i religijom (Kenvorthi & Malami, 1999).

Usled te sistematske marginalizacije javlja se i pojava da nisu sve žene samo identifikovane kao pripadnice grupe žena. Npr. proletarijat je govorio za sebe "mi", isto kao i npr. američki Crnci i pripadnici nacionalnih manjina u Srbiji, npr. Mađari ili Romi. Žene retko kažu za sebe "mi", jer u samopercepciji prioritizuju čitav niz drugih društvenih i ličnih identifikacionih atributa, paradigmatično zanemarijući sopstvenu rodnu pripadnost kao nevažnu. Muškarci doduše govore "žene", ali interesantno, i žene kada govore o sebi koriste isti termin, radije nego zamenicu "mi", kao da se radi o nekom trećem. One su tako prirodna "drugost" u odnosu na grupu muškarca ali su takođe drugost i samim sebi (Mršević 2007 : 63).

Pritisak i kontrola zemalja članica EU na zemlje tranzicije pri uspostavljanju rodne ravnopravnosti doprinosi nekakvim pozitivnim pomacima. Pre nešto više od jedne decenije "nove članice kandidovale su mnogo manji procenat žena za Evropski parlament nego što je

postojeći nivo (oko 30%), čime su ozbiljno dovele u pitanje teško postignute rezultate u zastupljenosti žena u politici u zemljama centra” (Blagojević, 2007 : 96).

U mladim demokratskim društvima postoje predlozi i nedosledno primenjeni zakoni kojima se promovise učešće žena u javnoj sferi, međutim tranzicioni period utihnuo je njihov glas. U poslednjih pola veka učešće žena u parlamentu raste, ali u regionu opada broj izabranih za najviše položaje pri donošenju odluka “sa oko 30 procenata nametnutih kvota u vreme komunizma na između 4 i 14 procenata u većini zemalja” (Women in Transition, 1999 : 19). Osamdesetih godina prošlog veka, kao deo socijalističkog nasleđa, oko 27% žena ulazi u parlamente istočnoevropskih zemalja, dok je u nacionalnim parlamentima zapadnoevropskih taj procenat iznosio 12,5%. Nakon promena 1989. ženska politička participacija spada na 8,4% a feministička literatura je definiše kao “demokratija muškaraca” i “maskulinizirana demokratija”. Smatra se izazovom “odbacivanje nametnutog i često iluzornog egalitarizma komunizma bez napuštanja ideala rodne ravnopravnosti i istinske zastupljenosti i učešća žena” (Women in Transition, 1999 : 19). U bivšoj Socijalističkoj Republici Jugoslaviji, od 1979. do 1989. godine, 17% žena je učestvovalo u radu parlamenta. U to vreme je postojala određena vrsta pozitivne diskriminacije za žene i pripadnike/ce nacionalnih manjina. Na izborima 1990. godine broj žena rapidno pada u svim dotadašnjim republikama i pokrajinama. U Sloveniji na 13%, Hrvatskoj 4,5%, Crnoj Gori 3,3%, Bosni i Hercegovini 2,9% i u Srbiji na svega 1,6% (Izveštaj⁷² Misije Međunarodne helsinške federacije za ljudska prava u Srbiji, 2000).

Sa niskih 16,6% poslanica u prvom direktno izabranom zakonodavnom telu 1979. godine, procenat žena je rastao nakon svakih izbora do 41% nakon izbora 2019. godine⁷³. Od januara 2021. godine, procenat žena članica Evropskog parlamenta je opao od izbora 2019. i sada iznosi 38,9 %. Ovo je iznad svetskog proseka za nacionalne parlamente i iznad evropskog proseka za nacionalne parlamente, koji iznosi 30,5 %. Postoji velika razlika između država

⁷² Izveštaj Misije Međunarodne helsinške federacije za ljudska prava u Srbiji, 2000. Posećeno: 11. 6. 2022. URL: <https://www.helsinki.org.rs/serbian/izvestaji02.html>

⁷³ Women in politics in the EU, 2021. Posećeno 13. 5. 2022. URL: [chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689345/EPRS_BRI\(2021\)689345_EN.pdf](chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689345/EPRS_BRI(2021)689345_EN.pdf)

članica. Na jednom kraju spektra, sve veći broj zemalja je na ili oko pariteta. Na drugom kraju, na Kipru, u Rumuniji, Slovačkoj i Grčkoj, žene čine manje od četvrtine poslanika/ca u Evropskom parlamentu. Kipar sada nema žena članica, za razliku od udela od 16,7 % u prošlom mandatu. U Bugarskoj je udeo žena porastao na 29,4 % sa 17,6 % u prošlom mandatu. Zanimljivo, Malta, čiji je rekord rodne ravnopravnosti pri dnu u poređenju sa drugim državama članicama EU, ima rodni paritet u Evropskom parlamentu, pri čemu su 50% njegovih članova žene (Women in politics in the EU, 2021).

Put do političke funkcije i vodećih pozicija u vladajućoj nomenklaturi je za žene u Srbiji višestruko otežan. Mali broj bude selektovan da se kandiduje na izbornim listama partija, a one izabrane uglavnom zauzimaju mesta na dnu lista. Participacija je neopohodan, ali ne i dovoljan uslov za reprezentaciju. Činjenica da su žene širom sveta učestvovala u političkim i društvenim pokretima u kriznim vremenima, ali nakon toga su se uvek povlačile iz oficijalne, institucionalne politike i javnog života (Čičkarić, 2009 : 434).

Sličnosti zemalja postsocijalističke Evrope u kreiranju rodnih režima mnogo su veće nego različitosti, što je proizišlo iz činjenice da su sva ta društva bila prvobitno agrarna, a potom socijalistička, i da su ženski resursi uvek bili maksimalno angažovani, pod diktatom tradicije ili socijalističke ideologije (Blagojević, 2007).

Ekonomsko-politički koncept zemalja tranzicije prožima svoje promene kroz sve društveno-kulturološke aspekte života. Klasna i rodna raslojavanja vratile su žene u privatnu sferu, ekonomsku zavisnost i deprofesionalizaciju i potisnule je sa dominantne političke scene.

Žene u Vojvodini i Srbiji su neprekidno marginalizovane i kao politički subjekti. Godine 1990, žene su imale 5% mesta u Saveznom parlamentu SFR Jugoslavije. Istovremeno, one su postale žrtve nacionalističkih procesa u politici, kao i žrtve ekonomskog i društvenog kolapsa. Postale su simbol nacionalističkih politika i htele one to ili ne, “majke nacije” (Kuzmanović, 2002 : 70).

Feministička inicijativa delovala je na samom početku devedesetih godina prošlog veka. Nove političke partije na izvršnim pozicijama imale su žene, međutim vrlo brzo narušen je procentualni odnos učešća žena na vodećim pozicijama u pojedinim političkim stranama i njihovog nominovanja od strane tih partija za poslaničke kandidate na izbornim listama (Milić, 1994; Blagojević, 1998; Kolin i Čičkarić, 2010). “Društveni kontekst definiše strukturalna i

funkcionalna ograničenja sa kojima se žene suočavaju u individualnom i kolektivnom političkom” (Kolin i Čičkarić, 2010 : 114).

Opšti obrazac isključenosti žena iz politike proističe iz tih ograničenja i ne može se menjati prostim povećanjem broja žena u političkim ustanovama. Neohodni su mehanizmi koji stvaraju povoljniju klimu i uslove za efikasnu promociju žena u procesima upravljanja i odlučivanja (Kolin i Čičkarić, 2010 : 121).

Ne postoji jedan razlog ili jednostavno rešenje ženske političke prezentacije niti je dovoljno obezbediti jednostavan paritet prisustva u zakonodavnim telima. Institucije su te koje trebaju biti orodene i težiti ka feminizaciji političke elite (Childs, Lovenduski, 2012).

Odsustvo žena iz parlamenta, odlučivanja i procesa rukovođenja dovelo je do marginalizacije žena na tržištu rada, deprofesionalizacija i feminizacije siromaštva što je unizilo standard života i kvalitet ženskog zdravlja (Čičkarić, 2003).

Izveštaj Evrobarometra⁷⁴ o ravnopravnosti polova, u različitim segmentima društva, iz perioda februar - mart 2012. godine objavila je Evropska komisija. Rezultati ženske političke zastupljenosti u nacionalnom parlamentu su niski - na četiri člana parlamenta jedna je žena. U Evropskom parlamentu, od deset poslanika, samo tri su žene, a registrovana je velika razlika među zemljama Evropske unije (Švedska, 45,0% / Kipar, 12,5% / Rumunija 13,3%). Kako su rodne razlike u društvenim, ekonomskim i političkim pravima nakon celog jednog veka još uvek vrlo prisutne Natalija Žunić (2014) analizira rodnu prirodu demokratskog odlučivanja i političke zastupljenosti žena u parlamentima Evropske unije. U njenom istraživanju dominantan je stav o deficitu postindustrijske demokratije zbog neuspeha adekvatno predstavljenih interesa žena. Konsekventno pitanje Natalije Žunić je zašto su neke zemlje ostale izvan tokova koji idu ka rodnoj ravnopravnosti kada je pravni aparat pokrenut. Nakon istraživanja zaključuje da “nizak nivo primene zakona održava stvarnu nejednakost i dovodi u pitanje teško postignute standarde u zastupljenosti žena u politici u zemljama razvijene (stare) demokratije” (Žunić, 2014 : 224).

Smiljana Lenert Novosel (2007) u svom radu ističe značaj formiranja “kritične mase” žena u parlamentu. Demokratski mlade zemlje imaju niži procenat žena u politici jer u odnosu na rodnu jednakost primat zauzima važnost nacionalnog dohotka. Ona takođe navodi da su podaci vezani uz žene najviši tamo gde se primenjuju mehanizmi pozitivne diskriminacije, uglavnom

⁷⁴ Eurobarometer survey. Posećeno 5.6.2022. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/1049>

kvote, te za primer daje zemlje Skandinavije. Džudit Skuirs (Judith Squires, 2008) ističe da politička kvota nije deskriptivno povećanje broja žena u institucijama, već povećanje suštinske reprezentacije kroz feminizaciju prostora političke moći.

6. 2. 1. Žene u politici Republike Srbije

Uvođenjem kvota za nedovoljno zastupljen pol Zakonom o izboru narodnih poslanika, udvostručeno je učešće žena na parlamentarnim izborima 2008. godine (20,4%)⁷⁵. Dobra praksa razvijenijih evropskih zemalja ukazuje na primenu mera i na nivou državnih institucija i političkih partija gde je položaj žena znatno poboljšan sa aspekta političke prezentacije.

Ulazak žena u političku arenu ostvaruje se nominacijom kandidatkinja od strane političkih partija, da bi uopšte mogla biti vidljiva glasačkom telu. Tek tada ženama sledi borba u areni patrijarhata sa načinom, organizacione, institucionalne i medijske prezentacije.

Zorica Mršević (2005) ukazuje na činjenicu da se žene kandidatkinje u poslednjem momentu stavljaju na listu, i to vrlo često kao rođaci i prijatelji partijskih vođa i aktivista. Političke stranke ne podržavaju žene kandidatkinje i prenebregavaju svoju političku i pravnu obavezu da podstiču i razvijaju inkluzivnu demokratiju.

Prema istraživanju Ane Vuković (2008) lideri političkih partija tvrde da žene nisu zainteresovane da se kandiduju za funkcije, da nemaju vremena od privatnih obaveza, da nemaju dovoljno samopouzdanja i da nemaju dovoljan broj žena koje bi ispunile kvotu od 30% kandidata na izbornim listama. Vuković ističe da je tradicionalistička politička kultura jednako zastupljena kod oba pola i jedan je od ključnih razloga nižeg učešća žena u političkom životu. Navodi kao dve osnovne determinante institucionalnu i psihološku barijeru aktivne participacije.

Razlog je to što su žene socijalizovane da se brinu o porodici i privatnom životu i njihove aktivnosti se ne usmeravaju ka javnoj sferi. Zbog dvojnosti privatno/javno žene se u politici ne osećaju na svom terenu, već su stalno na svojevrsnom testu karaktera, sposobnosti i znanja (Vuković, 2008:362).

Mršević (2007) ukazuje na pojavu da žene manje liče na žene glasače (više na muške) kada je njihov procenat učešća niži od 15% - 20%. Objašnjenje se krije iza zvaničnih procedura

⁷⁵ Žene i muškarci u Srbiji, 2008. Beograd: Republički zavod za statistiku Srbije. Posećeno 4. 6. 2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjiiiahp/http://publikacije.stat.gov.rs/G2008/Pdf/G20086028.pdf>

regulisanja koje su dizajnirane kako bi se birao između odgovarajućih muškaraca najbolji. Da bi se izborile za svoju poziciju žene barataju “muškim kvalifikacijama” jer se od njih očekuje da imaju karijere u profesijama kojima dominiraju muškarci, kao što su biznis ili pravo.

U skandinavskim zemljama, dugogodišnje vladine intervencije su doprinele formiranju svesti javnog mnjenja o neophodnosti ravnopravnog položaja oba pola. Kako su žene većinske korisnice državnih socijalnih programa i zaposlene u javnom sektoru i državnoj administraciji, odnos države i ženske populacije je rezultirao njihovom političkom afirmacijom, te integracijom u politički sistem (Bergqvist, 1999). Kod nas je to izgledalo ovako (politički izbori 2008. godine):

Neke stranke u Srbiji su prepoznale značaj ženskog biračkog tela, ali su ženama pristupale na različite načine, što odgovara generalnoj platformi stranaka. Srpska radikalna Stranka i njen lider se obraćala ženama kao majkama, onima koje rađaju, a taj „posao je veoma težak“. Lista za Evropsku Srbiju i njen lider Boris Tadić isticao je evropske integracije kao put ka ostvarivanju rodne ravnopravnosti - u kampanji ove liste je rodna ravnopravnost postavljena u kontekst evropskih vrednosti (Baćanović i dr., 2008 : 2).

Nije netačno da je majčinstvo težak posao, ali nije jedini koji treba isticati kada se govori o ženi ili indoktrinira žensko glasačko telo.

Istraživanje rodne ravnopravnosti u Narodnoj skupštini Republike Srbije iz 2013. godine, jedno je od istraživačkih komponenti u okviru istraživanja o kontrolnoj funkciji parlamenta. Iste godine je osnovana i ženska parlamentarna mreža. Analiza rodne ravnopravnosti u Narodnoj skupštini Republike Srbije nastala je kao deo inicijative „Otvoreni parlament“ koji sprovodi koalicija organizacija civilnog društva. Istraživanje o kontrolnoj funkciji parlamenta. Rezultati ukazuju na značajne procentualne pomake zastupljenosti žena u Narodnoj skupštini Republike Srbije i afirmaciju žena u zakonodavnim i kontrolnim funkcijama parlamenta. “Povećanje udela žena mnoge poslanice i poslanici ocenjuju vrlo pozitivno, ukazujući na neke nove kvalitete koje je parlament dobio ovim povećanjem, kao što su efikasniji rad, odgovornije i umerenije komuniciranje, posvećivanje više pažnje pojedinim socijalnim pitanjima i sl.” (Žene u parlamentu, 2014 : 22).

Pet godina nakon istraživanja tradicionalističke političke kulture i ključnih razloga nižeg učešća žena u političkom životu, Ana Vuković razmatra aspekte ženske političke participacije u Srbiji. Ukazuje na mogućnosti ženskog političkog angažmana i uticaj političke

kulture na njihovu participaciju. Takođe, analizira empirijske podatke o položaju i uticaju političara/ki u Srbiji. Istražuje sličnosti i promene u stavovima političarki o ženskoj političkoj participaciji u periodu između 2007. godine i 2011/2012. godine.

Političarke su istakle da još uvek postoje predrasude o ženama u politici i da predrasude pokazuju i političari i građani i da je neophodna politika profesionalizacije;

Nešto češće u istraživanju 2011/2012. imamo jasno izražena dva stava političarki: jedan je stav političarki koje su osvestile da su njihovi motivi za politički angažman bili različiti na početku političke karijere i sada, a drugi stav je da politika nije zanimanje kojim će se baviti do kraja života. Prema samooceni političarki iz oba istraživanja doprinos žena u politici je velik i većina njih je zadovoljna, ali i samokritična prema svom političkom angažmanu;

U istraživanju 2011/2012. godine političarke češće ističu strategije i zakone koji su doneseni kao proizvod ženskog političkog lobiranja, zadovoljne su šta su postigle za to vreme, ali i svesne da je dug put od izlaganja zakona i strategije do njihove primene u društvu;

Postoji nedoumica oko toga da li su žene prisutne u politici zato što su političke partije i njihovi lideri prepoznali da je moderno imati žene u političkoj stranci (Vuković, 2014 : 415).

Rodna ravnopravnost u Republici Srbiji garantovana je Ustavom. Izborni zakon predviđa učešće žena više od 30 % po sistemu kvota za parlamentarne, pokrajinske i lokalne izbore. U Narodnoj skupštini 2017. godine bila je 91 žena, na čelu Vlade žena, kao i na čelu Narodne banke Srbije i Ustavnog suda Srbije. Izraženo u procentima 36% poslanica u Narodnoj skupštini bile su žene. 2020. godine je 40 % žena, ukupno 93 u srpskom parlamentu.

Posmatrajući region južne Srbije informacije su poražavajuće. Od 22 poslanika/ca koliko predstavlja jug Srbije u Parlamentu, samo su 4 (četiri) žene, i to Jelena Žarić Kovačević, Ljubica Mrdaković Todorović, Olivera Pešić i Ivana Dinić. Tri od četiri su iz Niša. U procentima to iznosi poražavajućih 18% ili ukoliko posmatramo Republički nivo, upola manje. Zašto je takva situacija i da li je ženama sa juga Srbije mesto u Parlamentu? (Moj poslanik, 26. januar 2018.)

Indeks rodne ravnopravnosti Republike Srbije u okviru domena moći izmerio je rodni jaz u učešću u strukturama političke, ekonomske i društvene moći. Poddomen koji se odnosi na

političku moć prema prosecima za 3 godine, obuhvata indikatore za merenje učešće žena na položajima ministara/ki: za 2014. godinu 21%, 2016. 22,5% i 2018. 23,1%; poslanika/ca Narodne skupštine Srbije za 2014. godinu 33,7%, 2016. 34,4% i 2018. 36,6%; i lokalnih skupština za 2014. godinu 18,7%, 2016. 30,3% i 2018. 35,6%. Poddomen ekonomske moći odnosi se na jaz u upravljanju ekonomskim resursima preko rukovodećih pozicija i obuhvata pokazatelje učešća žena među članovima odbora najvećih kompanija na berzi, za 2014. godinu 17,3 %, 2016. 19,3 % i 2018. 19%; članovima nadzornih odbora i odbora direktora Narodne banke Srbije, za 2014. godinu 31%, 2016. 27,6 % i 2018. 25,9%. Poddomen društvene moći obuhvata indikatore kojima se meri udeo žena i muškaraca među članovima/ca odbora javnih organizacija za finansiranje istraživanja za 2014. godinu 0%, 2016. 0% i 2018. 20%; članovima/ca odbora medija za 2014. godinu 11,1%, 2016. 28,0% i 2018. 36%; i vrhunskih olimpijskih sportskih organizacija za 2014. godinu 3,8%, 2016. 3,8% i 2018. 4% (Babović i Petrović, 2021 : 40-41).

Prema prvom izveštaju ženske platforme za razvoj Srbije⁷⁶, Prioriteti za 2017. i 2018. godinu, sačinjenom na osnovu okvira za monitoring i evaluaciju za period od novembra 2014. do septembra 2016. godine zastupljenost žena i muškaraca u Narodnoj skupštini i Skupštini APV u odnosu na udeo u stanovništvu, razloženo na manjinske grupe i partije iznosi 84 (34%) žene i 166 (66%) muškaraca u Narodnoj skupštini Republike Srbije, a 24 (19%) žene i 96 (81%) muškaraca u APV. Nakon izbora 2016. godine statistika iznosi 85 poslanica i 165 poslanika u Narodnoj Skupštini RS, 38,5% žena i 64,2% muškaraca u Skupštini AP Vojvodine; Od ukupnog broja kandidata na listama 3.270, žene su činile 38,19% (1249), a muškarci (2021) 61,8%. Sve političke stranke kandidovale više od 30% žena, a neke od njih i 50% (DJB). Zastupljenost žena i muškaraca na sledećim rukovodećim položajima u izvršnoj vlasti: premijer/ka, ministar/ka, državni/a sekretar/ka, predsednik/ca opštine i gradonačelnik/ca, načelnik/ca iznosila je pre izbora 2016. godine, 0 premijerki, 4 ministarke, 39 pomoćne ministarke, 5,6 % predsednica opština 42,8% načelnica i 32,3% odbornica. Od muškaraca 1 premijer, 16 ministara, 37 pomoćnih ministara 94,4% predsednika opština, 57,2% načelnika i 67,7% odbornika. Nakon

⁷⁶ Prvi izveštaj ženske platforme za razvoj Srbije, Prioriteti za 2017. i 2018. godinu. Ženska platforma za razvoj Srbije 2014 – 2020. (2016). Beograd: Fondacija Fridrih Ebert. Posećeno 7.4.2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiiahp/https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/12991.pdf>

izbora 2016. godine napredak na nacionalnom nivou je 5 ministarki, veliki povratak unazad u vladi Vojvodine (1 žena). Stagnacija u broju predsednica opština 11 (od 2012. imamo oko 10), 3 gradonačelnice posle izbora (ranije 1) (Prvi izveštaj ženske platforme za razvoj Srbije, 2016 : 16).

Zastupljenost žena i muškaraca na rukovodećim položajima u izvršnoj vlasti	Pre izbora 2016. godine		Promena nakon izbora 2016. godine	
	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene
Premijer/ka	1	0		
Ministar/ka, Pomoćni ministari/ke	16	4		5
Predsednika/ca opština	37	39		
Načelnika/ca	94, 4 %	5, 6 %		
Odbornika/ca	57, 2 %	42, 8 %		
	67, 7 %	32, 3 %		

Po indeksu RR, politička participacija je jedina oblast u kojoj je Srbija iznad proseka u EU i to isključivo po broju žena u parlamentu i po čelnoj poziciji Narodne banke na kojoj se nalazi žena.

Tabela 2: Izvor: Prvi izveštaj ženske platforme za razvoj Srbije, 2016 : 16

Poslednji indeks rodne ravnopravnosti objavljuje pozitivan rezultat društvenih promena rodne ravnopravnosti usvajanjem Zakon o rodnoj ravnopravnosti, krovnog zakon u oblasti prava žena i Zakona o izmenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije i uspostavljanjem Strategije za sprečavanje i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja prema ženama. Vlada Republike Srbije sačinjena je od skoro 50% žena, premijerke i dve potpredsednice Vlade i 40% žena u Narodnoj skupštini. Izveštaj je objavljen u vreme ekonomskih nedaća uzrokovanih svetskim promenama i pandemijom, kojima su žene pogođenije od muškaraca. U većem procentu su gubile posao, bile preopterećene u sferi kućne brige, nege i neplaćenog rada i pretrpele tokom kriznog perioda višestruki porast porodičnog nasilja (Babović i Petrović, 2021 : 8).

Koliko treba da traje prokrastinacija ženske žrtve da bi se davno definisan i dokazan problem okončao rodnom jednakošću, zaista ostvarenom u savremenom društvu?

Zakon Republike Srbije propisuje polnu kvotu za izborne liste uz barem svakog trećeg kandidata iz redova manje zastupljenog pola. Na jednoj izornoj listi je prva na listi bila žena. Od 75 članova stalnog i proširenog sastava RIK-a, 20 njih bile su žene. Žene nisu bile dovoljno zastupljene na političkim skupovima koje je pratila LEOM OEBS/KDILJP, a sami učesnici izbora nisu u svojim programima obrađivali pitanja koja se odnose isključivo na žene

(Prevremeni parlamentarni izbori, 2016 : 3).

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti je 2013. godine uputila preporuke Ivici Dačiću⁷⁷, tadašnjem predsedniku Vlade koja je bila pred rekonstrukcijom, a 2014. godine i Aleksandru Vučiću⁷⁸, tadašnjem mandataru, da prilikom imenovanja Vlade vode računa o ravnomernoj zastupljenosti pola.

Podaci o članovima Izvršnog odbora stranaka pokazuju da žene ne čine ni 1/3 u ovom stranačkom telu. Procenat žena u SDS iznosi 16%, DS 19%, SPS 13%, Dveri 4%, dok u DSS nema nijedne žene u ovom telu. Izuzetak predstavlja LSV u čijem Izvršnom odboru je 40% žena. Najdužu tradiciju postojanja Foruma žena ima LSV u kom su ova tela prvi put konstituisana 2000. godine na lokalnom nivou, dok je koordinaciono telo Foruma uspostavljeno 2002. (Todorović, 2016 : 5).

Značajan pokazatelj ženske političke participacije u Srbiji je i istraživanje koje je objavio Pokrajinski ombudsman u julu 2016. godine, o primeni principa rodne ravnopravnosti u jedinicama lokalne samouprave na teritoriji AP Vojvodine⁷⁹. Istraživanjem je utvrđena prisutna nejednakost i neravnopravnost polova u svim sferama javne lokalne politike i pripadnost pozicija moći i odlučivanja muškarcima. Žene u vlasti prisutne su samo koliko im obezbeđuju afirmativne mere, odnosno političke rodne kvote. Rezultati istraživanja ističu:

- da žene i kada se nalaze na određenoj poziciji, najčešće rukovode sektorima koji se tradicionalno dodeljuju ženama, kao što su društvena pitanja, obrazovanje i socijalna zaštita
- muškarci u nesrazmerno većem broju u odnosu na žene rukovode gradovima i opštinama, odnosno muškarci su u 85% jedinica lokalne samouprave predsednici skupštine grada/opštine, dok se u čak 92% lokalnih samouprava nalaze na pozicijama

⁷⁷ Posećeno 10. 6. 2022. URL: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/preporuka-vladi-republike-srbije/>

⁷⁸ Posećeno 10. 6. 2022. URL: <http://ravnopravnost.gov.rs/rs/preporuka-mera-aleksandru-vucicu-mandataru-za-sastav-vlade-republike-srbije/>

⁷⁹ REDOVAN GODIŠNJI IZVEŠTAJ POVERENIKA ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI ZA 2016. GODINU. Posećeno 10. 6. 2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiiiahp/http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2017/08/PDF-Redovan-godi%C5%A1nji-izve%C5%A1taj-Poverenika-za-za%C5%A1titu-ravnopravnosti-za-2016-godinu.pdf>

predsednika opštine/gradonačelnika

- rodno osetljiv budžet izradile su samo neke opštine
- žene zauzimaju nešto više od trećine odborničkih mesta u skupštini jedinica lokalne samouprave, a čine i treći ukupan broj potpredsednika skupštine opštine/grada
- žene zauzimaju 20% članstva opštinskog/gradskog veća (članice opštinskog/gradskog veća najčešće su zadužene za oblast zdravstva, obrazovanja, socijalna pitanja, kulturu, rodnu ravnopravnost i slično (Redovan godišnji izveštaj poverenika za zaštitu ravnopravnosti, 2016 : 82).

Interparlamentarna unija klasifikovala je po opadajućem redosledu procenat učešća žena na višim i nižim političkim pozicijama. Klasifikacija je urađena na osnovu informacija koje su dostavili nacionalni parlamenti iz 193 zemlje do 1. februara 2019. godine. Srbija zauzima 25. poziciju, sa brojčanim stanjem nakon izbora 2016. godine (Slika 1).

The data in the table below has been compiled by the [Inter-Parliamentary Union](#) on the basis of information provided by National Parliaments by 1st February 2019. **193 countries** are classified by **descending order of the percentage of women in the lower or single House**. Comparative data on the [world and regional averages](#) as well as data concerning the two [regional parliamentary assemblies](#) elected by direct suffrage can be found on separate pages. You can use the [PARLINE database](#) to view detailed results of parliamentary elections by country.

From March 2019, monthly rankings of the percentage of women in parliament are now being published on New Parline, the IPU's open data platform: <https://data.ipu.org/women-ranking>

Consult the [archive of statistical data](#) on the percentage of women in national parliaments.

WORLD CLASSIFICATION									
Rank	Country	Lower or single House				Upper House or Senate			
		Elections	Seats*	Women	% W	Elections	Seats*	Women	% W
1	Rwanda	03.09.2018	80	49	61.3%	26.09.2011	26	10	38.5%
2	Cuba	11.03.2018	605	322	53.2%	---	---	---	---
3	Bolivia	12.10.2014	130	69	53.1%	12.10.2014	36	17	47.2%
4	Mexico	01.07.2018	500	241	48.2%	01.07.2018	128	63	49.2%
5	Sweden	09.09.2018	349	165	47.3%	---	---	---	---
6	Grenada	13.03.2018	15	7	46.7%	27.04.2018	13	4	30.8%
7	Namibia	29.11.2014	104	48	46.2%	08.12.2015	42	10	23.8%
8	Costa Rica	04.02.2018	57	26	45.6%	---	---	---	---
9	Nicaragua	06.11.2016	92	41	44.6%	---	---	---	---
10	South Africa ¹	07.05.2014	393	168	42.7%	21.05.2014	54	19	35.2%
11	Senegal	30.07.2017	165	69	41.8%	---	---	---	---
12	Finland	19.04.2015	200	83	41.5%	---	---	---	---
13	Spain	26.06.2016	350	144	41.1%	26.06.2016	266	98	36.8%
14	Norway	11.09.2017	169	69	40.8%	---	---	---	---
15	New Zealand	23.09.2017	120	48	40.0%	---	---	---	---
"	Timor-Leste	12.05.2018	65	26	40.0%	---	---	---	---
17	France	11.06.2017	577	229	39.7%	24.09.2017	348	112	32.2%
18	Mozambique	15.10.2014	250	99	39.6%	---	---	---	---
19	Argentina	22.10.2017	255	99	38.8%	22.10.2017	72	30	41.7%
"	Ethiopia	24.05.2015	547	212	38.8%	05.10.2015	153	49	32.0%
21	North Macedonia	11.12.2016	120	46	38.3%	---	---	---	---
22	Iceland	28.10.2017	63	24	38.1%	---	---	---	---
23	Belgium	25.05.2014	150	57	38.0%	03.07.2014	60	26	43.3%
"	Ecuador	19.02.2017	137	52	38.0%	---	---	---	---
25	Serbia	24.04.2016	247	93	37.7%	---	---	---	---
26	Denmark	18.06.2015	179	67	37.4%	---	---	---	---

Slika 1. Izvor: Women in national parliaments. Posećeno 10. 6. 2022. URL: <http://archive.ipu.org/wmn-e/classif.htm>

Prema Četvrtom periodičnom izveštaju⁸⁰ o primeni Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) u članu 7 u delu o učešću žena u političkom i javnom životu, preporuka iz stava 27. zaključnih zapažanja Komiteta navode:

⁸⁰ Četvrti periodični izveštaj o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW). Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog. Posećeno 16. 08. 2022. URL: <https://www.minljmpdd.gov.rs/lat/medjunarodni-ugovori-konvencija-CEDAW.php>

131. U Republici Srbiji su 24. aprila 2016. godine održani parlamentarni i lokalni izbori. Novi saziv Narodne skupštine čine 34,54% žena a sličan procenat je u svakoj od skupština gradova i opština. Pored predsednice Narodne skupštine, od 250 narodnih poslanika 85 su žene. Poslanice čine Žensku parlamentarnu mrežu koja funkcioniše kao neformalna grupa ali je u predhodnom periodu postala važan činilac u unapređenju i promovisanju politike rodne ravnopravnosti.

132. Nakon predsedničkih izbora održanih u maju 2017. godine došlo je i do promena u Vladi. Po prvi put u istoriji, Narodna skupština Republike Srbije je 30. juna 2017. godine, izglasala ženu za premijera. Od 21 resora, Vlada ima četiri ministarke, od kojih je jedna i podpredsednica Vlade i predsednica Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost.

133. Pet žena su predsednice upravnih okruga, dok su 12 načelnice gradova i predsednice opština (od 168). Od ukupnog broja državnih službenika 62,4% su žene, na rukovodećim radnim mestima 53,23% ima žena, a državnih službenica na položaju ima 45%.

134. Na rukovodećim/komandnim dužnostima u sistemu bezbednosti u Republici Srbiji žene su 2015. godine bile zastupljene sa 19,68%, što predstavlja povećanje od 5,21% u odnosu na 2010. godinu.

135. Republika Srbija ima 15 žena na čelu diplomatsko-konzularnih predstavništava u svetu (11 ambasadora i 4 generalna konzula). U periodu jun 2013 - decembar 2014. godine jedna žena je bila diplomatski predstavnik Republike Srbije u Centru za bezbednosnu saradnju u Republici Hrvatskoj. Trenutno, među pripadnicima vojnodiplomatskog kora Republike Srbije u inostranstvu nema žena.

136. Zakonom o zaposlenima u autonomnim pokrajinama i jedinicama lokalne samouprave propisano je načelo jednake dostupnosti radnih mesta pri zapošljavanju svim kandidatima, pri zapošljavanju se mora voditi računa o tome da nacionalni sastav, zastupljenost polova i broj osoba sa invaliditetom, među zaposlenim u najvećoj mogućoj meri odlikava strukturu stanovništva. U skladu sa ovim zakonom, Vlada je donela tri uredbe kojima je uredila kriterijume za razvrstavanje, opis i popunjavanje radnih mesta nameštenika i službenika u autonomnim pokrajinama i jedinicama lokalne samouprave.

137. Pokrajinska vlada APV, ima ukupno 11 članova/ica od kojih je jedna žena. Zastupljenost poslanica u Skupštini AP Vojvodine je 35,8%.

6. 3. Političke kandidatkinje u javnom diskursu

Politički tretman žena u politici evidentno nije jednak muškom. Uporedo sa stvarnim statusom žena na političkom polju, ni njihova promocija nije realizovana na kvalitetan i sveobuhvatan način. Javnost, institucije i mediji permanentno sputavaju žensku politički promociju stereotipima jer kao po inerciji preuzimaju diskurs jedni od drugih, pa ga zatim vraćaju ili vrte u patrijahalnom krugu. Svi su pozvani na odgovornost, ali je ne preuzimaju već se ogledaju jedni na druge. Počevši od porodičnih rodnih uloga, asocijacija stečenih u ranom obrazovnom sistemu, pregleda predstavljanja žena kroz literaturu, rodnih podela profesija, stav političkih partija prema svojim članicama, pa sve do institucijalne i medijske promocije, žena je kao kategorija uvek podređena u odnosu na muškarca.

Ukoliko želimo da zaista razumemo žensku poziciju u realnosti, moramo je sagledati kroz niz konstrukata koji ženu proizvode u baš takav subjekat “jer su ideološki konstruisane i diskurzivno smeštene unutar stvarnosti” (Rajan, 1993 : 273).

Tom Karlson (Tom Carlson , 2001) apeluje na potrebu sagledavanja rodnih stereotipa u izbornim arenama različitih zemalja, sa uporištem na komparativnoj analizi dve zemlje nejednake u određenim aspektima i procentualnom učešću žena u radu zakonodavnih organa, Finskoj i Sjedinjenim Američkim Državama. Televizijsko političko oglašavanje sa rodnog aspekta „teška” pitanja i osobine, stereotipno pripisana političarima, naglašena su u odnosu na „meka”, upućena političarkama (Carlson, 2001 : 131).

Aili Meri Trip (Aili Mari Tripp) ukazuje na problem načina kako se žena predstavlja u literaturi i medijina sa fokusom na “stavovima prema ženama na izvršnoj poziciji, na ličnim karakteristikama žena rukovodilaca, njihovom emocionalno stanju, odeći, kućnim sposobnostima i načinu na koji pregovaraju o svojim porodičnim odnosima” (Tripp, 2008 : 473).

Šarlot Adkok (Charlotte Adcock) ističe centralnu medijsku ulogu zanemarenu u feminističkom pogledu na politiku kao i “važnost posebnog obraćanja pažnje na rodne dimenzije izveštavanja i načine na koje se diskursi muškosti i ženstvenosti primenjuju” (Adcock, 2010 : 150). Svojim istraživanjem tokom izbora u Velikoj Britaniji 1997. godine detektuje zanemarivanje novinara o dostupnom materijalu o rodnoj politici što ozbiljno dovodi u pitanje adekvatnost prakse „nezainteresovanog” informativnog izveštavanja i dokazuje da su žene:

po navici označavane kao žene i marginalizovane kao ozbiljne političke govornice,

konteksti u kojima su najčešće figurirale blisko se odnose na teme kojima su same novine dale prioritet, a rodni aspekti političkih pitanja su rutinski zanemareni. Izbor jezika često služi za reprodukciju tradicionalnih, pežorativnih ili mitskih koncepcija ženskosti, dok je mnogo izveštavanja implicitno pretpostavljalo određene vrste muškosti kao neoznačene norme protiv koje su žene označene kao različite (Adcock, 2010 : 150).

“Žena je uvek trostruka reprezentkinja - istovremeno je deo biračkog tela, izabrana od strane političke partije i predstavnica ženskih interesa” (Čičkarić, 2009 : 427).

Nakon izbora 1997. godine u Velikoj Britaniji sa 9,2% žena u parlamentu njihova zastupljenost se podigla na 18,2%, što je “testiralo” teoriju kritične mase i promenu političkog kursa u Westminster-u (Norris, Lovenduski, 2003). Godine 2008. u Španiji je od 17 ministarskih pozicija, 9 pripalo ženama. Modernizacija političkog polja postizala se kroz rodne kvote što je doprinelo ravnopravnijem odnosu na tržištu rada, profesionalnom i obrazovnom polju, samoj klimi u parlamentu i orjentisanju ka feminističkim vrednostima, te javnom diskursu.

Adkok, takođe detektuje medijsku praksu reprezentacije žena zasnovanu na ulogama u privatnoj sferi, seksizam, obezvređivanje profesionalnih kvaliteta, maskulizovano konstruisanje političkog vođstva, te samim tim ograničavanje uslova za efektivno predstavljanje žena u politici.

Reduktivni prikazi ženskosti takođe imaju šire implikacije na ono što čitaoci znaju i misle o sebi i drugima...načini izveštavanja i komentara imaju potencijal da promovišu kritičko razmišljanje ili podstaknu akciju. Jezik, slike i izvori koje mediji koriste postavljaju predrasude, nepoštovanje, borbene ili cinične perceptivne okvire i guraju žene u defanzivu i dovode u pitanje njihovu demokratsku vrednost (Adcock, 2010 : 151).

Neravnopravan položaj žena u političkoj areni pretstavlja i ozbiljnu institucionalnu diskriminaciju.

Pretečom ženskog pokreta u Srbiji smatra se međunarodna konferencija “Drug/ca žena - žensko pitanje - novi pristup”, održana 1979. godine u Beogradu, u Studentskom kulturnom centru. Tada je prvi put dolazi do javnog propitivanja ženskih tema i feminizmu se otvara medijski prostor (Papić, 1989).

VII Obrazloženje o potrebama istraživanja

Cilj rada upućuje na zloupotrebu moći, dominacije i nejednakosti koja se reprodukuje u medijskom sadržaju. Takva postavka se ogleda u društvenom i političkom kontekstu prema ženi. U kritičkoj analizi diskursa uočeno je da se ženama (ali i muškarcima) pripisuju ne samo tradicionalni nego i savremeni stereotipi - u smislu da se znanja o drugom uzimaju već podrazumevana, nepromenljiva i ukornjena. Rodni stereotipi utiču na nejednaku raspodelu moći i resursa između žena i muškaraca u svim oblastima života i na taj način ograničavaju njihove istinske ljudske potencijale. Stereotipno predstavljanje žena u medijima igra ključnu ulogu u formiranju i oblikovanju stavova i ponašanja pojedinca utičući na njih i ohrabrujući ih da internalizuju i iznova usvajaju društveno konstruisanu sliku ženskosti i muškosti kao i prihvatljive, odnosno neprihvatljive rodne uloge.

Autori/ke feminističkih kritika medijskih uređivačkih politika na našim prostorima izuzetno su retki/e. Povećanje učešća žena u procesima odlučivanja predstavlja prioritarniju temu međunarodnih konferencija, organizacija i akcionih programa. Na našim prostorima skroman je broj ovakvih istraživanja, predloga i delovanja koji naglašavaju činjenicu da nedovoljna zastupljenost žena na pozicijama odlučivanja sprečava uvažavanje interesa i potreba celokupnog stanovništva.

Doprinos ovog istraživanja studijama roda ogledao bi se i u ukazivanju na uticaj patrijarhata na androcentrizam medijskog - televizijskog sadržaja koji pruža permanentni podsticaj ukorenjavanju stereotipnih rodnih uloga. Istraživanje ukazuje na činjenice da mediji ne pružaju otpor društvenim normama ni uprkost nizu pravnih instrumenata i institucionalnih mehanizama, nastalih u te svrhe.

“ ‘Teška’ pitanja i osobine, stereotipno pripisane političarima, naglašene su u odnosu na ‘meke’. Dakle, zaključuje se da ova dvojna strategija kandidatkinja, nezavisno od zemlje, odražava potrebu da se sagledaju uporni rodni stereotipi na izbornoj arenji” (Carlson 2001 : 131). Tom Karlson (Tom Carlson) smatra da žene treba da iskoriste prednost medijske kampanje, te iznesu svoja mišljenja i političke poruke jer su mediji skloni da kandidate i kandidatkinje tretiraju različito, da kandidatkinjama dodeljuju znatno manje medijskog prostora i oslikavaju rodne stereotipe, dok birači većinom posmatraju kandidatkinje kroz rodne stereotipe kada se radi o ličnim sposobnostima i kompetenciji.

Transparentnost rodne jednakosti tokom političkih kampanja i medijska podrška jednakosti grade drugačiji vrednosni sistem društva tako da se ženski politički doprinos prepoznaje na nivou profesionalnog dostignuća, a ne kao kvote bez prave suštine. Ženska vidljivost tokom političke kampanje idejno vodi ka većem broju žena u političkoj javnoj sferi.

Medijska reprezentacija kandidatkinja tokom predizborne političke kampanje je polazište rodne ravnopravnosti u političkoj sferi ka ravnopravnosti i na mestima odlučivanja. Vidljivost žena u predizbornim kampanjama doprinosi njihovoj većoj medijskoj reprezentaciji, a sledstveno tome i njihovom aktivnom učešću u javnom životu. Ako istraživanja pokazuju da vidljivost političarki izostaje, to je jasna poruka političkim centrima moći da moraju da menjaju uvreženu praksu. Istraživanja u vreme političkih kampanja ukazuju u kolikoj meri su aktivnosti žene vidljive širokoj javnosti a time i potencijalnim biračima da bi se uputila kredibilna poruka političkim elitima da je vreme za promene ponašanja i odnosa prema rodnoj ravnopravnosti i rodnom balansu u političkom miljeu Srbije u drugoj dekadi trećeg milenijuma.

VIII Predmet i zadatak istraživanja

Predmet istraživanja su dve magazinske emisije i jedna centralna informativna emisija Radio televizije Vojvodine. Magazinska emisija “Sučeljavanje” - emisije tokom celog meseca aprila, odnosno predizbornog perioda. Magazinska emisija “Radar” - tokom celog meseca aprila, odnosno predizbornog perioda. Centralna informativna emisija “Vojvođanski dnevnik”, kodirana je u istom predizbornom periodu, po principu svake sedmice različita dva dana.

Zadatak istraživanja je najpre mapiranje, potom sistematizacija i na posletku analiza sadržaja medijskih proizvoda navedenog medija. Potom, selekcija u tabele koja omogućava analizu diskursa sadržaja u kojem su subjekti žene, odnosno muškarci, institucije i događaji, a u vezi sa predizbornom kampanjom za parlamentarne izbore Republike Srbije 2016. godine.

IX Opšti cilj istraživanja

Opšti cilj istraživanja je dekonstrukcija uređivačke politike informativnog programa televizije javnog servisa Vojvodine u toku predizborne političke kampanje 2016. sa fokusom na prezentovanje kandidatkinja i stvaranje rodno stereotipnog identiteta političarki u Srbiji.

9. 1. Posebni ciljevi istraživanja

Istražujem način na koji se žena pojavljuje kao politički subjekat u televizijskom proizvodu, obrazac putem kojeg je predstavljena auditorijumu, te kako se imenuju i predstavljaju političke kandidatkinje, a prema čemu auditorijum kreira predstavu o ženskom političkom kredibilitetu. Istraživanje obezbeđuje uvid u androcentričnost⁸¹ odabranog medijskog sadržaja i getoizaciju žena u rodno stereotipnim oblastima, bez obzira na njihovu istaknutu pozicioniranost u domenima politike i profesionalnog dostignuća.

Istovremeno istražujem da li je žena uvek u dominantnom medijskom diskursu reprezentovana kao drugi. Cilj istraživanja je proveriti poštovanje zakonskih mera rodne ravnopravnosti i na osnovu toga prikazivanje konstruisanja ženskog identiteta u reprezentacijskoj praksi javnog servisa Vojvodine, a kroz procenat i način zastupljenosti političkih kandidatkinja tokom predizbornog perioda u odabranim specijalizovanim televizijskim emisijama. Identifikovaću i obrazložiti zastupljenost ženskih subjekata u odnosu na ukupan broj muških subjekata u odabranom istraživačkom korpusu tokom predizbornog perioda, kao i analizirati diskurs čijim okvirom su obuhvaćeni ženski subjekti u odnosu na muške.

Intencija ovog rada nije kritički osvrt na kvalitet televizijskog proizvoda osim sa aspekta roda.

⁸¹ Androcentrizam prema Feminist movement builders' dictionary - Oblik seksizma koji predstavlja muškarca kao prototip ili model za čovečanstvo i mušku perspektivu kao zadanu ljudsku tačku gledišta ili kao objektivnu stvarnost. U ovom obliku seksizma, muški životi i muškost su privilegovani i uzeti kao otelotvorenje celokupnog ljudskog iskustva, dok su ženski životi i ženstvenost shvaćeni i posmatrani kao "drugi" ili kao specifikum.

X Hipoteze

Polazište u istraživanju je da je medijski sadržaj TV Vojvodine tokom predizborne političke kampanje pretežno androcentrične prirode. Kvantitativnom analizom ću istražiti zastupljenost žena kao subjekata u odabranom istraživačkom korpusu, način i kontekst u kojem su predstavljene.

H0: Žene političarke su podzastupljene u predizbornoj kampanji u odnosu na muške kolege;

H1: Žene su u niskom procentu glavni subjekti političkog medijskog sadržaja;

H2: Žene političarke bez obzira na visoku poziciju u raspodeli društvene moći na kojoj se nalaze, uvek su dominantno zastupljene samo u stereotipno “ženskim” oblastima (teme o kulturi, zdravlju, socijalnim pitanjima);

H3: Rodno osetljiv jezik nije dosledno primenjen;

H4: Zainteresovanost za mišljenje ženskog subjekta je mala posmatrano kroz broj intervju i citata. Žene političarke u odnosu na muške kolege znatno su manje citirane i intervjuisane od strane medija;

H5: Žene političarke su zastupljenije u prvoj polovini predizborne kampanje u odnosu na drugu polovinu kampanje pred same izbore.

XI Metode i korpus istraživanja

Empirijsko polazište rada zasnovano je na činjenici da u okviru medijskih proizvoda možemo uočiti određene pojave koje ukazuju na postojanje rodne neravnopravnosti. Tačnije, svakodnevno se susrećemo sa konstruktima medijskih proizvoda koji insistiraju na dominaciji jednog pola u odnosu na drugi, te se i u televizijskoj praksi može uočiti pojava androcentričnosti. Da bi se postigla rodna jednakost društva, neophodan je jednak ili približan broj muškaraca i žena na svakoj poziciji u svim društvenim sferama. Rezultati istraživanja iznose broj promovisanih žena političarki i način kojim su prezentovane televizijskim sadržajem Radio televizije Vojvodine u predizbornoj kampanji za parlamentarne izbore Republike Srbije 2016. godine.

Radio televizija Vojvodine je javni medijski servis i podleže svim uspostavljenim medijskim zakonima i rodno usmerenim zakonima, donešenim sa ciljem postizanja rodne i polne jednakosti. Istovremeno je u obavezi prema svim zakonskim odredbama, strategijama i merama za afirmaciju žena na političkom i javnom polju. Rezultati istraživanja daju odgovor na pitanje da li javni servis RTV poštuje zakonski okvir na koji je obavezan pravnom i medijskom odgovornošću. Izjednačen broj muškaraca i žena u centrima moći i političkog odlučivanja čini se teško dostižan.

11. 1. Metod

Osnovni metod istraživanja bila je kvantitativno-kvalitativna analiza sadržaja, zasnovana na teoretskom okviru koji je uporište kritičke analize diskursa odabranog medija. Kritika medijskog diskursa veoma je produktivna u rodnom kontekstu medijske reprodukcije moći i neravnopravnosti prema ženama kao marginalizovanoj društvenoj grupi.

Sadržaj je analiziran na osnovu kodnog protokola kvantitativno, a na osnovu kvantitativnih podataka obrađivan je sadržaj i kvalitativno, monitoringom tri različite televizijske emisije, što je dodatni istraživački izazov koji predstavlja sistematsko praćenje medijskog sadržaja, posmatranje delovanja medija koji za cilj ima njihov opis, kritički pregled i ocenu. U monitoringu je zastupljena kvantitativno - kvalitativna analiza sadržaja, koja omogućava egzaktnost, proverljivost i pouzdanost podataka. "Analiza sadržaja je istraživački postupak, za objektivni, sistematski kvantitativan opis manifestnog (očevidnog) sadržaja komuniciranja. Njen zahvat nije dubinski. Ona se bavi uočavanjem samo najvidljivijeg (denotativnog) sadržaja

poruke... sistematičnim obuhvatom uzorka koji se odabire na osnovu preciznih kriterijuma“ (Matić, 2007 : 15). Na osnovu kodnog protkola koji je izrađen za ovo istraživanje televizijskih emisija izvršila sam kategorizaciju prema oblastima na koje se odnose: predizbornu kampanju, politiku i delatnosti vlasti, ekonomiju i privredu, poljoprivredu, zdravstvo i socijalnu sigurnost, evrointegracije Srbije, migrantsku krizu, pitanje Kosova i Metohije, obrazovanje i nauku, medije i informisanje, komunalne teme, crnu hroniku, kriminal, korupciju i pravosuđe, prošlost-ratne zločine i sudske procese, ostale socijalne teme, sport i rekreaciju. Postoje odstupanja u kodnom listu zavisno od sadržaja u predizbornom i van predizbornom bloku, kao i od žanra emisije.

Drugi deo istraživanja služi kako bi se seletovali prilozi u kojima je žena subjekt tj. primarna akterka sadržaja i prilozi u kojima je žena kao političarka subjekt medijskog sadržaja. Treći deo istraživanja odnosi se na medijsko vreme koje je obezbeđeno političarkama kao subjektima, kao i na vreme njihovog direktnog obraćanja auditorijumu u odnosu na vreme koje imaju njihove muške kolege. Merenje je izraženo u sekundama. Kvantitativna analiza, prema tome, podrazumava uvid u procenat prisustva političkih kandidatkinja u medijskom sadržaju i odnos ovog procenta sa ukupnim vremenom u kojima dominiraju političari muškarci ili nelični subjekti (institucije, udruženja, organizacije, itd). Na ovaj način dobijen rezultat ukazuje na iteraciju pojavljivanja žena političarki u medijskom sadržaju odabranog medija tokom predizbornog perioda. Na osnovu kvantitativnih podataka uključujući kontekstualne informacije urađena je kvalitativna analiza.

Kvalitativna procena se odnosi na diskusiju i analizu predstavljanja političkih kandidatkinja, sa posebnim osvrtom na način imenovanja njihovog statusa i političke afirmacije. Odnosno, kvalitativnom procenom obrazlažem prezentovanu sliku političkih kandidatkinja, tumačeći dimenzije statusa žene na polju politike, njenog profesionalnog imenovanja, konteksta u koji je smeštena, oblasti u kojoj je dominantna/submisivna, načina na koji je predstavljena, relevantnosti njene uloge, itd.

Za analizu medijskog diskursa u ovom radu oslanjam se na okvir Van Dejkove (Teun A. van Dijk, 1995) teorije o diskursu koja dekonstruiše kako akteri društvene prakse sa pozicije društvene moći utiču na medijske sadržaje. Tun Adrijanus Van Dejk, istaknuti naučnik u oblastima analize diskursa i kritičke analize diskursa, smatra da se „kontrolisanjem medijskog diskursa može kontrolisati protok informacija u društvu, te indirektno ili direktno i na sposobnost donošenja odluka u svakodnevicu, bez obzira da li one utiču samo na dnevnu praksu pojedinca ili

društvenih grupa“ (Van Dejk, 2008 : 30). Upućuje da društvene elite odlučuju o učešću u nekom komunikativnom događaju (gde, kada i sa kojim ciljem) da bi kontrolisali diskurse u kojima se komunikacija odvija. Kritičku analizu diskursa smatra veoma produktivnom „kada je reč o rodnom kontekstu medijske reprodukcije moći i neravnopravnosti prema ženama kao marginalizovanoj društvenoj grupi“ (Van Dejk, 2008 : 30).

Ova metoda akcent stavlja na ideologiju i spoznaju i na njihov efekat na strukturu medijskog sadržaja kakav je reprezentovan auditorijumu. U ovom okviru, Van Dijk tvrdi da je "tradicionalno proučavanje medijskih efekata potrebno preformulirati u smislu spoznajnih procesa i predstavljanja" (Van Dejk, 1995 : 31).

Mnoge forme savremene moći mogu se definisati kao simboličke moći gde povlašćeni pristup javnom diskursu ili kontrole nad njim samo reprodukuje dalju nejednakost. Kontrola javnog diskursa od strane simboličke elite je kontrola mišljenja auditorijuma, te se stoga utiče na ono što taj isti auditorijum želi ili kako dela. Simbolička elita današnjice ima pristup javnom diskursu sa pozicija političara, novinara, profesora, advokata, birokrata i menadžera koji indirektno kontrolišu pristupe kao vlasnici imperija masovnih medija (Van Dejk, 2008 : 14).

U savremenim istraživanjima sazrelo je shvatanje da naučne analize nisu potpune ukoliko se samo objektivno konstatuje neko stanje ili problem. Zadatak je naučnika/ca i da obezbede praktičnu primenu svog rada u cilju napretka društva, što se može učiniti zauzimanjem određene pozicije i slanjem kritičke poruke i preporuke društvu o odnosu prema problemu koji se proučava.

Kritička analiza diskursa ne može se definisati kao disciplina analize diskursa, već kao jedan od pristupa analizi diskursa, kritičku perspektivu u teoretisanju, analizi i primeni u raznim disciplinama analize diskursa (Van Dejk, 2001 : 352) ili skup pristupa socijalnoj analizi diskursa (Fairclough, 2005 : 76). Najjednostavnija definicija kritičke analize diskursa bila bi da je to pristup analize diskursa koji ima za cilj da „ukaže na povezanost između diskursne prakse, društvene prakse i socijalne strukture“ (Sheyhislami, 2001: 12). Kritičke studije diskursa treba da razotkriju kako se zloupotreba društvene moći, dominacija i nejednakost realizuju i reprodukuju u tekstu i govoru, ali i kako im se suprotstavlja u društvenom i političkom kontekstu (Van Dijk, 2001: 352). Tokom analize rezultata vodim se i konceptom prepoznavanja i značenja, odnosno medijskog iskustva izbora oblika opažene stvarnosti koja se ističe u medijskom

sadržaju, a sa osloncem na teoriju uokviravanja (Theory of Framing) Ervinga Goffmana (Goffman Ertving, 1974). Uokviravanjem kroz analizu može se predočiti stanje društva.

Istraživanjem obrazlažem iz kog razloga je ženski rod superioran/inferioran u određenim medijskim kategorijama i oblasti politike i tako odgovaram na problemska pitanja postavljena na početku rada.

11. 2. Korpus istraživanja – način izbora, veličina i konstrukcija uzorka

Za potrebe istraživanja kodirano je dve magazinske emisije i jedna centralna emisija Radio televizije Vojvodine - nacionalne televizije koja podleže zvaničnoj medijskoj legislativi. Magazinska emisija “Sučeljavanje” - tokom predizbornog perioda 4 emisije: 06. 04. 2016., 13. 04. 2016., 20. 04. 2016. i 30. 04. 2016. ,ukupno 11000 sekundi. Magazinska emisija “Radar” - tokom predizbornog perioda 4 emisije: 29. 03. 2016., 5.04. 2016., 12. 04. 2016. i 30. 04. 2016. ukupno 12 167 sekundi. Centralna informativna emisija “Vojvođanski dnevnik”, kodirana je u istom predizbornom periodu, po principu svake sedmice različita dva dana - 01. 04. , 03. 04., 05. 04., 07. 04., 11. 04., 13. 04., i 23. 04., 2016., ukupno 8286 sekundi koje su ušle u kodni list. Ukupno 31 453 sekundi kodnog materijala.

Emisije se emituju u terminima predviđenim programom. Magazinske emisije se nalaze na sajtu RTV Vojvodine u podkastu čime je omogućeno odloženo gledanje sadržaja, izuzev “Vojvođanskog dnevnika” koji se može pratiti samo u datom terminu.

11. 3. Jedinica analize

Jedinica analize je medijska objava od najave do odjave kvantifikovana u sekundama.

11. 4. Instrument istraživanja

Sačinjen je kodni protokol za kvantitativnu analizu sadržaja koji je obuhvatao za kolažno-magazinske emisije: datum, broj priloga, dužinu priloga, rubriku u emisiji, žanr priloga, audio/vizuelnu prezentaciju, povod izveštavanje, autor/ka priloga, temu, subjekt, personalizaciju subjekta, predstavljanje subjekta, pol subjekta, geografsku pripadnost subjekta, akter/objekt na koji se odnosi aktivnost subjekta ili predmet stava, personalizacija aktera/objekta i vrednovanje aktera/objekta. Kodni protokol za kvantitativnu analizu sadržaja za centralno informativnu emisiju je obuhvatao: datum, redni broj priloga, dužinu priloga, rubriku u emisiji, ime autora/ke priloga, žanr priloga, povod izveštavanja, lokaciju, temu u ili van predizbornog bloka, subjekt,

personalizaciju, pol, dužinu tonskog inserta i političku stranku subjekta, objekat, govor mržnje i fokus priloga.

Kodirane emisije “Radar” i “Sučeljavanje” se nalaze u podkastu, osim “Vojvođanskog dnevnika”, a dve od tri nalaze se u prvih deset najgledanijih na RTV Vojvodine.

XII Konteksti

12. 1. Društveno-politički kontekst

Vanredni parlamentarni izbori održani su 24. aprila 2016. godine, istovremeno sa redovnim izborima za Skupštinu AP Vojvodine. Parlamentarni izbori 2016. godine su prvi izbori koje je Republika Srbija dočekala kao zemlja kandidat za pristupanje Evropskoj Uniji (sa prva dva otvorena poglavlja u tom procesu: poglavlje 32 o finansijskoj kontroli i 35 o normalizaciji odnosa sa Prištinom). To su i prvi izbori održani nakon isteka prvog perioda primene Nacionalnog akcionog plana za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija - Žene, mir i bezbednost u Republici Srbiji (2010-2015) koji je ocenjen kao uspešan, a čiji je prvi cilj poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, te povećanje stepena učešća žena u procesu odlučivanja i ostvarivanje rodne ravnopravnosti. Sastav Vlade nakon izbora sprema se za pregovaranje o poglavljima koji uslovljavaju ulazak Srbije u Evropsku uniju, a odnose se na reformu pravosuđa i osnovnih prava i pravde, slobode i bezbednosti. Sastav Vlade čini 21 osoba. U Vladi Republike Srbije za vreme parlamentarnih izbora bilo je 4 ministarke koje su vodile značajne resore - građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, državne uprave i lokalne samouprave, poljoprivrede i zaštite životne sredine i ministarka bez portfelja zadužena za evropske integracije. Pre vanrednih parlamentarnih izbora u Srbiji dešava se i početak migrantske krize, kolone pristižu iz Sirije, Avganistana, Iraka i zemalja afričkog kontinenta, a preko granica sa Bugarskom i Makedonijom, sa tendencijom ulaska u EU preko granice sa Mađarskom. Migrantska i ekonomska globalna kriza utiču na srpski politički kontekst i za posledicu imaju pad poverenja u EU integracije i porast antievropskih, odnosno proruskih snaga u Republici Srbiji. Na osnovu istraživanja agencije IPSOS Strategic Marketing beleži se pad procenta birača koji bi glasali za članstvo u EU od gotovo 10% u poređenju sa 2014. godinom, i više od 15% u poređenju sa 2010. godinom. U istom periodu pozitivan stav prema Rusiji porastao je za više od 20%, što dodatno komplikuje zadatke buduće Vlade u pregovorima za priključivanje Evropskoj Uniji⁸². Smatra se da ekonomsko - izbeglička kriza u EU pomera fokus sa povećanja životnog standarda u Srbiji i njene ekonomske situacije.

⁸² Izveštaj posmatračke misije CRTA – Građani na straži. Vanredni parlamentarni izbori 2016. godine. Posećeno 23. 10. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihph/https://crtars/wp-content/uploads/2018/02/Finalni-izvestaj-parlamentarni-izbori-2016.pdf, str. 14.

U predizbornoj kampanji prevladavaju teme o mogućem smanjenju siromaštva kroz povećanje zaposlenosti jačanjem ekonomije, borba protiv korupcije, migracije iz Sirije, itd.

U izveštaju⁸³ ograničene posmatračke misije OEBS/KDILJP-a na strani 4, navodi se da su i izveštajima medija “snažno” zastupljene aktivnosti vladajućih partija i Vlade, te da su dominantno zastupljeni u medijskom sadržaju RTS i RTV. Medijski sadržaj u kontekstu predizborne kampanje obeležen je nedostatkom političke objektivnosti.

Prema izveštaju posmatračke misije CRTA, politički kontekst određen je niskim poverenjem prema državnim institucijama, sudstvu, političkim strankama i parlamentu, sa izuzetkom visokog poverenja u predsednika Vlade Aleksandra Vučića.

Izveštaj⁸⁴ Republičke izborne komisije beleži najnižu izlaznost biračkog tela za poslednjih petnaest godina i povećan broj poništenih glasačkih listića.

Medijski prostor u Srbiji pred vanredne parlamentarne izbore broji 430 televizijskih i radio kanala i preko 700 štampanih medija. Dve trećine domaćinstava u tom periodu ima pristup Internetu s tim da je televizija najuticajniji i najdominantniji medij i izvor informacija za preko 60% građana. Internet i dnevna štampa svojim sadržajem prate televiziju. Javni servis čine Radio-televizija Srbije i pokrajinska Radio-televizija Vojvodine, koji kao jedan objekat emituju uticajne informativne programe.

Savet za borbu protiv korupcije (SBPK), savetodavno Vladino telo, u izveštaju iz 2015. godine opisalo je mehanizme poslovanja i delovanja javnog medijskog servisa pod kontrolom od strane vlasti i istaklo da nezavisni mediji praktično ne postoje:

Trend tabloidizacije i opšti nedostatak kritičke analize u medijima predhodi rasprostranjenoj autocenzuri koja je rezultat političkog uticaja koji se ostvaruje putem

⁸³ PREVREMENI PARLAMENTARNI IZBORI 24. april 2016. Ograničena misija za posmatranje izbora OEBS/KDILJP-a . (2016). Varšava: OSCE, Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava. Posećeno 05. 04. 2022. URL: [chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiihp/https://www.osce.org/files/f/documents/0/e/259021.pdf](https://www.osce.org/files/f/documents/0/e/259021.pdf)

⁸⁴ Izveštaj RIK – Izbori za narodne poslanike. Posećeno 23. 10. 2022. URL: <http://arhiva.rik.parlament.gov.rs/latinica/izbori-za-narodne-poslanike-2016-rezultati.php>

oglašavanja, poreskih olakšica ili sprovođenja poreskih kontrola.⁸⁵

Uopšteno posmatrajući, da bi moglo da ograniči sposobnost birača pri formiranju mišljenja o izbornim listama koje učestvuju na izborima i njihovim izbornim platformama na osnovu dovoljnog broja informacija.⁸⁶

12. 2. Kontekst medija RTV

Godine 1949., 29 novembra, spikerka je najavila da Radio Novi Sad prvi put počinje da emituje program. Program se emitovao dvanaes časova na pet jezika. Televizija je počela sa radom 1975. godine. Radio televizija Srbije se 2006. godine deli na dva javna radio-televizijska servisa, pa je Radio televizija Vojvodine zvanično počela sa radom 26. juna. Obuhvata RTV1 koji emituje 24-časovni program na srpskom jeziku; RTV2 koji emituje 24-časovni program na devet jezika nacionalnih zajednica, kao i na srpskom i stranim jezicima i tri radijska kanala. Dnevna proizvodnja redovnih sadržaja realizovana je na srpskom, mađarskom, slovačkom, romskom, rusinskom, ukrajinskom, makedonskom, rumunskom, hrvatskom i bunjevačkom jeziku. Dnevne vesti se prevode na znakovni jezik. Zona pokrivanja RTV-a je preko 2 miliona gledalaca, odnosno slušalaca na teritoriji Vojvodine.

Godišnja statistika pokazuje prosek u emitovanju televizijskog programa RTV-a preko milion minuta, dok internet portal dnevno poseti preko 20 000 osoba, otvarajući mesečno milion i po strana (Subotički Miletić, 2015).

Analiza⁸⁷ RRA (sada na sajtu REM-a) iz 2014. godine, iznosi podatke da 99% domaćinstava Srbije poseduje TV prijemnik, a njih 49,8% kablovsku televiziju. Radio televizija Vojvodine je na sedmom mestu po gledanosti u Republici Srbiji. 2015. godine

⁸⁵ Presentation of Report on Ownership Structure and Control over Media in Serbia. Posećeno 11. 10. 2022. URL: <http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/en-GB/reports/cid1028-2751/presentation-of-report-on-ownership-structure-and-control-over-media-in-serbia>

⁸⁶ Report on the Possible Impact of Public Sector Institutions on Media, through Financing of Advertising and Marketing Services. Posećeno 11. 10. 2022. URL: <http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/en-GB/reports/cid1028-3007/report-on-the-possible-impact-of-public-sector-institutions-on-media-through-financing-of-advertising-and-marketing-services>

⁸⁷ Analiza medijskog tržišta u Srbiji. REM. str. 18. Posećeno 17. 08. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbnjiihp/http://www.rem.rs/uploads/files/izvestaji%20o%20nadzoru/Analiza%20medijskog%20trzista%20u%20Srbiji%20IPSOS%20avgust%202015.pdf

sprovedena je digitalizacija radi unapređenja kvaliteta prijema i povećanja broj televizijskih kanala za veliki broj gledalaca. Auditorijum je stariji od četiri godine života, a prosečan gledalac provodi višečasovno vreme ispred ekrana. Televizijske stanice omogućile su gledanje emisija i nakon emitovanja, pa se većina nalazi u podkastu. Odloženo gledanje je obezbeđeno i digitalizacijom.

Sredstva za rad i finansiranje javnog medijskog servisa prema Zakonu⁸⁸ o javnim medijskim servisima Republika Srbija obezbeđuje stabilno i dovoljno finansiranje osnovne delatnosti javnog medijskog servisa. RTV kao javni medijski servis finansira se iz taksi za javni medijski servis, sredstava budžeta, neto koristi od komercijalne eksploatacije sadržaja proizvedenog u okviru osnovne delatnosti iz komercijalnih i ostalih prihoda. Osnovna delatnost javnog medijskog servisa finansira se iz takse, a u skladu sa navedenim zakonom. RTV kao javni medijski servis zakonski je definisan kao “nezavisan i samostalan pravni subjekt koji, obavljanjem svoje osnovne delatnosti, omogućava ostvarivanje javnog interesa u oblasti javnog informisanja i pruža opšte i sveobuhvatne medijske usluge koje podrazumevaju informativne, obrazovne, kulturne i zabavne sadržaje namenjene svim delovima društva”. Programski savet najmanje jednom godišnje, organizuje javnu raspravu o programskom sadržaju javnog medijskog servisa, a izveštaj i preporuke za njegovo unapređivanje izražene u javnoj raspravi, podnosi generalnom direktoru i Upravnom odboru. Neke od stavki koje RTV ostvaruje kao javni interes a prema članu 7. Zakona o javnim medijskim servisima su:

- 1 istinito, blagovremeno, potpuno, nepristrasno i profesionalno informisanje građana i omogućavanje slobodnog formiranja i izražavanja slušalaca i gledalaca na teritoriji Republike Srbije, Autonomne Pokrajine Vojvodine i lokalne samouprave;
- 2 poštovanje i predstavljanje osnovnih ljudskih prava i sloboda, demokratskih vrednosti i institucija i unapređivanje kulture javnog dijaloga;
- 4 poštovanje i podsticanje pluralizma političkih, verskih i drugih ideja i omogućavanje javnosti da se upozna sa tim idejama, ne služeći interesima pojedinih političkih stranaka i verskih zajednica, kao ni bilo kom drugom pojedinačnom političkom, ekonomskom, verskom i sličnom stanovištu ili interesu;

⁸⁸ Zakon o javnim medijskim servisima „Sl. glasnik RS“, br. 83/2014, 103/2015, 108/2016, 161/2020 i 129/2021

5 zadovoljavanje potreba u informisanju svih delova društva bez diskriminacije, vodeći računa naročito o društveno osetljivim grupama

7 nepristrasno obrađivanje političkih, istorijskih, privrednih, socijalnih, zdravstvenih, kulturnih, obrazovnih, naučnih, ekoloških i drugih pitanja, omogućavajući ravnopravno sučeljavanje različitih stanovišta;

8 besplatno i jednako predstavljanje političkih stranaka, koalicija i kandidata koji imaju potvrđene izborne liste za republičke, pokrajinske ili lokalne izbore

Najveću minutažu dnevno imaju informativne emisije, a zatim dokumentarne i muzičke emisije, emisije o kulturi, zabavne i dečije emisije i prenosi sportskih događaja. RTV podleže zakonskom emitovanju od najmanje 10% učešća nezavisnih produkcija u ukupnom godišnjem vremenu emitovanog programa.

Misija Radio-televizije Vojvodine je da kao javni servis zadovolji najširi javni interes.

Sadržajima, koje emituje, treba da informiše i zadovolji celokupnu vojvođansku javnost. RTV treba da doprinosi obogaćivanju informisanja i znanja, razvoju građanskog društva, učešću građana u tome i negovanju regionalnih specifičnosti. Preduslov modernog društva je objektivna informacija, informisana javnost, cirkulacija svih relevantnih inicijativa i ideja, poštovanje. Cilj je da RTV, pored aktivnog članstva u asocijaciji Circom-Regional, preduzme korake za učlanjenje u Evropsku radiodifuznu uniju (European Broadcasting Union - EBU). Za takvu platformu poslovanja neophodno je obezbediti adekvatan sistem finansiranja i uređivačku (programsku) nezavisnost RTV, kao što i RTV mora obezbediti političku nepristrasnost, slobodu izražavanja i kreativnosti u svojim sadržajima.⁸⁹

12. 3. Kontekst analiziranih emisija

12. 3. 1. Vojvođanski dnevnik

“Vojvođanski dnevnik” je polusatna emisija koja se u trenutku istraživanja emitovala svakog dana u 22h na Prvom kanalu Radio televizije Vojvodine. “Osmišljena je da pruža informativni sažetak dana na domaćoj i međunarodnoj sceni, sa aktuelnim temama iz Vojvodine”⁹⁰. Zanimljivo je da se centralna informativna emisija emituje u istom terminu, još od

⁸⁹ Radio televizija Vojvodine. Posećeno 27. 10. 2022. URL: https://www.rtv.rs/sr_lat/rtv/

⁹⁰ RTV Vojvođanski dnevnik. Posećeno 20. 09. 2022. URL: https://rtv.rs/sr_lat/vojvodjanski-dnevnik

1975. godine, odnosno osnivanja prvobitne Televizije Novi Sad.

Upotreba znakovnog jezika prisutna je u centralnoj informativnoj emisiji i to isključivo u okviru izbornog bloka, što navodi na zaključak da su osobe sa oštećenim sluhom, kao i žene potrebne samo za uvećanje glasačkog tela.

Tokom jedne emisija vođena je od strane jedne osobe od početka do kraja, a oko 20 (tokom analiziranog perioda 16 - 24) priloga uključujući i sportsku rubriku, realizuje 6 do 8 novira/ki. Voditeljka i novinari/ke nisu stalni u svakoj emisiji. Teme koje su obuhvaćene tokom dana počinju blokom spoljne, pa zatim unutrašnje politike, privrede i ekonomije u Srbiji, društvo, zdravstvo i kultura, sport i vremenska prognoza. Tokom predizbornog perioda, između bloka o srpskoj privredi i dešavanjima u društvu, emitovan je predizborni blok vesti nazvan "Izbori 2016". U "Vojvođanskom dnevniku" dominiraju vesti i izveštaji, kao i aktuelni i predizborni (takođe aktuelni) događaji u odnosu na medijsku inicijativu.

12. 3. 2. Radar

Emisija „Radar“ emitovala se tokom analiziranog predizbornog perioda svakog utorka u 21h. Zamišljena je kao „merač mišljenja i stavova gostiju i slušalaca i predstavlja kombinaciju debatnog razgovora sa kontakt programom“⁹¹. Emisiju realizuje 4 novinarke i 1 novinar kroz tematske priloge. Aktuelni događaji češći su od medijske inicijative. Tematskih paketa po emisiji je četiri.

Emisija "Radar" tokom predizbornog perioda 2016. godine imenovana je za prvu nagradu evropske organizacije regionalnih TV stanica - Cirkom u kategoriji magazina. Interesantno je da se nakon izbora, već 15. juna i 5 godina neprekidnog emitovanja, emisija ukida naglo sa programa RTV-a, a urednica i autorka emisije navedeni medij vidi kao zavistan od vladajućeg režima⁹².

12. 3. 3. Sučeljavanje

Emisija „Sučeljavanje“ emituje se svake srede u 21h na prvom programu Radio-televizije Vojvodine i traje 45 minuta. Sve emisije nalaze se u podkastu.

⁹¹ RTV Radar. Posećeno 20. 09. 2022. URL: https://rtv.rs/sr_lat/vojvodjanski-dnevnik

⁹² Radio Slobodna Evropa. Intervju nedelje. Posećeno 28. 10. 2022. URL: <https://www.slobodnaevropa.org/a/marina-fratucan-sta-su-najveci-gresi-ukinutog-radara/27805487.html>

Sadržaj emisije⁹³ je koncipiran “kao uspostavljanje debate u kojoj akteri društvenog i političkog života sučeljavaju stavove i nude ideje za bolji život građana”. U emisiji govore 3 - 4 sagovornika/ce o aktuelnim temama koliko i o temama koje inicira autorka programa.

⁹³ RTV Sučeljavanje. Posećeno 20. 09. 2022. URL: https://rtv.rs/sr_lat/suceljavanje

XIII Rezultati istraživanja

Analiza diskursa uređivačke politike medija iz perspektive roda

Zadatak javnog servisa je da svim subjektima u društvu omogući da učestvuju u javnoj komunikaciji, a da posebnu pažnju posvećuje određenim društvenim grupama, međutim, jednake mogućnosti nisu pružene svima. Ovo istraživanje jasno pokazuje poziciju žena na polju politike, kao i diskurs uređivačke politike predstavljanjem žena i žena političarki u medijskom sadržaju.

13. 1. Centralna informativna emisija RTV Vojvodine - Vojvođanski dnevnik

Monitoringom medijskog sadržaja centralne informativne emisije Radio televizije Vojvodine, "Vojvođanski dnevnik", potvrđene su početna i sve prateće hipoteze. Rezultati su pokazali podzastupljenost žena političkih kandidatkinja u predizbornoj kampanji u odnosu na muške kolege i izuzetno nizak procenat žena biranih za glavne subjekte postavljenih tema, sa getoizacijom u stereotipnim oblastima. Broj sekundi u kojima se čuje mišljenje političkih kandidatkinja je izuzetno nizak, a pred same parlamentarne izbore nestaje. Monitoringom je obuhvaćeno 8286 sekundi medijskog sadržaja, odnosno sedam emisija biranih tokom predizbornog meseca, svake sedmice različita dva dana.

13. 1. 1. Pol subjekata van predizbornog bloka vesti i u predizbornom bloku vesti

Tabela 3. pokazuje podzastupljenost ženskih subjekata u odnosu na muške subjekte (21 % u odnosu na 76%) u analizirano sadržaju centralne informativne emisije "Vojvođanski dnevnik".

POL SUBJEKTA Ukupno		
Muški	139	76%
Ženski	38	21%
Mešoviti (grupni subjekti, institucije)	6	3%
Neidentifikovan	1	1%

Tabela 3: Ukupan broj subjekata u sedam monitoringovanih emisija tokom predizbornog perioda podela po polu. Vojvođanski dnevnik

POL SUBJEKTA 01. 04. 2016.	Van predizbornog bloka	Predizborni blok
Muški	13	4
Ženski	8	1

Tabela 4.1.

POL SUBJEKTA 03. 04. 2016.	Van predizbornog bloka	Predizborni blok
Muški	16	4
Ženski	1	0

Tabela 4. 2.

POL SUBJEKTA 05. 04. 2016.	Van predizbornog bloka	Predizborni blok
Muški	18	5
Ženski	7	1

Tabela 4.3.

POL SUBJEKTA 07. 04. 2016.	Van predizbornog bloka	Predizborni blok
Muški	21	7
Ženski	4	0

Tabela 4.4.

POL SUBJEKTA 11. 04. 2016.	Van predizbornog bloka	Predizborni blok
Muški	13	7
Ženski	7	0

Tabela 4.5.

POL SUBJEKTA 13. 04. 2016.	Van predizbornog bloka	Predizborni blok
Muški	12	5
Ženski	5	1

Tabela 4.6.

POL SUBJEKTA 23. 04. 2016.	Van predizbornog bloka	Predizborni blok
Muški	14	/
Ženski	3	/

Tabela 4. 7.

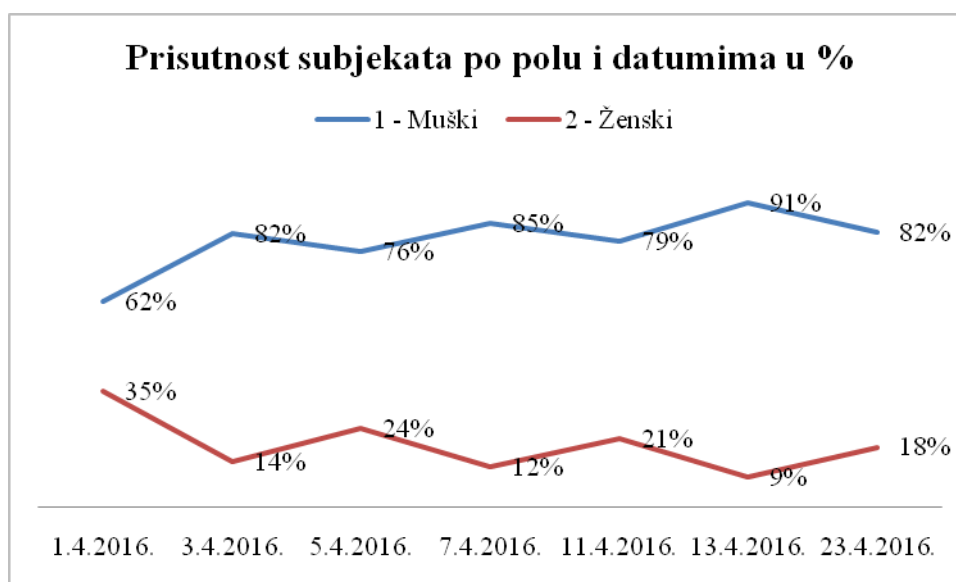
POL SUBJEKTA Ukupno	Van predizbornog bloka	Predizborni blok
Muški	107	32
Ženski	35	3

Tabela 4. 8.

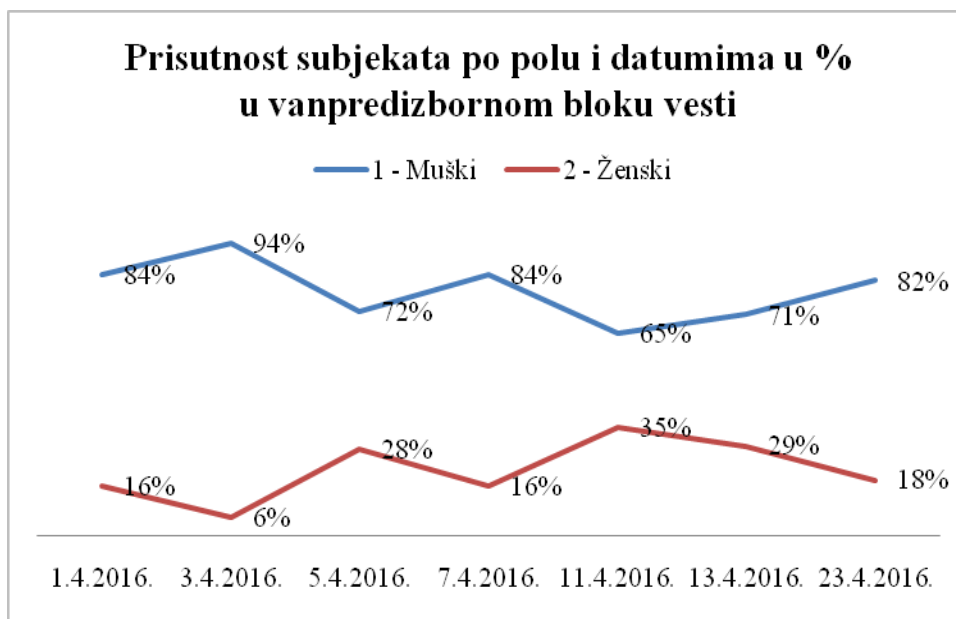
Tabele 4.1. - 4.8. prikazuju broj ženskih subjekata u odnosu na broj muških, van predizbornog i u predizbornom bloku vesti, tokom različitih dana meseca aprila. Rezultat potvrđuje početnu hipotezu H0 da su žene političarke podzastupljene u predizbornoj kampanji u odnosu na muške kolege. U van predizbornom bloku vesti ženski subjekti su samo jedna četvrtina subjekata (35 od 142) dok je tri četvrtine muških (107 od 142). U izbornom bloku vesti tokom političke promocije kandidata i kandidatkinja taj odnos je drastično pomenjen te je žena političkih subjekata deset puta manje od muških političkih subjekata, odnosno svega 3 od 35. Rezultat potvrđuje i dve prateće hipoteze H1: da žene su u niskom procentu glavni subjekti političkog medijskog sadržaja jer se u izrazito niskom broju pojavljuju i H5: da su žene u niskom procentu glavni subjekti političkog medijskog sadržaja.

13. 1. 2. Prisutnost subjekata po polu i datumima u odnosu na dan izbora

Grafikon 1. prikazuje pad procenta participacije ženskih subjekata od prve polovine predizbornog meseca ka drugoj, čime je potvrđena prateća hipoteza H5, kao i H0 i H1. Grafikoni 2. i 3. prikazuju trend prisutnosti ženskih subjekata van predizbornog bloka i političarki u predizborom bloku vesti. Poređenjem grafikona 2. i 3. može se pretpostaviti da je u van predizbornom bloku ženska participacija procentualno pozitivnija, što će biti detaljnije analizirano kroz specifičnije rezultate teme, oblasti, tonskog inserta i personalizacije svakog ženskog subjekta.

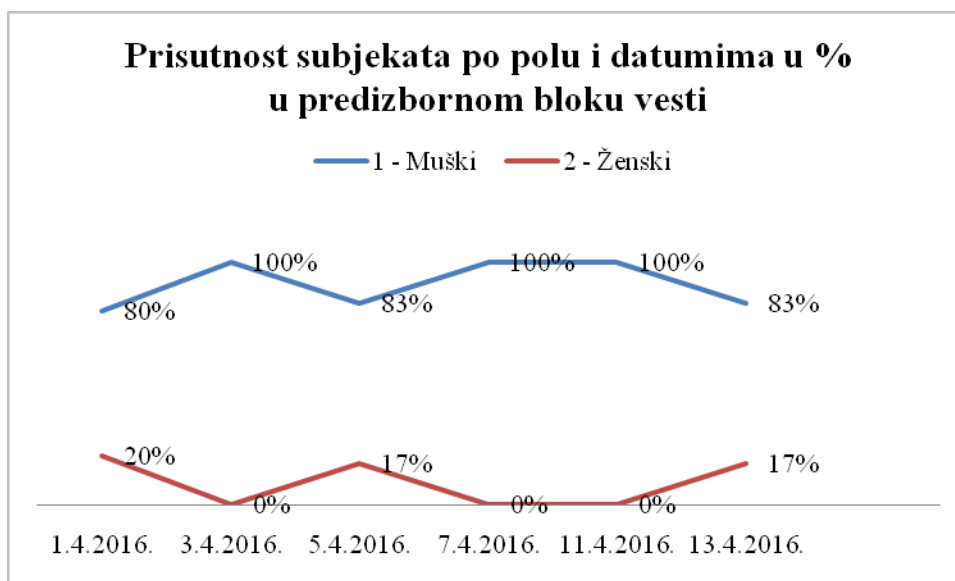

Grafikon 1: Prikaz prisutnosti subjekata u medijskom sadržaju po polu u predizbornom periodu

Grafikon 2: Prikaz prisutnosti subjekata u medijskom sadržaju po polu u predizbornom periodu van predizbornog bloka vesti

Grafikon 3. i tabele 4. 1. - 4. 6. daju podatak da se tokom predizbornog meseca u predizbornom bloku vesti kao subjekat žena političarka pojavila svega tri puta. Naredni rezultati pokazaće koliko je medijskog prostora obezbeđeno da se čuje mišljenje žena iz političke sfere javnog delovanja i za koje teme su ih mediji izabrali kao relevantne sagovornice.

Grafikon 3: Prikaz prisutnosti subjekata u medijskom sadržaju po polu u predizbornom periodu u predizbornom bloku vesti

13. 1. 3. Dužine tonških inserata muških i ženskih subjekata van predizbornog bloka i u predizbornom bloku

Uvidom u dužinu tonškog inserta subjekta potvrđena je hipoteza H4 da je medijska zainteresovanost za mišljenje ženskog subjekta mala. Žene političarke u odnosu na muške kolege znatno su manje citirane i intervjuisane od strane medija. Takođe i ostali ženski subjekti u odnosu na muške subjekte zauzimaju znatno manji tonški prostor. Tabele 5. - 11. prikazuju rezultate svake pojedinačne analizirane centralne emisije dok Tabela 12. pruža uvid u objedinjene rezultate.

“Vojvođanski dnevnik” emitovan 03. 04. 2016. godine (Tabela 6.) prikazao je ženu kao glavni subjekt samo jednom. Njen tonški isečak je 13 sekundi i u pitanju je strankinja, koja je zbog aktuelnosti događaja bila nužni izbor medija.

Ukupna dužina tonškog inserta muških subjekata van predizbornog bloka vesti je 1536 sekundi, dok je rezultat ženskih subjekata 540 sekundi, što je skoro tri puta manje. U predizbornom bloku vesti ukupan tonški insert političkih kandidata za parlamentarne izbore bio je 481 sekund tokom šest emisija do predizborne tišine dok su kandidatkinje tokom istog perioda dobile tonški prostor u trajanju od samo 43 sekunde, zbirno tokom tri pojavljivanja.

Van predizbornog bloka, najduži zbirni tonški insert imaju ženski subjekti kao učesnice koje svedoče nekom događaju (72 sekunde), a najkraći tonški isečak ženskog subjekta dolazi iz oblasti ekonomskog javnog sektora i iznosi svega 7 sekundi. Muški subjekti upravo iz te oblasti kao izbor medija dobijaju najviše prostora od 139 sekundi, iza rezultata od 323 sekunde tonškog inserta predsednika tehničke vlade, zatim 303 sekunde stranih i međunarodnih subjekata.

Centralna informativna emisija 23. 04. 2016. emitovana je tokom predizborne tišine, te nije postojao predizborni blok vesti, ali je van predizbornog bloka za mišljenje građana o političkim temama birano tri puta više muškaraca sa više nego 5 puta dužim zbirnim tonškim insertom (Tabela 11. i 12.).

Jedini rezultat koji pokazuje duži tonški insert ženskog u odnosi na muški subjekt je na polju zdravstva i socijalne zaštite, što nagoveštava potvrdu hipoteze H2, da su žene zastupljene u stereotipno “ženskim” oblastima, koje im društvo dodeljuje. Detaljniji prikaz ženske getoizacije u stereotipne oblasti pružaju tabele 13. - 27. dalje u pregledu rezultata.

DUŽINA TONSKOG INSERTA SUBJEKTA 01. 04. 2016.	Muški subjekati van predizbornog bloka	Ženski subjekati van predizbornog bloka	Muški subjekati u predizbornom bloku	Ženski subjekati u predizbornom bloku
Strani i međunarodni subjekti	67			
Predsednik države				
Predsednik tehničke vlade	55		19	
Zakonodavna vlast	15			
Izvršna vlast	28			
Sudska vlast				
Državna administracija		19		
Nezavisne institucije i agencije	20			
Policija i vojska				
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti	33	12		
Kosovski subjekti				
Vladajuće partije			29	
Opozicione partije			14	15
Ekonomski subjekti - Privatni sektor				
Ekonomski subjekti - Javni sektor				
Zdravstvene institucije	18	18		
Institucije socijalne zaštite				
Kulturne institucije i umetnici				
Obrazovne i naučne institucije				
Mediji i novinari				
Verske institucije				
Institucije nacionalnih manjina				
Sportske i rekreativne institucije				
Stručnjaci	32	11		
Udruženja građana				
Građani kao birači				
Građani kao potrošači, korisnici usluga				
Kao učesnici događaja, svedoci		23		
Građani kao vox populi				
Građani u drugoj ulozi		12		
Deca				
Tinejdžeri				
Đaci				
Studenti	16			
Penzioneri i stari				
Nezaposleni				
Osobe sa invaliditetom				
LGBT populacija				
Druga društvena grupa				
Drugo				
UKUPNO	284	95	62	15

Tabela 5: Dužina tonskog inserta subjekta za 01. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

DUŽINA TONSKOG INSERTA SUBJEKTA 03. 04. 2016.	Muški subjekati van predizbornog bloka	Ženski subjekati van predizbornog bloka	Muški subjekati u predizbornom bloku	Ženski subjekati u predizbornom bloku
Strani i međunarodni subjekti	43	13		
Predsednik države				
Predsednik tehničke vlade	49		30	
Zakonodavna vlast				
Izvršna vlast				
Sudska vlast				
Državna administracija	22			
Nezavisne institucije i agencije				
Policija i vojska				
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti	20			
Kosovski subjekti	22			
Vladajuće partije			13	
Opozicione partije			10	
Ekonomski subjekti - Privatni sektor	15			
Ekonomski subjekti - Javni sektor	19			
Zdravstvene institucije				
Institucije socijalne zaštite				
Kulturne institucije i umetnici				
Obrazovne i naučne institucije				
Mediji i novinari				
Verske institucije				
Institucije nacionalnih manjina				
Sportske i rekreativne institucije				
Stručnjaci				
Udruženja građana				
Građani kao birači				
Građani kao potrošači, korisnici usluga				
Kao učesnici događaja, svedoci				
Građani kao vox populi				
Građani u drugoj ulozi				
Deca				
Tinejdžeri				
Đaci				
Studenti				
Penzioneri i stari				
Nezaposleni				
Osobe sa invaliditetom				
LGBT populacija				
Druga društvena grupa				
Drugo				
UKUPNO	190	13	53	0

Tabela 6: Dužina tonskog inserta subjekta za 03. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

DUŽINA TONSKOG INSERTA SUBJEKTA 05. 04. 2016.	Muški subjekti van predizbornog bloka	Ženski subjekti van predizbornog bloka	Muški subjekti u predizbornom bloku	Ženski subjekti u predizbornom bloku
Strani i međunarodni subjekti	23		8	
Predsednik države				
Predsednik tehničke vlade			16	
Zakonodavna vlast			27	
Izvršna vlast				
Sudska vlast				
Državna administracija				
Nezavisne institucije i agencije				
Policija i vojska				
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti	37	20		
Kosovski subjekti				
Vladajuće partije				
Opozicione partije			14	18
Ekonomski subjekti - Privatni sektor				
Ekonomski subjekti - Javni sektor	70			
Zdravstvene institucije		13		
Institucije socijalne zaštite				
Kulturne institucije i umetnici	9			
Obrazovne i naučne institucije				
Mediji i novinari	4	40		
Verske institucije				
Institucije nacionalnih manjina				
Sportske i rekreativne institucije				
Stručnjaci	39			
Udruženja građana				
Građani kao birači				
Građani kao potrošači, korisnici usluga		23		
Kao učesnici događaja, svedoci				
Građani kao vox populi				
Građani u drugoj ulozi				
Deca				
Tinejdžeri				
Đaci				
Studenti				
Penzioneri i stari				
Nezaposleni				
Osobe sa invaliditetom				
LGBT populacija				
Druga društvena grupa				
Drugo				
UKUPNO	182	96	65	18

Tabela 7: Dužina tonskog inserta subjekta za 05. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

DUŽINA TONSKOG INSERTA SUBJEKTA 07. 04. 2016.	Muški subjekti van predizbornog bloka	Ženski subjekti van predizbornog bloka	Muški subjekti u predizbornom bloku	Ženski subjekti u predizbornom bloku
Strani i međunarodni subjekti	28	19		
Predsednik države				
Predsednik tehničke vlade	45			
Zakonodavna vlast	23			
Izvršna vlast		40		
Sudska vlast				
Državna administracija				
Nezavisne institucije i agencije				
Policija i vojska				
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti	26	20		
Kosovski subjekti			19	
Vladajuće partije			17	
Opozicione partije			80	
Ekonomski subjekti - Privatni sektor				
Ekonomski subjekti - Javni sektor	50	7		
Zdravstvene institucije				
Institucije socijalne zaštite				
Kulturne institucije i umetnici				
Obrazovne i naučne institucije				
Mediji i novinari				
Verske institucije				
Institucije nacionalnih manjina				
Sportske i rekreativne institucije				
Stručnjaci				
Udruženja građana				
Građani kao birači				
Građani kao potrošači, korisnici usluga				
Kao učesnici događaja, svedoci	42			
Građani kao vox populi				
Građani u drugoj ulozi				
Deca				
Tinejdžeri				
Đaci				
Studenti				
Penzioneri i stari				
Nezaposleni				
Osobe sa invaliditetom				
LGBT populacija				
Druga društvena grupa				
Drugo				
UKUPNO	214	86	116	0

Tabela 8: Dužina tonskog inserta subjekta za 07. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

DUŽINA TONSKOG INSERTA SUBJEKTA 11. 04. 2016.	Muški subjekti van predizbornog bloka	Ženski subjekti van predizbornog bloka	Muški subjekti u predizbornom bloku	Ženski subjekti u predizbornom bloku
Strani i međunarodni subjekti	52	23		
Predsednik države				
Predsednik tehničke vlade	56		12	
Zakonodavna vlast				
Izvršna vlast	26			
Sudska vlast				
Državna administracija				
Nezavisne institucije i agencije				
Policija i vojska				
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti		12		
Kosovski subjekti				
Vladajuće partije			15	
Opozicione partije			51	
Ekonomski subjekti - Privatni sektor				
Ekonomski subjekti - Javni sektor				
Zdravstvene institucije		19		
Institucije socijalne zaštite		40		
Kulturne institucije i umetnici				
Obrazovne i naučne institucije				
Mediji i novinari	20			
Verske institucije				
Institucije nacionalnih manjina				
Sportske i rekreativne institucije				
Stručnjaci		18		
Udruženja građana	33			
Građani kao birači				
Građani kao potrošači, korisnici usluga	14			
Kao učesnici događaja, svedoci	44	30		
Građani kao vox populi				
Građani u drugoj ulozi				
Deca				
Tinejdžeri				
Đaci				
Studenti				
Penzioneri i stari				
Nezaposleni				
Osobe sa invaliditetom				
LGBT populacija				
Druga društvena grupa				
Drugo				
UKUPNO	245	142	78	0

Tabela 9: Dužina tonskog inserta subjekta za 11. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

DUŽINA TONSKOG INSERTA SUBJEKTA 13. 04. 2016.	Muški subjekti van predizbornog bloka	Ženski subjekti van predizbornog bloka	Muški subjekti u predizbornom bloku	Ženski subjekti u predizbornom bloku
Strani i međunarodni subjekti	70			
Predsednik države				
Predsednik tehničke vlade	118		11	
Zakonodavna vlast				
Izvršna vlast		18		
Sudska vlast				
Državna administracija				
Nezavisne institucije i agencije		38		
Policija i vojska				
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti				
Kosovski subjekti				
Vladajuće partije			28	
Opozicione partije			25	10
Ekonomski subjekti - Privatni sektor				
Ekonomski subjekti - Javni sektor				
Zdravstvene institucije				
Institucije socijalne zaštite				
Kulturne institucije i umetnici				
Obrazovne i naučne institucije				
Mediji i novinari				
Verske institucije				
Institucije nacionalnih manjina				
Sportske i rekreativne institucije				
Stručnjaci	16			
Udruženja građana		12		
Građani kao birači				
Građani kao potrošači, korisnici usluga				
Kao učesnici događaja, svedoci	36	19		
Građani kao vox populi				
Građani u drugoj ulozi				
Deca				
Tinejdžeri				
Đaci				
Studenti				
Penzioneri i stari				
Nezaposleni				
Osobe sa invaliditetom				
LGBT populacija				
Druga društvena grupa				
Drugo				
UKUPNO	240	87	64	0

Tabela 10: Dužina tonskog inserta subjekta za 13. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

DUŽINA TONSKOG INSERTA SUBJEKTA 23. 04. 2016.	Muški subjekti van predizbornog bloka	Ženski subjekti van predizbornog bloka	Muški subjekti u predizbornom bloku	Ženski subjekti u predizbornom bloku
Strani i međunarodni subjekti	20			
Predsednik države				
Predsednik tehničke vlade				
Zakonodavna vlast				
Izvršna vlast				
Sudska vlast				
Državna administracija				
Nezavisne institucije i agencije	87			
Policija i vojska				
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti				
Kosovski subjekti				
Vladajuće partije				
Opozicione partije				
Ekonomski subjekti - Privatni sektor				
Ekonomski subjekti - Javni sektor				
Zdravstvene institucije				
Institucije socijalne zaštite				
Kulturne institucije i umetnici				
Obrazovne i naučne institucije				
Mediji i novinari				
Verske institucije				
Institucije nacionalnih manjina				
Sportske i rekreativne institucije				
Stručnjaci	18	11		
Udruženja građana				
Građani kao birači	56	10		
Građani kao potrošači, korisnici usluga				
Kao učesnici događaja, svedoci				
Građani kao vox populi				
Građani u drugoj ulozi				
Deca				
Tinejdžeri				
Đaci				
Studenti				
Penzioneri i stari				
Nezaposleni				
Osobe sa invaliditetom				
LGBT populacija				
Druga društvena grupa				
Drugo				
UKUPNO	181	21	0	0

Tabela 11: Dužina tonskog inserta subjekta za 23. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

DUŽINA TONSKOG INSERTA SUBJEKTA Ukupno	Muški subjekti van predizbornog bloka	Ženski subjekti van predizbornog bloka	Muški subjekti u predizbornom bloku	Ženski subjekti u predizbornom bloku
Strani i međunarodni subjekti	303	55	8	
Predsednik države				
Predsednik tehničke vlade	323		88	
Zakonodavna vlast	38		27	
Izvršna vlast	54	58		
Sudska vlast				
Državna administracija	22	19		
Nezavisne institucije i agencije	107	38		
Policija i vojska				
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti	116	64		
Kosovski subjekti	22		19	
Vladajuće partije			102	
Opozicione partije			194	43
Ekonomski subjekti - Privatni sektor	15			
Ekonomski subjekti - Javni sektor	139	7		
Zdravstvene institucije	18	50		
Institucije socijalne zaštite		40		
Kulturne institucije i umetnici	9			
Obrazovne i naučne institucije				
Mediji i novinari	24	40		
Verske institucije				
Institucije nacionalnih manjina				
Sportske i rekreativne institucije				
Stručnjaci	105	40		
Udruženja građana	33	12		
Građani kao birači	56	10		
Građani kao potrošači, korisnici usluga	14	23		
Kao učesnici događaja, svedoci	122	72		
Građani kao vox populi				
Građani u drugoj ulozi		12		
Deca				
Tinejdžeri				
Đaci				
Studenti	16			
Penzioneri i stari				
Nezaposleni				
Osobe sa invaliditetom				
LGBT populacija				
Druga društvena grupa				
Drugo				
UKUPNO	1536	540	438	43

Tabela 12: Dužina tonskog inserta subjekta - ukupno. Vojsvođanski dnevnik

13. 1. 4. Tema priloga van predizbornog bloka vesti / ukupna dužina tonskog inserta muškaraca i žena u sekundama

Tabele 13. - 20. sadrže podatke o polu glavnih subjekata izveštavanja o temama van predizbornog bloka vesti i dužini njihovih tonskih inserata. Političarke su podzastupljene u predizbornoj kampanji u odnosu na muške kolege; u niskom procentu su glavni subjekti političkog medijskog sadržaja; političarke bez obzira na visoku poziciju u raspodeli društvene moći na kojoj se nalaze, uvek su dominantno zastupljene samo u stereotipno "ženskim" oblastima (teme o kulturi, zdravlju, socijalnim pitanjima); medijska zainteresovanost za mišljenje ženskog subjekta je mala posmatrano kroz sekunde u kojima se čuje njihovo mišljenje. Političarke su zastupljenije u prvoj polovini predizborne kampanje u odnosu na drugu polovinu kampanje pred same izbore.

Ženskih subjekata bilo je zbirno 35 u odnosu na 107 muških subjekata. Govorile su tri puta kraće (Tabela 20.).

Samo jednom je žena političarka govorila na temu predizborne kampanje (40 sekundi) i jednom na temu ekonomije i privrede (20 sekundi). Oba puta 07. 04. 2016. odnosno u prvoj polovini predizbornog perioda (Tabela 16.). Sva ostala participiranja ženskih subjekata bila su odgovori na socijalna pitanja (200 sekundi od ukupno 540/ 14 subjekata), na temu zdravlja, zdravlja i socijalne sigurnosti (73 sekunde/ 5 subjekata), a zatim na teme stradanja ratnih zločina u prošlosti i obrazovanja.

Muških subjekata na temu ekonomije i privrede govorilo je 16 puta više i preko 13 puta duže. O evrointegracijama govorilo je pet puta više muškaraca, šest puta duže. O migrantskoj krizi rezultat je šest puta više muškaraca i tonskih isečaka. Na temu delatnosti vlasti i poljoprivrede govore isključivo muški subjekti, a u vremenskom trajanju nešto kraćem nego što je ukupno dato ženama tokom analiziranog perioda (Tabela 20.).

U drugoj polovini predizbornog perioda na ključna politička pitanja - predizborna kampanja, politika i delatnost vlasti, ekonomija i privreda, poljoprivreda, svet i Srbija i evrointegracije, žene ne govore uopšte. U prvoj polovini čule su se po jednom na dve teme u ukupnom vremenskom trajanju jedan ceo minut.

U Vladi Republike Srbije za vreme parlamentarnih izbora bilo je 4 ministarke koje su vodile značajne resore - građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, državne uprave i lokalne

samouprave, poljoprivrede i zaštite životne sredine i ministarka bez portfelja zadužena za evropske integracije. Nakon izbora, u avgustu 2016. godine, izabrane su još dve ministarke - pravde i demografije i populacione politike, dok je ministarstvo poljoprivrede preuzeo muškarac. Iako su žene na pozicijama od izuzetnog finansijskog značaja i uprave sudstvom, u medijima je zastupljen stereotipim o ženama, te auditorijum kao biračko telo ministarke može doživeti samo kao trenutni izuzetak

TEMA PRILOGA VAN PREDIZBORNOG BLOKA VESTI 01. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Predizborna kampanja				
Politika i delatnost vlasti				
Ekonomija i privreda				
Poljoprivreda				
Zdravstvo, zdravlje i socijalna sigurnost	3	57	2	37
Srbija - Svet				
Evrointegracije Srbije				
Migrantska kriza	1	10		
Elementarne nepogode				
Kosovo				
Kultura				
Obrazovanje i nauka	2	31	3	35
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika	2	31		
Kriminal, korupcija, pravosuđe				
Prošlost - ratni zločini, sudski procesi	3	116		
Druge socijalne teme	1	15	3	23
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo	1	24		
UKUPNO	13	284	8	95

Tabela 13: Tema priloga van predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskih subjekata u sekundama za 01. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

TEMA PRILOGA VAN PREDIZBORNOG BLOKA VESTI 03. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Predizborna kampanja				
Politika i delatnost vlasti	4	100		
Ekonomija i privreda	4	47		
Poljoprivreda				
Zdravstvo, zdravlje i socijalna sigurnost				
Srbija - Svet				
Evrointegracije Srbije	1	0		
Migrantska kriza	6	43	1	13
Elementarne nepogode				
Kosovo				
Kultura				
Obrazovanje i nauka				
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe	1	0		
Prošlost - ratni zločini, sudski proces				
Druge socijalne teme				
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo				
UKUPNO	16	190	1	13

Tabela 14: Tema priloga van predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskih subjekata u sekundama za 03. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

TEMA PRILOGA VAN PREDIZBORNOG BLOKA VESTI 05. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Predizborna kampanja				
Politika i delatnost vlasti	1	0		
Ekonomija i privreda	3	35		
Poljoprivreda	2	35		
Zdravstvo, zdravlje i socijalna sigurnost			3	36
Srbija - Svet				
Evrointegracije Srbije	3	37	1	20
Migrantska kriza				
Elementarne nepogode				
Kosovo				
Kultura				
Obrazovanje i nauka	1	0		
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe	3	23		
Prošlost - ratni zločini, sudski proces	3	28	1	27
Druge socijalne teme			1	0
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo	2	24	1	13
UKUPNO	18	182	7	96

Tabela 15: Tema priloga van predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskih subjekata u sekundama za 05. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

TEMA PRILOGA VAN PREDIZBORNOG BLOKA VESTI 07. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Predizborna kampanja	3	27	1	40
Politika i delatnost vlasti				
Ekonomija i privreda	7	125	1	20
Poljoprivreda				
Zdravstvo, zdravlje i socijalna sigurnost				
Srbija - Svet				
Evrointegracije Srbije	4	51		
Migrantska kriza	1	0	1	19
Elementarne nepogode				
Kosovo	3	0		
Kultura				
Obrazovanje i nauka				
Mediji i informisanje				
Komunalne teme	2	11	1	7
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe	1	0		
Prošlost - ratni zločini, sudski proces				
Druge socijalne teme				
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo				
UKUPNO	21	214	4	86

Tabela 16: Tema priloga van predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskih subjekata u sekundama za 07. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

TEMA PRILOGA VAN PREDIZBORNOG BLOKA VESTI 11. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Predizborna kampanja				
Politika i delatnost vlasti				
Ekonomija i privreda				
Poljoprivreda	2	77		
Zdravstvo, zdravlje i socijalna sigurnost				
Srbija - Svet				
Evrointegracije Srbije	1	33	1	0
Migrantska kriza	3	24		
Elementarne nepogode				
Kosovo				
Kultura				
Obrazovanje i nauka				
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe	2	32	1	30
Prošlost - ratni zločini, sudski proces	3	51	1	23
Druge socijalne teme	2	28	4	89
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo				
UKUPNO	13	245	7	142

Tabela 17: Tema priloga van predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskihsubjekata u sekundama za 11. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

TEMA PRILOGA VAN PREDIZBORNOG BLOKA VESTI 13. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Predizborna kampanja				
Politika i delatnost vlasti	1	0		
Ekonomija i privreda	2	60		
Poljoprivreda	1	36		
Zdravstvo, zdravlje i socijalna sigurnost				
Srbija - Svet				
Evrointegracije Srbije				
Migrantska kriza	2	26		
Elementarne nepogode				
Kosovo				
Kultura				
Obrazovanje i nauka	2	58		
Mediji i informisanje	2	40		
Komunalne teme				
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe				
Prošlost - ratni zločini, sudski proces				
Druge socijalne teme	2	20	5	87
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo				
UKUPNO	12	240	5	87

Tabela 18: Tema priloga van predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskih subjekata u sekundama za 13. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

TEMA PRILOGA VAN PREDIZBORNOG BLOKA VESTI 23. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Predizborna kampanja	1	22		
Politika i delatnost vlasti				
Ekonomija i privreda				
Poljoprivreda	3	36		
Zdravstvo, zdravlje i socijalna sigurnost				
Srbija - Svet				
Evrointegracije Srbije	1	0		
Migrantska kriza	5	85	1	0
Elementarne nepogode				
Kosovo				
Kultura				
Obrazovanje i nauka				
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika	1	20	1	10
Kriminal, korupcija, pravosuđe				
Prošlost - ratni zločini, sudski proces	2	0		
Druge socijalne teme				
Sport i rekreacija	1	18	1	11
Vreme				
Drugo				
UKUPNO	14	181	3	21

Tabela 19: Tema priloga van predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskih subjekata u sekundama za 23. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

TEMA PRILOGA VAN PREDIZBORNOG BLOKA VESTI Ukupno	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Predizborna kampanja	4	49	1	40
Politika i delatnost vlasti	6	100		
Ekonomija i privreda	16	267	1	20
Poljoprivreda	8	184		
Zdravstvo, zdravlje i socijalna sigurnost	3	57	5	73
Srbija - Svet				
Evrointegracije Srbije	10	121	2	20
Migrantska kriza	18	188	3	32
Elementarne nepogode				
Kosovo	3	0		
Kultura				
Obrazovanje i nauka	5	89	3	35
Mediji i informisanje	2	40		
Komunalne teme	2	11	1	7
Crna hronika	3	51	1	10
Kriminal, korupcija, pravosuđe	7	55	1	30
Prošlost - ratni zločini, sudski proces	11	195	2	50
Druge socijalne teme	5	63	13	199
Sport i rekreacija	1	18	1	11
Vreme				
Drugo	3	48	1	13
UKUPNO	107	1536	35	540

Tabela 20: Tema priloga van predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskih subjekata u sekundama – ukupno. Vojvođanski dnevnik

13. 1. 5. Tema priloga u okviru predizbornog bloka vesti / ukupna dužina tonskog inserta muškaraca i žena u sekundama

Tabele 21. - 27. sadrže podatke o polu glavnih subjekata izveštavanja o temama u predizbornog bloka vesti i dužini njihovih tonskih inserata. Potvrđuju početnu hipotezu H0 i prateće H1, H2, H4 i H5, a sa naglaskom na izuzeće žena političkih kandidatkinja iz javnog medijskog sadržaja u samom jeku političkog predizbornog promovisanja.

Rezultat je poražavajuć. U predizbornom bloku vesti tokom predizbornog perioda žene političke kandidatkinje pojavljuju se tri puta kao glavni subjekti, a govore svega 43 sekunde. Dve od tri govore u prvoj polovini predizbornog perioda. Kako se bliže izbori žene postaju sve nevidljivije u političkoj sferi i time se auditorijumu kao glasačkom telu poručuje da žena i nije opcija u političkom upravljanju.

Političke kandidatkinje dva od svega tri puta, izabrane su kao subjekti koji govore o stereotipno "ženskim" temama, i tako su mediji svojim izborom aktera i tema ponovo potvrdili stereotip, a zadržali mogućnost demokratizacije i napretka društva, kojem podležu nizom, u radu nabrojanih i objašnjenih, zakona i preporuka. "Žene su u medijima nevidljive i to dvojako - ili ih u medijskim sadržajima nema, one ćute ili su prikazane kroz stereotipe, čime takođe ostaju nevidljive" (Baćanović, 2008 : 16).

Muške političke kandidate auditorijum je video 32 puta i čuo u trajanju od 438 sekundi, većinski o temama politike, ekonomije, investicija, poljoprivrede, proceduralnih pitanja i političkih ideologija.

U polovini analiziranih centralnih informativnih emisija "Vojvođanskog dnevnika" tokom predizbornog perioda, političke kandidatkinje se uopšte ne pojavljuju u predizbornom bloku vesti.

TEMA PRILOGA U OKVIRU PREDIZBORNOG BLOKA VESTI 01. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Proceduralna pitanja (formiranje koalicija, podnošenje izbornih lista, predstavke, organizacija izbora, finansiranje stranaka)	4	62	1	15
Politička / ideološka pitanja (levica-desnica, liberalizam-konzervativizam...)				
Politički protivnici, prethodna vlast (vlasti), departizacija				
Ekonomija, investicije, radna mesta				
Poljoprivreda i selo				
Komunalni problemi (na lokalni)				
Penzije i penzioneri				
Zdravstvena i demografska pitanja				
Ljudska prava (manjine, osetljive grupe, demokratija, sloboda medija)				
Obrazovanje, nauka, kultura				
Pitanja iz prošlosti (istorije)				
Borba protiv korupcije i kriminala				
Zakonske i ustavne promene				
Evrointegracije i spoljna politika Srbije				
Kosovo				
Izbeglička kriza				
Poplave				
Nešto drugo				
UKUPNO	4	62	1	15

Tabela 21: Tema priloga u okviru predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskih subjekata u sekundama za 01. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

TEMA PRILOGA U OKVIRU PREDIZBORNOG BLOKA VESTI 03. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Proceduralna pitanja (formiranje koalicija, podnošenje izbornih lista, predstavke, organizacija izbora, finansiranje stranaka)				
Politička / ideološka pitanja (levica-desnica, liberalizam-konzervativizam...)				
Politički protivnici, prethodna vlast (vlasti), departizacija				
Ekonomija, investicije, radna mesta	1	10		
Poljoprivreda i selo	1	13		
Komunalni problemi (na lokalni)				
Penzije i penzioneri				
Zdravstvena i demografska pitanja				
Ljudska prava (manjine, osetljive grupe, demokratija, sloboda medija)				
Obrazovanje, nauka, kultura				
Pitanja iz prošlosti (istorije)				
Borba protiv korupcije i kriminala				
Zakonske i ustavne promene				
Evrointegracije i spoljna politika Srbije				
Kosovo	1	30		
Izbeglička kriza				
Poplave				
Nešto drugo	1	0		
UKUPNO	4	53	0	0

Tabela 22: Tema priloga u okviru predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskih subjekata u sekundama za 03. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

TEMA PRILOGA U OKVIRU PREDIZBORNOG BLOKA VESTI 05. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Proceduralna pitanja (formiranje koalicija, podnošenje izbornih lista, predstavke, organizacija izbora, finansiranje stranaka)				
Politička / ideološka pitanja (levica-desnica, liberalizam-konzervativizam...)				
Politički protivnici, prethodna vlast (vlasti), departizacija				
Ekonomija, investicije, radna mesta	3	32		
Poljoprivreda i selo				
Komunalni problemi (na lokalnu)			1	18
Penzije i penzioneri				
Zdravstvena i demografska pitanja				
Ljudska prava (manjine, osetljive grupe, demokratija, sloboda medija)	1	19		
Obrazovanje, nauka, kultura				
Pitanja iz prošlosti (istorije)				
Borba protiv korupcije i kriminala				
Zakonske i ustavne promene				
Evrointegracije i spoljna politika Srbije	1	14		
Kosovo				
Izbeglička kriza				
Poplave				
Nešto drugo				
UKUPNO	5	65	1	18

Tabela 23: Tema priloga u okviru predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskih subjekata u sekundama za 05. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

TEMA PRILOGA U OKVIRU PREDIZBORNOG BLOKA VESTI 07. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Proceduralna pitanja (formiranje koalicija, podnošenje izbornih lista, predstavke, organizacija izbora, finansiranje stranaka)	2	37		
Politička / ideološka pitanja (levica-desnica, liberalizam-konzervativizam...)	4	62		
Politički protivnici, prethodna vlast (vlasti), departizacija	1	17		
Ekonomija, investicije, radna mesta				
Poljoprivreda i selo				
Komunalni problemi (na lokalni)				
Penzije i penzioneri				
Zdravstvena i demografska pitanja				
Ljudska prava (manjine, osetljive grupe, demokratija, sloboda medija)				
Obrazovanje, nauka, kultura				
Pitanja iz prošlosti (istorije)				
Borba protiv korupcije i kriminala				
Zakonske i ustavne promene				
Evrointegracije i spoljna politika Srbije				
Kosovo				
Izbeglička kriza				
Poplave				
Nešto drugo				
UKUPNO	7	116	0	0

Tabela 24: Tema priloga u okviru predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskih subjekata u sekundama za 07. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

TEMA PRILOGA U OKVIRU PREDIZBORNOG BLOKA VESTI 11. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Proceduralna pitanja (formiranje koalicija, podnošenje izbornih lista, predstavke, organizacija izbora, finansiranje stranaka)				
Politička / ideološka pitanja (levica-desnica, liberalizam-konzervativizam...)	1	15		
Politički protivnici, prethodna vlast (vlasti), departizacija	3	34		
Ekonomija, investicije, radna mesta	1	12		
Poljoprivreda i selo				
Komunalni problemi (na lokalni)	1	17		
Penzije i penzioneri				
Zdravstvena i demografska pitanja				
Ljudska prava (manjine, osetljive grupe, demokratija, sloboda medija)				
Obrazovanje, nauka, kultura				
Pitanja iz prošlosti (istorije)				
Borba protiv korupcije i kriminala	1	0		
Zakonske i ustavne promene				
Evrointegracije i spoljna politika Srbije				
Kosovo				
Izbeglička kriza				
Poplave				
Nešto drugo				
UKUPNO	7	78	0	0

Tabela 25: Tema priloga u okviru predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskih subjekata u sekundama za 11. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

TEMA PRILOGA U OKVIRU PREDIZBORNOG BLOKA VESTI 13. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Proceduralna pitanja (formiranje koalicija, podnošenje izbornih lista, predstavke, organizacija izbora, finansiranje stranaka)	1	12		
Politička / ideološka pitanja (levica-desnica, liberalizam-konzervativizam...)				
Politički protivnici, prethodna vlast (vlasti), departizacija	2	25		
Ekonomija, investicije, radna mesta	2	27		
Poljoprivreda i selo				
Komunalni problemi (na lokalni)				
Penzije i penzioneri				
Zdravstvena i demografska pitanja			1	10
Ljudska prava (manjine, osetljive grupe, demokratija, sloboda medija)				
Obrazovanje, nauka, kultura				
Pitanja iz prošlosti (istorije)				
Borba protiv korupcije i kriminala				
Zakonske i ustavne promene				
Evrointegracije i spoljna politika Srbije				
Kosovo				
Izbeglička kriza				
Poplave				
Nešto drugo				
UKUPNO	5	64	1	10

Tabela 26: Tema priloga u okviru predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskih subjekata u sekundama za 13. 04. 2016. Vojvođanski dnevnik

TEMA PRILOGA U OKVIRU PREDIZBORNOG BLOKA VESTI Ukupno	Broj muških subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama	Broj ženskih subjekata	Dužina tonskog inserta u sekundama
Proceduralna pitanja (formiranje koalicija, podnošenje izbornih lista, predstavke, organizacija izbora, finansiranje stranaka)	7	111	1	15
Politička / ideološka pitanja (levica-desnica, liberalizam-konzervativizam...)	5	77		
Politički protivnici, prethodna vlast (vlasti), departizacija	5	59		
Ekonomija, investicije, radna mesta	7	98		
Poljoprivreda i selo	1	13		
Komunalni problemi (na lokalnu)	1	17	1	18
Penzije i penzioneri				
Zdravstvena i demografska pitanja			1	10
Ljudska prava (manjine, osetljive grupe, demokratija, sloboda medija)	1	19		
Obrazovanje, nauka, kultura				
Pitanja iz prošlosti (istorije)				
Borba protiv korupcije i kriminala	1	0		
Zakonske i ustavne promene				
Evrointegracije i spoljna politika Srbije	1	14		
Kosovo	1	30		
Izbeglička kriza				
Poplave				
Nešto drugo	1	0		
UKUPNO	32	438	3	43

Tabela 27: Tema priloga u okviru predizbornog bloka vesti / dužine tonskog inserta muških i ženskih subjekata u sekundama - ukupno. Vojvođanski dnevnik

13. 1. 6. Političke kandidatkinje u diskursu medijskog izveštavanja

13. 1. 6. 1. Oblasti iz kojih se biraju ženski subjekti

Najveći broj ženskih subjekata izabran je iz grupe svedokinja ili učesnica događaja, pa nakon toga iz pokrajinskih i lokalnih institucija vlasti, u istom broju u kojem se pojavljuju i strankinje medijski subjekti. Nakon toga mediji biraju ženske subjekte iz oblasti zdravstva i opozicionih političkih partija. Pred same parlamentarne izbore, žene se kao subjekti većinom biraju iz oblasti koje nisu bliske politici (Tabela 28).

Više od dve trećine centralne informativne emisije zastupljeno je vestima i izveštajima koji su novinarska reprezentacija događaja. Dobijeni rezultat potvrđuju i navode autora/ki navođenih u ovoj disertaciji da su mediji ispolitizovani i da u informativnim emisijama nema dovoljno stvarnog života već PR slika delovanja, stavova i pseudodogađaja koje definišu političke elite kako bi konzervirale status quo i ostale moći. “Suštinski gledano, reč je o sistemskoj pristrasnosti medija, čije informacije namenjene javnosti pomažu održavanju nekritičkog statusa quo-a” (Petrović, 2017 : 106). Petrović detektuje novinarski način mišljenja kao revitalizaciju istine. Novosadska novinarska škola već dvadesetak godina potvrđuje ovakvo stanje monitoringom medija (Valić Nedeljković, 2016; 2020). O povezanosti interesa političke elite, ženskog statusa i zadržavanja napretka statusa od strane medija pisale su i Faludi (1991), Takman (2001), Galager (2001), Kelner (2004), itd. Takman je još davne 1978. godine pisala studiju o pravljenu vesti i izgradnji stvarnosti, ali ni do danas rezultati nisu izašli iz konzervativnih okvira. O neprimerenoj realnosti aktera svedoči i Burton (2010). Ros i Padovani (2016) pružaju dokaze o razvijanju medijskih obaveza ili njihovom narušavanju u nizu velikih evropskih medijskih organizacija.

Žene su na marginama moći, stoga ih i nema u dovoljnom procentu u centralnoj informativnoj emisiji. Osim ako im pozicija u društvu to omogućava (na primer ministarke, koje imaju priliku da javno iznose svoje stavove, tumače tuđe i tome slično), žene su podzastupljena grupa u medijskoj reprezentaciji svakodnevice. O nepozivanju žena u medijski porostor pišu Inglehart, Noris i Roland (2003), dok Globalni medijski istraživački projekat u Srbiji, koji se navodi ranije u radu, ovaj problem registruje 2005., 2010., 2015., pa ponovo 2020. godine.

Sfera koja ekonomski ima manju moć je dostupna ženama i zato su prisutne u zdravstvu, obrazovanju i kulturi jer u tim delatnostima ne ugrožavaju političke elite i njihovu finansijsku moć. “Glavni medijski efekat je očuvanje statusa quo, a to se, pre svega, postiže učvršćivanjem

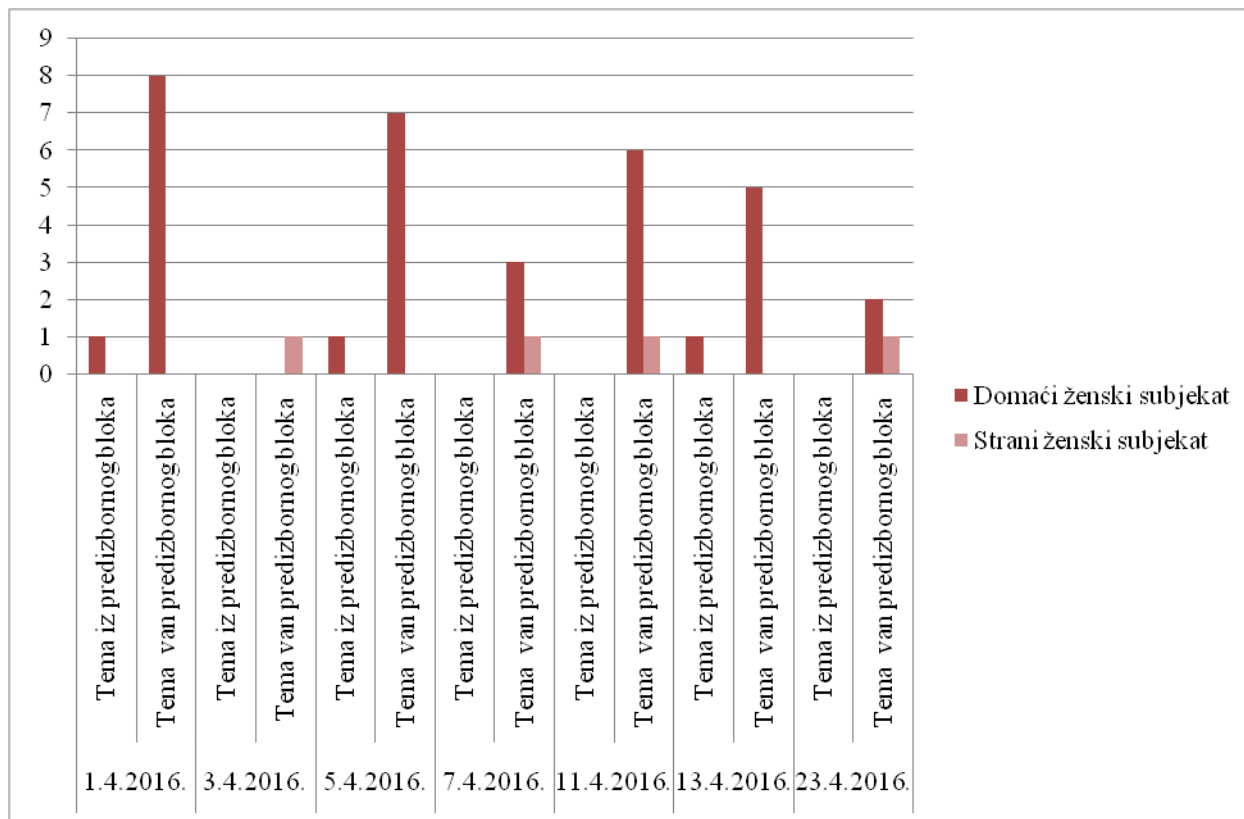
uverenja i stavova koji su već dominantni” (Milojević, 2001 : 152). Na našim prostorima iste ili slične rezultate objavljuju Kronja (2006) koja ističe promociju antidemokratskih vrednosti i patrijahalnog tona politike i Baćanović (2008) koja nevidljivost žena povezuje sa stereotipom. Medijsku selekciju aktera na odgovornost pozivaju Baćanović, Pralica, Sprailosu, Kolarš i Radovanović (2008), Sarvanka (2010), Valić Nedeljković (2011; 2014), Petrušić (2013) i dr.

Oblasti u kojima su zastupljeni ženski subjekti	1.4.2016.	3.4.2016.	5.4.2016.	7.4.2016.	11.4.2016.	13.4.2016.	23.4.2016.	Ukupno
1 - Strani i međunarodni subjekti		1		1	1		1	4
2 - Predsednik države								0
3 - Predsednik tehničke vlade								0
4 - Zakonodavna vlast			1					1
5 - Izvršna vlast				1	1	1		3
6 - Sudska vlast								0
7 - Državna administracija	1							1
8 - Nezavisne institucije i agencije (RIK, REM...)						2		2
9 - Policija i vojska								0
10 - Pokrajinske i lokalne institucije vlasti	1		1	1	1			4
11 - Kosovski subjekti								0
12 - Vladajuće partije								0
13 - Opozicione partije	1		1			1		3
14 - Privatni sektor								0
15 - Javni sektor				1				1
16 - Zdravstvene institucije	1		1		1			3
17 - Institucije socijalne zaštite					1			1
18 - Kulturne institucije i umetnici								0
19 - Obrazovne i naučne institucije								0
20 - Mediji i novinari			2					2
21 - Verske institucije								0
22 - Institucije nacionalnih manjina								0
23 - Sportske i rekreativne institucije								0
24 - Stručnjaci	1				1		1	3
25 - Udruženja građana						1		1
26 - Kao birači							1	1
27 - Građani kao potrošači, korisnici usluga			2					2
28 - Građani kao učesnici događaja, svedoci	3				1	1		5
29 - Građani kao vox populi								0
30 - U drugoj ulozi	1							1
31 - Deca								0
32 - Tinejdžeri								0
33 - Đaci								0
34 - Studenti								0
35 - Penzioneri i stari								0
36 - Nezaposleni								0
37 - Osobe sa invaliditetom								0
38 - LGBT populacija								0
39 - Druga društvena grupa								0
40 - Drugo								0
Ukupno	9	1	8	4	7	6	3	

Tabela 28: Oblasti iz kojih se biraju ženski subjekti. Vojvođanski dnevnik

13. 1. 6. 2. Brojčani odnos domaćih i stranih ženskih subjekata

Posmatrajući vremensku distancu početka predizbornog perioda do parlamentarnih izbora, broj domaćih ženskih subjekata se smanjuje, dok se učestalost stranih ženskih subjekata u medijskom sadržaju povećava.

Grafikon 4: Brojčani odnos domaćih i stranih ženskih subjekata u predizbornom i van predizbornog bloka vesti. Vojvođanski dnevnik

13. 1. 6. 3. Zastupljenost ženskih subjekata po temama van predizbornog bloka

Jedno žensko ime, nemačke kancelarke Angele Merkel, pojavljuje se više puta, tokom različitih datuma, što ukazuje da zapravo ne postoji raznolikost ženske participacije u političkoj sferi javnog delovanja čak ni na ovako niskom rezultatu.

O predizbornoj kampanji, čuje se svega jedna žena 07. 04. 2016., ministarka Jadranka Joksimović u trajanju od 40 sekundi i članica gradskog veća Suzana Jovanović na temu ekonomije i privrede, 20 sekundi.

Na temu evrointegracija govorila su dva ženska subjekta. 05. 04. 2016., Dr Petra Pana, pomoćnica ministra za ekonomske odnose sa inostranstvom, 20 sekundi i 07. 04. 2016., Tanja Miščević, šefica pregovaračkog tima Srbije ali bez tonskog isečka.

Najveći broj žena odgovara na pitanja o socijalnim temama (13), temama zdravlja i socijalne sigurnosti (5) i obrazovanja i nauke (3). Ove žene govore sa pozicija koje ne ugrožavaju visoku platformu moći i finansija, već su birane iz stereotipno “ženskih kutaka”, te održavaju sliku nekakvog postojanja žena u medijskom programu, ali ne i u društvenom programu odluka i upravljanja. Još jedna tema koja ženu broji tri puta, a vezana je trenutnom političkom situacijom, tema migrantske krize, nije pitanjima udostojila domaću političarku.

Tema priloga VAN predizbornog bloka	1.4.2016.	3.4.2016.	5.4.2016.	7.4.2016.	11.4.2016.	13.4.2016.	23.4.2016.	Ukupno
1 - Predizborna kampanja				1				1
2 - Politika i delatnost vlasti								0
3 - Ekonomija i privreda				1				1
4 - Poljoprivreda								0
5 - Zdravstvo, zdravlje i socijalna sigurnost		2		3				5
6 - Srbija - Svet								0
7 - Evrointegracije Srbije				1		1		2
8 - Migrantska kriza		1		1			1	3
9 - Elementarne nepogode								0
10 - Kosovo								0
11 - Kultura								0
12 - Obrazovanje i nauka		3						3
13 - Mediji i informisanje								0
14 - Komunalne teme				1				1
15 - Crna hronika							1	1
16 - Kriminal, korupcija, pravosuđe					1			1
17 - Prošlost - ratni zločini, sudski procesi			1		1			2
18 - Druge socijalne teme	3		1		4	5		13
19 - Sport i rekreacija							1	1
20 - Vreme								0
21 - Drugo			1					1
Ukupno	8	1	7	4	7	5	3	

strankinje

Tabela 29: Zastupljenost ženskih subjekata po temama van predizbornog bloka

13. 1. 6. 4. Zastupljenost ženskih subjekata po temama u predizbornom bloku

Medijska praksa koja je permanentno prisutna i obilno rabljena je upotreba žena kao ukrasnih subjekata bilo da su teme političke, ekonomske ili iz grupe ostalih predizbornih pitanja. Neke stranke prepoznale su u predizbornoj kampanji 2016. godine potencijal ženskog političkog angažovanja. Stranke DS i SNS to su stavile u promotivni predizborni program i apelovali na žene da učestvuju na izborima svojim glasom. Dve liste imaju ženu kao nositeljku liste, DSS i Zavetnici, dok neke žene učestvuju u debatnim programima u medijima u ime svojih partija (Maja Sedlarević LSV). Rodna politička ravnopravnost postiže se afirmacijom žena u medijskom prostoru, priznavanjem i promocijom njihovih dostignuća, a ne segregacijom „muških“ i „ženskih“ tema prilikom intervjuisanja ili izveštavanja uopšte.

Tokom analiziranog perioda u predizbornom bloku vesti zabeležena su samo tri ženska subjekta. O proceduralnim političkim pitanjima govori samo jedna žena, 01. 04. utrajanju od 15 sekundi, pripadnica opzicione stranke, predsednica Demokratske stranke Srbije (DSS) Sanda Rašković Ivić.

Druga dva ženska subjekta mapirana su u tradicionalno ženskim oblastima. 05. 04. o komunalnim problemima na lokalnu govori Marinika Tepić ispred opozicione partije Liga socijaldemokrata Vojvodine (Nenad Čanak LSV - Digni glavu), dužina tonskog isečka 18 sekundi. Emeše Uri, takođe sa pozicije političke opozicije (Savez vojvođanskih Mađara, Ištvan Pastor) čuje se 10 sekundi na temu zdravstvenih i demografskih pitanja.

Prema tome, jedina političarka čiji se glas čuje na temu proceduralnih pitanja, i to jedino na samom početku političke kampanje, nikako pred dan izbora, je ona žena koja je “prihvatljiva opozicija” i za medij blizak političkom centru moći “neprovokativna i bezopasna”, jer stranka ispred koje govori se ne odaljava od stavova vladajuće politike.

Podatak koji vrlo jasno prikazuje tabela je žensko “poželjno” mesto i u političkom i u medijskom dometu. Zato je od izuzetnog značaja oboriti uvreženo mišljenje o rodnim ulogama, mapirati ga i trajno ukloniti iz medijskih sadržaja, eminentnih institucija i prihvatljivih jezičkih normi.

Tema priloga iz predizbornog bloka	1.4.2016.	3.4.2016.	5.4.2016.	7.4.2016.	11.4.2016.	13.4.2016.	23.4.2016.	Ukupno
1 - Proceduralna pitanja (formiranje koalicija, podnošenje izbornih lista, predstavke, organizacija izbora, finansiranje stranaka)	1							1
2 - Politička / ideološka pitanja (levica-desnica, liberalizam-								0
3 - Politički protivnici, prethodna vlast (vlasti), departizacija								0
4 - Ekonomija, investicije, radna mesta								0
5 - Poljoprivreda i selo								0
6 - Komunalni problemi (na lokalnu)			1					1
7 - Penzije i penzioneri								0
8 - Zdravstvena i demografska pitanja						1		1
9 - Ljudska prava (manjine, osetljive grupe, demokratija, sloboda medija)								0
10 - Obrazovanje, nauka, kultura								0
11 - Pitanja iz prošlosti (istorije)								0
12 - Borba protiv korupcije i kriminala								0
13 - Zakonske i ustavne promene								0
14 - Evrointegracije i spoljna politika Srbije								0
15 - Kosovo								0
16 - Izbeglička kriza								0
17 - Poplave								0
18 - Nešto drugo								0
Ukupno	1	0	1	0	0	1	0	2

Tabela 30: Zastupljenost ženskih subjekata po temama u predizbornom bloku

13. 1. 7. Upotreba rodno osetljivog jezika

Prilikom imenovanja žena sagovornica, rodno osetljiv jezik se uglavnom primenjuje s tim da je u nekim slučajevima nedosledan ili sa razlogom neodređen. Tokom monitoringa centralne informativne emisije tokom navedenih datuma, zabeležen je samo jedan slučaj imenovanja žene u muškom rodu, što nije generalna praksa. Primer imenovanja žene 07. 04. 2016. je “Valerija Šefčić - šef carinskog terminala na Kelebiji”. Time se potvrđuje sporedna hipoteza H3, ali i pozitivan pomak medijske slike u vidnoj nameri da se sve profesije i pozicije ispred ženskog imena pišu u ženskom rodu.

UPOTREBA RODNO OSETLJIVOG JEZIKA	01. 04.	03. 04.	05. 04.	07. 04.	11. 04.	13. 04.	23. 04.
ROJ je upotrebljen	9	1	3	3	3	3	2
ROJ nije upotrebljen	/	/	/	1	/	/	/
ROJ je nedosledan ili neodređen	/	/	3	/	1	3	1

Tabela 31: Upotreba rodno osetljivog jezika. Vojvođanski dnevnik.

13. 1. 8. Žanr priloga, povod izveštavanja i objekat priloga

Žanr skoro polovine priloga (48 %) pripada grupi vesti, vest u nizu, izjave ili saopštenja. To su svi neautorizovani sadržaji koje predstavlja voditelj, bez obzira na dužinu i vizuelne elemente. Više od trećine priloga (34 %) je autorski izveštaj sa mesta događaja, u kome je navedeno ime autora. Obično ima deo koji predstavlja novinar i veoma često sadrži izjave subjekata ili sadrži samo izjave subjekata.

ŽANR	
Vest - vesti u nizu - izjava - saopštenje	48%
Autorski izveštaj	34%
Intervju	0%
Tematski prilog - paket	18%
Reportaža	0%
Drugo	0%

Tabela 32: Žanr priloga

Povod izveštavanja tokom predizbornog perioda bio je aktuelni događaj (35 %) uglavnom vezan za političke delatnosti direktno ili indirektno usmerene ka predstojećim parlamentarnim izborima, a skoro u jednakom procentu povod izveštavanja bio je predizborni događaj usmeren ka biračima (33 %). Pseudodogađaj bio je povod za 16 % priloga, primarno radi privlačenja medijske pažnje što podrazumeva konferencije za novinare, izdavanje saopštenja i izjava, dok je medijska inicijativa da se određena tema ili aktuelni događaj dublje istraži imala svega 14% povoda realizacije intervjua, reportaže ili tematskih priloga.

POVOD	
Aktuelni događaj	35%
Pseudodogađaj (usmeren ka medijima)	16%
Predizborni događaj (usmeren ka biračima)	33%
Medijska inicijativa	14%
Nešto drugo	2%

Tabela 33: Povod izveštavanja

Medijska inicijativa u kojoj novinari/ke moraju da odaberu kontraverznu temu i da je obrade sa kritičkog stanovišta je izuzetno niska. Ranije u radu navedeni su izvodi: izveštaja OEBS/KDILJP, vodeće organizacije u Evropi za posmatranje izbora koja registruje pristrasno izveštavanje u medijima i nepravednu prednost koju obezbeđuje status vladajuće stranke (prevremeni parlamentarni izbori 24. april 2016); izveštaji Saveta za borbu protiv korupcije o vlasničkoj strukturi i kontroli medija u Srbiji i o mogućem uticaju institucija javnog sektora na medije kroz plaćanje usluga oglašavanja i marketinga; indikatori za nivo slobode medija i bezbednost novinara ispred NUNS-a; izveštaj Misije o medijskoj slobodi i bezbednosti novinara u Srbiji; istraživanje ekonomskog položaja i sloboda medija u Rasinskom okrugu; BIRN-ovo istraživanje promena u medijskom sektoru rezultata - sa goreg na lošije; rezultati istraživanja Sindikata novinara Srbije SINOS i Centra za istraživačko novinarstvo Kruševac CINK koji potvrđuju da novinari pribegavaju autocenzuri iz straha za egzistenciju, straha od gubitka posla; rezultati istraživanja platforme MFRR (Sloboda medija brz odgovor) za procenu stanja slobode medija i bezbednosti novinara u Srbiji, koji ističu sve veću zabrinutost za bezbednost novinara/ki i registruju slučajeve u kojima im političari i državni zvaničnici otvoreno prete; i rezultati zajedničke platforme novinarskih udruženja iz zemalja Zapadnog Balkana sa podrškom Evropske komisije - Safejournalists.net, koji ističu veliki pritisakna istraživačke neprofitne medije, kako od strane predstavnika vlasti, tako i provladinih tabloida i institucionalno

prepoznavanje napada na novinare/ke.

Mediji se kontrolišu različitim metodama, a mediji i novinari/ke koji rade u skladu sa profesionalnim standardima su pod stalnim pritiskom ili podležu autocenzuri iz straha za bezbednost i egzistenciju. S toga je jasno da je medijska inicijativa neprihvatljiva političkim elitama i rezultira niskim procentom u odnosu na druge povode izveštavanja u centralnoj informativnoj emisiji.

Pol objekata je u samo 10% slučajeva mogao da se identifikuje kao pojedinac ili pojedinka. Unutar tog rezultata podela po polu je iznosila 3% žena i 7% muškaraca.

POL OBJEKTA Ukupno	
Muški	7 %
Ženski	3 %
Mešoviti (grupni subjekti, institucije), neidentifikovan	90 %

Tabela 34: Ukupan broj objekata u sedam monitoringovanih emisija tokom predizbornog perioda - podela po polu. Vojvođanski dnevnik

13. 2. Emisija RTV Vojvodine - Radar

Monitoringom su obuhvaćene četiri emisije: 29. 03. 2016., 5.04. 2016., 12. 04. 2016. i 30. 04. 2016. Ukupno 12167 sekundi materijala.

13. 2. 1. Podela subjekata po polu

Tabele 35. 1. - 35. 5. prikazuju odnos procenta subjekata po polu u emisiji „Radar“ tokom predizbornog analiziranog perioda. Rezultati pokazuju izrazito manju participaciju ženskih subjekata medijskih priloga u odnosu na subjekte muškarce. Bližeći se datumu parlamentarnih izbora, participacija žena dodatno opada. Tokom analiziranog perioda žene su kao glavni subjekti participirale u 22% , a muškarci u 78% emitovanog sadržaja emisije. Početni rezultat bio je 27 % za žene, a krajnji 24%. Prva emisija meseca aprila predstavila je samo 1 ženu i 15 muškaraca.

POL SUBJEKTA 29. 03. 2016.		
Muški	11	73 %
Ženski	4	27 %

Tabela 35.1.

POL SUBJEKTA 05. 04. 2016.		
Muški	15	94 %
Ženski	1	6 %

Tabela 35.2.

POL SUBJEKTA 12. 04. 2016.		
Muški	20	74 %
Ženski	7	26 %

Tabela 35.3.

POL SUBJEKTA 19. 04. 2016.		
Muški	26	76 %
Ženski	8	24 %

Tabela 35.4.

POL SUBJEKTA Ukupno		
Muški	72	78 %
Ženski	20	22 %

Tabela 35.5.

13. 2. 2. Broj političkih subjekata u odnosu na ukupan broj subjekata - podela po polu

Tabele 36. - 40. prikazuju razliku u broju muških i ženskih subjekata izabranih kao relevantnih sagovornika/ca na određene teme. Tabele, takođe, pružaju uvid u broj političkih subjekata podeljenih po polu. Žene podzastupljene tokom medijskih emitovanja u predizbornom periodu, u niskom procentu zastupljene su u političkom sadržaju i birane su kao relevantne samo za stereotipno “ženske” teme.

Tabela 34. pokazuje da je jednak broj muških i ženskih sagovornika/ca koji govore osocialnim temama, ali na polju delatnosti vlasti, korupcije i pravosuđa izabrani su muškarci.

TEMA PRILOGA	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata	Broj političara subjekata	Broj političarki subjekata
29. 03. 2016.				
Svet i region				
Svet - Srbija				
Kosovo				
Politika i delatnost vlasti	1			
Ekonomija i poljoprivreda				
Zdravstvo, zdravlje, socijalno osiguranje				
Kultura				
Obrazovanje, nauka				
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe	8	2		
Prošlost - ratni zločini, suđenja				
Druge socijalne teme (ljudska prava, demokratija, nasilje u porodici/školi, bela kuga...)	2	2		
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo				
UKUPNO	11	4		

Tabela 36: Broj političkih subjekata u odnosu na ukupan broj subjekata - podela po polu i temama

Tabela 37. sadrži podatak da je na temu ekonomije i poljoprivrede govorilo 14 muškaraca i ni jedna žena, 1 političar i 1 političarka.

TEMA PRILOGA 05. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata	Broj političara subjekata	Broj političarki subjekata
Svet i region				
Svet - Srbija				
Kosovo				
Politika i delatnost vlasti				
Ekonomija i poljoprivreda	14		1	1
Zdravstvo, zdravlje, socijalno osiguranje				
Kultura				
Obrazovanje, nauka				
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe				
Prošlost - ratni zločini, suđenja				
Druge socijalne teme (ljudska prava, demokratija, nasilje u porodici/školi, bela kuga...)				
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo				
UKUPNO	14		1	1

Tabela 37: Broj političkih subjekata u odnosu na ukupan broj subjekata - podela po polu i temama

Tabela 38. prikazuje manji broj političarki i drugih ženskih subjekata u odnosu na muškarce izabrane kao relevantne sagovornike za političke teme.

Napomena koju tabela sadrži odnosi se na podatak da teme o ratnim zločinima, prošlosti i ljudskim pravima muškarce bira kao subjekte stručnjake i političare, a žene subjekte kao žrtve.

TEMA PRILOGA	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata	Broj političara subjekata	Broj političarki subjekata
12. 04. 2016.				
Svet i region				
Svet - Srbija	3	2	6	2
Kosovo				
Politika i delatnost vlasti				
Ekonomija i poljoprivreda				
Zdravstvo, zdravlje, socijalno osiguranje				
Kultura				
Obrazovanje, nauka				
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe				
Prošlost - ratni zločini, suđenja	3	3	3	
Druge socijalne teme (ljudska prava, demokratija, nasilje u porodici/školi, bela kuga...)	5			
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo				
UKUPNO	11	5	9	2

Tabela 38: Broj političkih subjekata u odnosu na ukupan broj subjekata - podela po polu i temama

Tabela 39. pokazuje podatak muške višesturke dominacije na temama politike i ponavlja napomenu iz prethodne tabele.

TEMA PRILOGA 19. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata	Broj političara subjekata	Broj političarki subjekata
Svet i region	5	2		
Svet - Srbija	8	1	4	2
Kosovo				
Politika i delatnost vlasti				
Ekonomija i poljoprivreda				
Zdravstvo, zdravlje, socijalno osiguranje				
Kultura				
Obrazovanje, nauka				
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe				
Prošlost - ratni zločini, suđenja	6	3	3	
Druge socijalne teme (ljudska prava, demokratija, nasilje u porodici/školi, bela kuga...)				
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo				
UKUPNO	19	6	7	2

Tabela 39: Broj političkih subjekata u odnosu na ukupan broj subjekata - podela po polu i temama

Na teme relevantne za politiku u predizbornom mesecu govorio je 31 muškarac i svega 5 žena, a političarki upola manje nego političara (tabela 40).

TEMA PRILOGA	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata	Broj političara subjekata	Broj političarki subjekata
Ukupno				
Svet i region	5	2		
Svet - Srbija	11	3	10	4
Kosovo				
Politika i delatnost vlasti	1			
Ekonomija i poljoprivreda	14		1	1
Zdravstvo, zdravlje, socijalno osiguranje				
Kultura				
Obrazovanje, nauka				
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe	8	2		
Prošlost - ratni zločini, suđenja	9	6	6	
Druge socijalne teme (ljudska prava, demokratija, nasilje u porodici/školi, bela kuga...)	7	2		
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo				
UKUPNO	55	15	17	5

Tabela 40: Broj političkih subjekata u odnosu na ukupan broj subjekata - podela po polu i temama

13. 2. 3. Odabir subjekta - podela po polu i oblastima

Tabele 41. - 45. pokazuju izbor muških i ženskih subjekata iz oblasti koje su vezane za političku scenu i one koje to nisu. Od 36 navedenih oblasti u tabelama, iz prvih 13 birani su pretežno muški subjekti. Domaćih subjekata muškaraca 8 puta više nego žena. Stranih međunarodnih subjekata muških je 3 puta više nego ženskih. Stručnjaci, pripadnici verskih institucija i pripadnici informativnih institucija u višestruko većem broju su muškarci. Kao učesnice događaja žene su isključivo žrtve, dok su za svedočenja o aktuelnim događajima pitani muškarci.

U prve dve analizirane emisije od 29. 03. 2016. i 05. 04. 2016.godine odnos muških i ženskih subjekata je 11 prema 4 i 15 prema 1. Sredinom meseca aprila društveno-politički kontekst obeležen je odnosima Republike Hrvatske i Republike Srbije, a po pitanju statusa Srbije za ulazak u EU i održivost politike Srbije i BiH. Nakon toga povećava se broj subjekata u emisiji u kategoriji stranih i međunarodnih subjekata. Broj žena iz te kategorije u odnosu na muškarce iz iste je veći od takvog odnosa domaćih subjekata. Ravnopravniji je odnos subjekata po polu koji su birani iz inostranih institucija, dok je u Srbiji obrazac standardno patrijahalan. To ukazuje i da je van granica naše zemlje veća prisutnost žena na pozicijama sa kojih se govori.

Da politički kontekst nije uslovio medije da izaberu strane subjekte, broj žena domaćih subjekata ostao bi izuzetno nizak u odnosu na muške subjekte koje su mediji birali.

SUBJEKT 29. 03. 2016.	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata
Strani i međunarodni subjekti		
Zakonodavna vlast		
Izvršna vlast		
Sudska vlast		
Državna administracija		
Nezavisne institucije i agencije državne uprave	1	
Policija i vojska		
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti		
Kosovski subjekti		
Vladajuće stranke		
Opozicione stranke		
Privatni sektor -ekonomija		
Javni sektor-ekonomija		
Zdravstvene institucije		
Institucije socijalne zaštite		
Kulturne institucije i umetnici		
Obrazovne i naučne institucije		
Informativne institucije	4	2
Verske institucije		
Institucije nacionalnih manjina		
Sportske i rekreativne institucije		
Stručnjaci	6	2
Udruženja građana		
Građani kao potrošači, korisnici usluga		
Građani kao učesnici događaja, svedoci		
Posebne društvene grupe: penzioneri, stari, deca, đaci i studenti, nezaposleni, osobe sa invaliditetom, LGBT		
Druga društvena grupa		
UKUPNO	11	4

Tabela 41: Odabir subjekta - podela po polu. 29. 03. 2016. Radar

SUBJEKT 05. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata
Strani i međunarodni subjekti		
Zakonodavna vlast	1	1
Izvršna vlast		
Sudska vlast		
Državna administracija		
Nezavisne institucije i agencije državne uprave		
Policija i vojska		
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti	1	
Kosovski subjekti		
Vladajuće stranke		
Opozicione stranke		
Privatni sektor -ekonomija		
Javni sektor-ekonomija	1	
Zdravstvene institucije		
Institucije socijalne zaštite		
Kulturne institucije i umetnici		
Obrazovne i naučne institucije		
Informativne institucije		
Verske institucije		
Institucije nacionalnih manjina		
Sportske i rekreativne institucije		
Stručnjaci	1	
Udruženja građana		
Građani kao potrošači, korisnici usluga		
Građani kao učesnici događaja, svedoci	11	
Posebne društvene grupe: penzioneri, stari, deca, đaci i studenti, nezaposleni, osobe sa invaliditetom, LGBT		
Druga društvena grupa		
UKUPNO	15	1

Tabela 42: Odabir subjekta - podela po polu. 05. 04. 2016. Radar

SUBJEKT 12. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata
Strani i međunarodni subjekti	12	3
Zakonodavna vlast	1	
Izvršna vlast		
Sudska vlast		
Državna administracija		
Nezavisne institucije i agencije državne uprave		
Policija i vojska		
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti		
Kosovski subjekti		
Vladajuće stranke	1	
Opozicione stranke		
Privatni sektor -ekonomija		
Javni sektor-ekonomija		
Zdravstvene institucije		
Institucije socijalne zaštite		
Kulturne institucije i umetnici		
Obrazovne i naučne institucije		
Informativne institucije	1	
Verske institucije		
Institucije nacionalnih manjina	4	
Sportske i rekreativne institucije		
Stručnjaci		1
Udruženja građana		1
Građani kao potrošači, korisnici usluga		
Građani kao učesnici događaja, svedoci	1	2
Posebne društvene grupe: penzioneri, stari, deca, đaci i studenti, nezaposleni, osobe sa invaliditetom, LGBT		
36 - Druga društvena grupa		
UKUPNO	20	7

Tabela 43: Odabir subjekta - podela po polu. 12. 04. 2016. Radar

SUBJEKT 19. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata
Strani i međunarodni subjekti	20	7
Zakonodavna vlast	2	
Izvršna vlast		
Sudska vlast		
Državna administracija		
Nezavisne institucije i agencije državne uprave		
Policija i vojska		
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti		
Kosovski subjekti		
Vladajuće stranke		
Opozicione stranke		
Privatni sektor -ekonomija		
Javni sektor-ekonomija		
Zdravstvene institucije		
Institucije socijalne zaštite		
Kulturne institucije i umetnici		
Obrazovne i naučne institucije		
Informativne institucije		
Verske institucije		
Institucije nacionalnih manjina		
Sportske i rekreativne institucije		
Stručnjaci	3	
Udruženja građana	1	1
Građani kao potrošači, korisnici usluga		
Građani kao učesnici događaja, svedoci		
Posebne društvene grupe: penzioneri, stari, deca, đaci i studenti, nezaposleni, osobe sa invaliditetom, LGBT		
36 - Druga društvena grupa		
UKUPNO	26	8

Tabela 44: Odabir subjekta - podela po polu. 19. 04. 2016. Radar

SUBJEKT	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata
Ukupno		
1 - Strani i međunarodni subjekti	32	10
2 - Zakonodavna vlast	4	1
3 - Izvršna vlast		
4 - Sudska vlast		
5 - Državna administracija		
6 - Nezavisne institucije i agencije državne uprave	1	
7 - Policija i vojska		
8 - Pokrajinske i lokalne institucije vlasti	1	
9 - Kosovski subjekti		
10 - Vladajuće stranke	1	
11 - Opozicione stranke		
12 - Privatni sektor -ekonomija		
13 - Javni sektor-ekonomija	1	
14 - Zdravstvene institucije		
15 - Institucije socijalne zaštite		
16 - Kulturne institucije i umetnici		
17 - Obrazovne i naučne institucije		
18 - Informativne institucije	5	2
19 - Verske institucije	4	
20 - Institucije nacionalnih manjina		
21 - Sportske i rekreativne institucije		
22 - Stručnjaci	10	3
23 - Udruženja građana	1	2
Građani kao potrošači, korisnici usluga		
Građani kao učesnici događaja, svedoci	12	2
Posebne društvene grupe: penzioneri, stari, deca, đaci i studenti, nezaposleni, osobe sa invaliditetom, LGBT		
36 - Druga društvena grupa		
UKUPNO	72	20

Tabela 45: Odabir subjekta - podela po polu. Ukupno. Radar

13. 2. 4. Upotreba rodno osetljivog jezika

Upotreba rodno osetljivog jezika je ispoštovana u 11 od 20 predstavljanja i imenovanja žena subjekata. Slučaj da rodno osetljiv jezik nije upotrebljen nije zabeležen u materijalu emisije “Radar”. Imenovanjem 8 od 20 ženskih subjekata rodno osetljiv jezik je neodređen, jer je iza ličnog imena ženskog subjekta, navedena organizacija ispred koje govori, ali ne i njena profesija ili pozicija u istoj. Nedoslednost pri imenovanju istog subjekta nije zabeležena.

UPOTREBA RODNO OSETLJIVOG JEZIKA	29. 03.	05. 04.	12. 04.	19. 04.
ROJ je upotrebljen	3	1	1	6
ROJ nije upotrebljen	/	/	/	/
ROJ je nedosledan ili neodređen	1	/	6	2

Tabela 46: Upotreba rodno osetljivog jezika. Radar.

13. 2. 5. Žanr priloga i povod izveštavanja - pregled po polu

Na 13 tematskih priloga i 3 intervjua, radilo je 4 autorke (ukupno 10 priloga i 3 intervjua) i 1 autor (ukupno 3 priloga).

ŽANR	Broj muškaraca	Broj žena
Vest - izjava - saopštenje		
Autorski izveštaj		
Intervju	3	
Tematski prilog - paket	69	20
Reportaža		
Drugo		

Tabela 47: Žanr priloga

Tema vezanih za aktuelne i buduće događaje bilo je 10 od 16, odnosno 63%, a tema obrađenih kao medijska inicijativa svega 6 od 16, odnosno 37%. U oba slučaja održava se odnos znatno manjeg broja ženskih subjekata u odnosu na muške subjekte.

POVOD	29. 03. 2016.		05. 04. 2016.		12. 04. 2016.		19. 04. 2016.	
	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž
Aktuelni ili budući događaj	1		15	1	14	4	12	3
Pseudodogađaj								
Medijska inicijativa	10	4			6	3	14	5

Tabela 48: Povod izveštavanja

13. 3. Emisija RTV Vojvodine - Sučeljavanje

Za potrebe istraživanja kodirano je tokom predizbornog perioda 4 emisije: 06. 04. 2016., 13. 04. 2016., 20. 04. 2016. i 30. 04. 2016., ukupno 11000 sekundi.

13. 3. 1. Podela subjekata po polu

Tabele 49.1. - 49.5. prikazuju odnos broja muških i ženskih subjekata tokom predizbornog meseca. Posmatrajući zbirni rezultat, ženskih subjekata bilo je skoro 3 puta manje nego muških. U emisiji 06. 04. 2016. broj subjekata bio je izjednačen po polu (tabela 47.2.), a tema i oblast iz koje su subjekti birani biće analizirani dalje u pregledu rezultata. Već sledeća emisija 13. 04. 2016. nije imala ni jedan ženski subjekt (tabela 47. 3.).

POL SUBJEKTA 30. 03. 2016.		
Muški	3	75 %
Ženski	1	25 %

Tabela 49. 1.

POL SUBJEKTA 06. 04. 2016.		
Muški	2	50 %
Ženski	2	50 %

Tabela 49. 2.

POL SUBJEKTA 13. 04. 2016.		
Muški	4	100 %
Ženski	0	0 %

Tabela 49. 3.

POL SUBJEKTA 20. 04. 2016.		
Muški	2	67 %
Ženski	1	33 %

Tabela 49. 4.

POL SUBJEKTA Ukupno		
Muški	11	73 %
Ženski	4	27 %

Tabela 49. 5.

13. 3. 2. Broj političkih subjekata u odnosu na ukupan broj subjekata - podela po polu

Tabele 50. - 54. prikazuju teme priloga i broj političarki koje su gostovale u emisijama tokom predizbornog perioda u odnosu na broj političara. Kako su parlamentarni izbori bili u fokusu medijskog interesovanja, 3 od 4 emisije odgovarale su na temu politike i delatnosti vlasti. Ukupno je gostovalo 9 političara i samo 2 političarke. Jedina emisija u kojoj su gostovale 2 političarke u ravnopravnom odnosu sa muškim kolegama bila je na temu zdravstva, zdravlja i socijalnog osiguranja, što je polje stereotipno pripisano ženama. Time rezultati narednih 5 tabela potvrđuju da su žene političke kandidatkinje bez obzira na visoku poziciju u raspodeli društvene moći na kojoj se nalaze, uvek dominantno zastupljene samo u stereotipno “ženskim” oblastima zdravstvu i socijalnim pitanjima.

Kandidatkinje u TV spotu nisu imale priliku da govore u kameru čak ni o lideru stranke. Svedene su na slučajne prolaznice na ulici kada je snimana panorama Beograda, odnosno u fabričkim pogonima za mašine je i poneka radnica ušla u kadar odnosno meštanka u selima koje su obilazili kandidati (Valić Nedeljković, 2014 : 200).

Svake godine u preporukama se ističe potreba za ravnopravnom zastupljenošću žena u predizbornim programima, i u odnosu na 2016. godinu nije došlo do promena (Valić Nedeljković, 2020 : 33).

TEMA PRILOGA	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata	Broj političara subjekata	Broj političarki subjekata
30. 03. 2016.				
Svet i region				
Svet – Srbija				
Kosovo				
Politika i delatnost vlasti			3	1
Ekonomija i poljoprivreda				
Zdravstvo, zdravlje, socijalno osiguranje				
Kultura				
Obrazovanje, nauka				
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe				
Prošlost - ratni zločini, suđenja				
Druge socijalne teme (ljudska prava, demokratija, nasilje u porodici/školi, bela kuga...)				
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo				
UKUPNO			3	1

Tabela 50: Broj političkih subjekata u odnosu na ukupan broj subjekata - podela po polu i temama. 30. 03. 2016. Sučeljavanje

TEMA PRILOGA	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata	Broj političara subjekata	Broj političarki subjekata
06. 04. 2016.				
Svet i region				
Svet – Srbija				
Kosovo				
Politika i delatnost vlasti				
Ekonomija i poljoprivreda				
Zdravstvo, zdravlje, socijalno osiguranje			2	2
Kultura				
Obrazovanje, nauka				
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe				
Prošlost - ratni zločini, suđenja				
Druge socijalne teme (ljudska prava, demokratija, nasilje u porodici/školi, bela kuga...)				
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo				
UKUPNO			2	2

Tabela 51: Broj političkih subjekata u odnosu na ukupan broj subjekata - podela po polu i temama. 06. 04. 2016. Sučeljavanje

TEMA PRILOGA	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata	Broj političara subjekata	Broj političarki subjekata
13. 04. 2016.				
Svet i region				
Svet – Srbija				
Kosovo				
Politika i delatnost vlasti			4	
Ekonomija i poljoprivreda				
Zdravstvo, zdravlje, socijalno osiguranje				
Kultura				
Obrazovanje, nauka				
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe				
Prošlost - ratni zločini, suđenja				
Druge socijalne teme (ljudska prava, demokratija, nasilje u porodici/školi, bela kuga...)				
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo				
UKUPNO			4	

Tabela 52: Broj političkih subjekata u odnosu na ukupan broj subjekata - podela po polu i temama. 13. 04. 2016. Sučeljavanje

TEMA PRILOGA	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata	Broj političara subjekata	Broj političarki subjekata
20. 04. 2016.				
Svet i region				
Svet – Srbija				
Kosovo				
Politika i delatnost vlasti			2	1
Ekonomija i poljoprivreda				
Zdravstvo, zdravlje, socijalno osiguranje				
Kultura				
Obrazovanje, nauka				
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe				
Prošlost - ratni zločini, suđenja				
Druge socijalne teme (ljudska prava, demokratija, nasilje u porodici/školi, bela kuga...)				
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo				
UKUPNO			2	1

Tabela 53: Broj političkih subjekata u odnosu na ukupan broj subjekata - podela po polu i temama. 20. 04. 2016. Sučeljavanje

TEMA PRILOGA	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata	Broj političara subjekata	Broj političarki subjekata
Ukupno				
Svet i region				
Svet – Srbija				
Kosovo				
Politika i delatnost vlasti			9	2
Ekonomija i poljoprivreda				
Zdravstvo, zdravlje, socijalno osiguranje			2	2
Kultura				
Obrazovanje, nauka				
Mediji i informisanje				
Komunalne teme				
Crna hronika				
Kriminal, korupcija, pravosuđe				
Prošlost - ratni zločini, suđenja				
Druge socijalne teme (ljudska prava, demokratija, nasilje u porodici/školi, bela kuga...)				
Sport i rekreacija				
Vreme				
Drugo				
UKUPNO			11	4

Tabela 54: Broj političkih subjekata u odnosu na ukupan broj subjekata - podela po polu i temama. Ukupno. Sučeljavanje

13. 3. 3. Odabir subjekta - podela po polu i oblastima

Tabele 55. - 59. pokazuju da je najveći broj subjekata izabran iz opozicije i to 7 muškaraca i 2 žene. Jedna je žena političarka birana iz institucija socijalne zaštite, dok je političarka iz institucije vlasti odgovarala na pitanja iz stereotipne oblasti za žene, a ne politike i delatnosti vlasti

SUBJEKT 30. 03. 2016.	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata
Strani i međunarodni subjekti		
Zakonodavna vlast		
Izvršna vlast		
Sudska vlast		
Državna administracija		
Nezavisne institucije i agencije državne uprave		
Policija i vojska		
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti		
Kosovski subjekti		
Vladajuće stranke	2	
Opozicione stranke	1	1
Privatni sektor -ekonomija		
Javni sektor-ekonomija		
Zdravstvene institucije		
Institucije socijalne zaštite		
Kulturne institucije i umetnici		
Obrazovne i naučne institucije		
Informativne institucije		
Verske institucije		
Institucije nacionalnih manjina		
Sportske i rekreativne institucije		
Stručnjaci		
Udruženja građana		
Građani kao potrošači, korisnici usluga		
Građani kao učesnici događaja, svedoci		
Posebne društvene grupe: penzioneri, stari, deca, invaliditetom, LGBT		
Druga društvena grupa		
UKUPNO	3	1

Tabela 55: Odabir subjekta - podela po polu. 30. 03. 2016. Sučeljevanje

SUBJEKT 06. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata
Strani i međunarodni subjekti		
Zakonodavna vlast		
Izvršna vlast		
Sudska vlast		
Državna administracija	1	
Nezavisne institucije i agencije državne uprave		
Policija i vojska		
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti	1	1
Kosovski subjekti		
Vladajuće stranke		
Opozicione stranke		
Privatni sektor -ekonomija		
Javni sektor-ekonomija		
Zdravstvene institucije		1
Institucije socijalne zaštite		
Kulturne institucije i umetnici		
Obrazovne i naučne institucije		
Informativne institucije		
Verske institucije		
Institucije nacionalnih manjina		
Sportske i rekreativne institucije		
Stručnjaci		
Udruženja građana		
Građani kao potrošači, korisnici usluga		
Građani kao učesnici događaja, svedoci		
Posebne društvene grupe: penzioneri, stari, deca, đaci i studenti, nezaposleni, osobe sa invaliditetom, LGBT		
Druga društvena grupa		
UKUPNO	2	2

Tabela 56: Odabir subjekta - podela po polu. 06. 04. 2016. Sučeljavanje

SUBJEKT 13. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata
Strani i međunarodni subjekti		
Zakonodavna vlast		
Izvršna vlast		
Sudska vlast		
Državna administracija		
Nezavisne institucije i agencije državne uprave		
Policija i vojska		
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti		
Kosovski subjekti		
Vladajuće stranke		
Opozicione stranke	4	
Privatni sektor -ekonomija		
Javni sektor-ekonomija		
Zdravstvene institucije		
Institucije socijalne zaštite		
Kulturne institucije i umetnici		
Obrazovne i naučne institucije		
Informativne institucije		
Verske institucije		
Institucije nacionalnih manjina		
Sportske i rekreativne institucije		
Stručnjaci		
Udruženja građana		
Građani kao potrošači, korisnici usluga		
Građani kao učesnici događaja, svedoci		
Posebne društvene grupe: penzioneri, stari, deca, đaci i studenti, nezaposleni, osobe sa invaliditetom, LGBT		
Druga društvena grupa		
UKUPNO	4	0

Tabela 57: Odabir subjekta - podela po polu. 13. 04. 2016. Sučeljavanje

SUBJEKT 20. 04. 2016.	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata
Strani i međunarodni subjekti		
Zakonodavna vlast		
Izvršna vlast		
Sudska vlast		
Državna administracija		
Nezavisne institucije i agencije državne uprave		
Policija i vojska		
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti		
Kosovski subjekti		
Vladajuće stranke		
Opozicione stranke	2	1
Privatni sektor -ekonomija		
Javni sektor-ekonomija		
Zdravstvene institucije		
Institucije socijalne zaštite		
Kulturne institucije i umetnici		
Obrazovne i naučne institucije		
Informativne institucije		
Verske institucije		
Institucije nacionalnih manjina		
Sportske i rekreativne institucije		
Stručnjaci		
Udruženja građana		
Građani kao potrošači, korisnici usluga		
Građani kao učesnici događaja, svedoci		
Posebne društvene grupe: penzioneri, stari, deca, đaci i studenti, nezaposleni, osobe sa invaliditetom, LGBT		
Druga društvena grupa		
UKUPNO	2	1

Tabela 58: Odabir subjekta - podela po polu. 20. 04. 2016. Sučeljavanje

SUBJEKT	Broj muških subjekata	Broj ženskih subjekata
Ukupno		
Strani i međunarodni subjekti		
Zakonodavna vlast		
Izvršna vlast		
Sudska vlast		
Državna administracija	1	
Nezavisne institucije i agencije državne uprave		
Policija i vojska		
Pokrajinske i lokalne institucije vlasti	1	1
Kosovski subjekti		
Vladajuće stranke	2	
Opozicione stranke	7	2
Privatni sektor -ekonomija		
Javni sektor-ekonomija		
Zdravstvene institucije		1
Institucije socijalne zaštite		
Kulturne institucije i umetnici		
Obrazovne i naučne institucije		
Informativne institucije		
Verske institucije		
Institucije nacionalnih manjina		
Sportske i rekreativne institucije		
Stručnjaci		
Udruženja građana		
Građani kao potrošači, korisnici usluga		
Građani kao učesnici događaja, svedoci		
Posebne društvene grupe: penzioneri, stari, deca, đaci i studenti, nezaposleni, osobe sa invaliditetom, LGBT		
Druga društvena grupa		
UKUPNO	11	4

Tabela 59: Odabir subjekta - podela po polu. Ukupno. Sučeljavanje

13. 3. 4. Upotreba rodno osetljivog jezika

U predstavljanju ženskih subjekata iza imena političarki, profesija i funkcija koju obavljaju 3 od 4 su navedene rodno osetljivim jezikom. U jednom slučaju rodno osetljiv jezik je neodređen, jer iza imena političarke stoji samo naziv partije za čiji se program zalaže, ali ne i njena pozicija u istoj.

UPOTREBA RODNO OSETLJIVOG JEZIKA	30. 03.	06. 04.	13. 04.	20. 04.
ROJ je upotrebljen	1	2	/	
ROJ nije upotrebljen	/	/	/	/
ROJ je nedosledan ili neodređen			/	1

Tabela 60: Upotreba rodno osetljivog jezika. Sučeljavanje.

13. 3. 5. Povod izveštavanja

Povod izveštavanja pokazuje jednak odnos između aktuelnih/budućih događaja i medijske inicijative. Aktuelni događaji su politička dešavanja i parlamentarni izbori, pa mediji manje pozivaju žene, dok je medijska inicijativa i tema zdravlja i stanja u zdravstvu tražila oslonac na ženskom mišljenju. Tako je tokom predizbornog perioda povodom aktuelnog i budućeg događaja govorila samo 1 žena.

POVOD	30. 03. 2016.		06. 04. 2016.		13. 04. 2016.		20. 04. 2016.	
	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž
Aktuelni ili budući događaj					4	0	2	1
Pseudodogađaj								
Medijska inicijativa	3	1	2	2				

Tabela 61: Povod izveštavanja

ZAKLJUČAK

Uloga žene na domaćoj političkoj sceni i njena poželjna društvena uloga promovisana posredstvom medija, nije poželjna po kriterijumima savremenog demokratskog društva, ali je ogledalo stanja našeg društva. Žene i muškarci u svojim društvenim ulogama i profesionalnoj participaciji još uvek se dela prema polnim razlikama usled nedovoljne osvešćenosti o principima poželjnim za napredak savremene civilizacije. Definisanjem distinktivnih obeležja roda i pola otvorena je nova dimenzija promatranja pojedinca, međutim davno urezani stereotipi patrijarhata i dalje su diskurs kretanja našeg društva. Oni još uvek veoma snažno određuju delovanje društvenih grupacija, bilo da su privatne ili političke, kao i delovanje svake jedinke u odnosu na okruženje i sebe lično.

Medijski sadržaji stvoreni su prema društvu koje izveštavaju, a kao povratna sprega, ti sadržaji stvaraju diskurs svakodnevice čoveka, pa time i odnos do sebe i drugih. Dodeljivanjem značaja odabranom pojmu ili pojavi sugerise se na poželjne društvene statuse i odnose, kao i na one koji to nisu. Mediji prepoznaju žene u patrijarhalno nametnutim ulogama privatne sfere i kao relevantne subjekte u temama "ženskog" stereotipa - zdravlje, socijalna pitanja, žrtva, majka, lepotica i domaćica. Pitanja političkog odlučivanja ili profesionalnog delovanja na polju ekonomije, privrede i odbrane prepoznata su kao teren muškog znanja i delovanja.

Rezultati istraživanja za potrebe disertacije ukazuju na izraženu odsutnost žena iz medijskog prostora posvećenog političkim temama na Prvom programu Radio-televizije Vojvodine tokom predizbornog perioda za parlamentarne izbore 2016. godine, kako u centralnoj informativnoj emisiji tako i u emisijama kolažnog-magazinskog tipa.

Feministička borba napreduje mikrokoracima, ulažući izuzetne napore ka apsolutnoj rodnoj ravnopravnosti kao cilju, jer i nakon decenija osveščivanja savremene kulture, mediji su i dalje u zagrljaju patrijarhalnih normi i konzervativnih centara moći. Ideologija ženske isključenosti održava se stalnom proizvodnjom unutar kulturološko-političko-ekonomskog okvira, a permanentnom reprodukcijom posredstvom medija.

Rezultati prikazanog istraživanja predizbornog perioda pokazuju trostruko i četvorostruko manju participaciju žena u informativnom medijskom sadržaju, a u samoj

predizbornoj političkoj promociji deset puta manju. Kvantitativna analiza ženske političke participacije i medijske promocije broji nizak rezultat, a tek dublja analiza ukazuje da je i tako nizak, taj broj dekorativan i oslikava androcentrizam našeg društva.

Istraživanjem su potvrđene početna i prateće hipoteze postavljene u disertaciji.

Predmet istraživanja bile su dve magazinske emisije i centralna informativna emisija Radio televizije Vojvodine. Magazinske emisije “Sučeljavanje” i “Radar” - emisije emitovane tokom predizbornog perioda parlamentarnih izbora i centralna informativna emisija “Vojvođanski dnevnik”, kodirana je u istom predizbornom periodu, po principu svake sedmice različita dva dana. Kodirano je ukupno 31 453 sekunde emitovanog materijala.

Zadatak istraživanja bio je mapiranje, sistematizacija i analiza sadržaja medijskih proizvoda navedenog medija. Selekcija podataka po tabelama omogućila je analizu diskursa sadržaja u kojem su subjekti žene, odnosno muškarci, institucije i događaji, a u vezi sa predizbornom kampanjom za parlamentarne izbore Republike Srbije 2016. godine.

Opšti cilj istraživanja je dekonstrukcija uređivačke politike informativnog programa televizije javnog servisa Vojvodine u toku predizborne političke kampanje 2016. sa fokusom na prezentovanje kandidatkinja i stvaranje rodno stereotipnog identiteta političarki u Srbiji. Intencija rada nije bila kritički osvrt na kvalitet televizijskog proizvoda osim sa aspekta roda, a sa posebnim osvrtom na zakonske mere rodne ravnopravnosti i poštovanje istih kroz procenat i način zastupljenosti političkih kandidatkinja tokom predizbornog perioda u odabranim specijalizovanim televizijskim emisijama. Analizirano je na koji se način žena pojavljuje kao politički subjekat u televizijskom proizvodu, obrazac putem kojeg je predstavljena auditorijumu, te kako se imenuju i predstavljaju političke kandidatkinje, a prema čemu auditorijum kreira predstavu o ženskom političkom kredibilitetu.

Osnovni metod istraživanja bila je kvantitativno-kvalitativna analiza sadržaja. Kritika medijskog diskursa veoma je produktivna u rodnom kontekstu medijske reprodukcije moći i neravnopravnosti prema ženama kao marginalizovanoj društvenoj grupi.

Istraživanje je vršeno, prema kodnom sadržaju, monitoringom, odnosno, sistematskim praćenjem medijskog sadržaja informativnih emisija i posmatranjem delovanja medija koji za cilj ima njihov opis, kritički pregled i ocenu.

Dokazana je početna hipoteza H0 da su žene političke kandidatkinje podzastupljene u predizbornoj kampanji u odnosu na muške kolege, odnosno da je medijski sadržaj RTV Vojvodine tokom predizborne političke kampanje pretežno androcentrične prirode. Rezultati pokazuju procenat od 21% ženskih subjekata prema 76% muških u centralnoj informativnoj emisiji “Vojvođanski dnevnik”. Dominacija muških subjekata u toku predizbornog perioda potvrđena je u emisiji “Radar” odnosom 78% prema 22%. U Emisiji “Sučeljavanje” procentualna dominacija političara se beleži sa 73% u odnosu na političarke sa 27% medijskog učešća.

Prateća hipoteza H1 da su žene u niskom procentu glavni subjekti političkog medijskog sadržaja potvrđena je uvidom u participaciju političarki glavnih subjekata u sadržaju emitovanog vanizbornog bloka vesti i u izbornom bloku vesti “Vojvođanskog dnevnika” i to: 25% u odnosu na 75% u korist muškaraca subjekata van predizbornog bloka vesti i svega 9% ženskih u odnosu na 91% dominacije muških subjekata u samom predizbornom bloku vesti. U emisiji “Radar” tokom celog meseca predizbornog perioda za glavne subjekte izabrano je 5 političarki i 17 političara (23% prema 77%). U emisiji “Sučeljavanje” rezultati analize povoda priloga pokazuju da su aktuelni događaji politička dešavanja i parlamentarni izbori, te mediji manje pozivaju žene. Tako je tokom predizbornog perioda povodom aktuelnog i budućeg događaja govorila samo 1 žena i 6 muškaraca.

Hipoteza H2 da su žene političke kandidatkinje bez obzira na visoku poziciju u raspodeli društvene moći na kojoj se nalaze, uvek dominantno zastupljene samo u stereotipno “ženskim” oblastima potvrđena je kroz uređivačku politiku sve tri emisije. U “Vojvođanskom dnevniku” od svega 3 političarke zabeležene kao glavi subjekti u predizbornom bloku vesti, 2 su govorile o stereotipnim temama, odnosno socijalnim pitanjima i zdravstvu, dok je na pitanja o politici, ekonomiji i privredi govorilo 25 političara. Tabele analize emisije “Radar” prikazuju izbor muških i ženskih subjekata iz oblasti koji su vezani za političku scenu i one koje to nisu. Od 36 navedenih oblasti u tabelama, iz prvih 13 vezanih za političke pozicije birani su pretežno muški subjekti. Stručnjaci, pripadnici verskih institucija i pripadnici informativnih institucija u višestruko većem broju su muškarci. U 3 emisije “Sučeljavanje” tokom predizbornog perioda gde je centralna tema bila vezana za politiku u odnosu na 9 muškaraca, participiralo je svega 2 žene, dok je jedina emisija sa ravnopravnim učešćem polova za temu imala socijalno osiguranje i zdravstvo. Jedna je žena političarka birana iz institucija socijalne

zaštite, dok je političarka iz institucije vlasti odgovarala na pitanja iz stereotipne oblasti za žene, a ne politike i delatnosti vlasti.

Prateća hipoteza H3 o nedoslednoj upotrebi rodno osetljivog jezika je potvrđena delimično. Prilikom imenovanja žena sagovornica, rodno osetljiv jezik se uglavnom primenjuje s tim da je u nekim slučajevima nedosledan ili sa razlogom neodređen. Tokom monitoringa centralne informativne emisije tokom navedenih datuma, zabeležen je samo jedan slučaj imenovanja žene u muškom rodu, što nije redovna praksa. Time se potvrđuje sporedna hipoteza H3, ali i pozitivan pomak medijske slike u vidnoj nameri da se sve profesije i pozicije ispred ženskog imena pišu u ženskom rodu. Upotreba rodno osetljivog jezika u emisiji "Radar" je ispoštovana u 11 od 20 predstavljanja i imenovanja žena subjekata. Slučaj da rodno osetljiv jezik nije upotrebljen nije zabeležen u materijalu emisije. Imenovanjem 8 od 20 ženskih subjekata rodno osetljiv jezik je neodređen, jer je iza ličnog imena ženskog subjekta, navedena organizacija ispred koje govori, ali ne i njena profesija ili pozicija u istoj. U predstavljanju ženskih subjekata u emisiji „Sučeljavanje“ iza imena političarki, profesija i funkcija koju obavlja 3 od 4 su navedene rodno osetljivim jezikom. U jednom slučaju rodno osetljiv jezik je neodređen, jer iza imena političarke stoji samo naziv partije za čiji se program zalaže, ali ne i njena pozicija u istoj.

Hipoteza H4 potvrđena je rezultatima o medijskoj manjoj zainteresovanosti za mišljenje ženskih subjekata, a posebno političarki u odnosu na političare, posmatrajući kroz broj intervju i tonskog medijskog isečka. U analiziranom materijalu centralne informativne emisije, zbirna dužina tonskog isečka muških subjekata bila je 1536 sekundi u odnosu na 540 sekundi ženskih subjekata, a tonski isečak političara dominira sa 481 sekundom nad samo 43 sekunde zbirnog tonskog isečka političarki. U emisiji "Radar" žene na teme vezane za politiku govore znatno manje nego muškarci, međutim ako se žene biraju za subjekte kao žrtve, onda o njima govore stručnjaci i političari muškarci. Što se tiče emisije "Sučeljavanje" već početne tabele podele subjekta po polu, a zatim i teme emisije potvrđuju ovu hipotezu. Tokom predizbornog perioda gde je centralna tema bila vezana za politiku u odnosu na 9 muškaraca, participiralo je svega 2 žene.

Prema hipotezi H5 žene političarke su zastupljenije u prvoj polovini predizborne kampanje u odnosu na drugu polovinu kampanje pred same izbore. Prvi grafikoni analize

“Vojvođanskog dnevnika” prikazuje pad procenta participacije ženskih subjekata od prve polovine predizbornog meseca ka drugoj, čime je potvrđena prateća hipoteza H5. U drugoj polovini predizbornog perioda na ključna politička pitanja - predizborna kampanja, politika i delatnost vlasti, ekonomija i privreda, poljoprivreda, svet i Srbija i evrointegracije, žene ne govore uopšte. U prvoj polovini čule su se po jednom na dve teme u ukupnom vremenskom trajanju jedan ceo minut. U emisiji “Radar” rezultat ženske participacije varira i iako je procenat niži pred izbore nego početkom meseca, razlika nije velika, međutim oblasti iz kojih se biraju ženski subjekti nisu blisko povezane sa politikom. U emisiji “Sučeljavanje” u prvoj polovini predizborne kampanje govorile su 3 žene, a u drugoj samo 1.

Prepoznavanje i dekonstruisanje medijske uređivačke politike i prepoznavanje njene sprege sa opštim društvenim diskursom pruža nam mogućnost obaranja paradigme o ženi po meri društva. Uloga medija u kreiranju društvene svesti i postavljanja privatnih i javnih normi je posvedočena, a još uvek je širok domen njihovog neistraženog kritičkog istraživanja. Analize medijskog sadržaja trebale bi biti što dublje i detaljne da bi se potpuno ogoleo odnos između ideologije, medijskog diskursa, politike i društva u celini. Instruisanje auditorijuma da iznova usvaja ideologiju patrijarhata ogleda se u društvenim praksama medijskih korisnika. Istim mehanizmom medijski radnici i novinari podležu društvenom kontekstu, ali oni mogu biti i nosioci sistemskih promena ka rodnoj ravnopravnosti.

Orodnjavanje društvenih institucija vodilo bi ka ravnopravnosti u stukturama političke moći. Svest o rodnoj ravnopravnosti neophodno je podizati na svim nivoima i poljima društvenih aktivnosti. Da bi žena na političkom polju javnog delovanja imala jednakost sa muškarcem, nije delotvorno samo dekorativno povećavati njenu kvotu koja ne garantuje i ravnopravnost u donošenju odluka, već sistematski graditi status ravnopravnosti kroz ekonomske reforme, ali i reforme socijalne politike u cilju promene statusa u privatnoj sferi.

U našoj zemlji pitanje rodne ravnopravnosti trebalo bi biti integrisano u politički i javni dnevni red. Tako bi ga i mediji usvajali u svojim redovima, a zatim promovisali kao odraz u ogledalu. Promena rodne ravnoteže u profesijama uticala bi na rast ženske pozicije u društvu i samim tim učinila je prihvatljivom političkom opcijom. Vlada i mediji su determinante opstanka vladajuće ideologije i moćnici njene promene. Ukoliko bi vladino rukovodstvo favorizovalo razvoj društva jednakosti usvajanjem i primenom dobre prakse razvijenih zemalja, tada bi mediji

imali ključnu ulogu u orodnjavanju grupne svesti. Snažan javni dijalog menjao bi stavove o rodnim ulogama, a ženama osigurao istinsko političko predstavljanje.

Žena učvršćuje svoj profesionalni i lični integritet, ali je društvo na patrijahalnim lestvicama politike svrstava u nevidljivu među muškima po principu androcentrizma. Mediji pružaju refleksiju stvarnosti, a mogu biti izuzetan instrument za podizanje svesti auditorijuma na nivo jednakosti, poštovanja i priznanja pojedinca/ke bez polne razlike kao kriterijuma za diskriminaciju. Međutim, potrebna je rodna osvešćenost unutar samog diskursa uređivačke politike. Ukoliko bi mediji osetili pravo stanje društva i društvenog delovanja kao jedan od osnovnih problema na putu rodnoosvešćenog napretka, tada bi konstantnom edukacijom auditorijuma uticali na postepene promene stavova i delanja jedinke i savremene kulture življenja u celini.

Dozvoljavajući da rodni identitet ograniči jedinku, dozvoljavamo da i društvo u kome ona dela, bude lišeno njenog pozitivnog učinka u nekoj od potencijalnih profesionalnih oblasti.

Literatura

- Aćimović, D. (2008). O značaju TV medija: teorijska razmatranja. CM, god III, br. 9, Fakultet političkih nauka, Protokol, 163 – 172, Protocol communications, Beograd/Novi Sad.
- Adcock, C. (2010). The politician, the wife, the citizen, and her newspaper: Rethinking women, democracy, and media (ted) representation. *Feminist Media Studies*, 10 (2), 135-159.
- Alesina, A., Giuliano, P., & Nunn, N. (2013). On the origins of gender roles: Women and the plough. *The quarterly journal of economics*, 128(2), 469-530.
- Anđelković, B. (2002). Uvod u feminističke teorije slike. Beograd: Centar za suvremenu umetnost.
- Babović, M. (2010). Rodne ekonomske nejednakosti u komparativnoj perspektivi: Evropska unija i Srbija. Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore.
- Babović, M. i Petrović, M. (2021). Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji 2021. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije
- Baćanović, V. (2008). Kandidatkinje: monitoring prisustva žena kandidatkinja u medijima tokom predizbornih kampanja za lokalne i pokrajinske izbore. U: Kandidatkinje, ur. Dubravka Valić-Nedeljković. Novi Sad: Novosadska novinarska škola, 13-23.
- Baćanović, V., Pralica, D., Spairosu, L., Kolarš, I., Radovanović, E. (2008). Zastupljenosti žena političarki u predizornoj kampanji u maju 2008. godine u elektronskim i pisanim medijima na srpskom jeziku. (2008). U: Kandidatkinje, ur. Dubravka Valić-Nedeljković. Novi Sad: Novosadska novinarska škola, 24 – 66.
- Bal, F., Deransar, T., Nikodijević, I., & Stojković, B. (1997). Moć medija: mandarin i trgovac. Beograd: Clio.
- Balon, B. (2006). Mapiranje mizoginije u Srbiji - diskursi i prakse (II tom); Uredila Marina Blagojević, AŽIN - Asocijacija za ženske inicijative, Beograd, 2005. *Sociologija*, 48(4), 383-384.
- Baltezarević, V., Baltezarević, R. i Jovanović, D. (2014). Medijska manipulacija kao obmana slobode. *Medijski dijalozi*, 7(19), 153-164.

- Barker, Ch. (2004). Cultural studies. London: SAGE Publications
- Batler, Dž. (2001). Tela koja nešto znače: o diskurzivnim granicama pola. Beograd: Samizdat B92
- Begović, B. (2015). Upotreba rodno osetljivog jezika i prikaz žena u štampanim medijima u Srbiji. CM - časopis za upravljanje komuniciranjem, 10(35), 59-80. <https://doi.org/10.5937/comman10-9758>
- Belsey, Catherine. 2003. Postrukturalizam. Sarajevo: TKD Šahinpašić.
- Beneira, L. (1979). Reproduction, production and the sexual division of labor. Cambridge Journal of Economics, 3(3), 203-225.
- Bergqvist, Ch. (ed.) (1999). Equal Democracies? Gender and Politics in Nordic Countries. Oslo: Scandinavian University Press.
- Bjarnegard, E., & Kenny, M. (2015). Revealing the “secret garden”: The informal dimensions of political recruitment. Politics & Gender, 11(4), 748-753.
- Bjelac, B. (1995) Susan Brownmiller, Protiv naše volje. Revija za sociologiju, 26 (3-4), 253-257.
- Blagojević, M. (1991). Žene izvan kruga. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Blagojević, M. (2003). Promena vrednosti i rodni režimi u zemljama u „tranziciji“: komparativna perspektiva, u: Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung: Institut društvenih nauka, str. 165 -171.
- Blagojević, M. (1992a). Nauka i pol: inhibicija institucionalnog okruženja. Sociologija, god. 34. br.1: 23-37.
- Blagojević, M. (1992b). Nauka i pol: obrasci svakidašnjeg života. Sociologija, god. 34, br. 2: 243-257.
- Blagojević, M. (1998). Ka vidljivoj ženskoj istoriji: Ženski pokret u Beogradu 90-ih. Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju

- Blagojević, M. (2000). Nevidljivo telo i moćna bestesnost: mediji u Srbiji 90'ih. U: Arsić, B. (2000) (ured.). *Žene, slike, izmišljaji*. Beograd: Centar za ženske studije
- Blagojević, M. (2000a). Mizoginija: nevidljivi uzroci, bolne posledice. U: Blagojević, M. (ured.) (2002). *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse - I tom.* (str. 87-31). Beograd: Asocijacija za žensku inicijativu.
- Blagojević, M. (2002). *Žene i muškarci u Srbiji 1990 - 2000: urođnjavanje cene haosa*. U: Bolčić, S, Milić, A. (ur.) *Srbija krajem milenijuma: razaranje društva, promene i svakodnevni život*, ISIFF, Beograd: 283–314.
- Blagojević, M. (2002a). Mizoginija: kontekstualna i/ili univerzalna? *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje br. 2/2002. Beograd
- Blagojević, M. (2007) Promena vrednosti i rodni režimi u zemljama u 'tranziciji': komparativna perspektiva, u: Petrušić, N. (ured.) *Putevi ostvarivanja rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti – od ideje do prakse*, OEBS, Beograd, 87-97.
- Blagojević, M. (2007). Promena vrednosti i rodni režimi u zemljama u 'tranziciji': komparativna perspektiva, *Putevi ostvarivanja rodne ravnopravnosti i jednakih mogućnosti – od ideje do prakse*, OEBS, Beograd, 87-97. No. 6.
- Blagojević-Šijaković, M. M. (1995). Svakodnevica iz ženske perspektive-samožrtvovanje i beg u privatnost. u: Bolčić Silvano [ur.]. *Društvene promene i svakodnevni život-Srbija početkom devedesetih*, Beograd: Filozofski fakultet-Institut za sociološka istraživanja/ISIFF, 181-200.
- Bødker, H. (2016). Stuart Hall's encoding/decoding model and the circulation of journalism in the digital landscape. *Critical Studies in Media Communication*, 33(5), 409-423. Henrik Bodker
- Bolčić, S., & Milić, A. (2002). *Srbija krajem milenijuma: razaranje društva, promene i svakodnevni život*. Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Božilović, N. (2010). Tradicija i modernizacija - evropske perspektive kulture na Balkanu. *Sociologija*, 52(2), 113-126.
- Božilović, N. (2012). Otpori modernizaciji kulture srpskog društva. *Teme*, 36(3), 1117-1141
- Božinović, N. (1996) *Žensko pitanje u Srbiji: u XIX i XX veku*. Beograd: Dvadesetčetvrta.
- Božović, R. (2002). *Dominacija i otpor*. Beograd: Čigoja štampa.

- Božović, R. (2006). *Leksikon kulturologije*. Beograd: Agencija „Matić“.
- Brennan, T. (2002). Introduction. *Between Feminism and Psychoanalysis*, Brennan, T. (ed). London and New York: Routledge, 1-23
- Breton, F. (2000). *Izmanipulisana reč*. Beograd: Clio.
- Brollo, F., & Troiano, U. (2016). What happens when a woman wins an election? Evidence from close races in Brazil. *Journal of Development Economics*, 122, 28-45.
- Buckley, F. (2013). Women and politics in Ireland: the road to sex quotas. *Irish Political Studies*, 28 (3), 341-359.
- Burdje, P. (2001). *Vladavina muškaraca*. Podgorica: CID; Univerzitet Crne Gore.
- Burnet, J. E. (2011). Women have found respect: Gender quotas, symbolic representation, and female empowerment in Rwanda. *Politics & Gender*, 7 (03), 303-334.
- Burton, G. (2010). *Media and society: Critical perspectives*. McGraw-Hill Education (UK). Dolan, J. (2012). *The feminist spectator as critic*. University of Michigan Press.
- Butler, Dž. (2000). *Nevolje sa rodom, Ženska infoteka*, Zagreb
- Byerly, C. M. (2013). Women and media control: Feminist interrogations at the macro-level. In *The Routledge Companion to Media & Gender* (pp. 123-133). Routledge.
- Carlson, T. (2001). Gender and political advertising across cultures: A comparison of male and female political advertising in Finland and the US. *European Journal of Communication*, 16(2), 131-154.
- Carlson, T. (2001). Gender and Political Advertising across Cultures: A Comparison of Male and Female Political Advertising in Finland and the US. *European Journal of Communication*, 16(2), 131 - 154. <https://doi.org/10.1177/0267323101016002001>
- Carlson, T., & Djupsund, G. (2001). Old Wine in New Bottles?: The 1999 Finnish Election Campaign on the Internet. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 6(1), 68–87.
- Caselli, G. & Egidi, V. (2007). The Need for a Multi-Disciplinary Approach. *Population*, god. 62. br. 1: 33-38.

- Childs, S. and Lovenduski, J. (2012). Political Representation. in: Waylen, G., Celis, K., Kantola, J. and Weldon, L. eds. *The Oxford Handbook of Gender and Politics*. Oxford: Oxford University Press
- Čičkarić, L. (2003). Savremena ženska pitanja u Srbiji i Crnoj Gori, u: Valter, L. (ur.), *The Greenwood Encyclopedia of Women's Issues Worldwide, Europe*, Westport, Connecticut, London: Greenwood Press. 577-586
- Čičkarić, L. (2014). Participacija žena u parlamentu - sindrom 'staklenog plafona' i partijska selekcija. *Sociološki pregled*, 48(4), 549-564.
- Čičkarić, L.J., (2009). Women in Political Arena – Insiders or Outsiders? *Sociologija*, Vol. LI br. 4, 423-436
- Čomski, N. (2002). *Mediji, propaganda i sistem*. Zagreb: Što čitaš?
- Ćopić, S. (2016). Rodna ravnopravnost u Srbiji: stanje i perspektive. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Coward, R. (1982). Sexual violence and sexuality. *Feminist Review*, 11(1), 9-22.
- Čupić, Č. (2010). Sloboda i zloupotreba slobode u medijima. *Godišnjak*, Univerzitet u Beogradu. Beograd: Fakultet političkih nauka
- Dahlerup, D. (Ed.). (2013). *Women, quotas and politics*. London: Routledge.
- Doepke, M., Tertilt, M., & Voena, A. (2012). The economics and politics of women's rights. *Annu. Rev. Econ.*, 4(1), 339-372
- Dokmanović, M. (2013). Rodna ravnopravnost i načelo uvođenja rodne ravnopravnosti u javne politike. *Polis*, 5, 04-09.
- Đorić, G., Žunić, N., & Obradović-Tošić, T. (2010). *Obrazovanje za rodnu ravnopravnost. Analiza nastavnog materijala za Građansko vaspitanje*. Beograd: Mena Group-UNDP.
- Drakulic, S. (1992). How we survived communism and even laughed. *Publishers Weekly*, 239(3), 39-40.
- Drezgić, R., & Žarkov, D. (2005). Feminističke nevolje s Balkanom. *Sociologija*, 47(4), 289-306. <https://doi.org/10.2298/SOC0504289D>

- Duflo, E. (2012). Women empowerment and economic development. *Journal of Economic literature*, 50(4), 1051-79.
- Đukić, N. (2013). Sekularizacija kao instrument socijalne kontrole. *Politeia*, 3(6), 155-176.
- Đurić, R. (2022). Srbija - Indikatori za nivo slobode medija i bezbednost novinara 2021. Beograd: nezavisno udruženje novinara Srbije NUNS
- Đurić-Kuzmanović, T. (2002). Rodnost i razvoj u Srbiji: od dirigovanog nerazvoja do tranzicije. Novi Sad: Budućnost.
- Duverger, M. (1955). *The political role of women*. Paris: Unesco.
- Džajls, D. (2011). *Psihologija medija*, Clio, Beograd
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse: Textual analysis for social research*. London, New York: Routledge.
- Fairclough, N. (2005). *Critical Discourse Analysis*. *Marges Linguistiques*, 9, (pp. 76-94).
- Fairclough, N. (2005). *Critical Discourse Analysis*. *Marges Linguistiques*, 9, (pp. 76-94).
- Falk, E. (2010). *Women for president: Media bias in nine campaigns*. University of Illinois Press.
- Faludi, S. (1991). *Back lash: The Undeclared War Against Women*. New York: Crown
- Fernandez, R. (2007). Women, work, and culture. *Journal of the European Economic Association*, 5(2-3), 305-332.
- Filipović, J. i Kuzmanović Jovanović, A. (2012). *Vodič za rodno osetljiv pristup medijima u Srbiji*. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije
- Fisk, Dž. (2001). *Popularna kultura*, Clio, Beograd
- Fiske, J. & Hartly, J. (1978). *Reading Television*. London: Routledge.
- Fiske, J., & Hancock, B. H. (2016). *Media matters: Race & gender in US politics*. London: Routledge
- Foucault, M. (2007). *Poredak diskursa*. Loznica: Karpos.

- Frohlich, R. (2016). Gender, media and security. In *Routledge handbook of media, conflict and security* (pp. 42-55). Routledge.
- Fuko Mišel, (1997). *Nadzirati i kažnjavati*,. Novi Sad: IK Z. Stojanovića
- Fuko, Mišel, (2009). *Rađanje klinike*. Mediterran Publishing.
- Funk, K. D., Hinojosa, M., & Piscopo, J. M. (2017). Still left behind: gender, political parties, and Latin America's pink tide. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, 24(4), 399-424.
- Funk, K. D., Hinojosa, M., & Piscopo, J. M. (2021). Women to the rescue: The gendered effects of public discontent on legislative nominations in Latin America. *Party Politics*, 27(3), 465-477.
- Gal, S. & Kligman, G. (2000a). *Reproducing Gender: Politics, Publics, and Everyday Life after Socialism*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gal, S. & Kligman, G. (2000b). *The Politics of Gender after Socialism: A Comparative-Historical Essay*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Gallagher, M. (2001). *Gender Setting: New Agendas for Media Monitoring and Advocacy*. London: Zed Books
- Gallop J. (2002). Moving Backwards or Forwards. in Brennan, T. (ed). (2002). *Between Feminism and Psychoanalysis*. London and New York: Routledge, 27-39.
- Gauntlett, D. (2008). *Media, gender and identity: An introduction*. Routledge.
- Gidens, E. (2005). *Odbegli svet*. Beograd: Stubovi kulture.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis*. New York: Longmans.
- Golubović, Z. (2003). *Izazovi demokratije u savremenom svetu*. Požarevac: Centar za kulturu.
- Hall, S. (1980). *Encoding/decoding in culture, media, language*. London.
- Hemphill, L., Hedstrom, M. L., & Leonard, S. H. (2021). Saving social media data: understanding data management practices among social media researchers and their implications for archives. *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 72(1), 97-109.
- Henig, S. (2002). *Women and political power: Europe since 1945*. Routledge.

- Hinojosa, M. (2012). *Selecting women, electing women: Political representation and candidate selection in Latin America*. Temple University Press.
- Hinojosa, M., & Franceschet, S. (2012). Separate but not equal: The effects of municipal electoral reform on female representation in Chile. *Political Research Quarterly*, 65(4), 758-770.
- Hobcraft, J. (2007). Towards a Scientific Understanding of Demographic Behaviour. *Population*, god. 62. br. 1: 47-52.
- Holland, D. E., & Quinn, N. E. (1987). *Cultural models in language and thought*.
- Hughson, M. (2015). *Poluperiferija i rod: pobuna konteksta*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Ignjatović, S., Pantić, D., Bošković, A., Pavlović, Z. (2011). *Građani i građanke Srbije o rodnoj ravnopravnosti*. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike Republike Srbije.
- Inglehart, R., Norris, P., & Ronald, I. (2003). *Rising tide: Gender equality and cultural change around the world*. Cambridge University Press
- Jalalzai, F. (2008). Women rule: Shattering the executive glass ceiling. *Politics & Gender*, 4(2), 205-231.
- Jarić, V. (2015). Doprinis Ujedinjenih nacija u Srbiji zaštiti žena žrtava nasilja u porodici iu intimnim partnerskim odnosima: od međunarodnog prava do prakse. *Temida*, 18(1).str 122
- Jarić, V. i Radović, N. (2011). *Rečnik rodne ravnopravnosti*. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada i socijalne politike Republike Srbije.
- Jayachandran, S. (2015). The roots of gender inequality in developing countries. *economics*, 7(1), 63-88.
- Jenkins, K. (2005). *Gender and Civic Engagement: Secondary Analysis of Survey Data*. CIRCLE Working Paper 41. Center for Information and Research on Civic Learning and Engagement (CIRCLE), University of Maryland.
- Jevtović, Z. (2003), *Javno mnjenje i politika*, Akademija lepih umetnosti i Centar za savremenu žurnalistiku, Beograd.

- Joksimović, Z. (2013). Žena kao subjekt novinskog teksta. U: Valić Nedeljković, D. i Pralica, D. (ured.) (2013). Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene III, Mostovi medijskog obrazovanja. Novi Sad: Filozofski fakultet, 315-328.
- Joksimović-Shabazz, Z., & Cvetković, S. (2022). Presentation of women in the magazine "Obrana" of the Ministry of Defense of the Serbian army: Analysis of discourse from the perspective of gender. *CM: Communication and Media*, 17(51), 31-54.
- Jovanović, B. (2011). Magija srpskih obreda. Niš: Prosveta
- Jovanović, S. (2011). O državi - Osnovi jedne pravne teorije. Beograd: Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Jurajda, Š. (2003). Gender wage gap and segregation in enterprises and the public sector in late transition countries. *Journal of comparative Economics*, 31(2), 199-222
- Karapetrović, M., (2007). Ona ima ime. Banja Luka: Lara.
- Kelner, D. (2004). Medijska kultura: kulture, identitet i politika između modernizma i postmodernizma. Beograd: Clio.
- Kenworthy, L., & Malami, M. (1999). Gender inequality in political representation: A worldwide comparative analysis. *Social Forces*, 78(1), 235-268.
- Kilibarda, Z., Šaranović, J. & Rokvić, V. (2015). Čuvari stereotipa o ženi kao ograničavajućem faktoru grupne efikasnosti. *Vojno delo*, 67(3), 70-81
- Kolev, D. (2010). Mediji kao sredstvo psihološke manipulacije. U: Zbornik radova B. Dimitrijević (Ur.) "Krizna i perspektiva znanja i nauke" (str. 426-447). Niš: Filozofski fakultet.
- Kolev, D. (2012). Kultura kao sredstvo i prostor psihološke manipulacije. *Civitas*, 2(04), 49-61.
- Kolin, M., Čičkarić, Lj. (2010). Ekonomska i politička participacija žena u Srbiji u kontekstu evropskih integracija, Institut društvenih nauka
- Konstantinović, R. (1981). Filozofija palanke. Beograd: Nolit.
- Korać, N. i Vranješević, J. (2002). Nevidljivo dete. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta
- Kornel, D. (2003). Rod. U: Genero. Beograd: Centar za ženske studije.

- Kronja, I. (2006). Politics as porn: The pornographic representation of women in Serbian tabloids and its role in politics. *Stereotyping: Representation of women in print media in South East Europe*, 187.
- Krook, M. L. (2010). Why Are Fewer Women than Men Elected? Gender and the Dynamics of Candidate Selection. *Political Studies Review*, 8(2), 155–168.
- Krstić, G, Reilly, N. (2000). Gender Pay Gap in the FRY. Beograd: *Ekonomski misao*, No 3–4: 233–143.
- Kuzmanović, T. Đ. (2002). RODNOST I RAZVOJ U TRANZICIJI U SRBIJI. Od dirigovanog nerazvoja do tranzicije. Novi Sad: *Ženske studije i istraživanja i Budućnost*
- Laff, R. & Ruiz, W. (2019). Child, family, and community.
- Lakatoš, A. & Boršoš, A. (2011). Expertise and potential of women's activism. *Kultura*, (131), 225-242.
- Laš, K. (1996). *Pobuna elita i izdaja demokratije*. Novi Sad: Svetovi
- Le Bon, G. (2005). *Psihologija gomile*. Algoritam Beograd.
- Leask, J. (2016). Media researchers must understand the audience too. *The European Journal of Public Health*, 26(4), 534-535.
- Leinert Novosel, S. (2007) Politika ravnopravnosti spolova: kako do “kritične mase” žena u parlamentima? *Politička misao*, Vol. XLIV, br. 3, str. 85–102
- Lippard, L. R. (1977). From the center: feminist essays on women's art. *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 35(4).
- Lovenduski, J. & Norris, P. (2003). Westminster women: the politics of presence. *Political studies*, 51(1), 84-102
- Lovenduski, J. (2005). *Feminizing politics*. Cambridge: Polity Press.
- Lukač, M. (2014). *Opšti izbori 2014. (Ne)vidljive žene*. Banja Luka: Vlada Republike Srpske Gender centar - Centar za jednakost i ravnopravnost polova
- Malešević, K. (2018). (Ne)odgovornost novinara u izveštavanju o osetljivim društvenim grupama u štampanim medijima. *CM: Communication and Media*, 42, 27–56.

- Malešević, K. (2006). Kuda dalje: Srbija između evropeizacije i retradicionalizacije. Beograd: Danas, 13-14. jul.
- Markov, S. (2005). Žene u Srbiji preduzetnički izazovi. Novi Sad: Centar za preduzeće, preduzetništvo i menadžment. Search in
- Marković, D. (2010). Audi - vizuelna pismenost. Beograd: Univerzitet Singidunum
- Matić, J. (2007). Monitoring radio i TV programa javnog servisa Vojvodine. Medijska sfera - mediji o svakodnevi. Monitoring javnog servisa Vojvodine i regionalnih televizija. Novi Sad: Novosadska novinarska škola. str. 15 - 31.
- Mek Kvejl, D. (1976). Uvod u sociologiju masovnih komunikacija. Beograd: Glas
- Mendel, T. (2001). Javna radiodifuzija, uporedni pravni pregled, Medija centar, Beograd
- Michailova, J., & Melnykovska, I. (2009). Gender, corruption and sustainable growth in transition countries. *Journal of Applied Economic Sciences*, 4(3), 387-407.
- Mićunović, N. (ured.) (2012). U: Filipović, J. i Kuzmanović Jovanović, A. (2012). Vodič za rodno osetljiv pristup medijima u Srbiji. Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije
- Milić, A. (1994). Žene, politika, porodica. Beograd: Institut za političke studije.
- Milić, A. (2001). Sociologija porodice: kritika i izazovi. Čigoja štampa.
- Milić, A. (2004). Transformacija porodice i domaćinstava – zastoj i strategija preživljavanja. U: Milić, A. (ur.) Društvena transformacija i strategije društvenih grupa: sva-kodnevice Srbije na početku trećeg milenijuma. Beograd: ISIFF, 321–324
- Milić, A. (2006). Porodica i modaliteti radnih aktivnosti članova: promene u toku post-socijalističke tranzicije u Srbiji, od 1991-2006. godine.
- Milić, A. (2011). Feministički talasi, orijentacije i pokret u jugoslovenskom i srpskom društvu 20. veka. U: Uvod u rodne teorije Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Centar za rodne studije ACIMSI, Mediterran Publishing, str. 51–64

- Milinkov, S. (2014). Medijska prezentacija žena pedesetih godina prošlog veka u Jugoslaviji: retradicionalizacija društva vs. emancipacije na primeru Autonomne pokrajine Vojvodine. *Narodna umjetnost*, 2(51), 173-190.
- Milinkov, S. (2016). Novinarke u Vojvodini: Obrazovanje, profesionalni status i rodni identitet. Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova
- Milivojević, S. (2001). Javnost i ideološki efekti medija. *Reč*, (64.10), 151-213.
- Milivojević, S. (2004). Žene i mediji: Strategije isključivanja. *Genero: časopis za feminističku teoriju i studije kulture*, (Special), 11-24.
- Milivojević, S., Radojković, M., Raković, M., Milojević, A., Ugrinić, A. & Matović, M. (2010). Profesija na raskršću - novinarstvo na pragu informacionog društva. Beograd: Centra za medije i medijska istraživanja Fakulteta političkih nauka u Beogradu
- Milojević, S. (2001). Istraživanje medijskih efekata: potraga za paradigmom, *Reč - časopis za kulturu i društvena pitanja*, 62, Beograd: Radio B 92.
- Minić, D. (2007). Feministička medijska teorija i aktivizam: različiti svetovi ili moguća saradnja. U: Rill, H., Šmidling, T., & Bitoljanu, A. (Eds.). (2007). 20 poticaja za buđenje i promenu: o izgradnji mira na prostoru bivše Jugoslavije. Centar za nenasilnu akciju, 244-268.
- Mršević, Z. (2005). Implementing Quotas: Legal Reform and Enforcement in Serbia and Montenegro. *The Implementation of Quotas: European Experiences* (Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, IDEA), 48-54.
- Mršević, Z. (2007). Kvota izborni sistem kao način postizanja deskriptivne i supstancijalne parlamentarne zastupljenosti žena, *Sociološki pregled*, Vol. 41, 1:57-72.
- Mršević, Z. (2011). Mehanizmi za rodnu ravnopravnost. U: D.Popović (ur.) *Zbornik predavanja sa kursa Politike rodneravnopravnosti*, Beograd: Ženske studije: str. 7-23.
- Murić, J. (2013). Nacionalni akcioni plan za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti. *Polis*, 5, 24-29.
- Murray, R. (2008). The power of sex and incumbency: A longitudinal study of electoral performance in France. *Party politics*, 14(5), 539-554.
- Naumović, S. (2009). Upotreba tradicije. Institut za filozofiju i društvenu teoriju. Beograd.

- Nedeljković, M., Nedeljković, D. V., & Sigeti, V. (2020). Kako se debatuje u televizijskim emisijama tokom predizborne kampanje: Analiza sadržaja informativno-debatnih emisija „Utišak nedelje“, „Hit tvit“ i „Upitnik“ tokom predizborne kampanje 2020. godine. Novi Sad: Novosadska novinarska škola
- Newbury, C., & Baldwin, H. (2001). Confronting the aftermath of conflict: Women's organizations in postgenocide Rwanda.
- Nikolić, P. M. (2018). Govor mržnje u internet komunikaciji u Srbiji (Doctoral dissertation, Univerzitet u Beogradu-Fakultet političkih nauka).
- Oskarson, M. (1995). Gender gaps in Nordic voting behaviour. *Women in Nordic Politics*, 59-81.
- Paci, P. (2002). *Gender in Transition*. Washington D.C.: World Bank.
- Pajvančić, M. (2006). Ravnopravnost polova—reprezentovanje u skupštinama i institucionalni mehanizmi—pet godina posle (2000-2005). U: *Pet godina posle* (str. 9–23). Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova.
- Pajvančić, M. (2012). Analiza procesa usvajanja zakona iz oblasti rodne ravnopravnosti, u: *Političke stranke i zakonodavna aktivnost Narodne skupštine Republike Srbije*. Beograd: Fakultet Političkih nauka, 79-135.
- Pajvančić, M. (2013). Institucionalni mehanizmi ostvarivanja ravnopravnosti polova u zemljama regiona. *Polis*, 5, 16-23.
- Pajvančić, M., & Petrušić, N. (2014). Značaj institucionalnih mehanizama za ostvarivanje rodne ravnopravnosti. *Zbornik Radova Pravnog Fakulteta, Nis*, 67, 25-44.
- Pajvančić, M., Pajvančić, A. (2011). Rod i politika. U: Milojević, I., Markov, S. (ur.) *Uvod u rodne teorije*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Centar za rodne studije – ACIMSI i Publishing
- Papić, Ž. (2001). „Europa nakon 1989: etnički ratovi, fašizacija života i politika tijela u Srbiji” u: *Treća*, broj 1-2, vol. III, Centar za ženske studije, Zagreb, 30-46
- Papić, Ž. (2001). „Europa nakon 1989: etnički ratovi, fašizacija života i politika tijela u Srbiji.“. *Treća*, broj 1, 2.

- Parker, Ian. (1994). *Discourse Analysis*, u: P. Banister, E. Burman & I. Parker (eds.). *Qualitative Methods in Psychology: A Research Guide* (92-108). Buckingham. Open University Press
- Pavlović, J., Džinović, V. & Milošević, N. (2006). Teorijske pretpostavke diskurzivnih i narativnih pristupa u psihologiji. *Psihologija*, 39(4), 365-381.
- Pavlović, V. (2009). *Društveni pokreti i promene*. Beograd: Službeni glasnik
- Pavlović, V. (2011). *Diskursi moći*. Zagreb: Politička kultura,
- Pešić, R. Z. (2013). *Institucionalizacija političke volje*. Niš: Despot Book
- Petrović, R. S. (2017). Formiranje novinarskog načina mišljenja kao ključna paradigma obrazovanja novinara: Revitalizacija istine u senci propagandnog medijskog modela globalizma. *CM: Communication and Media*, 12(41).
- Počuč, V. M. (2015). Reprezentovanje žena u medijima. *Vojno delo*, 67(2), 279-287
<https://doi.org/10.5937/vojdelo.1502279p>
- Prajs, S. (2011). *Istraživanje medija*. Beograd:Clio.
- Pyne, K. (1991). 2. The Man of Professional Wisdom. *Beyond Methodology: Feminist Scholarship as Lived Research*, 16.
- Radojevic, M. (2022). The Subjective Effects of Gender Quotas: Party Elites Do Not Consider “Quota Women” to Be Less Competent. *Politics & Gender*, 1-24.
- Radović Marković, M. (2009). Globalization and gender participation in the formal sector in developing and transnational countries, 17 – 26.
- Rajan, R. S. (1994). Rajeswari Sunder Rajan. *Real and Imagined Women: Gender, Culture and Postcolonialism*. London and New York: Routledge, 1993. *Oxford Literary Review*, 16(1), 273-285.
- Ross, K. (2010). *Gendered media: Women, men, and identity politics*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Ross, K., & Padovani, C. (2016). *Gender equality and the media*. Routledge.

- Said E. (2005). *Fuko i imaginacija moći*, U: U: Milenković, P. i Marinković, D. (ured.) (2005). *Mišel Fuko, Hrestomatija 1926 - 1984 – 2004*. Novi Sad: Vojvođanska sociološka asocijacija
- Sanborn, F., & Harris, R. J. (2019). *A cognitive psychology of mass communication*. Routledge.
- Sapir, E. (1984). *Ogledi iz kulturne antropologije*. Beograd: Prosveta.
- Sarnavka, S. (2010). *Put do vlastitog pogleda*. Zagreb: BaBe.
- Savić, S. (2008). *Seksizam u jeziku – politika omalovažavanja*. U: Blagojević, M. (ur.). (2008). *Mapiranje mizoginije u Srbiji*. Beograd: Asocijacija za žensku inicijativu. 65 – 85.
- Savić, S. (2009). *Rod i jezik*. Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja.
- Savić, S., Čanak, M., Mitro, V., & Štasni, G. (2009). *Rod i jezik. Ženske Studije i Istraživanja*.
- Savić, Svenka (2004). *Žena skrivena jezikom medija: kodeks neseksističke upotrebe jezika*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Sheyholislami, J. (2001). *Critical discourse analysis*. Retrieved March, 10, 2009.
- Squires, J. (2008). *The constitutive representation of gender: extra-parliamentary re-presentations of gender relations*. *Representation*, 44(2), 187-204.
- Stanković, S. (2016). *The transformation of the Serbian labour market from a gender perspective*. *Economic Themes*, 54(4), 587-604.
- Steinberg, R. J. (1996). *Advocacy research for feminist policy objectives: Experiences with comparable worth*. In *Feminism and Social Change* (pp. 225-255). Urbana: University of Illinois Press.
- Stojnov D. (2005). *Normalnost, moć i revizija psihologije*. U: Milenković, P. i Marinković, D. (ured.) (2005). *Mišel Fuko, Hrestomatija 1926 - 1984 – 2004*. Novi Sad: Vojvođanska sociološka asocijacija, 253-282.
- Subotički Miletić, D. (ured.). (2015). *Upoznaje bolje RTV – Vodič kroz radio televiziju Vojvodine*. Novi Sad: Javna medijska ustanova „Radio - televizija Vojvodine“
- Šušnjić, Đ. (1997). *Dijalog i tolerancija*. Beograd: Čigoja štampa.
- Thorne, B. (1993). *Gender play: Girls and boys in school*. Rutgers University Press.
- Thorne, K., Pillay, M., & Newman, N. (1996). *Post-Beijing - the media*. *Agenda*, 12(31), 7-11.

- Tingsten, H. (1937). *Political Behavior: Studies in Election Statistics*. London: P.S. King
- Tripp, A. M. (2008). What Does the Rising Tide of Women in Executive Office Mean?. *Politics & Gender*, 4(3), 473-474.
- Tuchman, G. (1978a). *Making news: A study in the construction of reality*.
- Tuchman, G. (1978b). *The Newspaper as a Social Movement's Resource* in: Tuchman, G., Daniels, A. K., & Benét, J. (Eds.). (1978). *Hearth and home: Images of women in the mass media*. Oxford University Press.
- Tuchman, G. (2000). *The symbolic annihilation of women by the mass media*. In *Culture and politics* (pp. 150-174). Palgrave Macmillan, New York.
- Valić Nedeljković, D. (2008). (Ne)vidljivost žena u političkom TV spotu, Analiza diskursa političkog TV spota u preizornoj kampanji 2008. u Srbiji. U: Valić Nedeljković, D. (ured.) (2008). *Kandidatkinje: monitoring prisustva žena kandidatkinja u medijima tokom predizbornih kampanja za lokalne i pokrajinske izbore u 2008.* (str. 147-163) Novi Sad: Novosadska novinarska škola i Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova.
- Valić Nedeljković, D. (2011a). *Rod i mediji*. U: Milojević, I. i Markov, S. (ured.) (2011). *Uvod u rodne teorije*. Novi Sad: ACIMSI i Mediteran Publishing
- Valić Nedeljković, D. (2014). *Opet nevidljiva: Politika u Srbiji je "muškog roda"*. U: Valić Nedeljković, D. i Pralica, D. (ured.) (2014). *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene IV, Mostovi medijskog obrazovanja*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 193 - 202.
- Valić-Nedeljković, D. (2011b). *Rodna perspektiva izvora informacija u vodećoj dnevnoj štampi u Srbiji - kritičke studije diskursa kulturne rubrike u Večernjim novostima, Politici, Danasu*. *Kultura*, (131), 255-276.
- Valić-Nedeljković, D. (2011b). *Rodna perspektiva izvora informacija u vodećoj dnevnoj štampi u Srbiji - kritičke studije diskursa kulturne rubrike u Večernjim novostima, Politici, Danasu*. *Kultura*, (131), 255-276.
- Van Dijk, T. (1995). *The mass media today: discourses of domination or diversity*. <http://www.discourses.org/OldArticles/The%20mass%20media%20today.pdf>

- Van Dijk, T. (2001). Critical Discourse Analysis. Tannen, D. et al. (eds), Handbook of Discourse Analysis, 349 - 371. Oxford: Blackwell Publishers.
- Van Dijk, T. (2008). Discourse and Power. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Van Zoonen, L. (2001). A New Paradigm. In: McQuail, D. (Ed.). (2002). McQuail's reader in mass communication theory. London: Sage.
- Veljanovski, R. (2009). Medijski zakoni u Srbiji – načela i praksa. U: Valić Nedeljković, D. (ured.) (2009). Medijski skener. Novi Sad: Novosadska novinarska škola, br. 4, 10 - 23.
- Veljanovski, R. (2016). Javni servis: misija, evropski pogled, regulatorni osnov. U: Valić Nedeljković, D., Matić, J. i Veljanovski, R. (ured.) (2016). Ostvarivanje javnog interesa u javnim medijskim servisima u Srbiji. Novi Sad: Novosadska novinarska škola. 7 - 23.
- Veljanovski, R. (2018). Medijski sistem bez medijske politike - slučaj Srbije. U: Pravlica, D. (ured.) (2018). Mediji Balkana : zbornik u čast prof. dr Dubravki Valić Nedeljković. Novi Sad: Filozofski fakultet, 85-95.
- Višnjić, J., Miroslavljević, M. (2001). Problem reprezentacije roda u medijima. U: Zaharijević, A. (ured.) (2001). Neko je rekao feminizam. Beograd: Heinrich Böll Stiftung, Regionalna kancelarija za Jugoistočnu Evropu, 248 – 262.
- Voigtländer, N., & Voth, H. J. (2011). Persecution Perpetuated: Medieval Origins of Anti-Semitic Violence in Nazi Germany." NBER Working Paper# 17113, forthcoming in the Quarterly. In Journal of Economics.
- Vuković, A. (2008). Stavovi srpske političke elite o ženama u politici. Sociološki pregled, 42(3).
- Vuković, A. (2014). Stavovi političarki o ženskoj političkoj participaciji u Srbiji - pet godina kasnije. Sociološki pregled, 48(3), 397-417.
- Women in Transition. (1999). UNICEF. The MONEE Project Regional Monitoring Report World. New York: Cambridge University Press.
- Zaharijević, A. (2008). Kratka istorija sporova: šta je feminizam. U: Neko je rekao feminizam, Sarajevski otvoreni centar: Fondacija Heinrich Böll, Ured u BiH : Fondacija Cure, 384-416.
- Zaharijević, A. (2012). Kratka istorija sporova: šta je feminizam?. U: Neko je rekao feminizam? Kako je feminizam uticao na Žene XXI veka? (pp. 482-553). Sarajevo Open Centre.

Zaharijević, A., Ivanović, Z., & Duhaček, D. (2012). Žarana Papić, Tekstovi 1997-2002. Beograd: Centar za studije roda i politike, Fakultet Političkih nauka/Rekonstrukcija Ženski fond/Žene u crnom.

Žaket, D. (2007). Novinarska etika Beograd: Službeni glasnik

Žene i muškarci u Republici Srbiji. (2017). Republika Srbija. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Zulehner, P. M. (ur.) (2003). MannsBilder: Ein Jahrzehnt Männerentwicklung, Ostfildern: Schwabenverlag AG.

Žunić, N. (2014a). Discrimination against women and the human rights of women. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, 53(67), 45-58.

Žunić, N. (2014b). Evropska unija: rod i politika. Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, br.68. god LIII, 207-228.

Elektronski izvori:

Babović, M. i Petrović, M. (2021). Indeks rodne ravnopravnosti u Republici Srbiji 2021. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije. Posećeno 14. 08. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiiahp/https://www.stat.gov.rs/media/343261/indeks_rodne_ravnopravnosti_u_rs_2021.pdf

Baćanović, V., Pralica, D., Spairosu, L., Kolarš, I. i Radovanović, E. Zastupljenost žena političarki u predizornoj kampanji u maju 2008. godine u elektronskim i pisanim medijima na srpskom jeziku. Posećeno 16. 08. 2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiiahp/https://www.novinarska-skola.org.rs/NNS2/pdf/Izvestaj%20srpski%20%20mediji.pdf>

BIRN: Meka cenzura, Promene u medijskom sektoru - sa goreg na lošije. Posećeno: 20. 10. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiiahp/https://birnsrbija.rs/wp-content/uploads/2016/02/izvestaj_meka_cenzura_final.pdf

Biscione, A., Boccanfuso, D., Caruso, R., & de Felice, A. (2021). The innovation gender gap in transition countries. *Economia Politica*, 1-24. Posećeno 4. 3. 2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiiahp/https://www.economia-politica.it/wp-content/uploads/2021/11/Biscione-et-al-2021-The-innovation-gender-gap-in-transition-countries.pdf>

extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjjiahp/https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s40888-021-00238-4.pdf.

Četvrti periodični izveštaj o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW). Ministarstvo za ljudske i manjinska prava i društveni dijalog. Posećeno 16. 08. 2022. URL: <https://www.minljpdd.gov.rs/lat/medjunarodni-ugovori-konvencija-CEDAW.php>

Đerić, G. (2006). Razvoj stereotipa-multidisciplinarni pristup. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju. Posećeno 3. 4. 2021. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjjiahp/https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=fb7d688c-2849-a7be-4601-5dd212d983c0&groupId=252038

Dnevni list Danas. Pekinška deklaracija i Platforma za akciju. posećeno 06. 08. 2022. URL: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/pekinska-deklaracija-i-platforma-za-akciju/>

Dobrković, D. (ured.) (2010). Ljudska prava u Srbiji 2009. Pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava. Izveštaj. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava. Posećeno 06. 08. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjjiahp/http://bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/ljudska-prava-u-srbiji-2009.pdf

Đurić, R. (2022). Srbija - Indikatori za nivo slobode medija i bezbednost novinara 2021. Posećeno 16. 10. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjjiahp/https://nuns.rs/media/2022/06/SRB-SRB-2021.pdf

Ekonomski položaj i sloboda medija u Rasinskom okrugu. Posećeno 16. 10. 2022. URL: <http://www.sinos.rs/istrazivanja.html>

Eurobarometer survey. Posećeno 05. 06. 2022. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/1049>

Faucault, Michael (1969). L'Archéologie du savoir. Paris: Éditions Gallimard. Posećeno 8.3.2022. URL: <https://foucault.info/documents/foucault.archaeologyOfKnowledge.00.intro/>

Freedom House Report. Nations in Transit 2017: The False Promise of Populism. Posećeno 14. 08. 2022. URL: <https://freedomhouse.org/article/nations-transit-2017-false-promise-populism>

Freedom House Report. Nations in Transit 2021. The Antidemocratic Turn. Posećeno 06. 07. 2022. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2021/antidemocratic-turn>

Friedan, B. (2010). The feminine mystique. New York: W.W. Norton & Company. Posećeno 22. 6. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjjiahp/https://elearning.unipd.it/spgi/pluginfile.php/99853/mod_resource/content/1/The_Feminine_Mystique.pdf

Global Media Monitoring Project 2015. Posećeno 06. 07. 2022. URL: <http://centarzamedije.fpn.bg.ac.rs/contentfiles/GMMP%202015%20Glavni%20nalazi.pdf>

Global Media Monitoring Project 2015. Posećeno 6. 07. 2022. URL: <http://centarzamedije.fpn.bg.ac.rs/contentfiles/GMMP%202015%20Glavni%20nalazi.pdf>

Global Media Monitoring Project 2020. Posećeno 06. 07. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjjiahp/https://centarzamedije.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2021/07/Serbia-Report-GMMP.pdf

Global Media Monitoring Project 2020. Posećeno 6. 07. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjjiahp/https://centarzamedije.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2021/07/Serbia-Report-GMMP.pdf

Global media monitoring project. Posećeno 15. 6. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjjiahp/https://www.osservatorio.it/download/highlights_en.pdf

IDEA. (2013). Banking on Parity: Democratizing the Political System in Latin America. Posećeno 08. 06. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjjiahp/https://www.oas.org/en/cim/docs/ApuestaPorLaParidad-Final-Web.pdf

IDEA. (2013). Demokratija i rodna ravnopravnost: Uloga Ujedinjenih Nacija. Posećeno 8. 6. 2022. URL: <https://www.idea.int/publications/catalogue/democracy-and-gender-equality-role-united-nations>

Integrisanje rodni pitanja: konceptualni okvir, metodologija i prezentacija dobrih praksi, završni izveštaj ekspertske grupe, (EG-S-MS), Savet Evrope, EG (99) 3, Strazbur, februar 1999.

Posećeno 20. 07. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihahp/https://www.unhcr.org/3c160b06a.pdf

Izveštaj „Žene i muškarci u Republici Srbiji“. Republički zavod za statistiku. Posećeno 16. 08. 2022. URL: <http://arhiva.mc.rs/upload/documents/istrazivanje/2014/RZS/RZS-2014-Zene-i-muskarci-Srbija.pdf>

Izveštaj Misije Međunarodne helsinške federacije za ljudska prava u Srbiji, 2000. Posećeno: 11. 6. 2022. URL: <https://www.helsinki.org.rs/serbian/izvestaji02.html>

Izveštaj o radu Nezavisnog udruženja novinara Srbije mart 2014. - maj 2018. godine, usvojen na Izornoj skupštini NUNS-a 26. maja 2018. godine, str. 1. Posećeno 04. 03. 2021. URL: <https://nuns.rs/media/2021/04/Izvestaj-o-radu-Nezavisnog-udruzenja-novinara-Srbije-mart-2014-maj-2018.docx>

Izveštaj posmatračke misije CRTA – Građani na straži. Vanredni parlamentarni izbori 2016. godine. Posećeno 23. 10. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihahp/https://crt.rs/wp-content/uploads/2018/02/Finalni-izvestaj-parlamentarni-izbori-2016.pdf, str. 14.

Izveštaj RIK – Izbori za narodne poslanike. Posećeno 23. 10. 2022. URL: <http://arhiva.rik.parlament.gov.rs/latinica/izbori-za-narodne-poslanike-2016-rezultati.php>

Konvencija za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena. Posećeno 05. 06. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihahp/https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentarrs/Documents/CEDAW_308094062.pdf

Kuzmanović, T. Đ. (2002). RODNOST I RAZVOJ U TRANZICIJI U SRBIJI. Posećeno 15.3.2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihahp/http://zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/rodnost_i_razvoj_u_srbiji.pdf

Medijske slobode i bezbednost novinara u Srbiji. Sloboda medija brz odgovor izveštaj Misije. Posećeno 16. 10. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihahp/https://www.ecpmf.eu/wp-content/uploads/2021/05/Mission-Report-Serbia-SERB.pdf

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog. Posećeno 5. 7. 2022. URL: <https://www.minljmpdd.gov.rs/medjunarodni-ugovori-konvencija-CEDAW.php>

Momčilović, V., (2012). Analiza medijskog diskursa Prikaz žene u nedeljnicima „Novi Magazin“, „Vreme“ i „NIN“ u toku predizborne kampanje 2012. godine u Republici Srbiji
Posećeno 12. 7. 2022. URL: https://www.academia.edu/5419440/Analiza_medijskog_diskursa_prikaz_%C5%BEene_u_nedeljnicima_Novi_Magazin_Vreme_i_NIN_u_toku_predizborne_kampanje_2012._godine_u_Republici_Srbiji

Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti i poboljšanja položaja žena. Odeljak 4.6.2. Posećeno 12. 08. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihp/https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/2018-11/Nacionalna%20strategija%20rodna%20ravnopravnost_1.pdf

Narodna skupština Republike Srbije. Polna struktura. Posećeno 25. 07. 2022. URL: <http://www.parlament.gov.rs/narodna-skupstina-.871.html>

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i rodne ravnopravnosti. Posećeno 25. 05. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihp/https://www.rodnaravnopravnost.rs/attachments/013_NACIONALNA%20STRATEGIJA%20ZA%20POBOLJ%20ANJE%20POLO%20BAJA%20DENANJE%20UNAPRE%20IVANJE%20RODNE%20RAVNOPRAVNOSTI.pdf

Pajvančić, M., Petrušić, N., Jašarević, S. (2010). Komentar zakona o ravnopravnosti polova. Politički i javni život. Posećeno 25. 07. 2011. URL: <https://vdoc.pub/documents/komentar-zakona-o-ravnopravnosti-polova-235c6a8ca7og>

Pekinška deklaracija i platforma za akciju. Posećeno 05. 06. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihp/http://www.e-jednakost.org.rs/kurs/kurs/download/pekinska_deklaracija.pdf

Petrušić, Antonija. (2013). Žene u medijima: Nevidljivost koja opstaje, Libela - portal o rodu, spolu i demokraciji. Posećeno 8. 7. 2022. URL: <http://www.libela.org/sa-stavom/4355-zene-u-medijima-nevidljivost-koja-opstaje>

Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova. Posećeno 06. 08. 2022. URL: <https://ravnopravnost.org.rs/o-nama/>

Pravno informacioni sistem Republike Srbije. Odluka o obrazovanju Saveta za rodnu ravnopravnost. Posećeno 06. 08. 2022. URL: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/odluka/2013/35/2>

Pravno informacioni sistem Republike Srbije. Zakon o ravnopravnosti polova. Posećeno 11. 08. 2022. URL: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2009/104/23/reg>

Predlog osnovnih uputstava za upotrebu rodno osetljivog jezika Posećeno 8. 7. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihahp/https://www.zenskestudije.org.rs/pdf/knjige/rod_i_jezik.pdf

Presentation of Report on Ownership Structure and Control over Media in Serbia. Posećeno 11. 10. 2022. URL: <http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/en-GB/reports/cid1028-2751/presentation-of-report-on-ownership-structure-and-control-over-media-in-serbia>

PREVREMENI PARLAMENTARNI IZBORI 24. april 2016. Ograničena misija za posmatranje izbora OEBS/KDILJP-a . (2016). Varšava: OSCE, Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava. Posećeno 05. 04. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihahp/https://www.osce.org/files/f/documents/0/e/259021.pdf

PREVREMENI PARLAMENTARNI IZBORI 24. april 2016. Ograničena misija za posmatranje izbora OEBS/KDILJP-a . (2016). Varšava: OSCE, Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava. Posećeno 05. 04. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihahp/https://www.osce.org/files/f/documents/0/e/259021.pdf

Prvi izveštaj ženske platforme za razvoj Srbije, Prioriteti za 2017. i 2018. godinu. Ženska platforma za razvoj Srbije 2014 - 2020. (2016). Beograd: Fondacija Fridrih Ebert. Posećeno 07. 04. 2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiiahp/https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/12991.pdf>

REDOVAN GODIŠNJI IZVEŠTAJ POVERENIKA ZA ZAŠTITU RAVNOPRAVNOSTI ZA 2016. GODINU. Posećeno 10. 6. 2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiiahp/http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2017/08/PDF-Redovan-godi%20A1nji-izve%20A1taj-Poverenika-za-za%20A1titu-ravnopravnosti-za-2016-godinu.pdf>

Report on the Possible Impact of Public Sector Institutions on Media, through Financing of Advertising and Marketing Services. Posećeno 11. 10. 2022. URL: <http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/en-GB/reports/cid1028-3007/report-on-the-possible-impact-of-public-sector-institutions-on-media-through-financing-of-advertising-and-marketing-services>

Republički zavod za statistiku. Posećeno 12. 11. 2022. URL: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/oblasti/stanovnistvo/statistika-polova/>

Republika Srbija, Izveštaj za 2018. godinu Evropska komisija, Brisel, 2018, str. 28. Posećeno 15. 08. 2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiiahp/https://www.pregovarackagrupa27.gov.rs/wp-content/uploads/2021/06/Izvestaj-EK-za-2018.pdf>

Rezolucija 1325 SB UN. Posećeno 07. 06. 2021. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiiahp/http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/staticki_sadrzaj/dokumenta/akcioni_planovi/2017/Zakljucak%20Vlade%20o%20usvajanju%20NAP%20za%20primenu%20R_1325%20SB%20UN%20u%20R_Srbiji.pdf

Rodna ravnopravnost. Vodič za rodno osetljiv pristup u medijima u Srbiji .Posećeno 07. 08. 2022. URL: <https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/en/node/191>

RSF Serbia - Reporters without borders. Posećeno 06. 07. 2022. URL: <https://rsf.org/en/country/serbia>

Skupština Autonomne pokrajine Vojvodine. Odbor za ravnopravnost polova. Posećeno 06. 08. 2022. URL: <https://skupstinavojvodine.gov.rs/RadnaTela.aspx?id=60&s=organizacija&j=SRL>

Todorović, M. (2016). Rodna ravnopravnost i politički procesi: Zašto žene ne glasaju za žene? Beograd: Centar za istraživanje javnih politika. Posećeno 10. 06. 2022. URL: <chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihp/https://www.publicpolicy.rs/publikacije/0807207acad5b5d5fd8cc86c49a1a0d044fd3102.pdf>

UN Women. World Conferences on Women. Posećeno 06. 08. 2022. URL: <https://www.unwomen.org/en/how-we-work/intergovernmental-support/world-conferences-on-women>

Ustav Republike Srbije. Posećeno 25. 05. 2022. URL: https://www.paragraf.rs/propisi/ustav_republike_srbije.html

Women in national parliaments. Posećeno 10. 6. 2022. URL: <http://archive.ipu.org/wmn-e/classif.htm>

Women in politics in the EU, 2021. Posećeno 13. 05. 2022. URL: [chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihp/https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689345/EPRS_BRI\(2021\)689345_EN.pdf](chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihp/https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689345/EPRS_BRI(2021)689345_EN.pdf)

Zakon o javnim medijskim servisima. Pravno informacioni sistem Republike Srbije. Posećeno 11. 08. 2022. URL: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2014/83/6/reg>

Zakon o javnom informisanju i medijima. Pravno informacioni sistem Republike Srbije. Posećeno 11. 08. 2022. URL: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2014/83/4/reg>

Zakon o oglašavanju. Pravno informacioni sistem Republike Srbije. Posećeno 11. 08. 2022. URL: <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2016/6/4/reg>

Zakon o radio difuziji. Paragraf.rs. Posećeno 14. 08. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihp/http://rem.rs/uploads/files/Zakoni/1803-zakon_o_radiodifuziji.pdf

Zakon o ravnopravnosti polova, 2009. Posećeno 07. 06. 2021. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihahp/https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2017-01/Zakon-o-ravnopravnosti-polova-Narodna-Skupstina-Republike-Srbije.pdf

Zakon o ravnopravnosti polova. "Sl. glasnik RS", br. 104/2009. Posećeno 09. 08. 2022. URL: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_ravnopravnosti_polova.html

Zakon o rodnoj ravnopravnosti. Pravno informacioni sistem Republike Srbije. Posećeno 12. 08. 2022. URL: <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2021/52/3/reg?fbclid=IwAR1tvje9ljSS7Y3zupNXGEX0yat4Zs7vBHQICDDR60HDIWQ557iSO9rhfXA>

Zašto je takva situacija i da li je ženama sa juga Srbije mesto u Parlamentu? (članak 26. januar 2018.). Moj poslanik. Posećeno 18. 5. 2022. URL: <https://mojposlanik.rs/novosti/zene-u-srpskom-parlamentu/>

Žene i muškarci u Republici Srbiji 2020. Republički zavod za statistiku. Posećeno 12. 11. 2022. URL: https://www.stat.gov.rs/media/5806/zim-u-rs-2020_webopt.pdf

Žene u parlamentu - samo kvota ili stvarni uticaj? (2014). Posećeno 25. 07. 2022. URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihahp/https://crta.rs/wp-content/uploads/2018/03/Otvoreni-parlament-%C5%BDene-u-Parlamentu-samo-kvota-ili-stvarni-uticaj.pdf

Žene u politici: 60 godina u retrospektivi. Interparlamentarna unija (IPU). 2006. Posećeno 07. 04. 2022 URL: chrome-extension://gphandlahdpffmccakmbngmbjnjiihahp/http://archive.ipu.org/pdf/publications/wmninforokit06_en.pdf.

Овај Образац чини саставни део докторске дисертације, односно докторског уметничког пројекта који се брани на Универзитету у Новом Саду. Попуњен Образац укоричити иза текста докторске дисертације, односно докторског уметничког пројекта.

План третмана података

Назив пројекта/истраживања
ДИСКУРС ИЗВЕШТАВАЊА У ИНФОРМАТИВНИМ ЕМИСИЈАМА ЈАВНОГ СЕРВИСА ВОЈВОДИНЕ О ПРЕДИЗБОРНОЈ КАМПАЊИ 2016. ГОДИНЕ ИЗ РОДНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ
Назив институције/институција у оквиру којих се спроводи истраживање
а) Универзитет у Новом Саду, УЦИМСИ, Родне студије б) в)
Назив програма у оквиру ког се реализује истраживање
Родне студије
1. Опис података
<i>1.1 Врста студије</i> У овој студији нису прикупљани подаци. Докторска дисертација
<i>1.2 Врсте података</i> а) квантитативни б) квалитативни
<i>1.3. Начин прикупљања података</i> а) анкете, упитници, тестови б) клиничке процене, медицински записи, електронски здравствени записи в) генотипови: навести врсту _____ г) административни подаци: навести врсту _____

д) узорци ткива: навести врсту _____

ђ) снимци, фотографије: навести врсту _____

е) текст, навести врсту _____

ж) мапа, навести врсту _____

з) остало: описати _____

1.3 Формат података, употребљене скале, количина података

1.3.1 Употребљени софтвер и формат датотеке:

а) Ехсел фајл, датотека _____

б) SPSS фајл, датотека _____

в) PDF фајл, датотека _____

г) Текст фајл, датотека _____

д) JPG фајл, датотека _____

е) Остало, датотека _____

1.3.2. Број записа (код квантитативних података)

а) број варијабли _____

б) број мерења (испитаника, процена, снимака и сл.) _____

1.3.3. Поновљена мерења

а) да

б) не

Уколико је одговор да, одговорити на следећа питања:

а) временски размак измедју поновљених мера је _____

б) варијабле које се више пута мере односе се на _____

в) нове верзије фајлова који садрже поновљена мерења су именоване као _____

Напомене: _____

Да ли формати и софтвер омогућавају дељење и дугорочну валидност података?

а) Да

б) Не

Ако је одговор не, образложити _____

2. Прикупљање података

2.1 Методологија за прикупљање/генерисање података

2.1.1. У оквиру ког истраживачког нацрта су подаци прикупљени?

а) експеримент, навести тип _____

б) корелационо истраживање, навести тип _____

ц) анализа текста, навести тип _____

д) остало, навести шта _____

2.1.2 Навести врсте мерних инструмената или стандарде података специфичних за одређену научну дисциплину (ако постоје).

2.2 Квалитет података и стандарди

2.2.1. Третман недостајућих података

а) Да ли матрица садржи недостајуће податке? Да Не

Ако је одговор да, одговорити на следећа питања:

а) Колики је број недостајућих података? _____

б) Да ли се кориснику матрице препоручује замена недостајућих података? Да Не

в) Ако је одговор да, навести сугестије за третман замене недостајућих података

2.2.2. На који начин је контролисан квалитет података? Описати

2.2.3. На који начин је извршена контрола уноса података у матрицу?

3. Третман података и пратећа документација

3.1. Третман и чување података

3.1.1. Подаци ће бити депоновани у _____ репозиторијум.

3.1.2. URL адреса _____

3.1.3. DOI _____

3.1.4. Да ли ће подаци бити у отвореном приступу?

- а) Да
- б) Да, али после ембарга који ће трајати до _____
- в) Не

Ако је одговор не, навести разлог _____

3.1.5. Подаци неће бити депоновани у репозиторијум, али ће бити чувани.

Образложење

3.2. Метаподаци и документација података

3.2.1. Који стандард за метаподатке ће бити примењен? _____

3.2.1. Навести метаподатке на основу којих су подаци депоновани у репозиторијум.

Ако је потребно, навести методе које се користе за преузимање података, аналитичке и процедуралне информације, њихово кодирање, детаљне описе варијабли, записа итд.

3.3 Стратегија и стандарди за чување података

3.3.1. До ког периода ће подаци бити чувани у репозиторијуму? _____

3.3.2. Да ли ће подаци бити депоновани под шифром? Да Не

3.3.3. Да ли ће шифра бити доступна одређеном кругу истраживача? Да Не

3.3.4. Да ли се подаци морају уклонити из отвореног приступа после извесног времена?

Да Не

Образложити

4. Безбедност података и заштита поверљивих информација

Овај одељак МОРА бити попуњен ако ваши подаци укључују личне податке који се односе на учеснике у истраживању. За друга истраживања треба такође размотрити заштиту и сигурност података.

4.1 Формални стандарди за сигурност информација/података

Истраживачи који спроводе испитивања с људима морају да се придржавају Закона о заштити података о личности (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zastiti_podataka_o_licnosti.html) и одговарајућег институционалног кодекса о академском интегритету.

4.1.2. Да ли је истраживање одобрено од стране етичке комисије? Да Не

Ако је одговор Да, навести датум и назив етичке комисије која је одобрила истраживање

4.1.2. Да ли подаци укључују личне податке учесника у истраживању? Да Не

Ако је одговор да, наведите на који начин сте осигурали поверљивост и сигурност информација везаних за испитанике:

- а) Подаци нису у отвореном приступу
- б) Подаци су анонимизирани
- ц) Остало, навести шта

5. Доступност података

5.1. Подаци ће бити

- а) јавно доступни
- б) доступни само уском кругу истраживача у одређеној научној области
- ц) затворени

Ако су подаци доступни само уском кругу истраживача, навести под којим условима могу да их користе:

Ако су подаци доступни само уском кругу истраживача, навести на који начин могу приступити подацима:

5.4. Навести лиценцу под којом ће прикупљени подаци бити архивирани.

6. Улоге и одговорност

6.1. Навести име и презиме и мејл адресу власника (аутора) података

6.2. Навести име и презиме и мејл адресу особе која одржава матрицу с подацима

6.3. Навести име и презиме и мејл адресу особе која омогућује приступ подацима другим истраживачима
